

Νίκος Α. Κατσάνης - Κώστας Δ. Ντίνος

Οι Βλάχοι του Νομού Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας

- Γενική εισαγωγή
- Βλάχοι Ανατολικής Μακεδονίας
 - Οικισμοί νομού Σερρών
- Επαγγέλματα • Ενδυμασία • Τραγούδια

Σέρρες 2008

Νίκος Α. Κατσάνης - Κώστας Δ. Ντίνας

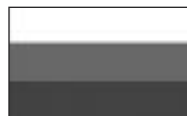
Οι Βλάχοι του Νομού Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας

- Γενική εισαγωγή
- Βλάχοι Ανατολικής Μακεδονίας
- Οικισμοί νομού Σερρών
- Επαγγέλματα
- Ενδυμασία
- Τραγούδια

Σέρρες 2008

Το έργο αυτό χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα

INTERREG III A / PHARE CBC ΕΛΛΑΔΑ-ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Γενικός Τίτλος Έργου:

“Ανάδειξη Πολιτιστικής και Παραδοσιακής κληρονομιάς των Βλάχων στην ευρύτερη περιοχή του νομού Σερρών και της Ν. Βουλγαρίας”

Τίτλοι υποέργων:

1.2 Συλλογή, καταγραφή και επιστημονική επεξεργασία παραδοσιακών φορεσιών

2.1 Συλλογή, καταγραφή και επιστημονική επεξεργασία των βλάχοφωνων τραγουδιών

3.1 Συλλογή, καταγραφή και επιστημονική επεξεργασία των παραδοσιακών επαγγελμάτων

3.2 Συλλογή, καταγραφή και επιστημονική επεξεργασία βλάχικων οικισμών

Φορέας Υλοποίησης:

Σύλλογος Βλάχων Ν. Σερρών “Γεωργάκης Οθύμπος”

Επιβλέπων έργου:

Γιώργος Ταράσης

Περιεχόμενα

Πρόλογος	Σελ.	7
Λίγα λόγια των συγγραφέων	«	9
Οι Βλάχοι		
0. Εισαγωγή	«	13
1. Πότε εμφανίζονται οι Βλάχοι	«	13
2. Κατανομή του Βλάχικου πληθυσμού	«	14
3. Πόσοι είναι οι Βλάχοι της Ελλάδας	«	16
4. Η καταγωγή των Βλάχων	«	17
5. Η γλώσσα των Βλάχων	«	21
6. Τα ονόματα των Βλάχων	«	24
7. Θρησκεία	«	28
8. Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος	«	29
9. Η πνευματική προσφορά των Βλάχων	«	36
10. Η εθνική προσφορά των Βλάχων	«	42
Βλάχοι Ανατολικής Μακεδονίας		
1. Εισαγωγή	«	51
2. Παροιμίες Βλάχων Ανατολικής Μακεδονίας	«	56
Βλάχοι νομού Σερρών		
1. Βλάχικοι οικισμοί νομού Σερρών	«	65
2. Επαγγέλματα	«	91
3. Ενδυμασία	«	127
4. Τραγούδια	«	161

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Σύλλογος Βλάχων του νομού Σερρών "Γεωργάκης Ολύμπιος" ιδρύθηκε στην πόλη των Σερρών το 1976 από απογόνους Βλάχων της Δυτικής Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας οι οποίοι κατέφυγαν στην περιοχή κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα μετά την καταστροφή των Μητροπολιτικών κοιτίδων τους και τις ταραχές που ακολούθησαν.

Στα τριάντα και πλέον χρόνια της ύπαρξής του ο Σύλλογος ανέπτυξε πλούσια δραστηριότητα, σε ό,τι έχει σχέση με τον λαϊκό πολιτισμό των Βλάχων, δημιουργώντας πολυπληθή χορευτικά τμήματα καθώς και τμήματα μουσικής, τραγουδιού και αναπαράστασης λαϊκών δρώμενων.

Διατηρεί Λαογραφικό Μουσείο στεγασμένο σε ιδιόκτητο 3ώροφο κτήριο με εκθέματα από την καθημερινή ζωή των Βλάχων της Ανατολικής Μακεδονίας.

Άξια λόγου είναι και η κοινωνική του προσφορά, αφού δραστηριοποιείται με: τράπεζα αίματος, συνεστιάσεις, βραβεύσεις και ενημερωτικές ομιλίες για προβλήματα που απασχολούν τη σύγχρονη κοινωνία.

Επίσης εκδίδει την τριμηνιαία εφημερίδα "ΜΝΗΜΕΣ" και συμμετέχει στις δραστηριότητες της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, της οποίας είναι ιδρυτικό μέλος .

Σημαντικό σταθμό στην πολυετή του δράση αποτελεί η ένταξή του στο Ευρωπαϊκό πρόγραμμα INTERREG III A / PHARE CBC Ελλάδα - Βουλγαρία. Με τη χρηματοδότηση που εξασφαλίστηκε μέσω του προγράμματος αυτού δόθηκε στον Σύλλογο η ευκαιρία για επέκταση και εκσυγχρονισμό του Λαογραφικού Μουσείου αλλά και για μια πολύ σπουδαία παρέμβασή του στα πολιτιστικά δρώμενα του τόπου: προβαίνει στην έκδοση του παρόντος βιβλίου πιστεύοντας ότι θα καλύψει το κενό στην συνολικότερη καταγραφή των Βλάχων της περιοχής Σερρών και γενικά της Ανατολικής Μακεδονίας.

Το βιβλίο διαπραγματεύεται πώς, πότε και υπό ποιες συνθήκες βρέθη-

καν οι Βλάχοι στην περιοχή, τους τόπους που κατοίκησαν, τις ασχολίες τους και τον λαϊκό τους πολιτισμό (φορεσιές, τραγούδια κ.λπ.). Στον ανά χειρας τόμο περικλείεται ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής και των ασχολιών των Βλάχων του Νομού Σερρών και γενικότερα της Ανατολικής Μακεδονίας και γίνεται ευρύτερα γνωστή η συμβολή του βλαχόφωνου ελληνισμού της περιοχής στην εθνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή του τόπου.

Ευχαριστούμε το Ινστιτούτο Πολιτισμού και Εκπαίδευσης, το οποίο ανέλαβε μετά από σχετικό διαγωνισμό το έργο αυτό και ιδιαίτερα τους πανεπιστημιακούς καθηγητές Νικόλαο Κατσάνη και Κωνσταντίνο Ντίνα για την επιστημοσύνη και την ψυχή που κατέθεσαν στην υλοποίηση του όλου εγχειρήματος.

Ο Πρόεδρος του Συλλόγου
Βλάχων του νομού Σερρών "Γεωργάκης Ολύμπιος"

Ιωάννης Κοκκώνης

Λίγα λόγια των συγγραφέων

Οι Βλάχοι του ελλαδικού χώρου αποτελούν ένα από τα πιο εκλεκτά και δυναμικά τμήματα του ελληνισμού, όπως αποδεικνύεται από τη δραστήρια συμμετοχή τους στους απελευθερωτικούς αγώνες του έθνους, από την αποφασιστική συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη του νέου Ελληνισμού και από τον έντονο κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο που διεδραμάτισαν και διαδραματίζουν στη ζωή της σύγχρονης Ελλάδας.

Ειδικότερα, οι Βλάχοι εμφανίζονται στο χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας σε μιαν αποφασιστική χρονική στιγμή, καθώς με τον ερχομό τους συμπληρώνεται ένα πληθυσμιακό κενό, γεγονός το οποίο στα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα και των διενέξεων μεταξύ των Βαλκανικών γειτονικών λαών θα συντελέσει σημαντικά στην επικράτηση του ελληνισμού. Φέρουν επίσης μαζί τους μια τεράστια εμπειρία όλου του χώρου της ευρύτερης Μακεδονίας, στοιχείο που υπήρξε πολλαπλώς ωφέλιμο για τη μεγάλη οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής.

Για την επιστημονική κοινότητα είναι αυτονόητο καθήκον η καταγραφή και ανάδειξη του ρόλου που έπαιξαν στη διαδρομή της ελληνικής ιστορίας οι Βλαχόφωνοι Έλληνες, ενός ρόλου ιδιαίτερα σημαντικού αλλά συχνά παρεξηγημένου από άγνοια ή σκοπιμότητα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο κι εμείς μπήκαμε πρόθυμα στην "περιπέτεια" να δαμάσουμε ένα τεράστιο σε όγκο και χρονική διάρκεια υλικό, τόσο βιβλιογραφικό όσο και αποτέλεσμα πρωτογενούς έρευνας, προκειμένου να δώσουμε μέσα σε ένα ασφυκτικό χρονικό πλαίσιο το οποίο έθετε η Αναθέτουσα Αρχή του έργου, μια όσο γίνεται πιο πλήρη αλλά και κατανοητή από όλους γενική εισαγωγή περί των Βλάχων και μια πιο συγκεκριμένη παρουσίαση πλευρών της ζωής των Βλάχων του νομού Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας.

Ο Σύλλογος Βλάχων του νομού Σερρών "Γεωργάκης Ολύμπιος", ένας από τους πιο δραστήριους και ζωντανούς συλλόγους Βλάχων της χώρας

μας έχει να επιδείξει πολύ πλούσιο έργο στους τομείς διαφύλαξης και καταγραφής ενός σπουδαίου πολιτισμού που είναι μοιραίο να χαθεί κάτω από τις σημερινές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

Ως Ινστιτούτο Πολιτισμού και Εκπαίδευσης ευχαριστούμε τη διοίκηση του Συλλόγου Βλάχων του νομού Σερρών "Γεωργάκης Ολύμπιος" στο πρόσωπο του Προέδρου του Γιάννη Κοκκώνη και του επιβλέποντος του όλου έργου Γιώργου Ν. Ταράση για την εμπιστοσύνη τους να μας αναθέσουν την υλοποίηση της εργασίας η οποία σήμερα άγεται εις αίσιον πέρας.

Προσωπικώς ευχαριστούμε όσες και όσους συνεργάστηκαν πρόθυμα μαζί μας δίνοντάς μας πληροφορίες για τα ερευνώμενα αντικείμενα και λύνοντάς μας τις απορίες που προέκυπταν. Η συνεργασία με τα μέλη του Συλλόγου Βλάχων των Σερρών, όποια ιδιότητα κι αν έχουν, είναι πάντοτε πολύ ενδιαφέρουσα, γιατί βλέπει κανείς στα μάτια αυτών των ανθρώπων την αγάπη και την περηφάνια τους γι' αυτό που είναι και γι' αυτό που κληρονόμησαν από τους προγόνους τους. Τα ονόματά τους αναφέρονται στις επόμενες σελίδες. Ιδιαίτερος όμως θα θέλαμε να μνημονεύσουμε τη μεγάλη συμβολή του Γιώργου Δ. Ταράση με την παραχώρηση της μεγάλης συλλογής δημοτικών τραγουδιών που διαθέτει και που αποτελεί καρπό πολυετούς συλλογής.

Από τη θέση αυτή, αφού συγχαρούμε για άλλη μια φορά το Σύλλογο Βλάχων του νομού Σερρών "Γεωργάκης Ολύμπιος" για την άοκνη προσπάθειά του για τη διάσωση του βλάχικου πολιτισμού, θα θέλαμε να προτρέψουμε και τους άλλους συλλόγους Βλάχων να τους μιμηθούν. Θα είναι η μεγαλύτερη συμβολή τους στην κοινή προσπάθεια για την καταγραφή και ανάδειξη του ρόλου του Βλαχόφωνου Ελληνισμού.

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ

Βοσκός στην Πίνδο, 1937
Φωτογραφία Jan Brunn

0. Εισαγωγή

Οι Βλάχοι της Ελλάδας αποτελούν ένα από τα εκλεκτότερα και δυναμικότερα τμήματα του ελληνισμού, όπως αποδεικνύεται από τη συμμετοχή τους στους απελευθερωτικούς αγώνες του έθνους, από τη συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη του νέου Ελληνισμού και από τον κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο που διεδραμάτισαν και διαδραματίζουν στη ζωή της σύγχρονης Ελλάδας.

1. Πότε εμφανίζονται οι Βλάχοι

Σχετικά με την εμφάνιση των Βλάχων στο προσκήνιο της ιστορίας δεν έχουμε πηγές και πληροφορίες σίγουρες και επαρκείς. Αυτό μας εμποδίζει να καθορίσουμε την ακριβή ημερομηνία της παρουσίας των Βλάχων. Στους βυζαντινούς ιστορικούς και χρονογράφους του 10^{ου} αιώνα συναντούμε τις πρώτες γραπτές μαρτυρίες για τους Βλάχους τόσο του ελληνικού χώρου όσο και της Βαλκανικής γενικά. Η πρώτη αναφορά γίνεται από τον βυζαντινό ιστορικό Κεδρινό (11^{ος} αι.), ο οποίος αντιγράφει τον ομότεχνό του Ιωάννη Σκυλίτση, και αναφέρεται σε ένα γεγονός που έλαβε χώρα το 976 μ.Χ. στην αρχή της βασιλείας του Βασιλείου Β' του Βουλγαροκτόνου.

Πρόκειται για το γνωστό περιστατικό που συνέβει σε μια τοποθεσία που λεγόταν *Καλαί Δρύες* (πβ. το Κουτσοβλαχικό τοπωνύμιο *Fagu Scriptu*) και τοποθετείται στο μέσον του δρόμου που ενώνει την Καστοριά με τη λίμνη Πρέσπα. Εκεί μια ομάδα Βλάχων οδοιτών, πιθανόν αγωγιατών ή οδοφυλάκων, σκοτώνει τον Δαβίδ, ένα από τα παιδιά του κόμητος Νικολάου, που ήταν γνωστά με το όνομα Κομητόπουλοι. Τα άλλα τρία αδέρφια ήταν ο Ααρών, ο Μωυσής και ο μετέπειτα τσάρος των Βουλγάρων Σαμουήλ. Και τα άλλα δυο αδέρφια του Σαμουήλ είχαν την ίδια τύχη με τον Δαβίδ, και έτσι έμεινε μόνος και έγινε τσάρος των Βουλγάρων.

Το σχετικό εδάφιο μας λέει: *"Τούτων δε των τεσσάρων αδελφών Δαβίδ μεν ευθύς απεβίω αναιρεθείς μέσον Καστορίας και Πρέσπας και τας λεγομένας Καλάς Δρυς, παρά τινων Βλάχων οδοιτών"*.

Μια δεύτερη μνεία είναι ένα Χρυσόβουλλο του Βασιλείου Β' του Βουλγαροκτόνου το 1020 που αναφέρεται στους *ανά πάσαν την Βουλγαρίαν Βλάχους*.

Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι τον 10^ο αι. ήδη οι Βλάχοι βρίσκονται στην περιοχή μεταξύ Πρέσπας και Καστοριάς και είναι γνωστοί στους Βυζαντινούς με το όνομα αυτό. Το δεύτερο ζητούμενο είναι η σχέση της μνείας με αυτό καθαυτό το γεγονός, δηλ. το 976 μ.Χ. που αναφέρονται για

πρώτη φορά οι Βλάχοι. Τότε εμφανίζονται στο προσκήνιο της ιστορίας ή, και το πιθανότερο, προγενέστερα; Η μαρτυρία για τους Βλαχορηχίνους του 7^{ου} αι. που αναφέρονται αργότερα από τους ιστορικούς δεν ερμηνεύεται με εγκατάσταση Βλάχων αλλά ως ένα απλό περιστατικό.

Στη συνέχεια οι αναφορές για τους Βλάχους από Βυζαντινούς ιστορικούς και χρονογράφους πυκνώνουν, χωρίς να έχουμε ένα αυτοτελές έργο ή και συγκεκριμένες πληροφορίες. Η Άννα Κομνηνή αναφέρει έναν βλάχικο οικισμό μεταξύ Πηλίου και Κισσάβου με το όνομα Εζεβάν που μερικοί το τοποθετούν στην σημερινή Καλλιπεύκη του Ολύμπου ενώ άλλοι νοτιότερα στην περιοχή της Κάρλας. Ακόμη μας πληροφορεί ότι ο κόσμος αποκαλούσε Βλάχους, όπως και σήμερα το κάνουν πολλοί, εκείνους που εκτρέφαν πρόβατα. Μας λέει: *"Όσοι τον νομάδα βίον είλοντο τούτους η κοινή οΐδε διάλεκτος Βλάχους αποκαλείν"*. Επίσης ο Κεκαυμένος, Βυζαντινός αξιωματούχος και ιστορικός, αναφέρεται στους Βλάχους της Θεσσαλίας και της Λάρισας και στην επανάσταση που ήθελαν να κάνουν εξαιτίας της φορολογικής καταπίεσης το 1066 επί βασιλείας Κωνσταντίνου Δούκα. Τέλος, αργότερα έχουμε αναφορές για Άνω και Κάτω Βλαχία, για Μεγάλη Βλαχία κ.λπ. από τον ραβίνο Τουντέλα το 1166 και από διάφορους Βυζαντινούς ιστορικούς, όπως τους Νικήτα Χωνιάτη, Γεώργιο Ακροπολίτη, Γεώργιο Παχυμέρη (1242-1310) και άλλους.

2. Κατανομή του Βλάχικου πληθυσμού

Οι Βλάχοι είναι διάσπαρτοι σ' όλο το βορειοελλαδικό χώρο και στα μεγάλα του αστικά κέντρα. Ιδιαίτερα η παρουσία των Βλάχων εντοπίζεται στις τρεις μεγάλες Περιφέρειες: Ήπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία, χωρίς να αποτελούν συμπαγή γεωγραφική ενότητα σε καμιά από τις τρεις παραπάνω περιοχές.

Μια πρώτη γενική παρατήρηση είναι ότι οι Βλάχοι αρχικά κατοικούσαν και κατοικούν ακόμη στα διάφορα βλαχοχώρια, που σήμερα τα ονομάζουμε και μητροπολιτικές ή πρωταρχικές εστίες των Βλάχων.

Δεύτερον, από τις μητροπολιτικές εστίες μετακινούνται σ' όλο τον Ελλαδικό χώρο και εν μέρει και Βαλκανικό, όπου δημιουργούν νέους βλάχικους οικισμούς, είτε αμιγείς, είτε συγκατοικούν με άλλους μη βλάχικους πληθυσμούς. Αυτή η δεύτερη ομάδα αποτελεί τη διασπορά των Βλάχων στα νεότερα χρόνια.

Αυτό όμως που ορίζουμε ως μητροπολιτικές εστίες των Βλάχων είναι σχετικό, γιατί δεν γνωρίζουμε αν αυτοί οι οικισμοί που ονομάζουμε "μητροπολιτικούς" προέρχονται από τοπικό πληθυσμό ή αποτελούν μετανα-

στεύσεις από άλλες γειτονικές περιοχές. Είναι πολύ πιθανόν ότι κάποτε οι Βλάχοι αρχίζουν να εγκαταλείπουν την καθαρά νομαδική ζωή και να γίνονται ημινομάδες (χειμώνα στα χειμαδιά - καλοκαίρι στα βουνά) και τότε ακριβώς αρχίζει και η σύμπτυξη βλάχικων οικισμών.

Το πρόβλημα αυτό χρειάζεται ιδιαίτερη έρευνα, ώστε να είμαστε βέβαιοι για αυτό που ονομάζουμε μητροπολιτικούς οικισμούς, π.χ. το Νυμφαίο ή το Λιβιάδι Ολύμπου αποτελούν μητροπολιτικούς οικισμούς ή όχι, δεδομένου ότι η ύπαρξή τους βεβαιώνεται πριν από την καταστροφή της Μοσχόπολης. Είναι πολύ πιθανόν να αποδειχθεί μια τέτοια εστία μητροπολιτική ότι αποτελεί όχι πρωταρχική κατοικία αλλά αποικία μιας άλλης γειτονικής παλιότερης.

Η προσπάθεια για συστηματοποίηση αυτών των πρωταρχικών οικισμών σε μεγαλύτερες περιοχές και ομάδες είναι παλιά, (Caridan, κ.λπ.), όπως Βλάχοι Ασπροποτάμου, Πίνδου, Βορειοδυτικής Μακεδονίας, Ολύμπου, Γράμμιστας, Αλβανίας κ.λπ. Μια τέτοια προσπάθεια θα ήταν επωφελής, αν η διαίρεση αυτή μας οδηγούσε σε κάποια σημαντικά συμπεράσματα για την ιστορία των Βλάχων. Αλλιώς μπορούμε να ισχυριστούμε ότι από όλες τις μητροπολιτικές περιοχές έχουμε μετακινήσεις και διασπορά σ' όλο τον ελληνικό χώρο και ιδίως τον βορειοελλαδικό, τη Θράκη, τη Στερεά Ελλάδα αλλά και αλλού, π.χ. σε Βαλκανικές χώρες.

Ειδικότερα μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει μια ομάδα αμιγών βλάχικων χωριών που κατοικούνται χειμώνα - καλοκαίρι, όπως το Μέτσοβο, το Λιβιάδι του Ολύμπου, η Κλεισούρα, η Μηλιά και δεκάδες άλλα χωριά. Μια δεύτερη ομάδα χωριών κατοικείται μόνο κατά τους θερινούς μήνες από ελάχιστους κτηνοτρόφους και από παραθεριστές που έλκουν την καταγωγή τους από τα χωριά αυτά. Τέτοια χωριά είναι η Σαμαρίνα, η Σμίξη, η Αβδέλλα, το Περιβόλι, τα Μεγάλα Λιβιάδια του Πάικου και πολλά άλλα. Τέλος υπάρχει και μια τρίτη ομάδα χωριών που παραμένουν ακατοίκητα ή έχουν έναν ελάχιστο αριθμό κατοίκων, 10-20, όπως το Νυμφαίο, το Πισοδέρι, το Σιράκο, το Χιονοχώρι και άλλα.

Βλάχους μπορεί κανείς να συναντήσει σε πάρα πολλά χωριά και κωμοπόλεις ή μεγαλύτερα αστικά κέντρα, από δυο -τρεις οικογένειες ως και εκατό ή και περισσότερες ή και ολόκληρους συνοικισμούς, χωρίς σε κανένα από αυτά να αποτελούν την πλειοψηφία των κατοίκων. Ενδεικτικά αναφέρονται οι πόλεις: Λάρισα, Τρίκαλα, Κατερίνη, Καστοριά, Φλώρινα, Θεσσαλονίκη, Βέροια, Σέρρες, Ξάνθη, Καβάλα, και κωμοπόλεις όπως Ελασσόνα, Τίρναβος, Προσοτσάνη, Ηράκλεια, Νέο Πετρίτσι, Βελεστίνο, Άργος Ορεστικό κ.λπ.

3. Πόσοι είναι οι Βλάχοι της Ελλάδας

Κατά καιρούς διάφορα έντυπα, φορείς και μεμονωμένα άτομα ή και υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έδωσαν στη δημοσιότητα αριθμούς που αφορούν τον αριθμό των Βλάχων της χώρας, παρακινήμενοι οι περισσότεροι από διάφορες σκοπιμότητες. Όλοι οι αριθμοί που εμφανίζονται είναι υποθετικοί, αυθαίρετοι, αλληλοσυγκρουόμενοι και επιστημονικά ατεκμηρίωτοι. Ο γνώστης των Κουτσοβλαχικών θεμάτων εύκολα αναγνωρίζει τους οπαδούς δυο διαφορετικών τάσεων, της αύξησης ή της μείωσης του αριθμού τους ανάλογα με το τι θέλουν να εξυπηρετήσουν. Ενδεικτικό είναι ότι και από τις δυο πλευρές δεν εμφανίζονται επιστημονικές εργασίες και προσπάθειες για την έρευνα του ζητουμένου.

Μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι Βλάχοι παρουσιάζουν ενδογαμικές τάσεις, ιδίως η τάξη των κτηνοτρόφων. Θεωρούσαν εκτροπή από τα ήθη και την νοοτροπία τους τη σύναψη γάμων με μη Βλάχους. Με εξαίρεση τους ελληνόφωνους, οι επιγαμίες με άλλες ομάδες ήταν όχι μόνο σπάνιες αλλά συχνά αποτελούσαν και στίγμα για αυτούς που τις επιχειρούσαν.

Εδώ και πενήντα χρόνια, μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σημειώνονται ραγδαίες εξελίξεις και σημαντικές ανακατατάξεις σ' όλες της δίγλωσσες ομάδες του ελληνικού χώρου, όπως και στην ελληνική κοινωνία, σ' όλα τα επίπεδα, πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό κ.λπ. Η αστυφιλία, η εγκατάλειψη των παραδοσιακών επαγγελμάτων, η μετανάστευση, η ανακάλυψη νέων επαγγελμάτων, η προσιτή παιδεία και οι ευκολότερες μετακινήσεις, είχαν ως αποτέλεσμα να σπάσει το φράγμα της επιγαμίας και στους Βλαχόφωνους πληθυσμούς. Σήμερα όχι μόνο οι Βλάχοι που κατοικούν στα αστικά κέντρα αλλά και όσοι κατοικούν σε αμιγή βλαχοχώρια, συνάπτουν ελεύθερα γάμους με ξένους. Έχουμε παραδείγματα χωριών όπως του Νυμφαίου, του Πισοδερίου, της Σαμαρίνας, του Περιβολιού και άλλων όπου οι επιγαμίες με ξένους πλησιάζουν ή και υπερβαίνουν το 90%.

Έτσι σήμερα πολλά άτομα έχουν τον ένα από τους δύο γονείς Βλάχο, δηλ. είναι κατά το μισό βλάχοι και τα παιδιά τους κατά το ένα τέταρτο, όγδοο κ.λπ. Η κατάσταση αυτή στις μέρες μας εξελίσσεται με ακόμη ταχύτερους ρυθμούς.

Επομένως για να προσδιορίσει κανείς με ακρίβεια τον αριθμό των Βλάχων της Ελλάδας πρέπει να λάβει υπόψη του όλες αυτές τις παραμέτρους, πράγμα όχι και τόσο εύκολο. Πρέπει προηγουμένως να θεσπιστούν συγκεκριμένα κριτήρια ώστε κάθε προσπάθεια για τον ακριβή ή κατά προσέγγιση υπολογισμό του βλάχικου πληθυσμού να στηρίζεται σε ορθή βάση. Κάθε άλλη προσπάθεια αποτελεί ύποπτο ενδιαφέρον ή μάταιο και αντιε-

πιστημονικό έργο. Ένας από τους ασχολούμενους με τους Βλάχους ερευνητές, ο Peufuss, αρνείται να δώσει αριθμητικά στοιχεία για τους Βλάχους, όπως και ο Ε. Αβέρωφ.

4. Η καταγωγή των Βλάχων

Όσον αφορά την καταγωγή των Βλάχων, έχουν, κατά καιρούς, προβληθεί διάφορες θεωρίες, οι περισσότερες απ' τις οποίες (αν όχι όλες) υπηρετούν πολιτικές σκοπιμότητες και δεν στηρίζονται σε ιστορικές μαρτυρίες και επιστημονικά συμπεράσματα.

Έτσι, ανάλογα με τις επιδιώξεις των εισηγητών τους, υποστηρίχθηκε ότι οι Βλάχοι είναι απόγονοι Ιλλυριών, Θρακών, Μοισών, Δακών, ακόμη και απόγονοι των Κελτών και των Ιταλών (Ρωμαίοι άποικοι) σύμφωνα με τον βυζαντινό συγγραφέα Κίνναμο.

Το πρόβλημα επιμερίζεται σε τρία σημεία. Στην εθνολογική σύσταση των Βλάχων, στον τόπο της πρώτης τους εμφάνισης και στη γλώσσα τους. Τα τρία αυτά στοιχεία, κατά καιρούς, αξιολογήθηκαν και ερμηνεύθηκαν ποικιλοτρόπως από τους διάφορους ερευνητές που διαφωνούσαν μεταξύ τους, επειδή ο καθένας έδινε προτεραιότητα και βαρύτητα στο σημείο που εκείνος θεωρούσε αποφασιστικό. Έτσι μέχρι σήμερα δεν υπάρχει καμιά τεκμηριωμένη επιστημονικά θεωρία που να γίνεται αποδεκτή από τους νηφάλιους ιστορικούς και γλωσσολόγους που θέλουν να παραμερίσουν τις ποικίλες πολιτικές και προπαγανδιστικές σκοπιμότητες.

Αναλυτικότερα μπορούμε να αναφέρουμε ότι από το σύνολο των θεωριών προκύπτουν δύο βασικές απόψεις που συμβαδίζουν με αντίστοιχες πολιτικές θέσεις, ενώ μια τρίτη άποψη ότι οι Βλάχοι είναι απόγονοι Ρωμαίων αποίκων, παραμερίζεται και υποβαθμίζεται γιατί δεν εξυπηρετεί καμιά πολιτική σκοπιμότητα.

Η πρώτη άποψη-θέση υποστηρίζει ότι οι Βλάχοι προέρχονται από τα βόρεια της Βαλκανικής και κατέβηκαν στην Ελλάδα. Η θεωρία αυτή υποστηρίζεται κυρίως από τους Ρουμάνους ιστορικούς και γλωσσολόγους της προπολεμικής περιόδου. Η δεύτερη πρεσβεύει ότι οι Βλάχοι είναι αυτόχθονες εκλατινισμένοι Έλληνες της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας και υποστηρίζεται από την ελληνική επιστήμη αλλά και από Ρουμάνους και ξένους ερευνητές.

Τα επιχειρήματα της πρώτης αντλούνται από τις μαρτυρίες διαφόρων βυζαντινών συγγραφέων, όπως του Κεκαυμένου, που λέγει για το γένος των Βλάχων *"ότι ουδέποτε εφύλαξεν πίστιν προς τινά ουδέ προς τους αρχαιότερους βασιλείς των Ρωμαίων. Πολεμηθέντες παρά του βασιλέως*

Τραιανού και παντελώς εκτριβέντες εάλωσαν. Ούτοι γαρ εισί οι λεγόμενοι Δάκαι και Βέσοι, ώκουν δε πρότερον πλησίον του Δανουβίου ποταμού και του Σάου... ένθα νυν Σέρβοι οικούσιν εν οχυροίς και δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρρούντες υπεκρίνοντο αγάπην και δούλωσιν προς τους αρχαιότερους των Ρωμαίων βασιλείς και εξερχόμενοι των οχυρωμάτων ελήϊζοντο τας χώρας των Ρωμαίων, όθεν αγανακτήσαντες κατ' αυτών, ως είρηται, διέφθειρον αυτούς. Οι και εξελθόντες των εκείσε διεσπάρησαν εν πάση τη Ηπειρώ και Μακεδονία οι δε πλείονες ώκησαν την Ελλάδα..."

Παρόμοια γνώμη έχει και ο Χαλκοκονδύλης, Bonn, I, 35, που λέγει "ω δη και από Δακίας επί Πίνδον το ες Θεσσαλίαν καθήκον ενοικήσαν έθνος Βράκοι (Βλάχοι) ονομάζονται".

Όπως εξάγεται από τα λεγόμενα των δυο Βυζαντινών συγγραφέων, οι Βλάχοι κατέρχονται από τα βόρεια και εγκαθίστανται στην Πίνδο και Θεσσαλία.

Είναι όμως γνωστό από τα ίδια τα χωρία των βυζαντινών συγγραφέων ότι και οι δυο μιλούν για γεγονότα τα οποία ούτε συνέβησαν στις μέρες τους, ώστε να είναι αυτόπτες μάρτυρες, ούτε μπορούν να τα προσδιορίσουν χρονικά ώστε να τα επαληθεύσουμε και με μαρτυρίες άλλων ιστορικών. Ο ίδιος ο Χαλκοκονδύλης αξιολογώντας την αξιοπιστία των πληροφοριών του λέγει χαρακτηριστικά ότι: "ούτε άλλου ακήκοα περί τούτου διασημάναντος σαφώς ο,τιούν ούτε αυτός έχω συμβαλέσθαι ως αυτού ωκίσθη", δηλ. ομολογεί ότι οι πληροφορίες του είναι αόριστες και δεν έχει προσωπική γνώμη για το πώς συνέβησαν τα γεγονότα.

Και άλλοι βυζαντινοί συγγραφείς δίνουν παραπλήσιες πληροφορίες αλλά όλοι εμφανίζουν ένα κοινό χαρακτηριστικό, μιλούν για γεγονότα που συνέβησαν σε προγενέστερες εποχές και ότι οι ίδιοι ποτέ δεν υπήρξαν μάρτυρες παρόμοιων συμβάντων. Ουδείς αναφέρει ποιοι είναι αυτοί οι βασιλείς, τι εννοείται με τη λέξη αρχαιότεροι κ.λπ.

Υπάρχουν όμως και άλλοι βυζαντινοί χρονογράφοι που θεωρούν τους Βλάχους αποίκους από την Ιταλία. Ο Κίναμος λέγει επί λέξει "Λέοντα δέ τινα Βατάτζην επίκλησιν ετέρωθεν στράτευμα επαγόμενον άλλοτε συχνόν και δη και Βλάχων πολύν όμιλον, οι εξ Ιταλίας άποικοι πάλοι είναι λέγονται". Ο Κίναμος δεν λαμβάνεται υπόψη από κανέναν γιατί δεν εξυπηρετεί τις δυο βασικές απόψεις.

Όλες λοιπόν οι θεωρίες των μεταγενέστερων ιστορικών και γλωσσολόγων, κυρίως των Ρουμάνων, στηρίζονται σ' αυτές τις πληροφορίες και φυσικά υποστηρίζουν και αποδέχονται εκείνες που θεωρούν τους Βλάχους αποίκους από το βορρά και όχι αποίκους από την Ιταλία. Το γνωστό πρόβλημα της αξιοπιστίας των βυζαντινών το ερμηνεύουν όπως τους ταιριάζει στις επιδιωκόμενες σκοπιμότητες.

Παρόμοιες ατεκμηρίωτες μαρτυρίες είναι ανίκανες να θεμελιώσουν την υπόθεση ότι οι Βλάχοι κατεβαίνουν από το βορρά. Επιπλέον η αντικειμενική κρίση μάς απαγορεύει να δεχτούμε κάθοδο και μετανάστευση από μια εύφορη και πλούσια χώρα σε μια φτωχή και ορεινή, που είναι η Πίνδος και η Δυτική Μακεδονία. Ακόμη είναι ακατανόητο ένας πληθυσμός, για να αποφύγει τη ρωμαϊκή τιμωρία, αντί να απομακρυνθεί, να πηγαίνει προς αυτόν, δηλ. στο στόμα του λύκου, όπως συνάγεται από το εδάφιο του Κεκαυμένου.

Η ιστορία μάς διδάσκει ότι η αντίθετη κίνηση διαπιστώνεται από τα κλασικά χρόνια, όταν έχουμε τις μεταναστεύσεις των αρχαίων Ελλήνων, αλλά και από τα νεότερα χρόνια, την εποχή της Τουρκοκρατίας, όταν μετακινούνται προς την κεντρική και ανατολική Ευρώπη και προς τις βορειότερες βαλκανικές χώρες (ελληνικές παροικίες).

Η δεύτερη άποψη, που είναι και πιο αληθοφανής, υποστηρίζει ότι οι Βλάχοι είναι αυτόχθονες εκλατινισμένοι γηγενείς κάτοικοι της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Τα στοιχεία που συνηγορούν στην αποδοχή αυτής της άποψης είναι σοβαρότερα και ιστορικά στερεότερα από τα προηγούμενα. Στον ελληνικό χώρο η παρουσία των Ρωμαίων, και κατά συνέπεια και της λατινικής γλώσσας, ήταν πιο μακροχρόνια από κάθε άλλη περιοχή της Βαλκανικής. Διαρκεί πάνω από επτά αιώνες (146 π.Χ. ως 650 μ.Χ.) και στο χώρο αυτό συμβαίνουν τα πιο σημαντικά ιστορικά γεγονότα των Αυτοκρατορικών χρόνων.

Γνωρίζουμε ότι οι σπουδαιότεροι αγώνες των Ρωμαίων διεξάγονται στις περιοχές που σήμερα αποτελούν προγονικές εστίες των Βλάχων. Η ήττα του Φιλίππου Ε' το 197 π.Χ. στις Κυνός Κεφαλές, του Περσέα στην Πύδνα το 168 π.Χ. και η καταστολή της επανάστασης του Ανδρίσκου το 148 π.Χ. το επιβεβαιώνουν. Ακόμη και μεταξύ των Ρωμαίων οι σοβαρότερες πολεμικές επιχειρήσεις γίνονται στις περιοχές που αναφέραμε. Το 48 π.Χ. γίνεται η μάχη των Φαρσάλων μεταξύ του Ιούλιου Καίσαρα και του Πομπήιου, το 42 π.Χ. στους Φιλίππους μεταξύ Μάρκου Αντωνίου και Οκταβιανού εναντίον του Βρούτου και Κασσίου και το 31 π.Χ. στο Άκτιον. Στην πρώτη περίπτωση λαμβάνουν μέρος 47000 + 22000 στρατιώτες και στην τρίτη 29 λεγεώνες με 90000 άντρες. Πολλοί από αυτούς αποστρατεύονται και παίρνουν κλήρους στις περιοχές αυτές και διαδίδουν την λατινική.

Τα praesidia armata, είδος πολιτοφυλακής, αποτελούνταν από πρόσωπα στρατολογημένα από εντόπιους οι οποίοι μπορούσαν να κάνουν και άλλες εργασίες εκτός των στρατιωτικών καθηκόντων. Έσπερναν, εμπορεύονταν και ήταν τεχνίτες και κτηνοτρόφοι και κατοικούσαν σε επιταγμένα σπίτια των γύρω πληθυσμών διαδίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη λατινική

γλώσσα. Επίσης οι Ρωμαίοι στρατιώτες, πλην του οπλισμού τους και της στολής τους, όλα τα άλλα τα αγόραζαν από τις αγορές που έστηναν όσοι ακολουθούσαν τα στρατεύματα και ακόμη από γεωργούς, κτηνοτρόφους και τεχνίτες που τους εφοδίαζαν με τα απαραίτητα τρόφιμα και τις άλλες υπηρεσίες.

Επίσης η ύπαρξη της Εγνατίας οδού (Cale Mare στα βλάχικα) και οι δευτερεύοντες οδικοί άξονες που διακλαδίζονται από τον κύριο κορμό της, καθιστούσε την ρωμαϊκή παρουσία εντονότερη στο χώρο της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Κατά διαστήματα της Εγνατίας υπήρχαν διάφοροι σταθμοί, *stationes*, *mansiones* = χάνια που Βλάχοι χαντζήδες στον ίδιο δρόμο τα διατηρούσαν μέχρι την τουρκοκρατία και *mutationes* = σταθμοί αλλαγής ίππων. Επιπλέον είναι γνωστή η στρατηγική σημασία των παραπάνω περιοχών, και ιδίως η οροσειρά της Πίνδου, για τον έλεγχο της Αδριατικής και του Αιγαίου. Η έντονη αυτή παρουσία, καθώς και η στρατολογία εντόπιων πληθυσμών και η συμμετοχή τους στη δημόσια διοίκηση και στον στρατό, απαιτούσε ένα κοινό όργανο επικοινωνίας και αυτό ήταν η λατινική γλώσσα.

Ο Ιωάννης Λυδός, ένας βυζαντινός αξιωματούχος και λόγιος του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα μιλώντας για τη γλωσσική κατάσταση της Βαλκανικής μάς λέγει και τα εξής: *"Τα δε περί την Ευρώπην (ελληνικός χώρος) πραττόμενα πάντα την αρχαιότητα διεφύλαξεν εξ ανάγκης δια το τους αυτής οικητορας κάιπερ εκ του πλείονος Έλληνας όντας τη των Ιταλών φθέγγεσθαι φωνή και μάλιστα τους δημοσιεύοντας"* Bonn, 261, 68. Δηλαδή "όσα γίνονταν στη Βαλκανική (Ευρώπη) όλα ακολούθησαν την παλιά παράδοση από ανάγκη, εξαιτίας του ότι οι κάτοικοί της μολονότι στην πλειονότητά τους ήταν Έλληνες, χρησιμοποιούσαν την λατινική γλώσσα και μάλιστα οι δημόσιοι υπάλληλοι". Μολονότι δεν μπορούμε να ισχυριστούμε την υποχώρηση της ελληνικής, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε και την έντονη παρουσία της λατινικής.

Ένα άλλο στοιχείο που συνηγορεί στην εντοπιότητα των Βλάχων είναι και ο θεσμός των οροφυλάκων που με σαφήνεια περιέγραψαν ο Μιχ. Χρυσόχοου, *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα, 1909 και ο Αντ. Κεραμόπουλος, *Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα, 1939 κ.ά.

Ο θεσμός αυτός, γνωστός από την εποχή του Φιλίππου και του Μεγαλέξανδρου, προέβλεπε τη φύλαξη των βορείων συνόρων από τα γειτονικά φύλα, που ήταν Ιλλυριοί, Θράκες, Παίονες κ.λπ. Η τακτική αυτή κληρονομείται και στους Ρωμαίους με τα *praesidia armata*, είδος τοπικής φρουράς και χωροφυλακής, εντεταλμένης να φυλάγει τις διαβάσεις και να διατηρεί την τοπική ασφάλεια. Ο ίδιος θεσμός συναντάται και τη βυζαντινή εποχή με τους Ακρίτες και στην εποχή της Τουρκοκρατίας με το θεσμό

των Αρματολών. Η γεωγραφική διάταξη πολλών βλάχικων οικισμών, οι περισσότεροι από τους οποίους βρίσκονται σε αυχενοδιαβάσεις και κλεισούρες, μας πείθουν ότι ένα από τα κύρια επαγγέλματα των Βλάχων πρέπει να ήταν και η υπηρεσία τους ως κλεισουροφυλάκων, διακινητών ανθράκων και εμπορευμάτων με παράλληλη εκτροφή ποιμνίων.

Το Μέτσοβο, η Μηλιά, η Κλεισούρα, το Νυμφαίο, το Πισοδέρι, όλος ο Ασπροπόταμος, ο Όλυμπος, το Βέρμιο, κ.λπ. μας υποβάλλουν τη σκέψη ότι η θέση των βλάχικων οικισμών δεν ήταν τυχαίο γεγονός. Τέλος η ύπαρξη ενός πυρήνα εκλατινισμένων στην Πίνδο και τη νότια Αλβανία, όπως υποστηρίχτηκε και από ρουμανόφιλους ερευνητές, π.χ. T. Parahagi, T. Capidan, Mareoteanu, M., σε στιγμές ειλικρίνειας, ενισχύουν την άποψη της εντοπιότητας των Βλάχων. Τέλος η ανύπαρκτη ανθρωπολογική, ψυχολογική και πολιτιστική (χορός, μουσική) ομοιότητα μεταξύ των Βλάχων και των σημερινών Δακορουμάνων (Ρουμάνων), και των βλαχόφωνων των άλλων Βαλκανικών χωρών (Ιστρουμάνων κ.λπ.) μας πείθουν για την αυτοχθονία των Κουτσόβλαχων. Εδώ γεννάται η απορία του C. Roghirc, 1989, *"τότε πώς είναι δυνατόν όλος αυτός ο πληθυσμός που υπήρχε μέχρι τον 7^ο αι. να χάνεται από τον 7^ο μέχρι τον 10^ο και τότε να ξαναεμφανίζεται; Ασφαλώς δεν είναι δυνατόν"*.

Ακόμη και γλωσσικά στοιχεία, όπως θα δούμε στη συνέχεια, συνηγορούν στα παραπάνω συμπεράσματα.

5. Η γλώσσα των Βλάχων

Εάν ρωτήσεις έναν Βλάχο *"τι είναι τα βλάχικα, γλώσσα ή διάλεκτος;"* θα περιέλθει σε δύσκολη θέση. Ο λόγος αυτής της αμηχανίας οφείλεται αφενός στην άγνοια που συντηρήθηκε από την ελληνική πολιτεία και αφετέρου από τους διαχειριστές του βλάχικου ζητήματος, άσχετους τόσο με την επιστήμη όσο και με την ιστορία.

Συνήθως η απάντηση είναι: *"διάλεκτος"*, γιατί του υπέβαλαν το ανιστόρητο επιχείρημα ότι αν πει *γλώσσα*, τότε υπονοείται και μια εθνολογική υπόσταση των Βλάχων. Αν τον ρωτήσεις *"ποιας γλώσσας διάλεκτος"*, γιατί κάθε διάλεκτος ανήκει σε μια γλώσσα, τότε βρίσκεται σε ακόμη δυσκολότερη θέση, γιατί κάθε διάλεκτος, όπως είπαμε, έχει τη μητέρα γλώσσα και τότε θα πρέπει να δεχτεί ότι είναι διάλεκτος της ρουμανικής, μιας και δεν υπάρχει άλλη νεολατινική γλώσσα στη Βαλκανική. Αυτά είναι τα αποτελέσματα υπερπατριωτών, Βλάχων και μη, που αγνοούν την ιστορία και τη γλωσσική επιστήμη.

Τα βλάχικα ή Αρωμουνική, όπως συνηθίζεται στη λόγια βιβλιογραφία,

είναι γλώσσα νεολατινική, αυτόνομη και ισότιμη με την ιταλική, γαλλική, ισπανική, ρουμανική, που προέρχεται από την λαϊκή προφορική της Βαλκανικής. Δεν είναι διάλεκτος της Ρουμανικής αλλά είναι κόρη της λατινικής όπως είναι και η γαλλική, η ιταλική, η ρουμανική και η ισπανική. Είναι γλώσσα χωρίς κρατική υπόσταση και χωρίς γραπτή παράδοση, όπως χιλιάδες άλλες γλώσσες στην υφήλιο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι Βλάχοι εθνολογικά είναι και κάτι άλλο, αφού η γλώσσα δεν αποτελεί απαραίτητο στοιχείο εθνικού προσδιορισμού, π.χ. οι Μεξικανοί, που μιλούν ισπανικά, δεν είναι Ισπανοί, ούτε Γάλλοι οι Αφρικανοί που μιλούν γαλλικά.

Τα βλάχικα προέρχονται από τη Βαλκανική Λατινική, δηλ. από τη γλώσσα των Ρωμαϊκών στρατευμάτων που εισβάλλουν στη Βαλκανική χερσόνησο από το τέλος του 3^{ου} π.Χ. αιώνα. Παράλληλα με τη σταδιακή κατάκτηση της Βαλκανικής από τις ρωμαϊκές λεγεώνες αρχίζει και ο εκλατινισμός του βαλκανικού χώρου.

Μέχρι την έλευση των Σλάβων η λατινική έχει κατορθώσει να εκπορθήσει τις αρχαιότερες γλώσσες της περιοχής, δηλ. Θρακική και Ιλλυρική, ενώ η συνάντηση με την ελληνική στα νότια της χερσονήσου δεν υπήρξε τόσο αποτελεσματική ώστε να επιβληθεί στον ελληνόφωνο κόσμο. Έτσι, πριν από τις σλαβικές μεταναστεύσεις και εισβολές στο βαλκανικό χώρο, η χερσόνησος διαιρείται σε δυο γλωσσικές ζώνες, μια λατινόφωνη στα βόρεια και μια ελληνόφωνη στα νότια. Οι ζώνες αυτές διαχωρίζονται μεταξύ τους με τη γνωστή γραμμή Jirizek που αρχίζει από την Αυλώνα της Αλβανίας, διέρχεται από την Αχρίδα, περνά από τα Σκόπια, τη Σόφια και καταλήγει στις εκβολές του Δούναβη. Νότια της νοητής αυτής γραμμής κυριαρχεί η Ελληνική και βόρεια η Λατινική, χωρίς να αποκλείονται οι μεταβατικές γλωσσικές περιοχές όπου συμβιώνουν και οι δυο γλωσσικές ομάδες. Ο διαχωρισμός αυτός στηρίχτηκε στο ποσοστό των ελληνικών και λατινικών επιγραφών κάθε περιοχής, ποσοστό που δεν μεταβλήθηκε και με τις νεότερες επιγραφικές ανακαλύψεις.

Μετά την εισβολή των σλαβικών φύλων, αλλάζει και ο γλωσσικός χάρτης της Βαλκανικής.

Η Ρωμαϊκή παρουσία και κατά συνέπεια και της λατινικής γλώσσας στον βόρειο ελληνικό χώρο διαρκεί πάνω από επτά αιώνες, 146 π.Χ. - 530 μ.Χ. Ιδιαίτερα έντονη είναι η παρουσία του Ρωμαϊκού στρατού στις δυο σημαντικότερες οδικές αρτηρίες, που είναι η Εγνατία οδός και ο Δούναβης. Από τους δυο αυτούς οδικούς άξονες ξεκινούν δευτερεύοντες δρόμοι που διασχίζουν προς όλες τις κατευθύνσεις τη Βαλκανική χερσόνησο. Στον περίγυρο των δυο αυτών οδικών αξόνων αναπτύχθηκαν οι τέσσερις νεολατινικές γλώσσες που αναφέραμε. Στην περιοχή του Δούναβη αναπτύχθηκε η Δακορουμανική (ρουμανική) και η Ιστρορομανική και γύρω από

την Εγγατία οδό η Κουτσοβλαχική και η Μογλενιτική.

Η ποικιλία των γλωσσικών λατινικών ιδιωμάτων που μεταφέρθηκε από την Ιταλική χερσόνησο στο Βαλκανικό χώρο και οι ιθαγενείς γλώσσες με τις οποίες, κατά τόπους, έρχονται σε επαφή, συντελούν στη δημιουργία των τεσσάρων νεολατινικών γλωσσών και στη διαφοροποίηση που εμφανίζουν μεταξύ τους. Παράλληλα οι τέσσερις νεολατινικές γλώσσες, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες νεολατινικές γλώσσες της Δύσης, διαθέτουν έναν αριθμό κοινών γλωσσικών γνωρισμάτων που κληρονομούν από τη λαϊκή-προφορική λατινική της Βαλκανικής.

Εκείνο που αποσιωπάται συχνά από ορισμένους γλωσσολόγους, για διάφορες σκοπιμότητες, είναι το γεγονός ότι η Κουτσοβλαχική δεν αποτελεί διάλεκτο της Ρουμανικής γλώσσας, αλλά είναι ανεξάρτητη και αυτόνομη νεολατινική γλώσσα, χωρίς κρατική υπόσταση και γραφή, όπως είπαμε, αιτίες που υποβαθμίζουν την αυθυπαρξία της στις συνειδήσεις των μη γλωσσολόγων. Με πιο απλά λόγια η σχέση της Κουτσοβλαχικής με τη Δακορουμανική είναι σχέση "αδελφική" και όχι "μητρική", δηλ. η Κουτσοβλαχική και η Δακορουμανική είναι αδελφές που είχαν μητέρα τη λατινική της Βαλκανικής. Η Κουτσοβλαχική δεν είναι κόρη της Ρουμανικής. Ακόμη και οι απόψεις των ρουμάνων γλωσσολόγων πάνω στο θέμα είναι διχασμένες, π.χ. οι I. Coteanu, Al. Graur, Mareoteanu, υποστηρίζουν ότι η Κουτσοβλαχική και η Μογλενιτική, όπως και η Δακορουμανική με την Ιστρορουμανική, αποτελούν ξεχωριστές γλώσσες με το απλό αλλά ισχυρό επιχείρημα ότι μια διάλεκτος όταν απομακρύνεται από τη αρχική γλώσσα, όπως συνέβει με την απόσχιση της γαλλικής, ισπανικής, ιταλικής κ.λπ. από την λατινική και μάλιστα αναπτύσσεται γεωγραφικά σε μια απομακρυσμένη χώρα από την μητέρα γλώσσα, γίνεται γλώσσα ξεχωριστή.

Επομένως η Κουτσοβλαχική είναι γλώσσα νεολατινική, αυθύπαρκτη και έτσι πρέπει να εξετάζεται και όχι σε συνάρτηση με την Δακορουμανική. Ανάμεσα στην Κουτσοβλαχική και την Δακορουμανική γλώσσα υπάρχουν πολλές ομοιότητες όπως και πολλές διαφορές, αλλά παραμένει γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι η Κουτσοβλαχική είναι συντηρητικότερη και εμφανίζει αρχαιότερο χαρακτήρα σε σχέση με τη Δακορουμανική, γεγονός που την πλησιάζει περισσότερο προς την λαϊκή λατινική. Ακόμη μεταξύ ομιλητών των δυο παραπάνω γλωσσών, που στερούνται παιδείας και γενικότερης μόρφωσης, η συνεννόηση είναι αδύνατη.

Τέλος πρέπει να τονιστεί ότι η μεγαλύτερη γλωσσική επίδραση που δέχτηκε η Κουτσοβλαχική προέρχεται από την ελληνική γλώσσα και παιδεία. Ιδιαίτερα τα γλωσσικά στοιχεία που ενσωματώθηκαν από την αρχαία ελληνική στην Κολυτσοβλαχική μάς πείθουν ότι οι εκλατινισμένοι Βλάχοι πρέπει να είχαν ως αρχική μητρική τους γλώσσα την ελληνική. Για παρά-

δειγμα, οι Κουτσοβλαχικές λέξεις *υπίδα*, "έντομο ή σκουλήκι που τρώει τα λαχανικά", *fiľiu* "είδος δέντρου", *proaspiťu* "νωπός, φρέσκος", *stipare* "στεφάνι" ανάγονται στις αρχαιοελληνικές λέξεις: ο μίδας "θηρίδιον διεσθίων τους κυάμους" κατά τον Θεόφραστο, φυλία "είδος δέντρου", πρόσφατος, -τη, -τον "φρέσκος, νωπός", άσχετο με το σημερινό "πρόσφατος" (τελευταίος), που είναι λόγιο στοιχείο της κοινής νέας ελληνικής, στεφάνιον με ρωτακισμό του [ν].

Οι τέσσερις αυτές λέξεις δεν απαντούν (πλην του στεφάνι(ον)) σε κανένα νεοελληνικό ιδίωμα, όσο είναι γνωστό, πράγμα που αποδεικνύει ότι δεν μπορεί η Κουτσοβλαχική να δανείστηκε αυτές τις λέξεις από τα νεοελληνικά ιδιώματα και διαλέκτους.

Η χρήση της Κουτσοβλαχικής ήταν πάντοτε προφορική και μόνο στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, κατά την εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, εμφανίζονται τα πρώτα γραπτά μνημεία στην περιοχή της Μοσχόπολης και στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού για καθαρά εκπαιδευτικούς λόγους. Η πολυθρύλητη αυτή βλαχούπολη, η Μητρόπολη των βλάχων με το ακμαίο εμπόριό της και την υψηλή πνευματική της δραστηριότητα, αποτελεί κέντρο ακτινοβολίας του ελληνικού πολιτισμού.

6. Τα ονόματα των Βλάχων

Οι Βλάχοι αποκαλούν τους εαυτούς τους Αρμίνου (*Armĩnu*), δηλ. *Romanus* (πβ. Ρωμανία = το Βυζάντιο), όπως συνήθιζαν να αποκαλούν Ρωμαίους, και στη λαϊκή γλώσσα Ρωμιούς, τους εαυτούς τους όλοι οι υπήκοοι του Βυζαντινού κράτους. Η λέξη Αρμίνου προέρχεται από το λατινικό επίθετο *Romanus* με ένα προθετικό α-, όπως συνηθίζεται στη Βλάχικη γλώσσα, και δεν έχει καμιά ιστορική σύνδεση με τους όρους *Romania*, *Roman* = Ρωμανία, Ρουμάνος, γιατί αυτοί οι όροι είναι λόγια κατασκευάσματα των Ρουμάνων του 19^{ου} αι., που επιβλήθηκαν μετά την ίδρυση του Ρουμανικού κράτους. Ακόμη, για τη γλώσσα τους οι Βλάχοι χρησιμοποιούν την έκφραση: *δτί αρμινέδτι*; "ξέρεις Βλάχικα;", όπως δηλαδή λέμε "ομιλείς αγγλιστί, ελληνιστί" και σπανιότερα χρησιμοποιείται ο όρος *limba Vlahă, armanească, armĩnă* = βλάχικη γλώσσα.

Η λέξη "Βλάχος" δε χρησιμοποιείται ειδικά από τους Βλάχους, παρά μόνο επειδή τους επιβλήθηκε από μη Βλάχους. Μάλιστα στα αστικά βλαχοχώρια, π.χ. Νυμφαίο, "Βλάχους" ονόμαζαν γενικά τους κτηνοτρόφους της Σαμαρίνας, της Φούρκας και άλλων χωριών που ξεκαλοκαίριαζαν στα βουνά του Νυμφαίου.

Η εμφάνιση της ονομασίας Βλάχος μετά τον 10^ο αι. στα βυζαντινά κεί-

μενα από πολλούς ερμηνεύτηκε και συνδυάστηκε με πιθανή κάθοδο των Βλάχων τον αιώνα αυτό. Αυτό δεν ευσταθεί, γιατί η εμφάνιση του ονόματος Βλάχοι τόσο αργά (10^{ος} αι.) ήταν φυσιολογική και αναμενόμενη, αν αναλογιστεί κανείς ότι μέχρι τον 6^ο-7^ο αι. η λατινική γλώσσα ήταν κυρίαρχη στο Βυζαντινό κράτος στους τομείς του στρατού, της δημόσιας διοίκησης και του παλατιού, οπότε η ονομασία Βλάχος με την έννοια *λατινόφωνος*, ήταν κάτι κοινό και γνωστό, χωρίς να προκαλεί τους ξένους για ξεχωριστή ονομασία των λατινόφωνων.

Μετά τον 6^ο αι., με τον εξελληνισμό του Βυζαντινού κράτους, οι χρήστες της λατινικής γλώσσας άρχισαν να προκαλούν την περιέργεια των ξένων, και μάλιστα των Σλάβων, οι οποίοι πρώτοι, όπως φαίνεται, πήραν από τους Δυτικούς τη λέξη "Βόλκοι" με τις διάφορες παραλλαγές της, όπως θα δούμε παρακάτω, και άρχισαν να ξεχωρίζουν τους λατινόφωνους με το όνομα *Βλάχοι* από τους ελληνόφωνους της Αυτοκρατορίας.

Η ονομασία *Βλάχοι* χρησιμοποιήθηκε από τους Βυζαντινούς και τους λαούς της Βαλκανικής και μόνο τα τελευταία χρόνια οι επιστήμονες δημιούργησαν τους λόγιους τύπους Αρωμόνοι, Αρουμόνοι, Aroumains, Macedoroumains κ.λπ., που δεν εκφράζουν πιστά την αυτονομασία των Βλάχων αλλά ικανοποιούν περισσότερο εκείνους που θέλουν να συνδέσουν το όνομα των Βλάχων με εκείνα των Romains, Romania κ.λπ.

Η λέξη Βλάχος έχει πολύ παλιά ιστορία και καταγωγή. Η ρίζα της προέρχεται από την λατινική λέξη Volcae, Volci, Βόλκοι, Ουόλκοι, όπως τη συναντούμε στα κείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων (π.χ. Στράβων). Η λέξη δήλωνε ένα Κελτικό φύλο που ζούσε στη Γαλατία και είχε εκμάθει τη λατινική γλώσσα. Οι Βόλκοι-Ουόλκοι ήταν οι πιο κοντινοί γείτονες των γερμανικών φύλων, γεγονός που συνετέλεσε ώστε όλους τους λατινόφωνους οι Γερμανοί να τους αποκαλούν Βόλκους-Ουόλκους, όπως και την γλώσσα που μιλούσαν. Έτσι το λατινικό Volci εξελίχτηκε στα χείλη των Γερμανών και των άλλων γειτονικών λαών σε διάφορους τύπους του ονόματος που δήλωναν τους λατινόφωνους. Έχουμε δηλ. το γερμανικό Walachen, Welchland. Αλλωστε έτσι ονομάζουν τη βόρειο Ιταλία και μέρος της Ελβετίας οι Γερμανοί. Άλλα ονόματα είναι τα Wallis, Wallais, Βαλλόνοι, Wales (Ουαλία), Welschme κ.λπ., που τα συναντούμε ακόμη και σήμερα στις γλώσσες των ευρωπαϊκών λαών με αρχική σημασία *λατινόφωνος*. Από τους Γερμανούς το όνομα πέρασε στους Σλάβους με διάφορους τύπους, όπως Olahy, Olahi, Valachi, Voloh, Vloh και εν συνεχεία το παίρνουν οι βυζαντινοί, από τους οποίους μας είναι γνωστό με τον τύπο *Βλάχοι*.

Οι Βλάχοι της Ελλάδας έχουν και άλλα ονόματα για τα οποία δεν είναι πάντοτε εύκολο να γνωρίζουμε πότε, πώς και γιατί τους δόθηκαν και τι

ακριβώς σημαίνουν. Καταρχάς πρέπει να πούμε ότι από τον 11^ο αι. αρχίζει το όνομα Βλάχοι να ταυτίζεται με εκείνο του νομάδα κτηνοτρόφου και στη συνέχεια με τη σημασία του "χωριάτη, αγροίκου και απολίτιστου". Η Άννα Κομνηνή μας δίνει την πληροφορία ότι "όσοι τον νομάδα βίον είλοντο, τούτους η κοινή διάλεκτος οίδε Βλάχους καλείν". Με δεύτερο συνθετικό τη λέξη Βλάχος έχουμε τα ονόματα *Καράβλαχος*, που σημαίνει τον αγροίκο αλλά και τον γενναίο, δυνατό Βλάχο. Το *Μπουρτζόβλαχος* περικλείει και αυτό υποτιμητική σημασία για τους Βλάχους, ενώ μερικοί υποστηρίζουν ότι σημαίνει ανθρώπους που έλκουν την καταγωγή τους από τα Αμπρούζια όρη της Ιταλίας. Ο όρος Κουτσόβλαχος από μερικούς ερμηνεύεται ως σύνθετος από το τουρκικό *küçük* "μικρός", δηλ. Μικρός Βλάχος ή από το ελληνικό κουτσός + Βλάχος δηλ. "ασήμαντος, μικρός Βλάχος", πβ. τα ελληνικά *κουτσοπίνω*, *κουτσοπερνώ* κ.λπ. Και οι δυο ετυμολογίες είναι μέχρι σήμερα επιστημονικά αναπόδειχτες. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι ο τύπος Κουτσόβλαχος εμφανίζεται πολύ παλιά σε έγγραφα χωρίς υποτιμητική σημασία. Μερικοί Βλάχοι αρνούνται αυτό το όνομα και πολλοί άλλοι το προτιμούν, γιατί ο όρος αυτός δηλώνει το άτομο εκείνο που μιλάει την Βλάχικη γλώσσα και όχι τον κάθε κτηνοτρόφο και προβατάρη που μπορεί να είναι Σαρακατσάνος ή οποιοσδήποτε άλλος. Ακόμη ο όρος Κουτσόβλαχος διαστέλλεται από τα άλλα ονόματα που φωνητικά πλησιάζουν προς το όνομα Ρουμάνος, γεγονός που προκαλεί σύγχυση, ιδίως στους ξένους, μη Έλληνες επιστήμονες ή και στους απλούς ανθρώπους. Τέλος υπάρχουν και τα ονόματα *Αρουμούνιοι*, *Αρωμούνιοι*, που είναι λόγια κατασκευάσματα και όχι αρεστά σε πολλούς Βλάχους. Τέλος τα τελευταία χρόνια κυκλοφορεί και ο (νεολογισμός) τύπος *Αρμάνιοι*.

Βλάχους, όμως, εκτός του ελληνικού χώρου, συναντούμε και σε άλλες βαλκανικές χώρες, όπως Αλβανία, πρώην Γιουγκοσλαβία και Βουλγαρία. Πολλοί προσπάθησαν για πολιτικούς και προπαγανδιστικούς λόγους, και προσπαθούν ακόμη και σήμερα, να επιβάλουν την άποψη ότι όσοι μιλούν Βλάχικα στη βαλκανική χερσόνησο αποτελούν μια ενιαία και ξεχωριστή εθνολογική ενότητα. Το μόνο επιχείρημα που προβάλλουν οι υποστηρικτές αυτής της άποψης είναι η γλωσσική συγγένεια που υπάρχει μεταξύ των Βλάχων της Βαλκανικής. Τότε όμως κάθε ομάδα της Βαλκανικής που μιλάει ένα λατινογενές ιδίωμα θα πρέπει να θεωρηθεί βλάχικη, όπως π.χ. οι Δαλματοί.

Είναι γνωστό ότι η κατάκτηση της Βαλκανικής από τους Ρωμαίους και η επιβολή της λατινικής γλώσσας σ' ένα μεγάλο τμήμα της Χερσονήσου ήταν πολιτική που στόχευε στην εκλατίνιση των κατακτημένων περιοχών. Επιπλέον είναι γνωστό ότι το Ρωμαϊκό κράτος ήταν πολυεθνικό, δηλ. είχε πολιτική ομοιογένεια αλλά όχι και εθνολογική. Όπως διάφορες νεολατινι-

κές γλώσσες (Ισπανική, Πορτογαλική) επιβλήθηκαν σε ιθαγενείς πληθυσμούς της νότιας Αμερικής που εθνολογικά είναι άσχετοι με τους λατινόφωνους αποίκους, έτσι και στη Βαλκανική η υιοθέτηση της λατινικής γλώσσας δε σήμαινε και εθνολογική αφομοίωση από τους Ρωμαίους, οι περισσότεροι μάλιστα που υπηρετούσαν στην Βαλκανική δεν είχαν καν λατινικό αίμα.

Έτσι είναι αδιανόητο και ιστορικά απαράδεκτο να ισχυριστούμε ότι όσοι μιλούν ένα λατινογενές ιδίωμα στη Βαλκανική είναι και εθνολογικά συγγενείς μεταξύ τους. Τότε οι Ιστρορουμάνοι της βόρειας Γιουγκοσλαβίας, οι ρωμανόφωνοι Δαλματοί, οι Βλάχοι της Ελλάδας, της Αλβανίας, της Βουλγαρίας και οι Βλάχοι των Μογλενών θα πρέπει εθνολογικά να είναι συγγενείς μεταξύ τους, άποψη όχι μόνο αντιεπιστημονική αλλά και παρανοϊκή για όσους γνωρίζουν Βαλκανική ιστορία. Παρόλα αυτά οι διάφορες πολιτικές προπαγάνδες αντί να σεβαστούν τα δικαιώματα των διαφόρων λατινόφωνων δίγλωσσων πληθυσμών της Βαλκανικής Χερσονήσου και να τους αφήσουν να ζήσουν και να αναπτυχθούν σύμφωνα με την αυτόχθονη καταγωγή τους, τον γηγενή πολιτισμό και το φυσικό τους περιβάλλον, με κύριο επιχείρημα τη γλωσσική συγγένεια προσπαθούν να σχηματίσουν ρωμανόφωνα εθνολογική κοινότητα, γεγονός που θα επιτρέψει καλύτερη εκμετάλλευση όλων των λατινόφωνων και ογκωδέστερο υλικό για την προβολή πιέσεων προς τις επιθυμητές κατευθύνσεις.

Έτσι σήμερα, μολονότι όλοι γνωρίζουμε ότι η γλωσσική συγγένεια δεν αποτελεί αποδεικτικό στοιχείο και εθνολογικής συγγένειας, (πβ. τους Μεξικανούς που ως ισπανόφωνοι μισούν περισσότερο απ' όλους τους Ισπανούς), οι διάφορες προπαγάνδες συνεχίζουν, με τις πεπαλαιωμένες αλλά προσιτές στην απλοϊκή λογική θεωρίες, να επιζητούν να αυξήσουν τον αριθμό των λατινοφώνων και, κατά συνέπεια, η επιρροή τους να γίνει ευρύτερη.

Απ' όλα αυτά προκύπτει ότι, ενώ στη Βαλκανική έχουμε πολλές ομάδες δίγλωσσων λατινόφωνων, με κανένα τρόπο αυτές οι ομάδες δεν συνδέονται μεταξύ τους με εθνολογική συγγένεια, αλλά όλοι είναι γηγενείς πληθυσμοί που έγιναν δίγλωσσοι και υιοθέτησαν την λατινική γλώσσα.

Έτσι στη χερσόνησο της Ιστρίας συναντούμε τους Ιστρορουμάνους (λόγια ονομασία) γνωστούς ως Cici (Τσίτσι) ή Ciri-biri. Πιο κάτω τους Μορλάκους ή Μαυρόβλαχους, Τσίντσαρους κ.λπ. Στην Αλβανία υπάρχουν οι Φρασαριώτες Βλάχοι (από την περιοχή Φράσαρι) γνωστοί και ως Αρβανιτόβλαχοι, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι Ελληνόβλαχοι βορειοηπειρώτες που κατά καιρούς, λόγω των ιστορικών συνθηκών εγκαθίστανται στον ελληνικό χώρο. Το ίδιο ισχύει και για το ομόσπονδο κράτος των Σκοπίων, όπου συναντούμε Βλάχους που προέρχονται από την

Μοσχόπολη και τα γύρω χωριά, Νικολίτσα, Λινοτόπι, Σίπισχα κ.λπ. Ακόμη, ένα τμήμα των Βλάχων των Σκοπίων αποτελούν τους αρχαιότερους κάτοικους της περιοχής, όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες βυζαντινών για Βλάχους στην περιοχή των Πρεσπών και της Άνω Μακεδονίας.

7. Θρησκεία

Ένα από τα θεμελιώδη συστατικά του πνευματικού βίου των Βλάχων είναι η Ορθόδοξη πίστη και η τήρηση της ελληνοβυζαντινής παράδοσης. Πάντοτε οι Βλάχοι τελούσαν την Θεία Λειτουργία σύμφωνα με το βυζαντινό τυπικό και στη γλώσσα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ουδέποτε πριν από την εμφάνιση της Ρουμανικής προπαγάνδας δεν ακούστηκε το Ευαγγέλιο ή ο Απόστολος στη βλάχικη γλώσσα. Ουδέποτε οι Βλάχοι, όταν έγιναν απόπειρες για την καθιέρωση της βλάχικης γλώσσας στη λειτουργία, έμειναν άπρακτοι. Αντίθετα αντέδρασαν στην κατάργηση της παράδοσης και εκδίωξαν όσους αποπειράθηκαν να βεβηλώσουν την Θεία Λειτουργία με προπαγανδιστικές προθέσεις και ενέργειες.

Η κίνηση για την άλωση της θρησκευτικής συνείδησης των Βλάχων αρχίζει επισήμως, όταν το 1881 ομάδα Βλάχων, δήθεν αντιπροσώπων, υποβάλλει υπόμνημα προς τους πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων και ζητάει την ίδρυση Επισκοπής Βλάχων με πιθανή έδρα, αρχικά, το Μοναστήρι και πιθανόν και την Κωνσταντινούπολη. Η ενέργεια αυτή της προπαγάνδας στόχευε σε ακόμη μεγαλύτερη επιτυχία των σκοπών της, γιατί απευθύνεται σε ευαίσθητες περιοχές της ανθρώπινης ψυχής. Έγινε μεγάλος αγώνας να εξευρεθεί κατάλληλο πρόσωπο για τη θέση του επισκόπου. Παρόλες τις προσπάθειες δεν βρέθηκε κανείς Βλάχος ιερωμένος να δεχτεί το αξίωμα αυτό, ενώ η αντίδραση του Οικουμενικού Πατριαρχείου ήταν σφοδρή. Μάλιστα η υπόθεση αυτή έφερε και το άδοξο τέλος του Απόστολου Μαργαρίτη, ο οποίος ήταν σε συνεννόηση με τους καθολικούς του Μοναστηρίου και τον περιβόητο καθολικό ιερέα Faveyrial, που υποστηριζόταν από την Αυστροουγγαρία. Όταν αυτό έγινε αντιληπτό από τους Ρουμάνους, αποπέμφθηκε ο Α. Μαργαρίτης και από τότε χάνονται τα ίχνη του.

Και στη σημερινή εποχή Βλάχοι, οι λεγόμενοι της διασποράς, που κατοικούν σε ευρωπαϊκές χώρες και στην Αμερική, οι περισσότεροι μη ελληνικής καταγωγής, προσπαθούν με πρόσχημα την οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες, να επαναθέσουν το θέμα της εκκλησιαστικής γλώσσας. Μάλιστα σε παλιότερη έκθεση του γραφείου για τις ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες (EBLUL) διαβάζουμε αντιφατικά πράγματα, γεγονός που αποδεικνύει ότι στους κόλπους της Ευρωπαϊκής

Ένωσης και του εν λόγω Γραφείου λειτουργούν ομάδες σκοτεινές που αμαυρώνουν τις σωστές προθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι είναι γνωστό ότι οι Αλβανόφωνοι της Ιταλίας, Ουνίτες καθολικοί στο θρήσκευμα αλλά πρώην Ορθόδοξοι και βιαίως αλλαξοπιστήσαντες, ενώ έφυγαν από την Ελλάδα πριν από αιώνες και μετανάστευσαν στην νότια Ιταλία και Σικελία (Piana degli Albanesi), εξακολουθούν να τελούν στις εκκλησίες τους τη Θεία Λειτουργία σύμφωνα με το τυπικό της ελληνοβυζαντινής παράδοσης (rito bizantino) και στην ελληνική γλώσσα. Δεν δέχονται, μετά τόσους αιώνες, να τελείται η λειτουργία ούτε στα ιταλικά, ούτε στα αλβανικά, γιατί είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την ορθόδοξη βυζαντινή παράδοση και την ελληνική γλώσσα της Θείας Λειτουργίας.

Εντούτοις, κατά παράδοξο τρόπο, Αλβανόφωνος ιερέας που ενδιαφέρεται για τις μειονοτικές γλώσσες και λειτουργεί στα ελληνικά, συνυπογράφει μανιφέστα και εκθέσεις που υποστηρίζουν ότι οι Βλάχοι πρέπει να τελούν την Θεία Λειτουργία στα Βλάχικα. Έτσι αυτός που τηρεί την παράδοση ζητάει από τους Βλάχους να καταλύσουν την δική τους παράδοση και να αλλάξουν τη γλώσσα της Λειτουργίας, ενώ ο ίδιος την χρησιμοποιεί στους Αλβανόφωνους της Ιταλίας.

Όποιος δεν σέβεται και αποπειράται να καταλύσει τις παραδόσεις ενός λαού, αυτός αποδεικνύεται πολέμιος και εχθρός αυτού του λαού.

8. Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος

Η απαρχή της παρακμής του βλάχικου στοιχείου της Ελλάδας και της συρρίκνωσης της Βλάχικης γλώσσας υπήρξε η ρουμανική προπαγάνδα, όπως θα εξηγήσουμε λεπτομερέστερα παρακάτω. Η ιστορία της έναρξης της ρουμανικής προπαγάνδας και της δημιουργίας πολιτικού ζητήματος έχει ως εξής. Δυο Ρουμάνοι διανούμενοι, ο Ελιάντε Ραντουλέσκου και ο Δημήτρη Μπολιντινεάνου, κάνουν ένα ταξίδι, χωρίς την υποκίνηση κανενός όπως υποστηρίχτηκε, στην Τουρκοκρατούμενη Μακεδονία το 1853. Εκεί κατά την διάρκεια του ταξιδιού τους ανακαλύπτουν ένα ομόγλωσσο και "ομοαίματο" λαό, που μέχρι τότε ήταν άγνωστος στους Ρουμάνους. Μετά την επιστροφή τους στη Ρουμανία αρχίζουν μια πύρινη αρθρογραφία, πρόσφορη τόσο προς το επίσημο κράτος και στον επιστημονικό κόσμο όσο και προς τους απλοϊκούς ανθρώπους. Ζητούν να βοηθήσει ο ρουμανικός λαός τους "αλύτρωτους" αδελφούς της Μακεδονίας. Για το σκοπό αυτό καταρχάς ιδρύεται η "Αλβανική Εταιρεία" και αργότερα το "Μακεδονορουμανικό Κομιτάτο" το οποίο ανέλαβε δράση σε πρακτικά ζητήματα διαθέτοντας άφθονο χρήμα, που εν μέρει αντλήθηκε από τους Έλληνες της

Ρουμανίας και από την περιουσία των Ιερών Μονών του Άθω. Τα λεγόμενα του Μπολιντινεάνου περί δήθεν τυχαίας ανακάλυψης των Βλάχων της Μακεδονίας ελέγχονται ψευδή, γιατί είναι φυσικό να διερωτάται κανείς αν είναι δυνατόν να μη γνώριζαν τις χιλιάδες των Βλάχων που μετανάστευσαν στην Ανατολική Ευρώπη και στη Ρουμανία και να μη τους προκάλεσε την περιέργεια η γλώσσα τους. Τόσοι πλούσιοι και γνωστοί Μοσχοπολίτες τούς ήταν άγνωστοι ή δεν γνώριζαν τον Μπογιατζή και την Γραμματική του που εκδίδεται το 1813;

Η προπαγάνδα μεταφέρεται στο χώρο της Μακεδονίας με την εμφάνιση του Απόστολου Μαργαρίτη και την ίδρυση του πρώτου ρουμανικού σχολείου στην Μακεδονία το 1862 στην Κλεισούρα.

Ο Απόστολος Μαργαρίτης γεννήθηκε το 1832 στην Κλεισούρα από Βλάχους γονείς και μέχρι την ηλικία των 30 ετών έζησε στην γενέθλια γη ως ελληνοδιδάσκαλος. Το 1862 επισκέπτεται τη Ρουμανία, όπου γίνεται δεκτός ως εθναπόστολος και του αποδίδουν τιμές και αξιώματα. Επρόκειτο πράγματι για έναν ευφυή τυχοδιωκτικό τύπο με εξαιρετικές ικανότητες να επηρεάζει τον κόσμο και να συνάπτει φιλίες με υψηλούς αξιωματούχους τόσο της Ρουμανίας όσο και της Υψηλής Πύλης και να διαπραγματεύεται, και με την βοήθεια άφθονου χρυσίου, πολλές υποθέσεις με ευνοϊκό γι' αυτόν αποτέλεσμα. Διορίζεται επιθεωρητής των ρουμανικών σχολείων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και περιοδεύει όλο τον ελληνικό χώρο για την ίδρυση Ρουμανικών σχολείων στις Βλάχικες κοινότητες. Με την βοήθεια άφθονου χρήματος που χορηγεί η Ρουμανική κυβέρνηση και οι διάφοροι Σύλλογοι της Ρουμανίας κατορθώνει μέχρι το 1877 να λειτουργούν 11 ρουμανικά σχολεία. Διαμένει συχνά στην Κωνσταντινούπολη, όπου γνωρίζεται με Τούρκους αξιωματούχους, τους οποίους και με τη συνδρομή άφθονου χρήματος χρησιμοποιεί για την επιτυχία των προπαγανδιστικών του σκοπών.

Το τέλος του Μαργαρίτη έρχεται όταν το επίσημο ρουμανικό κράτος αντιλαμβάνεται ότι είναι ένας πολιτικός τυχοδιώκτης, χωρίς εθνική ιδεολογία, φιλοχρήματος και έτοιμος να προσφέρει τις υπηρεσίες του και στους εχθρούς της Ρουμανίας. Τότε ανακαλείται στη Ρουμανία και από τη στιγμή εκείνη χάνονται τα ίχνη τόσο του ίδιου όσο και του γιου του. Τα πράγματα εξελίχθηκαν ως εξής. Μετά την εκδίωξή τους από την Ανατολή οι καθολικοί Λαζαριστές μεταφέρονται στη Βαλκανική χερσόνησο για να συνεχίσουν το θεάρεστο έργο του προσηλυτισμού ορθοδόξων στον καθολικισμό. Στο Μοναστήρι (Μπιτόλια), όπου το 1880 ιδρύεται Ρουμανικό Γυμνάσιο, φτάνει ο καθολικός ιερωμένος Faveyrial, δυναμικός και φανατικός υποστηρικτής των Αυστριακών συμφερόντων και της καθολικής εκκλησίας. Αμέσως συνάπτει φιλίες με τον Απ. Μαργαρίτη με τον οποίο

συνεργάζεται και προφανώς χρηματοδοτεί με την ελπίδα του προσηλυτισμού Βλάχων στον καθολικισμό και την αύξηση της αυστριακής επιρροής στην περιοχή. Προφανώς επρόκειτο για δυο πρόσωπα με παράλληλη δραστηριότητα.

Τα δυο πιο σημαντικά αποτελέσματα του τυχοδιωκτισμού του Απ. Μαργαρίτη ήταν η δημιουργία θρησκευτικού ζητήματος με πρόσχημα την ίδρυση Επισκοπής Βλάχων με πιθανή έδρα το Μοναστήρι και δεύτερον η δημοσίευση του Ιραδέ για την αναγνώριση του Βλάχικου μιλιέτ. Πράγματι το 1881 ομάδα, δήθεν αντιπροσώπων των Βλάχων, υποβάλλει υπόμνημα στους πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη με το οποίο ζητούσε την ικανοποίηση του θρησκευτικού αισθήματος των Βλάχων με την ανάδειξη Βλάχου Επισκόπου. Είναι περιττό να πούμε ότι η αντίδραση του Οικουμενικού Πατριαρχείου ήταν σφοδρή και με διάφορες ενέργειές του απομάκρυνε έναν τέτοιο κίνδυνο. Το δεύτερο ήταν η έκδοση του γνωστού Ιραδέ στις 22 Μαΐου 1905, που επέτυχε η Ρουμανία μετά από αφόρητες πιέσεις προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία και με τον οποίο οι Βλάχοι αναγνωρίζονταν ως μιλιέτ, δηλ. εθνότητα.

Μετά την εξαφάνιση του Μαργαρίτη, πεθαίνει το 1903, η Ρουμανία με την διπλωματική της υπηρεσία αποφάσισε να συνεχίσει η ίδια την πολιτική του, γεγονός που επιδείνωσε τις ελληνορουμανικές σχέσεις. Τα πολιτικά πλεονεκτήματα που είχε αποκτήσει η Ρουμανία απ' όλη αυτή την κίνηση ήταν αδύνατο να τα απεμπολήσει, αλλά τουναντίον θέλησε να τα εκμεταλλευτεί όσο μπορούσε καλύτερα.

Τα αποτελέσματα αυτής της ρουμανικής διπλωματικής προσπάθειας ήταν ολέθρια για το ελληνικό κράτος. Ακολούθησαν δημεύσεις περιουσιών Ελλήνων στη Ρουμανία, απελάσεις πολιτών και κάθε είδους καταπιέσεις. Η κατάσταση επιδεινώθηκε και έφτασε μέχρι τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δυο χωρών. Τις κακές σχέσεις ενίσχυσε το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο αρχίζει ο Μακεδονικός Αγώνας κατά των Βουλγάρων, που εν όψει της διαλύσεως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προσπαθούν εναγωνίως να κερδίσουν επιρροή στον Μακεδονικό χώρο. Τα ελληνικά ανταρτικά σώματα ανέλαβαν να αναχαιτίσουν την βουλγαρική βουλμία και ένας αδυσώπητος αγώνας αρχίζει στα βουνά και στους κάμπους της Μακεδονίας. Ήταν μοιραίο σ' αυτόν τον αγώνα να εμπλακούν και οι Βλάχοι και των δυο παρατάξεων, των γκραικομάνων, κατά τα λεγόμενά τους, και των ρουμανιζόντων. Η συμμετοχή των ελληνοβλάχων ήταν σημαντική για την εξέλιξη του Μακεδονικού Αγώνα, σύμφωνα και με τις ομολογίες των αξιωματούχων του ελληνικού κράτους. Από την άλλη η συνεργασία των ρουμανιζόντων με τους Βούλγαρους κομιτατζήδες ήταν δεδομένη, γιατί και οι δυο πολεμούσαν τον ελληνισμό. Η κατάσταση αυτή,

όπως και σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις που θα δούμε στην συνέχεια, αναζωπύρωσε και τις προσωπικές ή κοινοτικές έχθρες μεταξύ των Βλάχων, με αποτέλεσμα να έχουμε συγκρούσεις μεταξύ των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων και των ρουμανο-κομιτατζήδικων συμμοριών. Έτσι είχαμε δολοφονίες και από τις δυο πλευρές, όπως και πυρπολήσεις εκκλησιών, π.χ. των Άνω Ποροίων από τους ρουμανόφρονες του ίδιου χωριού.

Η Ρουμανία παραπονέθηκε στις Μεγάλες Δυνάμεις και στην Τουρκία για φόνους των οπαδών της, με αποτέλεσμα την ακόμη μεγαλύτερη επιδείνωση των ελληνορουμανικών σχέσεων. Η κατάσταση αυτή δημιούργησε ακόμη μεγαλύτερα προβλήματα στην ελληνική διπλωματία γιατί σε πολλές περιπτώσεις η χώρα μας έχασε στηρίγματα και από φιλικές μέχρι τότε χώρες προκαλώντας μάλιστα και διεθνείς αντιπάθειες.

Αυτή η ασφυχτική κατάσταση, ανάγκασε, με την άνοδο του Βενιζέλου, στην αλλαγή της ελληνικής πολιτικής. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι εθνικές προσδοκίες για την επέκταση των συνόρων στα σημερινά τους όρια εξαρτιόταν από τη βούληση των Μεγάλων Δυνάμεων και των χωρών της Βαλκανικής, μεταξύ των οποίων ήταν και η Ρουμανία. Έτσι ο Βενιζέλος στις 28 Ιουλίου 1913, για εθνικούς λόγους, αποφασίζει την παραχώρηση εκπαιδευτικών και θρησκευτικών ελευθεριών στους Βλάχους τους προσκείμενους στην ρουμανική προπαγάνδα, που κατά κάποιον τρόπο τούς αναγνωρίζει. Η ενέργεια αυτή του Βενιζέλου κρίθηκε ποικιλοτρόπως, ιδιαίτερα από τους Βλαχόφωνους Έλληνες, γιατί παρουσίαζε την εξής μεγάλη αντίφαση που λειτούργησε σε βάρος των Βλαχόφωνων Ελλήνων. Χωρίς να ερωτηθούν ποια θα ήθελαν να είναι η τύχη τους στο μέλλον, αναλάμβανε κάποιος άλλος να αποφασίσει γι' αυτούς για λόγους εθνικούς. Η απόφαση αυτή επισώρευσε ένα σωρό προβλήματα και περιπέτειες σε όλους τους Βλάχους και ιδίως σε εκείνους που έδωσαν το αίμα τους και τη ζωή τους για την Μακεδονία και για την Ελλάδα.

Επειδή η απόφαση του Βενιζέλου δεν μπορεί να κριθεί επιτόλαια από ανθρώπους που δεν γνωρίζουν τις ασφυχτικές πιέσεις που δεχόταν από την διεθνή κοινωνία η χώρα μας και δεν γνωρίζουμε την τύχη που θα είχαν οι εθνικές διεκδικήσεις μας για τη δημιουργία της σημερινής Ελλάδας, πρέπει με περίσκεψη να αντιμετωπίσουμε την ενέργεια του Βενιζέλου. Από την άλλη το να λαμβάνει κανείς αποφάσεις για άλλους, τέτοιες που να αφορούν τον εθνικό προσδιορισμό τους συνιστά τεράστια ευθύνη, αν κρίνουμε και από τις συνέπειες αυτής της απόφασης.

Θα μπορούσε κανείς να δεχτεί την πολιτική του Βενιζέλου, αν το ελληνικό κράτος είχε τη βούληση και τις δυνατότητες να αντιμετωπίσει ένα παρόμοιο θέμα όπως έπρεπε. Η πρώτη ενέργεια θα ήταν να ιδρύσει στις περιοχές που ευδοκμούσε η ρουμανική προπαγάνδα σχολεία ελληνικά και

οικοτροφεία, τα οποία θα λειτουργούσαν ανταγωνιστικά με τα ρουμανικά. Αυτή η ίδρυση σχολείων - οικοτροφείων θα επέτρεπε σε πολλούς αφελείς και ακαταπόπιστους Βλάχους να αποφύγουν την εγγραφή των παιδιών τους στα ρουμανικά σχολεία και να προτιμήσουν τα ελληνικά. Η αβελτηρία της ελληνικής διοίκησης χαρακτηρίζεται από παρόμοιες αδυναμίες ακόμη και στις μέρες μας, όταν πρόκειται να αντιμετωπίσει παρόμοια θέματα. Η αδυναμία του κράτους να προστατεύσει τα παιδιά του όχι μόνο δεν κατακρίνεται αλλά, όπως μας πληροφορεί η ιστορία, όσοι από τους αδαείς Βλαχόφωνους Έλληνες οδηγήθηκαν στο στόμα του λύκου (ρουμανική προπαγάνδα) καλούνταν αργότερα να πληρώσουν ποικιλοτρόπως την έλλειψη του ελληνικού κράτους με προσωπικές περιπέτειες, των οποίων τα ίχνη συναντούμε ακόμη και σήμερα στους απογόνους των "μηδισάντων".

Αποτελέσματα ρουμανικής προπαγάνδας

Τα αποτελέσματα της ρουμανικής προπαγάνδας, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, ήταν ολέθρια για το βλαχόφωνο στοιχείο και για τη βλάχικη γλώσσα για τους εξής λόγους.

Το πρώτο αποτέλεσμα της κίνησης αυτής ήταν η διάσπαση της βλάχικης συνοχής και ο διαχωρισμός των Βλάχων σε δυο αντίπαλες παρατάξεις. Η πρώτη, πολυαριθμότερη και ισχυρότερη, παρέμεινε σταθερή στην ιστορική της διαδρομή και στον ελληνισμό της, που αποτελεί βασικό συστατικό της ύπαρξής της. Η δεύτερη, ολιγάριθμη, πιο φανατισμένη και εχθρική σε κάθε τι το ελληνικό και την ορθοδοξία. Η αντιπαλότητα αυτή καταρχάς εμφανίστηκε μέσα στο σώμα κάθε βλάχικης κοινότητας, στη διοίκησή της και στην εκπαίδευση. Δεύτερο, επεκτάθηκε και μεταξύ των οικογενειών συγχωριανών και, τέλος, εισχώρησε και μέσα στην ίδια την οικογένεια. Τα αποτελέσματα ήταν οδυνηρά για όλους, γιατί γνωρίζουμε ότι σε παρόμοιες περιπτώσεις, όπως π.χ. στον πρόσφατο εμφύλιο, με πρόσχημα κάποιες ιδεολογικές διαφορές, δίνεται η αφορμή να ξεπηδήσουν και να έρθουν στην επιφάνεια μακροχρόνιες πικρίες, αντιπάθειες και διενέξεις και να αναδυθούν λυσσαλέα μίσση και πάθη και με οδηγό αυτά να προσδιοριστεί η συμπεριφορά των ανθρώπων μεταξύ τους και μέσα στην ίδια κοινότητα. Έτσι με το πρόσχημα της ιδεολογικής διαφοροποίησης συγκρούστηκαν μεταξύ τους οι κάτοικοι της ίδιας κοινότητας, έγιναν αντίπαλοι μέλη της ίδιας οικογένειας, π.χ. πατέρας με γιο, χάλασαν συνοικέσια, εμπορικοί συνεταιρισμοί και συνεργασίες με αποκορύφωμα και τη φυσική εξόντωση των αντιπάλων.

Η διάσπαση της ψυχικής συνοχής μεταξύ των Βλάχων, όπως και κατά τον πρόσφατο εμφύλιο μεταξύ όλων των Ελλήνων, προκάλεσε ανεπανόρθωτη ζημία και για τις δυο παρατάξεις και για πολλές δεκαετίες. Ειδικότερα για τους Βλάχους, η συμπεριφορά των ρουμανοφρόνων ανάγκασε πολλούς είτε να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να διασπαρούν ανάμεσα σε ελληνόφωνους πληθυσμούς είτε να σταματήσουν να μιλούν τη μητρική τους γλώσσα, που τη θεωρούσαν αιτία για τις περιπέτειες που περνούσαν. Η έξαψη τέτοιων παθών είχε δυσάρεστα αποτελέσματα επί δικαίων και αδίκων και αυτό το γεγονός καθόριζε και την συμπεριφορά των Βλάχων.

Γενικά η ρουμανική προπαγάνδα εξυπηρέτησε τα πολιτικά συμφέροντα της Ρουμανίας, αλλά ήταν καταστρεπτική για το σύνολο των Βλάχων της Ελλάδας. Μάλιστα οι συνέπειές της έχουν τον απόηχό τους μέχρι τις μέρες μας, γιατί ακόμη και σήμερα υπάρχει μια μερίδα μεμονωμένων ατόμων των οποίων οι παππούδες και οι πατεράδες τους, δικαίως ή αδικώς, ταλαιπωρήθηκαν από την ελληνική πολιτεία και κάποια πικρία συνεχίζει να διακατέχει μερικά άτομα.

Κατά την διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου έχουμε κάποια αναζωπύρωση της ρουμανικής προπαγάνδας με αιχμή του δόρατος τα κατοχικά στρατεύματα και ιδίως τα ιταλικά. Ήταν αναμενόμενο οι κατοχικές δυνάμεις να αναζητήσουν στηρίγματα σε Έλληνες δυσारेστημένους από το ελληνικό πολιτικό καθεστώς. Έτσι οι Βλαχόφωνοι Έλληνες μπήκαν στο στόχαστρό τους, μια και υπήρχε κάποιο προηγούμενο με έναν αριθμό ατόμων προσκείμενων στα ρουμανικά συμφέροντα, τα οποία στον πόλεμο ταυτίστηκαν με τα συμφέροντα του άξονα.

Δυο σημαντικά γεγονότα σημάδεψαν την όλη κίνηση. Η ίδρυση του *Πριγκιπάτου της Πίνδου* και της *Ρωμαϊκής Λεγεώνας*. Θα πρέπει εκ προοιμίου να αναφέρουμε ότι και τα δυο αυτά ζητήματα ήταν εφευρήματα γνωστών τυχοδιωκτών, του Αλκιβιάδη Διαμάντη και του Νικολάου Ματούση, που αποτέλεσαν την κινητήρια δύναμη στις πράξεις αυτές. Χωρίς κανένα ιδεολογικό υπόβαθρο, χωρίς τη συναίνεση ούτε και μικρής μερίδας των Βλάχων, τα δυο αυτά ζητήματα έγιναν αφορμή για τους διαχειριστές του Βλάχικου ζητήματος να εκτοξεύσουν κατηγορίες σ' όλους τους Βλάχους και να επισείουν το παρελθόν σε κάθε περίπτωση που τους πρόσφερε όφελος.

Πράγματι η Ρωμαϊκή λεγεώνα υπήρξε μίσημα στην ιστορία των Βλάχων, αλλά ήταν και φυσικό επιγέννημα των ειδικών συνθηκών της εποχής εκείνης. Η Ρωμαϊκή λεγεώνα αποτελούσε ένα είδος Ταγμάτων Ασφαλείας, όπως αυτά που δημιουργήθηκαν σ' όλη την Ελλάδα και συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, που κρατούσαν σε κατοχή της χώρα μας. Μια συγκρι-

τική αριθμητική μελέτη ανάμεσα στην Ρωμαϊκή λεγεώνα και τα Τάγματα Ασφαλείας της ίδιας εποχής στις ίδιες περιοχές δράσης θα καταδείξει ότι και αριθμητικώς οι Βλάχοι ήταν πολλοί λιγότεροι από εκείνους που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, τους Ιταλούς και τους Βουλγάρους. Ακόμη, η ιστορία θα δείξει στο μέλλον και την έκταση της συμμετοχής των Βλαχόφωνων Ελλήνων στην Εθνική Αντίσταση, ένα κεφάλαιο το οποίο ακόμη δεν άνοιξε στην ιστορική έρευνα.

Μολονότι η υπόθεση του Πριγκιπάτου της Πίνδου εγγίζει τα όρια του γελοίου, η δράση της Λεγεώνας πρέπει να μελετηθεί και να αποσαφηνιστεί: ποιοι την αποτελούσαν, πόσοι ήταν, ποια ήταν η δράση της σε λεπτομέρειες και ποιο ήταν το ιδεολογικό υπόβαθρό της και η ποιότητα των συμμετεχόντων.

Ειδικά για τον Ματούση, όπως και μερικούς άλλους Βλάχους δωσιλόγους, τώρα τελευταία έγινε προσπάθεια αποενοχοποίησής τους και μάλιστα μέχρι του σημείου να θεωρηθούν και υπερπατριώτες ως δήθεν πράκτορες της ελληνικής κυβέρνησης που θυσιάστηκαν χάριν του ελληνικού λαού. Άσχετα με τα κίνητρα, είναι δύσκολο να πιστέψει και ο πιο απλός Έλληνας ότι ο Ματούσης έπαιξε ένα παρόμοιο ρόλο και ότι από σεμνότητα δεν διεκδίκησε την απόσβεση του τίτλου του εθνοπροδότη. Προσωπικές μαρτυρίες πολλών Βλάχων που τον γνώρισαν μιλούν για έναν τύπο τυχοδιώκτη, χωρίς ιδεολογικό υπόβαθρο, διεστραμμένο και στη οικογενειακή του ζωή, χωρίς ηθικό έρμα και πολιτική συνείδηση. Πέρασε από όλους σχεδόν τους ιδεολογικούς χώρους, από κομμουνιστής μέχρι μοναρχοφασίστας, φαινόμενο που παρατηρείται όχι σε ιδεολόγους αλλά σε τυχοδιώκτες της πολιτικής ζωής. Πρέπει να θεωρηθεί ύβρις προς τον ελληνικό λαό και τους Βλάχους, προς τα πάθη του, την αιματοχυσία και τη δυστυχία του η απάλειψη της ευθύνης του Ματούση από τις σελίδες της ιστορίας.

Σχετικά με τον Αλκιβιάδη Διαμάντη, την ιδεολογία του και τα πιστεύω του, πράγματα ανύπαρκτα για ένα τόσο μεγάλο τυχοδιώκτη, δεν έπεισαν ούτε τους πάτρωνές του, τους Ρουμάνους, οι οποίοι, όπως και στην περίπτωση του Μαργαρίτη, όταν αντιλήφθηκαν τον καιροσκοπισμό του και τις ύποπτες συνεργασίες του με τους Ιταλούς, τον ανακάλεσαν στη Ρουμανία και τον απομάκρυναν από την συμμετοχή του στα πολιτικά δρώμενα εκείνης της εποχής.

Η αντιμετώπιση του Κουτσοβλαχικού ζητήματος από πολιτική πλευρά στις σωστές διαστάσεις του άρχισε να πραγματοποιείται, όταν οι ίδιοι οι Βλάχοι ανέλαβαν την αντιμετώπισή του. Η αβελτηρία του κράτους και η άγνοια του προβλήματος από μεγάλο μέρος της ελληνικής διπλωματίας, ήταν οι βασικοί λόγοι που συνετέλεσαν στην διάδοση και στην αύξηση της

επιρροής της Ρουμανίας πάνω στους Κουτσοβλάχους. Σήμερα τα πράγματα είναι διαφορετικά γιατί, όπως αναφέρθηκε, οι ίδιοι οι Κουτσόβλαχοι ανέλαβαν την υπεράσπισή τους έναντί των προσπαθειών για την αλλοίωση της εθνικής τους συνείδησης. Το ελληνικό κράτος, ο πνευματικός κόσμος και η ελληνική κοινωνία γνώρισαν την πραγματική συμβολή και ιστορία των Βλάχων με συνέπεια την αλλαγή της νοοτροπίας και τον σεβασμό ακόμη και των άσχετων με τα Κουτσοβλαχικά πράγματα.

9. Η πνευματική προσφορά των Βλάχων

Είναι δύσκολο να οριοθετήσει κανείς την πνευματική προσφορά των Βλάχων μέσα στα πλαίσια της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας. Οι λόγοι είναι προφανείς. Οι Βλάχοι, δίγλωσσος πληθυσμός, ταύτισε εξ αρχής την παιδεία του και την θρησκεία του με τον Ελληνισμό, μια και αποτελούσε αναπόσπαστο τμήμα του. Η κλασική παιδεία και στη συνέχεια η βυζαντινή και νεοελληνική παράδοση στα γράμματα και τις τέχνες, ήταν ενσωματωμένα στην παιδεία των Βλάχων από πολύ παλιά, όπως αποδεικνύεται και από τα λεξιλογικά τεκμήρια της Κουτσοβλαχικής.

Επίσης η ονοματολογία των Βλάχων είναι παρόμοια με την ελληνική, γεγονός που καθιστά αδύνατη, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, την διάκριση αν πρόκειται για βλαχόφωνο Έλληνα ή για ελληνόφωνο. Έτσι το πνευματικό έργο ενός Βλάχου είναι δυσδιάκριτο μεταξύ των έργων μη βλαχόφωνων.

Όστε εκείνο που μόνο μπορούμε να πούμε, είναι η γνώση του τόπου καταγωγής ενός πνευματικού ανθρώπου και σύμφωνα με αυτή να τον κατατάξουμε στους Βλάχους πνευματικούς ανθρώπους.

Επίσης γεωγραφικά δεν έχουμε την ιδιαίτερη πνευματική ανάπτυξη ενός τόπου που κατοικείται από Βλάχους, ώστε να αποτελέσει μια Σχολή στη γενικότερη ανάπτυξη του Ελληνισμού.

Εξάιρεση αποτελεί η Μοσχόπολη, η οποία κατοικούμενη αποκλειστικά από Βλάχους ανέπτυξε μέσα στα γεωγραφικά της όρια μια παιδεία υψηλού επιπέδου και έδωσε έναν αστερισμό πνευματικών ανθρώπων και εξαιρετων φιλολογικών έργων. Έτσι θα ασχοληθούμε κυρίως με την πνευματική προσφορά της Μοσχόπολης και με τους ανθρώπους που αναδείχτηκαν μέσα στο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της.

Έχουμε και δευτερεύουσες περιπτώσεις, μικρών βλαχόφωνων πολιτισμάτων όπου παρατηρούμε πνευματική ανάπτυξη, όπως π.χ. το Μέτσοβο, το Λιβάδι Ολύμπου κ.λπ., χωρίς όμως να αποτελέσουν ξεχωριστές Σχολές, όπως αναφέραμε, μέσα στα πλαίσια της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η βλάχικη πνευματική προσφορά στη Νέα Ελληνική Φιλολογία είναι ενσωματωμένη και χωρίς διακριτικά στοιχεία με την αντίστοιχη ελληνόφωνη. Μόνο διακριτικό στοιχείο παραμένει ο τόπος καταγωγής.

Η Μοσχόπολη, πολιτεία πολυάνθρωπη και δραστήρια με μεγάλη οικονομική ανάπτυξη, υπήρξε η πνευματική Μητρόπολη των Βλάχων που έδωσε ένα σεβαστό αριθμό λογίων και κατέδειξε τις δυνάμεις και τις δυνατότητες που διαθέτουν οι Βλάχοι σχετικά με τα πολιτιστικά και πνευματικά τεκταινόμενα. Περιτριγυρισμένη από βουνά, ανάμεσα σε πληθυσμούς αμαθείς και αγροίκους, μεταξύ κακοποιών στοιχείων και υπό τη σκιά της οθωμανικής κυριαρχίας και καταπίεσης, αναδείχτηκε κατά τον 18^ο αιώνα ένας πνευματικός πυρήνας που καινοτόμησε όσον αφορά τη γλωσσική βαλκανική πραγματικότητα, ασπάστηκε τις νεότερες ιδέες της Δυτικής Ευρώπης που άρχισαν να διαφαίνονται με την φιλοσοφία του Leibniz και να αμφισβητεί την Αριστοτελική φιλοσοφία στις σχέσεις της με την θεολογία. Άνθρωποι σαν τον Ευγένιο Βούλγαρη, τον Μεθόδιο Ανθρακίτη μετέδωσαν τις νέες ιδέες σε Μοσχοπολίτες μαθητές, που με τη σειρά τους τις διέδωσαν τόσο στον ελληνικό χώρο όσο και στη Βαλκανική.

Δυστυχώς η Μοσχόπολη, "αι Αθήναι της Τουρκοκρατίας", σύμφωνα με την ρήση του Φάνη Μιχαλόπουλου, αδικήθηκε από την ιστορία της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας, γιατί σε καμιά από τις σελίδες των ιστοριών της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας δεν αναφέρεται ο Θεόδωρος Καβαλιώτης και ο Δανιήλ ο Μοσχοπολίτης και τα λεξικά τους, που αποτέλεσαν τους προδρόμους της συγκριτικής Βαλκανικής γλωσσολογίας. Το γεγονός ίσως δικαιολογείται από το ότι η βλάχικη γλώσσα ήταν άγνωστη και απρόσιτη στους περισσότερους ερευνητές αλλά και άλλοι διάφοροι λόγοι με πολιτικά κίνητρα και άλλα παρόμοια αποθάρρυναν πολλούς να ασχοληθούν με ελληνοβλαχικά φιλολογικά θέματα.

Ακόμη μπορούμε να πούμε ότι η Μοσχόπολη αναδείχτηκε στηριζόμενη στις δικές της δυνάμεις, στους πνευματικούς ανθρώπους της και στον ευνοϊκό κοινωνικό της περίγυρο για τα γράμματα και τις τέχνες. Δυστυχώς τόσο για την ίδρυση της πόλης όσο και για τις απαρχές της πνευματικής της κίνησης δεν έχουμε πληροφορίες παρά από τον 18^ο αιώνα και μετά. Είναι αναπόδεικτη η παράδοση που αναφέρει ότι μετά την πτώση της Πόλης, πολλοί πνευματικοί άνθρωποι της κατέφυγαν στην Μοσχόπολη και πολλοί από αυτούς αντί να συνεχίσουν το ταξίδι προς την Δύση παρέμειναν στην πόλη αυτή και αποτέλεσαν τη μαγιά για την μεταγενέστερη πνευματική της ανάπτυξη.

Μια από τις μεγαλύτερες προσφορές της ήταν η ίδρυση του πρώτου

τυπογραφείου στα Βαλκάνια. Ο ιερομόναχος Γρηγόριος Κωνσταντινίδης υπήρξε ο ιδρυτής του τυπογραφείου και πρώτος διευθυντής του και επιμελητής εκδόσεων. Προφανώς η αγορά του τυπογραφείου έγινε στην Βενετία. Μέχρι σήμερα έχουμε γνωστές αρκετές εκδόσεις και μεταξύ αυτών τη Γραμματική της αρχαίας ελληνικής, η οποία έχει τον τίτλο *Εισαγωγή Γραμματικής παρά του Αιδεσιμωτάτου και Ελλογιμωτάτου Διδασκάλου της εν Μοσχοπόλει νεωστί ιδρυθείσης Ακαδημίας και μεγάλου πρωτοπαπά και ιεροκήρυκος του Αγιάτου θρόνου της Πρώτης Ιουστινιανής Αχρειδών και της θεοσώστου πολιτείας Μοσχοπόλεως Κυρίου Θεοδώρου Αναστασίου Καβαλλιώτου Μοσχοπολίτου, συναρμοσθείσα εις ευχέρειαν των πρωτοπεύρων. Νυν πρώτον τύποις εκδοθείσα δαπάνη του εντιμωτάτου και χρησιμωτάτου Κυρίου Αντωνίου Χατζή Γεωργίου Μπούε, ευπατρίδου Μοσχοπόλεως. Εν τη τυπογραφία του Οσίου και Θεοφόρου πατρός ημών Ναούμ του θαυματουργού. Εν Μοσχοπόλει απξ (1760)*. Το 1774 ο Καβαλιώτης τυπώνει σε δεύτερη έκδοση την Γραμματική στην Βενετία σύμφωνα με τον *Paracostea*.

Η Γραμματική αυτή απευθύνεται στους πρωτόπειρους, δηλ. στους μαθητές της Ακαδημίας που έρχονται σε επαφή με την αρχαία ελληνική. Άλλα έργα του τυπώνονται στο τυπογραφείο που είναι εγκατεστημένο στην Ι. Μονή του Οσίου Ναούμ. Εν συνεχεία τυπώνονται διάφορα έργα όπως *Ακολουθία του Οσίου Ναούμ και των εν Τιβεριουπόλει μαρτυρησάντων, Μοσχοπόλη, 1760*. Κωνσταντίνου Ιερομονάχου Μοσχοπολίτου, *Περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος, Περί μεταλήψεως, 1746*. Επίσης το γνωστό *Βιβλίον καλούμενον Πίστις* του Νεκταρίου Τέρπου, μαθητή της Νέας Ακαδημίας. *Ακολουθία του Αγίου Σεραφείμ, επισκόπου Φαναρίου* κ.λπ.

Το κυρίως πνευματικό ίδρυμα της Μοσχοπόλεως, ο άκρος στολισμός της πολιτείας, η ευκοσμία των ηθών, το φως της εκκλησίας, ήταν η περίφημη Νέα Ακαδημία, ίδρυμα ανωτάτης εκπαίδευσης για τον καιρό της. Ιδρύεται το 1744 αλλά το 1750 χτίζεται το νέο εκπαιδευτήριο, αντάξιο της πόλης και των φιλόμουσων κατοίκων της.

Ο Μοσχοπολίτης Αρχιεπίσκοπος Αχρειδών Πρώτης Ιουστινιανής Ιωάσαφ πρωτοστατεί στην ανέγερσή της με προσφορά του ίδιου, των διαφόρων εκκλησιαστικών ιδρυμάτων, των κατοίκων της πόλης και των ρουφετίων αυτής. Από το 1750 *ιθύνων τους διδασκαλικούς οίακας* ορίζεται σε νεαρότατη ηλικία ο Πρωτοπαπάς Θεόδωρος Αναστασίου Καβαλιώτης.

Όπως γνωρίζουμε από μαρτυρίες, π.χ. επιγράμματα, ηρωελεγεία μαθητών και από σημειώσεις του Καβαλιώτη (τρία χφφ), το επίπεδο της Ακαδημίας θεωρείται υψηλότατο για την εποχή του και οι απόφοιτοί της

διασκορπίζονται σ' όλο τον ελληνικό και βαλκανικό χώρο.

Διδάσκαλοι της Ακαδημίας χρημάτισαν γνωστά ονόματα της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας, όπως ο Ιερομόναχος Χρύσανθος, ο Σεβαστός Λεοντιάδης, ο Γρηγόριος Κωνσταντινίδης ο τυπογράφος και έπειτα Μητροπολίτης Δυρραχίου, ο Θεόδωρος Καβαλλιώτης, ο Γρηγόριος Αγιοκαστρίτης και άλλοι. Έργα που κυκλοφόρησαν από διδασκάλους της Ακαδημίας: η *Εισαγωγή Γραμματικής* που αναφέραμε. Δεύτερο σημαντικό έργο του ιδίου συγγραφέα είναι το τρίγλωσσο λεξικό ελληνο-βλαχο-αλβανικό *Πρωτοπειρία παρά του σοφολογιωτάτου και αιδεσιμωτάτου διδασκάλου και ιεροκήρυκος και πρωτοπαπά Κυρίου Θεοδώρου Αναστασίου Καβαλλιώτου του Μοσχοπολίτου, ξιντεθείσα και νιν πρώτον τύποις εκδοθείσα δαπάνη του εντιμωτάτου και χρησιμωτάτου Κυρίου Γεωργίου Τρίκουπα του και Κοσμήτοση επιλεγομένου εκ πατρίδος Μοσχοπόλεως Εν έτησιν αποβ' (1770) παρά Αντωνίω τω Βόρτιλι*. Παράλληλα το 1802 εκδίδεται το τετράγλωσσο Λεξικό ελληνο-βλαχο-αλβανο-βουλγαρικό του Οικονόμου και διδασκάλου Δανιήλ Μιχαήλ Χατζή Αδάμη. *Εισαγωγική Διδασκαλία περιέχουσα Λεξικόν τετράγλωσσον των τεσσάρων κοινών διαλέκτων ήτοι της απλής Ρωμαϊκής, της εν Μοισία Βλαχικής, της Βουλγαρικής και της Αλβανιτικής. Συντεθείσα μεν εν αρχή χάριν ευμαθείας των φιλολόγων αλλογλώσσων νέων παρά του Αιδεσιμωτάτου και Λογιωτάτου διδασκάλου Οικονόμου και ιεροκήρυκος Κυρίου Δανιήλ του εκ Μοσχοπόλεως καλλυνθείσα δε και επαυξηθείσα τη προσθήκη τινών χρεωδών και περιεργείας αξίων και ευλαβώς αφιερωθείσα τω Πανιερωτάτω και Αγιωτάτω Μητροπολίτη Πελαγονείας, Υπερτίμω και Εξάρχω πάσης Βουλγαρικής Μακεδονίας Κυρίω*

ΚΥΡΙΩ ΝΕΚΤΑΡΙΩ ΤΩ ΕΚ ΜΟΥΝΤΑΝΙΩΝ

ου και τοις αναλώμασι τύποις εκδέδοται δι' ωφέλειαν των επαρχιωτών αυτού ευλαβών χριστιανών

Εν έτει Σωτηρίω αωβ' (1802) εν Βενετία.

Τα δύο αυτά έργα απευθύνονται στους πρωτόπειρους και αλλόγλωσσους νέους της περιοχής και αποτελούν τις απαρχές της συγκριτικής γλωσσολογίας στα Βαλκάνια. Η μετάδοση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού στους Βαλκάνιους αποτελούν τον στόχο αυτών των έργων, ενώ παράλληλα αποτελούν γλωσσικά μνημεία μεγάλου ενδιαφέροντος για τις αναφερόμενες βαλκανικές γλώσσες. Παράλληλα οι προτασσόμενοι πρόλογοι αυτών των έργων και τα επιγράμματα και ηρωελεγεία αποτελούν δείγμα του υψηλού επιπέδου και της κατάρτισης στην αρχαία ελληνική γλώσσα τόσο των συγγραφέων όσο και των μαθητών στους οποίους απευθύνονται.

Από τον κύκλο της Νέας Ακαδημίας και το πνευματικό κλίμα που επι-

κρατούσε στη Μοσχόπολη έχουμε μια πλειάδα πνευματικών ανθρώπων που συνδέονται είτε ως διδάσκαλοι και μαθητές είτε ως καταγόμενοι από τη Μοσχόπολη.

Μεταξύ αυτών αναφέρουμε τον Αρχιεπίσκοπο Αχρειδών Ιωάσαφ, τον Μητροπολίτη Καστοριάς Διονύσιο τον Μάντουκα, τον Ιωάννη Χαλκέα, καθηγητή του Φλαγγινιανού Φροντιστηρίου της Βενετίας, τον Νεκτάριο Τέρπο με το *Βιβλίον καλούμενον Πίστις*, τον Δημήτριο Παμπέρη, τον Αμβρόσιο Παμπέρη, τον Νικόλαο Σαμσάλα, τον Ναούμ Γκούστα, τους αδελφούς Τούρτα, τον Κωνσταντίνο Τζεχάνη, τον Γεώργιο Παπα Σίμο, τον ιατροφιλόσοφο Ιωάννη Αδάμη, τον Ποσάμα και πολλούς άλλους. Οι περισσότεροι από τους παραπάνω λογίους άφησαν σημαντικό έργο εκδεδωμένο και ανέκδοτο ενώ πολλά έργα τους αναφέρονται στην ιστορία της Νέας ελληνικής Φιλολογίας.

Στα ανέκδοτα έργα του Καβαλλιώτη έχουμε και τα τρία ανέκδοτα χειρόγραφα (και μεταξύ αυτών αυτόγραφα) Λογικής, Φυσικής και Μεταφυσικής, των οποίων η ανάγνωση μάς οδηγεί να αντιληφθούμε το υψηλό επίπεδο της διδασκαλίας στην Νέα Ακαδημία.

Η προσφορά του Καβαλλιώτη δεν περιορίζεται στην απλή συγγραφή των παραπάνω έργων, αλλά εντοπίζεται στην πρόσληψη και διάδοση των νέων ιδεών που κυριαρχούσαν στην Δύση και αντιμάχονταν την Αριστοτελική φιλοσοφία και τη σχέση της με την Θεολογία. Ο Descartes, ο Malbranche και ο Leibniz τον επηρέασαν καθώς και η διδασκαλία του Ευγενίου Βούλγαρη και με τη σειρά του επηρέασε τους μαθητές του μεταδίδοντας τις φιλοσοφικές ιδέες που επικρατούσαν στη Δύση με το κίνημα του Διαφωτισμού.

Εκτός από την Μοσχόπολη έχουμε και βλάχικα πολίσματα, όπως αναφέρθηκε και στην αρχή, που έχουν να επιδείξουν κάποια αξιόλογη πνευματική καλλιέργεια στον ίδιο τον τόπο τους ή ως μετανάστες στις ελληνικές παροικίες και σε άλλα μέρη του ελληνικού και ευρωπαϊκού χώρου.

Ένα από αυτά είναι το Μέτσοβο. Η Αγγελική Χατζημιχάλη στο έργο της *Οι εν τω σχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες*, Ιωάννινα, 1940, μας δίνει χρήσιμες πληροφορίες και μεταξύ αυτών ότι και ο Νεόφυτος Δούκας φοίτησε στο σχολείο Μετσόβου.

Ίδρυση σχολείου στο Μέτσοβο έχουμε το 1759 με κληροδότημα του Μετσοβίτη πλουσίου μεγαλεμπόρου στις παροικίες, Στάνου. Τα σχολεία Μετσόβου ήταν πολλά και όλων των βαθμίδων και από αυτά διδάξαντες και διδαχθέντες αναδείχτηκαν σημαντικές προσωπικότητες. Ο Νικόλαος Τζαρτζούλης (1708-1773), μετά τα εγκύκλια μαθήματα στο Μέτσοβο, σπούδασε στην Βενετία και την Πάδοβα και διεύθυνε πολλά σχολεία, όπως

την Αθωνιάδα σχολή του Αγίου Όρους, την Πατριαρχική Ακαδημία (1758-9), την Ακαδημία του Ιασίου και σχολεία του Μετσόβου. Υπήρξε πολυγραφότατος και είναι γνωστή η ακολουθία του μάρτυρα Μετσοβίτη Νικολάου. Επίσης πολυάριθμες ήταν και οι μεταφράσεις του από ξένα συγγράμματα. Άλλος Μετσοβίτης λόγιος ήταν ο ιερομόναχος Τρύφων, μαθητής και διάδοχος του Βούλγαρη στην Μαρουτσαία σχολή των Ιωαννίνων και οπαδός των φιλοσοφικών ιδεών του διδασκάλου του Ευγενίου Βούλγαρη. Ο Παρθένιος Κατζίουλης, ο επικαλούμενος Παροιμιογράφος, υπήρξε από τους προδρόμους της ελληνικής λαογραφίας, γιατί περιόδευσε την Ήπειρο συλλέγοντας παροιμίες του ελληνικού λαού. Τον Κατζίουλη επαινούν ο Ζαβίρας, ο Μελέτιος, ο Βενδότης και ο Ευλόγιος Κουρίλας, ο οποίος τον θεωρεί *λογιώτατον μεταξύ των διδασκάλων*.

Εξίσου σημαντική υπήρξε και η προσφορά της Κλεισούρας με προεξάρχοντα τον γνωστό λόγιο και εκδότη πολλαπλών έργων, που έδρασε στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού, Δημήτριο Δάρβαρη (1757-1825). Υπήρξε φιλόσοφος, διδάσκαλος και συγγραφέας πολυγραφότατος ποικίλων έργων μεταξύ των οποίων σημειώνουμε *Γραμματική απλοελληνική, Εισαγωγή εις την ελληνικήν γλώσσαν, Νέον Αλφαβητάριον, Πρωτοπειρία απλοελληνική*, και πλήθος άλλων. Θεωρείται από τους πιο επιφανείς λόγιους της εποχής του και οι νεότερες ιδέες του και τα συγγράμματά του επηρέασαν την παιδεία των χρόνων της Τουρκοκρατίας.

Σημαντική υπήρξε και η συνεισφορά και άλλων βλαχοχωριών, όπως του Λιβαδίου του Ολύμπου, το οποίο διέθετε πάντοτε σχολεία με άριστους διδασκάλους. Ο Μ. Παρανίκας γράφει για το Λιβάδι: *Εν Λιβαδίω, κωμοπόλει ανθούση διά των κατοίκων το βιομήχανον, τα Γράμματα εκαλλιεργούνται*. Το 1700 περίπου λειτουργεί *Σχολείον Κοινών Γραμμάτων* στο Μοναστήρι της Αγίας Τριάδος, όπου δίδαξε ο Ιωάννης Πέζαρος ή Κωφός (1740-1806). Ο Ανθιμος Ολυμπιώτης ιδρύει την Ανώτερη Σχολή Λιβαδίου όπου διδάσκει για δεύτερη φορά ο Πέζαρος και ο Ι. Σπαρμιώτης. Συνεχιστής του εκπαιδευτικού έργου του Ανθιμου είναι ο Αγαθάγγελος, ιεράρχης φωτισμένος, δυναμικός με σημαντική εκκλησιαστική και εθνική δράση ως επίσκοπος Πέτρας και αργότερα Στρωμνίτης. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι όλες οι αναφερόμενες κωμοπόλεις είναι αμιγώς βλαχικές, ενώ υπάρχουν και άλλοι τόποι, όπως π.χ. το Μοναστήρι, όπου οι βλαχικής καταγωγής λόγιοι και διδάσκαλοι διαπρέπουν στην εκπαίδευση και στη Νέα Ελληνική Φιλολογία.

Οι παραπάνω αναφορές αποτελούν γενικές παρατηρήσεις, χωρίς να αναφέρονται άλλα πρόσωπα εξίσου σημαντικά. Κυρίως πρέπει να αναφέρουμε εκδόσεις σημαντικές που γαλούχησαν, όπως του Ρήγα Φεραίου, τους τροφίμους της ελληνικής παιδείας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας τόσο

στον ελληνικό όσο και στον Βαλκανικό χώρο.

Τέλος δεν πρέπει να παραλείψουμε το γεγονός ότι το μεγαλύτερο πλήθος των Βλάχων λογίων ασπάζεται τις νέες ιδέες της Δύσης, που κυκλοφορούν και προετοιμάζουν τον ελληνισμό να ενσωματώσει τις ιδέες του Διαφωτισμού.

Ένα κεφάλαιο που χρήζει ιδιαίτερης έρευνας είναι αυτό που αφορά τους λογίους των νεότερων χρόνων όπως του Σ. Λάμπρου, του Κ. Κρυστάλλη, του Γ. Ζαλοκώστα και πολλών άλλων.

10. Η εθνική προσφορά των Βλάχων

Όταν γίνεται αναφορά για την εθνική προσφορά των Βλάχων στον ελληνισμό, τα σημεία αναφοράς, συνήθως, είναι το πλήθος των μεγάλων Βλάχων ευεργετών και τα ονόματα διαφόρων οπλαρχηγών των κλεφταρματολών. Η προσφορά αυτών των δυο ομάδων είναι σημαντική για την ιστορία του ελληνισμού και κυρίως για τον αγώνα για την απελευθέρωση από τους Τούρκους.

Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι η εθνική προσφορά των Βλάχων δεν περιορίζεται και δεν εξαντλείται μόνο στα γνωστά πρόσωπα που αναφέρονται σε διάφορες ομιλίες και βιβλία σχετικά με τους Βλάχους. Είναι σπουδαία πρόσωπα αλλά όχι τα μοναδικά. Αυτά αποτελούν την κορυφή του παγόβουνου.

Υπάρχει μια στρατιά Βλάχων πνευματικών ανθρώπων και αγωνιστών τα ονόματα των οποίων, τα περισσότερα, μας είναι άγνωστα και φυσικά άγνωστα παραμένουν τα έργα τους και η προσφορά τους. Όταν λέμε εθνική προσφορά των Βλάχων, εννοούμε ότι οι Βλάχοι παρά την λατινογενή γλώσσα τους, κατόρθωσαν στις δύσκολες και μακροχρόνιες περιόδους του ελληνισμού να διατηρήσουν και να διαδώσουν την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό. Είναι πλέον καιρός να ερευνήσουμε και να γνωρίσουμε αυτούς τους ανθρώπους και τα έργα τους και να αποτιμήσουμε την προσφορά τους. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, στα 1750 σε ένα ορεινό χώρο, ανάμεσα σε αγροίκους και αμαθείς ανθρώπους, υπάρχει μια πολυάνθρωπη και πλούσια πολιτεία, και όχι μόνο αυτή, η Μοσχόπολη, που διατηρεί ζωντανή τη φλόγα της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού. Η πόλη αυτή με τα σχολεία και την Ακαδημία διατηρεί άσβεστη τη φλόγα του ελληνισμού με φωτισμένους δασκάλους που αγωνίζονται να διατηρήσουν τα αγαθά του ελληνικού πολιτισμού ιδρύοντας τυπογραφεία, εκδίδοντας βιβλία και παράγοντας δασκάλους και αποστόλους της ελληνικής ιδέας και της ορθοδοξίας.

Αυτοί οι άνθρωποι δεν περιορίζονται στην απλή διδασκαλία αλλά μέσω της διδασκαλίας μεταλαμπαδεύουν όλες τις καινοτόμες ιδέες της εποχής, όλα τα φιλοσοφικά και πολιτικά κινήματα που κυκλοφορούν και γαλουχούν τους μαθητές τους με την ιδεολογία του ελληνισμού και της ελληνικής αρχαιότητας και Γραμματείας. Δεν απευθύνονται μόνο στους Έλληνες, αλλά προσπαθούν να διαφωτίσουν και να μορφώσουν και τους αλλόγλωσσους λαούς της Βαλκανικής με στόχο την ενσωμάτωση στην ελληνική σκέψη και κουλτούρα όλων των Βαλκάνιων, όπως έκανε ο βλαχικής καταγωγής Ρήγας Φεραίος προτρέποντας τους βαλκανικούς λαούς να αφυπνιστούν με τα νάματα του ελληνισμού και να αποκτήσουν την εθνική τους ελευθερία.

Αυτή η πνευματική διαδικασία μέσω της παιδείας, των εκδόσεων, των εφημερίδων θα αποτελέσει τη βάση και τα θεμέλια για τον ένοπλο αγώνα που θα ακολουθήσει.

Μια επανάσταση, όπως είναι γνωστό, δεν είναι αποτέλεσμα μιας δεδομένης στιγμής. Δεν παίρνουμε τα όπλα και την άλλη μέρα κηρύσσουμε την επανάσταση. Μια επανάσταση για να γίνει, χρειάζεται προετοιμασία ψυχολογική και ιδεολογική, μια μακρόχρονη διαδικασία η οποία θα οδηγήσει τους ανθρώπους να αντιληφθούν το δίκαιο της επανάστασης, τους κινδύνους της και τα αγαθά αποτελέσματα που θα προκαλέσει. Πρέπει όμως να υπάρξουν και οι άνθρωποι που θα εμπνεύσουν πίστη στα πρόσωπα και στους σκοπούς της επανάστασης. Αυτή η διαδικασία είναι η μεγαλύτερη προσφορά. Κατόπιν έρχεται ο ένοπλος αγώνας.

Στην παραπάνω διαδικασία μεγάλο ρόλο έπαιξαν οι ελληνικές παροικίες στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, όπως η Βιέννη, η Βουδαπέστη, το Βουκουρέστι, η Τεργέστη, το Σεμλίνο, η Λειψία κ.ά. Δεδομένου ότι οι περισσότερες παροικίες κυριαρχούνται από Βλαχόφωνους Έλληνες, ανάλογη πρέπει να θεωρηθεί και η προσφορά τους. Στις παροικίες αυτές γίνεται μια σημαντική πνευματική ζύμωση. Διαδίδεται το πνεύμα του Διαφωτισμού, που άλλαξε τις τύχες των ευρωπαϊκών λαών. Ο Διαφωτισμός ήταν κίνημα πολιτικής και πνευματικής αφύπνισης αυτών των λαών και της καθιέρωσης των δημοκρατικών πολιτευμάτων στην Ευρώπη με κορυφαία στιγμή την Γαλλική επανάσταση. Στις παροικίες βλαχόφωνοι και ελληνόφωνοι ασπάζονται τα νέα μηνύματα, ιδρύουν σωματεία, εκδίδουν βιβλία και εφημερίδες και συστήνουν εταιρίες. Επισκέπτονται συχνά τη σκλαβωμένη πατρίδα, ιδρύουν σχολεία σ' αυτήν και μεταφέρουν τις καινούριες ιδέες. Δεν υπάρχει βλαχοχώρι που να μη δέχτηκε τα σπέρματα του Διαφωτισμού από τα ξενιτεμένα παιδιά του. Δεν υπάρχει Βλάχος αγωγιάτης που να μη μετέφερε μαζί με τα εμπορεύματά του και τις νεότερες ιδέες. Αυτή η ψυχολογική προετοιμασία χρωστά πολλά στους Βλάχους λό-

γιους και εμπόρους.

Κορυφαία προσωπικότητα σ' αυτή τη διεργασία είναι ο Ρήγας Φεραίος ο οποίος έσπειρε τον σπόρο της επανάστασης και απελευθέρωσης με τη Χάρτα του, με τις μεταφράσεις του, με τα διαποτισμένα με τις ιδέες του Διαφωτισμού έργα του. Με τα τραγούδια του ξεσήκωσε τις λαϊκές ψυχές υπενθυμίζοντας στο λαό την ιστορική του καταγωγή και την πολιτιστική του κληρονομιά. Ταξιδεύει στις ελληνικές παροικίες, δημιουργεί επαναστατικούς πυρήνες, αποστέλλει φυλλάδια και τέλος με τη ζωή του πληρώνει το τίμημα του αγώνα του. Κοντά στον Ρήγα υπάρχει ένα σύννεφο βλαχόφωνων πνευματικών ανθρώπων που ακολουθούν την πολιτική και το έργο του.

Ο Μοσχοπολίτης Θ. Καβαλλιώτης στα τρία ανέκδοτα χειρόγραφα του, *Λογικής, Φυσικής και Μεταφυσικής*, συντηρεί και διατηρεί τις νέες ιδέες που κυκλοφορούν στην Ευρώπη. Το ίδιο παρατηρούμε και σε άλλους διδασκάλους αυτής της πόλης. Στην Κλεισούρα, πατρίδα του Δημητρίου Δάρβαρη, σημαντικού λόγιου και συγγραφέα πολυάριθμων εκδόσεων, ο ιστορικός της κωμοπόλεως Μιχ. Παπαμιχαήλ (Κλεισούρα, 1972, σελ. 99) γράφει τα εξής για να δείξει πόσο επηρέασαν τους Βλαχόφωνους οι ξενιτεμένοι αδελφοί τους. *"Εκτός τούτου οι περισσότεροι των εν τη ξένη αποδήμων Κλεισουριέων, οι οποίοι ήσαν κατά το πλείστον εμπορευόμενοι, λόγιοι και επιστήμονες, επεσκέπτοντο τακτικά την γενέτειράν των ιδίως κατά τας εορτάς των Χριστουγέννων και του Πάσχα, συναναστρεφόμενοι δε μετά των συγγενών, φίλων και συμπατριωτών των συνετέλεσαν τα μέγιστα όχι μόνον εις τον εξευγενισμόν και εις την εξύψωσιν του ήθους και την διαμόρφωσιν χαρακτήρος και φρονήματος, πατριωτικού και πολιτιστικού, αλλά και εις την πνευματικήν και μορφωτικήν διάπλασιν των εντοπίων, οι οποίοι εσνήθησαν βαθμηδόν να συμπεριφέρονται με περισσήν ευγένειαν, να εκφράζονται δε ελεύθερα και υπερήφανα και όχι με την δουλικότητα του ραγιά".* Ο Δημ. Δάρβαρης, με άριστη φήμη επί της εποχής του και με πλήθος έργων, συνετέλεσε και αυτός στην αφύπνιση του ελληνισμού και στην ψυχολογική προετοιμασία των υπόδουλων Ελλήνων. Επίσης ένα μεγάλο πλήθος άσημων και άγνωστων διδασκάλων, ιερέων και αστών διαμορφώνουν την ιστορική συνείδηση των σκλαβωμένων Ελλήνων και τους προετοιμάζουν για τον ένοπλο αγώνα που θα ακολουθήσει.

Ένοπλος Αγώνας

Αλλά και στον ένοπλο αγώνα της επανάστασης του 1821 η προσφορά των βλάχων υπήρξε αποφασιστικής σημασίας.

Είναι γνωστό, ακόμη και στις μέρες μας, ότι ένας ένοπλος επαναστατικός αγώνας για να ευδοκιμήσει χρειάζεται τις κατάλληλες γεωγραφικές συνθήκες ώστε να επιζήσει, όταν τα μέσα που διαθέτει είναι πενιχρά και ασήμαντα σε σχέση με τον αντίπαλο που έχει να αντιμετωπίσει. Έτσι τα κινήματα αυτά μπορούν να επιβιώσουν μόνο σε ορεινές περιοχές και απρόσιτες σε ένα οργανωμένο στράτευμα.

Τα βουνά της Ηπειροθεσσαλίας και Μακεδονίας στάθηκαν το λίκνο των κλεφταρματολών και των άλλων επαναστατικών ομάδων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Ένα δεύτερο στοιχείο για την ύπαρξη ενός ένοπλου αγώνα είναι η δυνατότητα που έχει ένας τόπος να προσφέρει τροφή και ανθρώπινο δυναμικό για την επάνδρωση και διατήρηση των ένοπλων σωμάτων. Αυτές τις δυο προϋποθέσεις εκπληρώνουν στον ελληνικό χώρο μόνο οι νομαδικοί ποιμενικοί πληθυσμοί που κατοικοεδρεύουν στα ψηλά βουνά, διαθέτουν τροφή, μεταφορικά μέσα και ανθρώπινο δυναμικό για τη σύμπληξη επαναστατικών ομάδων.

Τους όρους αυτούς εκπληρώνουν οι νομάδες του ελληνικού χώρου, Βλάχοι και Σαρακατσάνοι, και ιδίως οι πρώτοι, που διαθέτουν μόνιμες ορεινές κατοικίες σε απαγορευτικό υψόμετρο, πάνω από τα 1000 μέτρα. Αυτοί οι πληθυσμοί διέτρεφαν, απέκρυβαν και πληροφορούσαν κλεφταρματολούς και ληστές που αποτελούσαν την μοναδική ένοπλη δύναμη του σκλαβωμένου ελληνισμού. Χωρίς τους Βλάχους θα ήταν δυσχερέστατη, αν όχι αδύνατη, η δράση και η ύπαρξη επαναστατικών σωμάτων και κινημάτων.

Αυτό είχε κατανοήσει και ο Αλή Πασάς ο οποίος με ιδιαίτερη σκληρότητα προσπάθησε να συντρίψει τους Βλάχους, μολονότι τα οικονομικά του συμφέροντα ήταν μεγάλα, γιατί προέρχονταν και από την φορολογία των ποιμνίων τους.

Η επάνδρωση των ενόπλων σωμάτων από νομάδες κτηνοτρόφους ήταν φυσικό επακόλουθο, γιατί με τον τρόπο αυτό υπερασπίζονταν τις οικογένειές τους, την περιουσία τους και τον ζωτικό τους χώρο. Άλλωστε οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στα βουνά, οι συνεχείς μετακινήσεις με τα προβλήματα που παρουσίαζαν και η διαπραγματευτική τους ικανότητα με κάθε αρχή και εξουσία αποτελούσαν την καλύτερη προπαιδεία για έναν επαναστατικό αγώνα.

Όλα αυτά συνετέλεσαν στην ανάδειξη ενός αριθμού αξιόλογων οπλαρχηγών που διεδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα εθνικά επαναστατικά κι-

νήματα και παράλληλα ανέδειξαν ορισμένα γεωγραφικά διαμερίσματα, όπως την περιοχή του Ολύμπου και της Δυτικής Μακεδονίας, σε ενδιαφέροντα και φυτώρια επαναστατών.

Πολύ σύντομα, μετά την τουρκική κατάκτηση, εμφανίζεται ο θεσμός των Αρματολικίων, που αποτελούσαν συνέχεια της παράδοσης από την εποχή των Μακεδόνων βασιλέων με τις συνοριακές φρουρές κατά των βορείων γειτόνων Ιλλυριών και Θρακών, των Ρωμαίων με τα praesidia armata και τα auxilia, των Βυζαντινών με τους Ακρίτες. Έτσι έχουμε την εμφάνιση πολλών οικογενειών αρματολών, βλάχικης καταγωγής, που αποτέλεσαν τους πρώτους ένοπλους πυρήνες. Οι Λαζαίοι του Ολύμπου, οι Ζιακαίοι των Γρεβενών, οι Βλαχμβαίοι των Χασίων, οι Στουρναραίοι, οι Ζηδραίοι και πολλά άλλα γνωστά και άγνωστα ονόματα όπως του Γεωργάκη Ολύμπιου, του Γιάννη Φαρμάκη από το Μπλάτσι, του Κασομούλη από το Πισοδέρι, του Γιάννη Πρίφτη από τη Σαμαρίνα, των Ζιουρκαίων κ.λπ. πρόσφεραν ανεκτίμητες υπηρεσίες στον ελληνισμό.

Κοντά σ' αυτούς υπάρχει και ένας μακρύς κατάλογος μικρότερων και άγνωστων σε μας αγωνιστών που πρόσφεραν το αίμα και τις περιουσίες τους στον ένοπλο αγώνα κατά των Τούρκων.

Και κατά τον Μακεδονικό Αγώνα η ένοπλη προσφορά των Βλάχων είναι ανεκτίμητη και συνέβαλε στην διάσωση του Μακεδονικού χώρου από τη βουλμία των Βαλκάνιων γειτόνων μας. Έγγραφα ελλήνων προξένων και ιεραρχών αναφέρονται στη συμβολή των Βλάχων και στα κέντρα που διηύθυναν τον Μακεδονικό Αγώνα. Ορισμένοι μάλιστα ιεράρχες τονίζουν ότι η παρουσία και προσφορά τους ήταν αποφασιστικής σημασίας για την ευόδωση του αγώνα. Τα Προξενεία του Μοναστηρίου, της Θεσσαλονίκης, των Σερρών κ.λπ. χρησιμοποίησαν Βλάχους για εκτελεστικά όργανα, για τις μεταφορές και για τροφοδότες, πληροφοριοδότες, νοσηλευτές και αγωνιστές. Τέλος για την περιοχή των Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας η παρουσία των Βλάχων μετοίκων κατά την περίοδο αυτή συμπλήρωσε ένα πληθυσμιακό κενό και έκανε πιο έντονη την ελληνική παρουσία. Υπάρχει ένας αστερισμός Βλάχων μαρτύρων και αγωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα που δεν καταξιώθηκαν ακόμα στις "Δέλτους της Ιστορίας".

Τέλος πρέπει να μνημονευτούν οι Βλάχοι μεγάλοι και μικροί ευεργέτες με το εξής σκεπτικό. Η απόκτηση ενός αγαθού, όπως της ελευθερίας, είναι μεγαλειώδης και θαυμαστή προσφορά, αλλά και η διατήρηση και η διαχείριση αυτού του αγαθού είναι εξίσου σημαντικό γεγονός. Αυτό το γνωρίζουν οι Βλαχόφωνοι Έλληνες. Γνωρίζουν καλά τις δυσκολίες που συνεπάγεται η ίδρυση ενός νέου κράτους μέσα στην Μοναρχική Ευρώπη. Αντιλαμβάνονται το καθήκον τους και πρόθυμα προσφέρουν γι' αυτόν τον σκοπό. Όταν απελευθερώνεται η Ελλάδα, αμόφυρτη και κατεστραμμένη,

προσπαθεί να ορθοποδίσει και να δημιουργήσει κρατική μηχανή και υποδομή οικονομικής ανάπτυξης.

Και στην περίπτωση αυτή πρωταγωνιστούν οι Βλαχόφωνοι με την οικονομική τους συμβολή στην ανάπτυξη του κράτους και της κοινωνικής ζωής. Μεγαλέμποροι και τραπεζίτες Βλάχοι προσφέρουν τεράστια ποσά και ολόκληρες περιουσίες για έργα υποδομής κατά την αναγέννηση του ελληνικού κράτους. Έχουμε μια πλειάδα ευεργετών που άφησαν ανεξίτηλα τα ίχνη τους στη συνείδηση του έθνους.

Οι οικογένειες Αβέρωφ και Τοσίτσα κόσμησαν την Αθήνα με τις ευεργεσίες τους: το Μετσόβιο Πολυτεχνείο, το Παναθηναϊκό στάδιο, το θωρηκτό Αβέρωφ, οι ομώνυμες Φυλακές, η Σχολή Ευελπίδων και πολλά άλλα. Ο βαρόνος Σίνας, μεγαλοτραπεζίτης στη Βιέννη, και οι γιοι του έχτισαν την Ακαδημία Αθηνών, με το φίλο τους Γεώργιο Σταύρου συνίδρυσαν την Εθνική τράπεζα, το Εθνικό Αστεροσκοπείο, την Φιλεκπαιδευτική εταιρεία κ.ά. Ο Δούμπας, ο βαρόνος Μπέλιος από το Μπλάτσι, ο Στουρνάρης και πολλοί άλλοι στήριξαν με τα χρήματά τους το νεοελληνικό κράτος στα πρώτα του βήματα. Υπάρχει ακόμα ένα σύννεφο μικρών ευεργετών βλαχόφωνων που ίδρυσαν σχολεία στην Ήπειρο και την Τουρκοκρατούμενη Μακεδονία και σπούδασαν με τα κληροδοτήματά τους έναν μεγάλο αριθμό γιατρών και διδασκάλων.

Βλάχοι
Ανατολικής Μακεδονίας
και Θράκης

1. Εισαγωγή

1.1

Ουδεμία επίσημη μεσαιωνική πληροφορία υπάρχει που να μας πείθει ότι στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης προϋπήρχε εκλατινισμένοι και μόνιμα εγκατεστημένοι βλάχικος πληθυσμός.

Διάφορες πληροφορίες, όπως το χωρίο του Βυζαντινού χρονογράφου του 6^{ου} αι. Σιμοκάττη, που αναφέρει την φράση ενός στρατιώτη "*Τόρνα-τόρνα, φράτε*", τις οποίες μερικοί θέλουν να τις ερμηνεύσουν ως μαρτυρία για την ύπαρξη Βλάχων στις περιοχές αυτές, δεν ευσταθούν, γιατί ουδεμία αναφορά ή μαρτυρία των μεσαιωνικών χρόνων αναφέρεται σε οικισμούς, έστω και μικρούς, σ' αυτές τις περιοχές, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σ' άλλες περιοχές του ελληνικού ή βαλκανικού χώρου.

Οι πληροφορίες της Άννας Κομνηνής (11^{ος} αι.) για Βλάχους στη Θράκη και στη Μοισία είναι συγκεχυμένες, όπως και του Παχυμέρη (13^{ος} αι.), που υποστηρίζει ότι η Θράκη αποτελούσε τόπο γνώριμο στους Βλάχους από τις μεταφορές και τα ταξίδια τους από τη Δύση προς την Ανατολή και ότι απλώνονται από τη Βύζα μέχρι την Κωνσταντινούπολη, χωρίς όμως να αναφέρει συγκεκριμένους οικισμούς Βλάχων στην περιοχή.

Η αντίφαση που παρατηρείται ανάμεσα στις Βυζαντινές πηγές που αναφέρονται σε Βλάχους στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και στην έλλειψη βλάχικων οικισμών σ' αυτές τις περιοχές εξηγείται, αν σκεφτούμε ότι οι Βλάχοι ήταν ομάδα κτηνοτρόφων με μεγάλη κινητικότητα και η μετάβασή τους σε ορισμένες περιοχές ήταν επαναλαμβανόμενο γεγονός. Οι μετακινήσεις αυτών ήταν συνήθως πρόσκαιρες και δεν αποτελούσαν μόνιμες κατοικίες, όπως στα βουνά της Ηπειροθεσσαλίας και Μακεδονίας. Έτσι ήταν πολύ φυσικό να συναντούμε σ' όλη την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη μέχρι την Πόλη Βλάχους μετακινούμενους και εμπορευόμενους. Αυτούς τους Βλάχους πρέπει να γνώριζαν οι Βυζαντινοί ιστορικοί, ώστε να ισχυρίζονται την παρουσία τους σ' αυτούς τους χώρους. Σ' αυτό το γεγονός συνηγορεί και η ύπαρξη της Εγνατίας οδού, που αποτελούσε συνδετικό άξονα μεταξύ Δύσης και Ανατολής για τα στρατεύματα και το εμπόριο.

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ακόμη ότι η Εγνατία οδός αποτελούσε περιοχή εκλατινισμού πληθυσμών κατά μήκος της και ιδιαίτερα στο τμήμα Δυρραχίου- Φιλίππων.

Πιο σίγουρο είναι ότι και μετά την κατάλυση του Βυζαντινού κράτους και την επικράτηση των Τούρκων ο δρόμος αυτός εξακολούθει να λειτουργεί προς εξυπηρέτηση τόσο του εμπορίου όσο και της κίνησης του στρατού και των κρατικών αξιωματούχων.

1.2

Είναι πολύ πιθανόν ότι μετά την κατάληψη της Πόλης από τους Τούρκους οι σχέσεις των Βλάχων με την Πόλη πυκνώνουν.

Έχουμε γραπτές μαρτυρίες για παρουσία Βλάχων Δυτικομακεδόνων στον καζά της Κομοτηνής από έγγραφα του Ιεροδικείου του Μοναστηρίου (Μπιτόλια), όπου πληροφορούμαστε για το περιστατικό του Νεβεσκιώτη αρχιληστή Γιάννη Καρακάς Παπάζογλου που στο δεύτερο μισό του 17^{ου} αι. με 25 παλικάρια, ανάμεσά τους Πισοδερίτες, Νικολιτσιώτες και Κλεισουριώτες, ληστεύει έναν τούρκο μπέη και οι τουρκικές αρχές τον αναζητούν στην ιδιαίτερη πατρίδα του, το Νυμφαίο (Νέβεσκα) (πβ. Ν. Κατσάνης, *Ονομαστικό Νυμφαίου*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 9). Είναι πιθανόν ότι οι πληροφορίες για τον τούρκο μπέη οφείλονταν σε αγωγιάτες που συχνά μεταβάλλονταν και σε ληστές (βλ. "οδίτες") ή σε παρουσία ποιμενικών πληθυσμών στη Ροδόπη, από τους οποίους αντλούσαν τις πληροφορίες για τα θύματά τους.

Εκτός των άλλων πληροφοριών (βλ. Χ. Μαργαριτοπούλου, "Η παρουσία των Βλαχόφωνων Ελλήνων στην Ανατολική Μακεδονία-Θράκη και ιδιαίτερα στην Ξάνθη", Πρακτικά Σεμιναρίων Λαογραφίας και Βλάχικων Παραδοσιακών Χορών, χ.χ. Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, σ. 177, όπου και άλλες σχετικές εργασίες) από το έργο του Β. Παπαχατζή, *Comertul Moscorolean cu Venetia, București, 1935*, αντλούμε χρήσιμες πληροφορίες για την εμπορική δραστηριότητα των Βλάχων της Μοσχόπολης και την επαφή τους με την Πόλη.

Από τα διάφορα έγγραφα που δημοσιεύει ο Παπαχατζής από το κρατικό Αρχείο της Βενετίας και το Βενετικό Προξενείο του Δυρραχίου, γίνεται γνωστό ότι ο Βενετός Πρόξενος του Δυρραχίου εμπιστεύεται Μοσχοπολίτες εμπόρους, όπως τον Ιωάννη Κώστα Ζουπάν (1706), για τη μεταφορά της αλληλογραφίας και διαφόρων πληροφοριών προς τον Βάιλο της Πόλης (πρεσβευτή της Βενετίας), όταν αυτός μεταβαίνει στην Κωνσταντινούπολη για προσωπικές του υποθέσεις. Από τα έγγραφα που δημοσιεύει παρατηρούμε αφενός ότι πολλοί Μοσχοπολίτες μεγαλέμποροι πηγαίνουν στην Πόλη για προσωπικές τους υποθέσεις και αφετέρου εξυπηρετούν τον Βενετό Πρόξeno του Δυρραχίου με την μεταφορά εμπιστευτικής αλληλογραφίας προς τον Πρέσβη της Βενετίας στην Πόλη. Ειδικά μετά την ειρήνη του Πασσάροβιτς (1718) η αλληλογραφία του Προξένου Pietro Rosa του Δυρραχίου με τον πρέσβη της Βενετίας στην Πόλη Carlo Ruzzini γίνεται per via Moscorole, μέσω των Μοσχοπολιτών εμπόρων που πάνε στην πρωτεύουσα. Ονόματα εμπόρων μεταφορέων επιστολών και πληροφοριών, εκτός του Κώστα Ζουπάν, έχουμε του Γεωργίου Βρετού (1719), Αδάμ Γύρα (1725), Ιωάννου Γεωργίου Παπά (1709), Μιχαήλ Σι-

δέρη και άλλων. Είναι επίσης ενδιαφέρον να ερευνηθεί η συχνή μετάβαση Μοσχοπολιτών στην Κωνσταντινούπολη για υποθέσεις που αφορούσαν εμπορικές και κοινοτικές δραστηριότητες.

1.3

Οι λόγοι που συντελούν σε μια μαζικότερη μετακίνηση Βλάχων προς την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη είναι πολλοί και διάφοροι. Φαίνεται ότι κατά καιρούς καθένας είχε μικρότερη ή μεγαλύτερη επίδραση στις μετακινήσεις αυτές.

Από τη Βυζαντινή εποχή ακόμη η μετάβαση προς την πρωτεύουσα του κράτους απλών πολιτών, κρατικών αξιωματούχων ή εμπορευμάτων καθιστούσε τις γειτονικές προς την Εγνατία οδό περιοχές γνωστές σε μια ομάδα επαγγελματιών μεταφορέων (αγωγιατών, κираτζήδων), μεταξύ των οποίων πρωτεύουσα θέση κατείχαν οι Βλάχοι. Έτσι οι περιοχές αυτές ήταν, κατά κάποιο τρόπο, γνωστές σ' αυτή την πληθυσμιακή ομάδα που εκπροσωπούσαν αυτοί οι μεταφορείς.

Ένας δεύτερος λόγος ήταν η αναζήτηση νέων βοσκότοπων από έναν ποιμενικό πληθυσμό, ο οποίος μετά την εγκατάλειψη της νομαδικής ζωής και την σύσταση μόνιμων ή ημιμόνιμων οικισμών αισθάνθηκε την έλλειψή τους με την προϊούσα αύξηση του πληθυσμού τους και των ποιμνίων τους. Η μετακίνησή τους, όχι άγνωστο γεγονός, αναγκαστικά γίνεται συχνότερη και επιβεβλημένη για τους λόγους που αναφέραμε, με προτίμηση σε γνωστές περιοχές, όπου υπήρχαν πυρήνες Βλάχων.

Μεγάλο ρόλο στις διάφορες μετακινήσεις παίζουν και οι λόγοι ασφαλείας που επιζητούν οι ομάδες αυτές, ώστε να ασκήσουν το ποιμενικό τους επάγγελμα ανενόχλητοι και χωρίς μεγάλες υλικές ζημιές στα κοπάδια τους. Αυτοί οι λόγοι γίνονται εμφανέστεροι σε ορισμένες κρίσιμες περιόδους όπως στα Ορλωφικά, επί Αλή Πασά κ.λπ., όταν οι πιέσεις και οι κατατρεγμοί αυτών των πληθυσμών βρίσκονται σε έξαρση. Για αυτές τις περιπτώσεις διαθέτουμε πολλές και ποικίλες πληροφορίες και μαρτυρίες που αποτελούν ευλογοφανείς αιτίες της μετακίνησής τους.

Οι οικονομικοί λόγοι αποτελούν επίσης σοβαρό κίνητρο για μετανάστευση, όταν διαπιστώνουν ότι σε ορισμένες περιοχές το εμπόριο και οι μεταφορές βρίσκονται σε εμβρυώδη κατάσταση, ενώ οι δυνατότητες που παρουσιάζονται είναι ελκυστικές για εκείνους που έχουν γνώση και πείρα να τις εκμεταλλευτούν. Η περιοχή των Σερρών, για παράδειγμα, με τον εύφορο κάμπο της, κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας δεν παρουσίαζε την ανάλογη εμπορική και οικονομική ανάπτυξη σε σχέση με τις δυνατότητες που είχε. Ακόμη ορισμένες ευτυχείς συγκυρίες, όπως η συντητική διοίκηση του Ισμαήλ Μπέη στις Σέρρες, ενθάρρυναν τις μετακινήσεις αυτές.

Τέλος για τους Μοσχοπολίτες η αναζήτηση νέων πεδίων οικονομικών δραστηριοτήτων και μετακινήσεων πρέπει να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα και της συσσώρευσης μεγάλου πλούτου, που οδηγεί σε καπιταλιστική νοοτροπία που στοχεύει στην διάσωση των κεφαλαίων τους σε νέες περιοχές και δραστηριότητες, όταν διαπιστώνεται ότι στον τόπο τους έπαψαν να υφίστανται οι απαραίτητες προϋποθέσεις και η ασφάλεια για μια οικονομική εξέλιξη. Παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι, όταν έπαψε η συνεργασία με την Βενετία για πολλούς και διάφορους λόγους, οι Μοσχοπολίτες αναζήτησαν νέες περιοχές για τις οικονομικές δραστηριότητές τους, ενώ και η πίεση των Αλβανών φοροεισπρακτόρων (μπορτζιλήδων) συνετέλεσε σ' αυτό.

Τέλος πρέπει να τονίσουμε ότι οι μετακινήσεις Βλαχόφωνων πληθυσμών από την Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία προς την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη δεν ήταν αποκλειστικότητα μόνον των Βλάχων, γιατί και ελληνόφωνες ομάδες, όπως Σαρακατσαναίοι, ακολουθούν την ίδια διαδρομή, όπως συνάγεται από μαρτυρίες που έχουμε από διάφορους οικισμούς για Ηπειρώτες μέτοικους. Και για τους τελευταίους ισχύουν οι ίδιοι λόγοι που ισχύουν και για τους Βλάχους με τη διαφορά ότι το βλαχόφωνο στοιχείο είναι πιο αναγνωρίσιμο εξαιτίας της γλωσσικής του διαφοροποίησης.

1.4

Σχετικά με την προέλευση αυτών των Βλάχων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη πρέπει να πούμε ότι προέρχονται από όλα τα βλαχοχώρια της Ηπειροθεσσαλίας, Δυτικής Μακεδονίας και Αλβανίας. Οι Βλάχοι αυτοί διαφοροποιούνται μόνον ως προς τον χρόνο που πραγματοποιούνται αυτές οι μετακινήσεις και ως προς τον αριθμό των μετακινούμενων. Έτσι παρατηρείται σε ορισμένες περιοχές και κωμοπόλεις να υπερέχουν οι κάτοικοι που είχαν κοινή προέλευση (π.χ. Γραμμουστιάνοι), χωρίς αυτό να τηρείται πάντοτε.

Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι εκτός από τους Μοσχοπολίτες, που αποτέλεσαν την πλειοψηφία κατά το πρώτο κύμα μετανάστευσης, έχουμε μετακινήσεις από Γράμμουστα, Αβδέλλα, Σαμαρίνα, Νέβεσκα, Μπλάτσι, Αετομηλίτσα (Ντένισκο), Σιάτιστα, Λιβάδι Ολύμπου, Κοκκινοπλό, Ασπροπόταμο (Μότσιανους), Ζαγορίσιους Βλάχους, Βωβουσιώτες κ.ά.

Πρέπει ακόμη να αναφέρουμε ότι οι μεγαλύτερες μετακινήσεις πραγματοποιούνται κατά την εποχή της καταστροφής της Μοσχόπολης και κατά την εποχή του Αλή Πασά, χωρίς να αποκλείονται και άλλα γεγονότα όχι τόσο γνωστά σε μας, π.χ. επιδημίες.

Πληροφορίες που θα μπορούσαν να χρησιμέψουν για μια μελλοντική ιστορία των Βλάχων είναι ότι π.χ. οι Γραμμουσιάνοι έρχονται ένα κύμα το 1810-20 πιθανόν αρχικά στα Πορόια και τη Ράμινα και στη συνέχεια διασπείρονται σε θερινές βοσκές στα Καλύβια Λαϊλιά, στο Παγγαίο, στο Παπά -Τσαΐρ, στη Σιάτροβα, στο Πιρίν κ.α., ενώ κωμοπόλεις και χωριά όπου εγκαθίστανται Βλάχοι έχουμε: Αλιστράτη, Ροδολίβος, Πρώτη, Άγιο Πνεύμα, Ντερβέσιανη (σημ. Οινούσα), Λευκώνα, Μελενικίτσι, Καπνόφυτο, Ραχοβίτσα, Σιδηρόκαστρο, Σέρρες κ.λπ. Ακόμη έχουμε Βωβουσιώτες που έρχονται το 1830 στα χωριά: Αχλαδοχώρι, Ράμινα, Αγγιστρο, καθώς και Ντενισκιώτες στη Νιγρίτα και την περιοχή της.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι πολλοί Βλάχοι μετακινούνται προς την Θράκη και στη Ροδόπη από την περιοχή των Σερρών κατά τις παραμονές της ελληνικής επανάστασης και μετά τον θάνατο του Ισμαήλ Μπέη, όταν οι Τούρκοι εντείνουν τους κατατρεγμούς και τις πιέσεις προς τους ραγιάδες. Ακόμη να προσθέσουμε ότι ένα άλλο κίνητρο για την μετακίνηση Βλάχων προς την Θράκη ήταν η ταχέως αναπτυσσόμενη εμπορία του βαμβακιού και του καπνού με τα μεγάλα κέρδη.

1.5

Η σημασία αυτής της μετανάστευσης των Βλάχων κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τα δεδομένα εκείνης της εποχής και για την μετέπειτα ιστορία αυτών των περιοχών.

Η εποίκηση περιοχών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης εκείνη την εποχή συμπληρώνει ένα πληθυσμιακό κενό που υπήρχε σε εκείνες τις περιοχές, το οποίο μετέπειτα στα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα και των διενέξεων μεταξύ των Βαλκανικών γειτονικών λαών θα παίξει σημαντικό ρόλο στην επικράτηση του ελληνισμού και στις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις της περιοχής. Οι Βλάχοι μετανάστες, πριν από την έλευση των προσφύγων του 1921-24, αποτελούν το πρώτο εποικιστικό κύμα που σταθεροποίησε το καθεστώς αυτών των περιοχών με την παρουσία του και με την εθνική του δραστηριότητα.

Επίσης επακόλουθο αποτέλεσμα ήταν η οικονομική ανάπτυξη αυτών των περιοχών και οι συνέπειες αυτής της οικονομικής άνθισης αφορούν και την πνευματική εξέλιξη της περιοχής.

Μαρτυρίες αρχιερέων και εκθέσεις των ελληνικών Προξενείων εξαίρουν την συμβολή του βλαχόφωνου ελληνισμού στα τεκταινόμενα εκείνης της εποχής. Είναι απαραίτητο η ιστορική έρευνα να στρέψει την προσοχή της στις μετακινήσεις πληθυσμών, βλαχόφωνων και ελληνόφωνων, οι οποίες κατά ένα αξιοσημείωτο λόγο ακολουθούν την οροθετική γραμμή

των μελλοντικών εθνικών συνόρων, με ελάχιστες εξαιρέσεις που είχαν κατεύθυνση προς την σημερινή Βουλγαρία αλλά σε εστίες ελληνισμού, όπως ήταν το Μελένικο, η Στρώμιτσα, η Φιλιπούπολη και άλλα μικρότερα χωριά και κωμοπόλεις.

Η εγκατάσταση Βλάχων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, εκτός του νομού Σερρών, είναι παρούσα σε όλες τις πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά. Θα αναφερθούμε σύντομα σε ορισμένες πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης όπως τη Δράμα, την Καβάλα, την Ξάνθη, την Προσοτσάνη κ.λπ.

2. Παροικίες Βλάχων Ανατολικής Μακεδονίας

2.1 Δράμα

Στη Δράμα έχουμε δυο κατηγορίες Βλάχων, τους εδραίους και τους μετακινούμενους δηλ. τους κτηνοτρόφους. Παλιότεροι πρέπει να θεωρηθούν οι εδραίοι και να ήταν οι περισσότεροι Μοσχοπολίτες που ασκούσαν αστικά επαγγέλματα, όπως εμπόριο υφασμάτων, σιτηρών, καπνών, αποικιακών, ξυλέμποροι, καπνομεσίτες κ.λπ. Επίσης ασχολούνταν με την βαφή νημάτων και με άλλα επαγγέλματα, όπως ραφτική, χρυσοχοΐα, μυλωνάδες κ.λπ. Ακόμα έγιναν και γεωργοί και σαράφηδες. Με το πρώτο κύμα των Βλάχων της Δράμας συναντούμε και μέτοικους από διάφορες περιοχές, όπως από τις επαρχίες Βελλά και Κονίτσης, από Ζαγόρι, Πάδες, Λάκκα, Άρματα, Σαμαρίνα, Αβδέλλα, Νέβεσκα, Μέτσοβο και Σιάτιστα κ.α.

Η κύρια ασχολία ήταν η εμπορία του καπνού, ένα προϊόν που έδωσε μεγάλα πλούτη σε όσους την εξασκούσαν. Από τις Πάδες, κατά τον Hâciü (*Aromâniî*, Forşani 1936), ήρθαν στη Δράμα 50-60 οικογένειες, κυρίως χονδρέμποροι αποικιακών όπως οι Στέριος Στολίδης, Γεώργιος Οικονόμου, αφοί Ρόσιου, αφοί Καρατάνα, Αναστασίου, που συνεργάζονταν και με την Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη. Αλευρέμποροι ήταν οι αφοί Χατζηαντώνη, οι αφοί Ντουμπέσα, αφοί Τσουμάνη και ο Χριστόφορος Πάλας, ο οποίος ιδρύει τον πρώτο κυλινδρόμυλο, ενώ ξυλέμποροι ήταν ο Αθανάσιος Βαγενάς κ.ά. Από τους Νεβεσκιώτες έχουμε τον πάμπλουτο Κώτσο Κήτου με μυθικά πλούτη για τους συμπατριώτες του Νεβεσκιώτες, που όταν ήθελαν να δηλώσουν κάποιον που είχε πολλά λεφτά έλεγαν "πλούσιος σαν τον Κήτου". Ήταν καπνέμπορος και τα τέσσερα παιδιά του συνεργαζόταν με Νεβεσκιώτες εμπόρους της Ρουμανίας όπως τον Βασίλειο Δάνου, τους Μιλιάγκου, Μακρή και άλλους. Ο Κήτου είχε αποθήκες και υποκαταστήματα σε όλες σχεδόν τις πόλεις της Αν. Μακεδο-

νίας και Θράκης. Επίσης στη Δράμα είχαν καπναποθήκες και οι αφοί Σωσσίδη από το Νυμφαίο και Μοσχοπολίτικης καταγωγής. Χρυσοχόοι Νεβεσκιώτες ήταν ο Τάκης και Νικόλαος Ζιούρκος όπως και η οικογένεια του γνωστού λαϊκού ζωγράφου Κουγιουμτζή, όπως δηλώνει και το επώνυμό του.

Σαμαρινιώτες ήταν οι αφοί Δελιγιάννη, σαράφηδες και τραπεζίτες. Οι αφοί Καρανίκα είχαν το ξενοδοχείο "Ιωάννινα".

Κρουσοβίτες υπήρχαν γύρω στις δέκα οικογένειες (ο Σάρρος, επιθεωρητής Σχολείων το 1906, μας λέει ότι υπήρχαν 100 Κρουσοβίτες) και ήταν βιοτέχνες, κατασκεύαζαν τσόχα, όπως οι αφοί Θωμά, Ντενισκιώτης, αφοί Σιδέρη, αφοί Κασάπη, Παρτάλα, η οικογένεια Φίτζιου κ.ά. Ράφτες ήταν ο Β. Τρύπιου, χρυσοχόοι οι αφοί Ζιούρκου, ενώ ο Γ. Κράλης είχε το Ξενοδοχείο "Καβάλα". Κατά τον Σάρρο, από τους 3203 Έλληνες της Δράμας οι 1500 ήταν Ελληνόβλαχοι.

Η δεύτερη κατηγορία, και προφανώς μεταγενέστερη από την πρώτη που θα την ορίζαμε χρονικά στα χρόνια της επανάστασης του 1821, ήταν οι περισσότεροι κτηνοτρόφοι. Υπολογίζονται από 250 σε 400 οικογένειες. Ήταν μετακινούμενοι νομάδες και άλλαζαν τόσο τις θερινές τους κατοικίες όσο και τις χειμερινές. Ως χειμαδιά χρησιμοποιούσαν τα χωριά Μποσίνος (Καλαμιώνας), Ντικιλί - Τας, Καλαμπάκι, Γεντί ντερέ (Νεροφράκτης), Καρα - καβάκ (Μαυρολεύκη), Μούζγα (Κουδούνια), Μπόργιανη (Αγ. Αθανάσιος), Δοξάτο, Φωτολίβος, Εγρί - ντερέ (Καλλιθέα), Μπόροβα (Ποταμοί), Γκοριτσά (Καλή βρύση), Καρλίκοβα (Μικρόπολη), Πλεύνα (Πετρούσα), Προσοτσάνη, Μιναρέ (Σιταγροί), Εφτελιά (Φτελιά). Θερινά θέρετρα αλλά και χειμερινά μερικά ήταν η Ι.Μ. Εικοσιφοινίσσης, Καρλίκοβα, Ρεσίλοβα (Χαριτωμένη), Καλοπότι (Πανόραμα), Πλεύνα, Βουρλίτσι (Πύργοι), Βολάκη (πβ. Βόλακας), Βησότσανη (Ξηροπόταμος), Δράνοβο (Μοναστηράκι), Στάρτσιστα (Περιθώρι).

Και στη Δράμα προσπάθησε η ρουμανική προπαγάνδα να εισχωρήσει αλλά ουσιαστικά απέτυχε να προσεταιριστεί βλαχόφωνους. Μάλιστα το 1903 με το πρόσχημα ανεύρεσης εργασίας έρχονται από την Βέροια 10 Βλάχοι, για να βοηθήσουν την ρουμανική προπαγάνδα. Μαζί τους έρχεται και ο καθαιρεθείς από τον Μητροπολίτη Αιμιλιανό των Γρεβενών ιερέας Ιωάννης από τη Σαμαρίνα, γνωστός στη Δράμα ως παπα - Λούπος (λύκος) προς επικουρία τους. Οι Βλάχοι και η εκκλησία αντιδρούν με σφοδρότητα και τους εξουδετερώνουν. Ο Αρχιδιάκονος της Μητρόπολης Θεμιστοκλής (κατά κόσμον Χρυσόστομος Χατζησταύρου) σε έγγραφό του προς τον Έλληνα Πρόξενο των Σερρών γράφει στις 18 Ιανουαρίου 1904: *"(Οι Βλάχοι της Δράμας) είναι το καύχημα και η δόξα του ημετέρου Έθνους εν τοις μέρεσι τούτοις, οι στύλοι και υποστηρικταί τής ορθοδοξίας και του Ελληνι-*

σμού, οι υπό της θείας Προνοίας διασπαρέντες εις τα μέρη ταύτα άνδρες, ίνα ταχθώσι επικεφαλής των υγιών στοιχείων και περισώσωσι την κινδυνεύουσαν εθνικήν μας υπόστασιν".

Από τον Αρχιδιάκονο Θεμιστοκλή έχουμε και τις πρώτες έγγραφες πληροφορίες για τους Βλάχους της Δράμας αλλά και γειτονικών περιοχών. Στην επιστολή του προς τον Έλληνα Πρόξενο των Σερρών, που του ζητά πληροφορίες για τους Βλάχους, αναφέρει ότι οι Βλάχοι είναι, όπως αναφέραμε, εδραίοι και κτηνοτρόφοι μετακινούμενοι. Οι νομάδες κατεβαίνουν συνήθως από την περιοχή Ραζλόγκ της επαρχίας Νευροκοπίου. Αποτελούνται από 250 οικογένειες και χρησιμοποιούν ως θερινές βοσκές και χειμαδιά τις περιοχές που αναφέραμε.

2.2 Η Καβάλα

Η Καβάλα αποτελούσε το μεγαλύτερο λιμάνι της Αν. Μακεδονίας και Θράκης και ήταν επόμενο να τραβήξει την προσοχή πολλών Βλάχων εμπόρων. Ο Ε.Μ. Cousinery, (*Voyage dans la Macedoine, II*, Παρίσι, 1831) αναφέρει ότι οι Γάλλοι από το 1771 είχαν ιδρύσει εμπορικούς σταθμούς, όπως μαρτυρείται και από το έργο του Ν. Svoronos, *Salonique et Cavalle*, Paris 1951.

Ο Nenițescu αναφέρει ότι στην Καβάλα εγκαταστάθηκαν 2000 Μοσχοπολίτες, χωρίς όμως να έχουμε αποδεικτικά στοιχεία. Μια ένδειξη για την παρουσία Μοσχοπολιτών στην πόλη αυτή προέρχεται από το γεγονός ότι σήμερα ακόμη υπάρχει δρόμος ονομαζόμενος στη Καβάλα οδός *Θεοδώρου Καβαλιώτη*. Όπως συνάγεται, θέλησαν οι μέτοικοι Μοσχοπολίτες να τιμήσουν ένα εκλεκτό τέκνο της γενέθλιάς τους πόλης, όπως ήταν ο *Θεόδωρος Αναστασίου Καβαλιώτης, ο Μοσχοπολίτης*. Ακόμη γνωρίζουμε ότι οι Μοσχοπολίτες διατηρούσαν εμπορικούς οίκους στη Μασσαλία, Λιβόρνο, Λονδίνο και Αίγυπτο.

Οι Βλάχοι της Καβάλας υπολογίζονται σε 150 οικογένειες, που προέρχονται από τη Λάκκα, Αβδέλλα, Νέβεσκα, Μπλάτσι, Σιάτιστα κ.α. Βασική ασχολία όλων ήταν το εμπόριο καπνού και είχαν διασυνδέσεις με εμπορικούς οίκους του εξωτερικού. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Ιωάννη Μαργαρίτη από τη Λάκκα, τον Ζήση Σαρίκα, τους αδελφούς Ζήσου με υποκαταστήματα στην Ξάνθη και με εμπόριο στην Αμερική. Επίσης ήταν οι προμηθευτές της βασιλικής Αυλής της Ρουμανίας. Από το Ζαγόρι ήταν οι Κολοκυθάς και Καραγιώργης. Από την Κλεισούρα οι αδελφοί Γιαννάκης και Γιώργης Τζημούρτας, που συνεργάζονταν με τον Νεβεσκιώτη καπνέμπορο Δάνου, που είχε έδρα τη Ρουμανία και υποκατάστημα στην Οδησό.

Πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιζαν οι Νεβεσκιώτες, μερικοί από τους οποίους είχαν γνωριμία με τον Μωχάμετ Άλη, μετέπειτα αντιβασιλέα της Αι-

γύπτου. Ένας από αυτούς ήταν ο Ζέζιος, που πήγε στην Αίγυπτο και ο Μωχάμετ Άλη τον έκανε προμηθευτή του στρατού, δουλειά από την οποία αποκόμισε τεράστια πλούτη. Μαζί του πήγαν και οι συμπατριώτες του Νικόλαος Γκάβας και Γιώργης Τσίρλης. Σημαντικότερος ήταν ο Ζαν Νίκου από τη Νέβεσκα, που από απλός μεσίτης και εξπέρ καπνού έφτασε να διευθύνει όλο το καπνεμπόριο της βόρειας Ευρώπης ως διευθυντής του Μονοπωλείου καπνού της Σουηδίας. Στο Νυμφαίο σώζεται το αριστουργηματικό κτίριο που στέγαζε την Νίκειο Σχολή, δωρεά του παραπάνω Νυμφαιώτη.

Σημαντική ήταν και η παρουσία των Νεβεσκιωτών καπνεμπόρων με τους Γεώργιο και Νάνο Σωσσίδη, που εξήγαγε καπνά στην Γερμανία στον Νικόλαο Σωσσίδη, που είχε καπνοβιομηχανία. Άλλοι Νεβεσκιώτες καπνέμποροι ήταν οι Νικόλαος Μέρτζος, Θωμάς και Μιχάλης Δαναμπάσης, οι αδελφοί Αλέκος και Κωνσταντίνος Μίσιου κ.λπ. Από την Κλεισούρα έχουμε τους αδελφούς Μπάσδα, τους αδελφούς Καπέτη από τη Λάκκα χονδρέμπορους αποικιακών, από την Αβδέλλα τον Αριστέιδη Κουκότη, έμπορο βοοειδών, τους αδελφούς Καϊρέτη, και από το Μπλάτσι τους Κώστα Καλαμπούκα και Γεώργιο Λιάμη.

2.3 Ξάνθη

Όπως ισχυρίζεται ο Hâciü, πάνω από 200 οικογένειες Βλάχων ήταν εγκαταστημένες στην Ξάνθη με προέλευση από Αβδέλλα, Περιβόλι, Λάκκα, Νυμφαίο, Κρούσοβο, Μεγάροβο και αλλού. Η Ξάνθη αποτελούσε κεντρικό σημείο καπνοκαλλιέργειας και καπνεμπορίου, που απέδιδε τεράστια κέρδη σε όσους το ασκούσαν. Μια παράδοση αναφέρει την παρουσία 3200 Μοσχοπολιτών, αριθμό ίσως υπερβολικό, που κρατούσαν στα χέρια τους το καπνεμπόριο και την βιοτεχνία.

Αβδελλιάτης έμπορος ήταν ο Δημ. Πήχας, ενώ μεγάλοι τσελιγκάδες ήταν οι Στέργιος, Περικλής και Νικόλαος, γιοι του Γιαννούλη Πατάζου, οι αδελφοί Ταμπόση, οι αδελφοί Γιώργης και Αλέξης Πατάζος, που ασχολούνταν με την παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων και την εμπορία ζώων. Έμποροι ήταν και οι Στέριος Βίρας, Στέριος Παπαρόσου, Αλέξανδρος Πατσιούρας, οι αλευρέμποροι αδελφοί Γεώργιος και Νάκος Ζώτου. Περιβολιάτες ήταν οι αδελφοί Θανάσης και Μιχάλης Κουρκουλοί.

2.4 Σαρή Σαμπάν (Χρυσούπολη)

Η περιοχή αυτή ήταν πλούσια σε σιτηρά και ζώα. Επί Τουρκοκρατίας αλλά και μετέπειτα τα εμπορικά ήταν στα χεριά Βλάχων και Ηπειρωτών από τα χωριά Λάκκα και Λάιστα. Παράλληλα και στην γύρω περιοχή στα χωριά και στις κωμοπόλεις οι Βλάχοι κινούσαν το εμπόριο, που φαίνεται να είχε

την αφετηρία του σε Μοσχοπολίτες μέτοικους και Βλάχους από διάφορα άλλα μέρη, που γνώριζαν την περιοχή από Βλάχους αγωγιάτες που έκαναν τα δρομολόγια προς την Θράκη και την Κωνσταντινούπολη. Ο Δημ. Σάρρος, επιθεωρητής Σχολείων το 1906, αναφέρει ότι στην περιοχή της Χρυσούπολης συναντούμε Βλάχους και Ήπειρώτες σε 18 χωριά.

Γνωστοί επαγγελματίες ήταν οι αδελφοί Παπάζογλου, οι αδελφοί Ματζίρη και οι αδελφοί Σατρώνη. Όπως αναφέραμε, οι περιοχές ένθεν και ένθεν της Εγνατίας οδού μέχρι την Πόλη ήταν γνωστές στους караβανάρηδες, από τους οποίους προφανώς οι Βλάχοι γνώρισαν διάφορες πόλεις, όπως την Καλλίπολη από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τον Val. Parahagi, γνωστές στους Βλάχους ήταν οι Σαράντα Εκκλησίες και η Αδριανούπολη της Αν. Θράκης.

Τα βλάχικα караβάνια από το Ζαγόρι, την Μοσχόπολη και την Αλβανία διέσχιζαν τα μέρη αυτά της Θράκης και τα καθιστούσαν γνωστά και προσπελάσιμα σ' όλους τους Βλάχους που μετακινούνταν για διάφορους λόγους πάνω στον παλιό οδικό άξονα των Ρωμαίων από το Μπρίντεζι και το Δυρράχιο προς την Πόλη.

2.5 Προσοτσάνη

Η Προσοτσάνη είναι κωμόπολη της Ανατολικής Μακεδονίας όπου το Βλάχικο στοιχείο έχει έντονη παρουσία από τη βυζαντινή, πιθανόν, εποχή μέχρι τις μέρες μας.

Ακόμη μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο οικισμός αυτός αποτελεί επιγέννημα της ποιμενικής ζωής των Βλάχων και των απαιτούμενων συνθηκών και μετακινήσεών τους προς τις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας, όπως και στις άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου.

Η αναζήτηση βοσκότοπων και η διάθεση των προϊόντων της κτηνοτροφίας αναγκάζουν τους Βλάχους σε ετήσιες μετακινήσεις, θερινές βοσκές - χειμαδιά, και σε εξεύρεση κατάλληλων τόπων για την πώληση των προϊόντων τους με τη δημιουργία παζαριών που συν τω χρόνω εξελίσσονται σε οικισμούς.

Η θέση της Προσοτσάνης βρίσκεται σε πέρασμα, στενωπό, κατάλληλο για την μετάβαση από το βορρά στο νότο μεγάλων κοπαδιών, γιατί παρείχε τις κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης, που ήταν το νερό και οι βοσκές. Δυο φορές το χρόνο τα κοπάδια των Βλάχων κτηνοτρόφων μετακινούνταν προς τα χειμαδιά της Χαλκιδικής και την Άνοιξη προς τα βόρεια της σημερινής κωμόπολης, αργότερα προς το Νευροκόπι και τον Βώλακα, με ενδιάμεσο σταθμό το χώρο του σημερινού οικισμού, στον οποίο συνολικά διέμεναν δυο μήνες.

Η αρχική μερίδα των Βλάχων που μετακινούνταν στην περιοχή δεν γνω-

ρίζουμε από πού προέρχονταν και μέχρι το τέλος του 15^{ου} αιώνα ακολουθούσαν το ίδιο δρομολόγιο. Μετά τον 15^ο αιώνα, που οι συνθήκες ασφαλείας το επιτρέπουν, για να αποφύγουν το κοπιαστικό ταξίδι στα χειμαδιά, οι Βλάχοι αρχίζουν να διαχειμάζουν στην περιοχή της Προσοτσάνης και κάπου 40 οικογένειες Βλάχων, άγνωστο από πού, αποτελούν τους πρώτους μόνιμους κατοίκους του οικισμού.

Δuo περιοχές, το Μπουμπλίτσι (Πύργοι) και το Ζίρνοβο (Κάτω Νευροκόπι) μαζί με τον Βόλακα μέχρι πρόσφατα ονομάζονταν *Βλάχικα*, ενδεικτικό της παρουσίας των Βλάχων. Εν συνεχεία, όπως συνήθως συμβαίνει, αρχίζει η προσέλευση και άλλων κατοίκων από τα γύρω χωριά, γεγονός που αυξάνει τον πληθυσμό του οικισμού. Έρχονται ξένοι από Καρλίκοβα, Ρεσίλοβα, Νευροκόπι, μερικοί σλαβόφωνοι, καθώς και γύφτοι που σήμερα μετανάστευσαν ή απορροφήθηκαν.

Τέλος 17^{ου} με αρχές 18^{ου} αι. ο οικισμός αποτελείται από βλαχόφωνους και ελληνόφωνους, 100 περίπου οικογένειες, και από περισσότερους Τούρκους, 250 οικογένειες. Το 1760 οι Βλάχοι χτίζουν την πρώτη εκκλησία, σήμερα είναι των Ταξιαρχών, και η εμφάνιση της βαμβακοκαλλιέργειας, της καπνοκαλλιέργειας καθώς και η παρουσία του Ισμαήλ μπέη (1808) δίνουν ισχυρή ώθηση στην ανάπτυξη του οικισμού. Άλλωστε το Μποζ-Νταγ βρίσκεται κοντά τους.

Την εποχή του Αλή Πασά έχουμε νέες μετακινήσεις πληθυσμών από Ηπειροθεσσαλία, Βλάχων και Ελληνόφωνων, και στην περιοχή της Προσοτσάνης όπως και έποικους από Θεσσαλία, Φωκίδα, Φθιώτιδα και βορειοηπειρώτες Αρβανιτάδες. Από το 1825 μέχρι το 1880, όταν η βαμβακοκαλλιέργεια και καπνοκαλλιέργεια ακμάζουν, πολλοί Βλάχοι κτηνοτρόφοι εγκαταλείπουν την ποιμνιοτροφία και γίνονται γεωργοί και επαγγελματίες, όπως άριστοι σαμαράδες, που είχαν το μονοπώλιο του επαγγέλματος.

Οι κάτοικοι της Προσοτσάνης συμμετέχουν σ' όλους τους εθνικούς αγώνες του ελληνισμού και ιδίως κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και έχουν να επιδείξουν αξιόλογους αγωνιστές, όπως τον Ηπειρώτη γιατρό Νικόλαο Λιάμη, πολλά μέλη της οικογένειας Βουλτσιάδη, τον Δώδο από το Νυμφαίο και πολλούς άλλους. Η ρουμανική προπαγάνδα δεν τελεσφόρησε και είναι γνωστός ο διωγμός του Βλάχου Κύρου Φίτζου, οπαδού της προπαγάνδας. Σήμερα οι Γραμμουσιάνοι έχουν ιδρύσει Πολιτιστικό Σύλλογο με μεγάλη πολιτιστική και εθνική δράση και η Προσοτσάνη εξελίσσεται σε μια αξιόλογη επαρχιακή πόλη.

Βλάχοι νομού Σερρών

Βλάχικοι οικισμοί του νομού Σερρών

1. Τα Σέρρας

Τα Σέρρας αποτελούν ένα από τα ελάχιστα παραδείγματα πόλεων που από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας διατήρησαν το όνομά τους και την τοποθεσία τους. Το γεγονός προφανώς οφείλεται στην κομβική του γεωγραφική θέση αλλά και στον γόνιμο κάμπο που παρείχε σε αφθονία δημητριακά και ζωικά προϊόντα, προϋπόθεση απαραίτητη για τη διατήρηση του πληθυσμού.

Κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας και μέχρι τις μέρες μας μεγάλη και συνεχής ήταν η συμβολή των Βλάχων τόσο στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης και της περιοχής όσο και στην πολιτιστική και πολιτική δραστηριότητα. Βλάχοι έμποροι, για παράδειγμα, σπουδάζουν τον Ι. Πανταζίδη από το Κρούσοβο, μετέπειτα καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο εύφορος κάμπος των Σερρών και της ευρύτερης περιοχής του δέχτηκε το μεγαλύτερο κύμα μετανάστευσης Βλάχων από άλλες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Σημαντικό ρόλο σ' αυτό το γεγονός έπαιξε, όπως αναφέραμε, ο "χρυσόφορος" κάμπος τους με τις ποικίλες καλλιέργειες και οι μεγάλες οικονομικές προοπτικές που παρουσίαζε η ευρύτερη περιοχή τόσο για τους κτηνοτρόφους Βλάχους όσο και για τους αστικοποιημένους που ασχολούνταν με το εμπόριο, τις μεταφορές και τα επαγγέλματα.

Οι μαρτυρίες των βυζαντινών συγγραφέων για Βλάχους κατά την Βυζαντινή εποχή, όπως αναφέραμε προηγουμένως, δεν θεωρούνται αξιόπιστες και αφορούν πιθανόν Βλάχους μετακινούμενους ή αγωγάτες που "αλώνιζαν" όλο το χώρο από το Δυρράχιο μέχρι την Κωνσταντινούπολη, ακολουθώντας σε γενικές γραμμές την αρχαία Εγνατία Οδό. Έτσι είναι πολύ πιθανό να υπήρχαν σε διάφορα σημεία του νομού Σερρών πυρήνες Βλάχων κτηνοτρόφων ή αγωγιατών και εμπόρων και αυτό το γεγονός να ενθάρρυνε τους μέτοικους Βλάχους να εγκατασταθούν σε διάφορα σημεία.

Οι Βλάχοι των Σερρών προέρχονται από την Αλβανία, Ήπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία. Είναι δύσκολο ως αδύνατο να γνωρίζουμε πόσοι ήταν οι Βλάχοι που εγκαταστάθηκαν στην πόλη των Σερρών και στην ευρύτερη περιοχή που προσδιορίζεται με τα σημερινά σύνορα του νομού Σερρών.

Επειδή οι καταγραφές και οι στατιστικές που υπάρχουν για τον πληθυσμό της Μακεδονίας πάσχουν όλες σχεδόν από ανακρίβειες που προέρχονται από διάφορες σκοπιμότητες, γι' αυτό και εμείς είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε τον ακριβή αριθμό του βλαχόφωνου πληθυσμού. Ακόμη, πολλοί από τους Βλαχόφωνους του πρώτου κύματος εγκατέλειψαν νωρίς τη βλαχική γλώσσα και σήμερα είναι δυσδιάκριτοι μέσα στο πληθυσμιακό σύνολο. Θεωρούμε ότι τα στατιστικά στοιχεία που δίνει ο Ι. Πήγας ("Aromânii din ținutul Serres", *Lumina II*, σελ. 40) βρίσκονται πιο κοντά στην πραγματικότητα, γιατί ορισμένα στοιχεία που δίνονται για τον αριθμό βλάχικων οικογενειών επαληθεύονται και από άλλες πηγές.

Για το *Σαντζάκι* των Σερρών μας δίνει τους παρακάτω αριθμούς οικογενειών.

Τζουμαγιά (Ηράκλεια) 700 οικ., Αλιστράτη 400, Καλύβια Λάι-Λια (Chiare) 130, Χιονοχώρι (Καρλίκιοϊ) 70, Ραχοβίτσα 30.

Καζάς Σιδηροκάστρου (Δεμίρ-Ισάρ): Πορόια 400 οικ., Λόφος 70, Ράμνα 170, Πέτροβα 70, Τοιγκέλι 50, Τιρβίστα (Καπνόφυτο) - Κρούσοβα (Αχλαδοχώρι) 30, Μαλέσοβα 30

Καζάς Πετρίτσι: Πετρίτσι 120

Καζάς Μελένικου: Σιάτρα 100, Λόποβα 150, Μπούζντοβα 120, Βλάχοι 120, Σπάντσεα 30

Καζάς Νευροκοπίου-Ραζλόγκ: Νευροκόπι 200, Κούρτοβα 300, Παπάτσαϊρ 160, Μαχομία-Ραζλόγκ 230, Μπάτσιοβα 80, Ντοφαντέρι 75, Καραμάντρα 78, Μπίλιτσα 34, Γκόλντοβα 42

Καζάς Ανω Τζουμαγιάς: Περίπου 400 οικ.

Ακόμη ως βλαχοχώρια, όχι αμιγή, αναφέρονται τα: Μελενικίτσι, Χριστός, Λευκώνα, Άγιο Πνεύμα, Ροδολίβος, Πρώτη, Νιγρίτα, Παργαιοχώρια κ.ά.

Προφανώς οι Βλάχοι των Σερρών αποτελούν δυο στρώματα που έρχονται σε δυο κύματα, ένα, παλιότερο, με προέλευση από τη Μοσχόπολη και από οικισμούς γύρω από τη Μοσχόπολη και ακόμη από οικισμούς που δέχτηκαν για ένα χρονικό διάστημα Μοσχοπολίτες πρόσφυγες, όπως το Μπλάτσι, το Νυμφαίο, η Σιάτιστα κ.λπ. Μια πιθανή χρονολογία είναι το 1770 δεδομένου ότι από έγγραφα της Θεσσαλονίκης του 1767 πληροφορούμαστε ότι απαγορεύονται οι μετακινήσεις και πρέπει να επιστρέφουν

όσοι μετακινήθηκαν (Βασδραβέλλης). Το 1769 καταστρέφεται η Μοσχόπολη και έχουμε την αναταραχή με τα Ορλωφικά (1768-1774), γεγονότα που συνετέλεσαν στην μετακίνηση των Βλάχων προς την Ανατ. Μακεδονία και Θράκη. Αυτοί κατά κύριο λόγο ήταν αστικοποιημένοι Βλάχοι με κύρια απασχόληση το εμπόριο, τις μεταφορές και τα επαγγέλματα.

Το δεύτερο στρώμα -και μεταγενέστερο- ορίζεται χρονικά από την εποχή που εμφανίζεται η άνοδος του Αλή Πασά, ο οποίος με τις βιαιοπραγίες, τις αρπαγές και τις κακοποιήσεις του πληθυσμού αναγκάζει πολλούς Βλάχους, κυρίως κτηνοτρόφους, να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και μεμονωμένα ή ομαδικά να αναζητήσουν καινούριες πατρίδες. Το δεύτερο αυτό κύμα ήταν στην πλειοψηφία Γραμμουσιτιάνοι και από άλλα Κουτσοβλάχικα χωριά της Ηπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας, όπως από το Ζαγόρι, την Πίνδο και τον Ασπροπόταμο, οι λεγόμενοι Μότσιανοι.

Ιδιαίτερα μεγάλη είναι η μετανάστευση κατά την εποχή του Ισμαήλ Μπέη, που δέχτηκε ευμενώς τους Βλάχους. Ο Ισμαήλ Μπέης, αλβανικής καταγωγής, κατόρθωσε να καταλάβει την πόλη των Σερρών και με την ανοχή της Πύλης να τη διοικήσει καθώς και όλη την επαρχία με σύνεση και με την παροχή ασφάλειας με έναν ιδιωτικό στρατό που έφτανε τις 10.000 άνδρες. Η διοίκηση του Ισμαήλ Μπέη και η εκ μέρους του κατανόηση ότι η περιοχή έχει άριστες προοπτικές για οικονομική ανάπτυξη είχε ως αποτέλεσμα να δεχτεί ένα μεγάλο πλήθος Μοσχοπολιτών εμπόρων και κτηνοτρόφων, τους προστάτευσε και τους ενίσχυσε να ιδρύσουν εμπορικούς οίκους στο εξωτερικό και βιοτεχνίες μέσα στην πόλη. Ο Ε.Μ. Cousinery, *Voyage dans la Macedoine*, II, Παρίσι, 1831 γράφει: *"Ο Ισμαήλ Μπέης προσείλκυσε στις Σέρρες κυρίως Βλάχους, οι οποίοι είχαν καταστήματα στη Βιέννη, και τους προστάτευε και παρότρυνε στη βιοτεχνία τους. Οι Έλληνες, όπως επίσης και οι Βλάχοι των Σερρών, πραγματοποιούν το εμπόριό τους με την Γερμανία, αποστέλλοντας 30 χιλιάδες μπάλες βαμβακιού"*.

Ένας άλλος λόγος της συμπεριφοράς του Ισμαήλ Μπέη να δέχεται πρόσφυγες από Ήπειρο, Μακεδονία και Θεσσαλία με ευμένεια οφείλονταν και στο θανάσιμο μίσος μεταξύ Αλή Πασά και Ισμαήλ μπέη. Πρέπει όμως να δεχτούμε ότι πριν από αυτές τις μεταναστεύσεις υπήρχαν μικροί πυρήνες Βλάχων στο νομό Σερρών καθώς και σ' όλη την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Ένα άλλο τεκμήριο για την ύπαρξη Βλάχων στο νομό Σερρών είναι και η παρατήρηση του Capidan (*Aromânii. Dialectul Aromân, București* 1932) ότι τα ονόματα του Περλεπέ (αρχ. Πρίλαπος) και των Σερρών από τους Βλάχους προφέρονται ως Pirlipar και Searu, τύποι που δείχνουν ότι ήταν γνωστά πριν από την Τουρκική κατάκτηση.

Είναι δύσκολο να ανιχνεύσουμε ονόματα των πρώτων Βλάχικων οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στα Σέρρας, γιατί πολλοί από αυτούς εγκα-

τέλειψαν τη Βλάχικη γλώσσα και έγιναν δυσδιάκριτοι ανάμεσα στον πληθυσμό των Σερρών. Παρόλα αυτά από πληροφορίες μελετητών και άλλων ερευνητών, Ηacıu, Weigand κ.λπ., μπορούμε με κάποια ακρίβεια να αναφέρουμε οικογένειες που έδρασαν εμπορικά στα Σέρρας και αναδείχθηκαν στην τοπική κοινωνία.

Από τις παλιότερες οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στα Σέρρας ήταν η οικογένεια Δούμπα, για την οποία θα κάνουμε λόγο παρακάτω. Επίσης αναφέρονται οι οικογένειες Κουκουγκέλη, Καψάλη, πιθανόν μέλη της οικογένειας Σίνα, μολοντί δεν έχουμε συγκριμένες πληροφορίες για δράση της στα Σέρρας. Σημαντική ήταν και η οικογένεια Δούρου, της οποίας ο αρχηγέτης παντρεύτηκε την αδελφή του Στέριου Δούμπα. Η κόρη Δούμπα είχε ένα μεγάλο κτήμα στο Χομόντος, το οποίο διεύθυνε ο άντρας της, ο οποίος ήταν και αντιπρόσωπος του εμπορικού οίκου των Δούμπα στη Βιέννη για την αγορά βαμβακιού και δερμάτων σ' όλη την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Κοντά στον Δούμπα υπήρχαν και άλλοι Βλάχοι, εμπορικοί αντιπρόσωποι ελληνικών εμπορικών οίκων στις παροικίες της Ευρώπης. Μεταξύ αυτών αναφέρονται τα ονόματα του Στέριου Καραμήτσου, Ιωάννη Βολογιάννη, Κοντού, Τέγουζικ και Καπέκη. Σχετικά με την μετοίκηση Βλάχων Μοσχοπολιτών στα Σέρρας, οι νεότερες έρευνες μας υποδεικνύουν και άλλους Βλάχους που εγκαταστάθηκαν στα Σέρρας και άσκησαν το εμπόριο. Είναι γνωστό ότι στην πόλη υπήρχε εμπορικός οίκος των Μετσοβιτών Αδελφών Τζαρτζούλη, των οποίων αδελφός ήταν ο γνωστός λόγιος Ν. Τζαρτζούλης.

Δεύτερη σημαντική οικογένεια Βλάχων των Σερρών αναφέρεται κλάδος της Μοσχοπολιτικής οικογένειας Τζεχάνη. Γνωρίζουμε (Λαΐος, 1972) ότι ο Σίμων Σίνας ο πρεσβύτερος είχε αδελφή στα Σέρρας, τη Μαρία Βρέττα Τζεχάνη, κοντά στην οποία, μετά το θάνατο της συζύγου του, στέλνει το γιο του Γεώργιο, ο οποίος αργότερα, μετά τις εγκύκλιες σπουδές πηγαίνει στον πατέρα του Σίμονα στη Βιέννη, για να τον βοηθήσει στις επιχειρήσεις του. Στα Σέρρας υπήρχε επίσης η εταιρεία του Ναούμ Αθανασίου Καρίλλα, ο οποίος επί χρόνια υπήρξε συνεταιίρος του Σίμωνος Σίνα, όπως αναφέρει ο Λαΐος, 1972. Επίσης στα Σέρρας εμπορευόταν και ο πατέρας του γνωστού απομνημονευματογράφου της επανάστασης του 1821 Ν. Κασομούλη.

Η οικογένεια Δούμπα, Μοσχοπολιτικής καταγωγής, μετά την καταστροφή της Μοσχόπολης μεταναστεύει στο Μπλάτσι και, όπως συμβαίνει με πολλές παρόμοιες περιπτώσεις, μετακινείται από το Μπλάτσι στα Σέρρας, όπου οι οικονομικές προοπτικές ήταν καλύτερες. Αρχηγός της οικογένειας φέρεται ο Στέριος Δούμπας (1794-1870), ο οποίος διατέλεσε πρόεδρος της ελληνικής Κοινότητας της Βιέννης επί σειρά ετών. Γιος του Μιχάλη Δούμπα και της Αγνής (Αγούσιω στα Βλάχικα), έχει αδελφούς τον

Νικόλαο Δούμπα, πατέρα του Θεόδωρου Δούμπα, την Αγούσιω, σύζυγο του Δούρου, και άλλα τρία αδέρφια. Γιος του Στέριου Δούμπα είναι ο Νικόλαος Δούμπας, που μας ενδιαφέρει. Οι ευεργεσίες τής οικογένειας Δούμπα αρχίζουν από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους. Το Αρσάκειο Παρθεναγωγείο, το Πανεπιστήμιο Αθηνών δέχονται τις σημαντικές προσφορές της οικογένειας Δούμπα. Τις παραμονές της ελληνικής επανάστασης γεννιέται στα Σέρρας, κατ' άλλους στο Μπλάτσι, ο Θεόδωρος Δούμπας, γιος του Νικολάου Δούμπα και ανεψιός του Στέριου Δούμπα. Μαθαίνει τα πρώτα γράμματα στα Σέρρας και εν συνεχεία πηγαίνει για ανώτερες σπουδές στη Βιέννη, όπου ασχολείται με τον εμπορικό οίκο της οικογένειας. Μολονότι μακριά από τα Σέρρας, ενδιαφέρεται για την ιδιαίτερη πατρίδα του, την οποία ευεργετεί συνεχώς. Μεγάλο ενδιαφέρον δείχνει κατά την πυρπόληση των Σερρών το 1849, όταν αποτεφρώνεται το μεγαλύτερο μέρος της πόλης. Οι ευεργεσίες του έχουν δυο αποδέχτες, τα νοσοκομεία και τα εκπαιδευτήρια προς ανακούφιση των Σερραίων από τις δυστυχίες που τους επιφύλασσε η μοίρα.

Τα παζάρια και οι Βλάχοι των Σερρών.

Κατ' αρχάς πρέπει να επισημάνουμε ένα γεγονός σημαντικό. Οι Βλάχοι του ελληνικού χώρου υπήρξαν από τους ιδρυτές πολλών παζαριών σ' όλο τον βορειοελλαδικό χώρο, όπως και στις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης, καθώς και στο νομό Σερρών. Οι τοποθεσίες αυτών των παζαριών επιλέγονταν από τους Βλάχους, όταν εκπλήρωναν ορισμένες προϋποθέσεις: ένας χώρος ανοιχτός, με πλούσιες βοσκές, προσιτός σε βασικές οδικές αρτηρίες και στην προσέλευση εμπορών και αγοραστών, έχοντας και την υποστήριξη των εντόπιων μπέηδων και αγάδων, οι οποίοι είχαν σημαντικά κέρδη από τα παζάρια. Τέλος, όταν επιτύγχανε τον σκοπό του ένα παζάρι, στην περιοχή του άρχιζαν να εγκαθίστανται μόνιμα έμποροι και αγωγιάτες, κυρίως Βλάχοι, αλλά και άλλοι πληθυσμοί. Αυτό είχε σαν συνέπεια την ίδρυση νέων οικισμών και είμαστε σχεδόν βέβαιοι ότι τοποθεσίες παζαριών εξελίχθηκαν σε πολίσματα που στις μέρες μας αποτελούν κωμοπόλεις εύρωστες οικονομικά, που είναι αποτέλεσμα της σωστής επιλογής του χώρου. Τέτοιες περιπτώσεις μπορούμε να αναφέρουμε το Τσοτύλι, την Τζουμαγιά, το Πετρίτσι, την Προσοτσάνη και άλλους μικρότερους οικισμούς. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι Βλάχοι του νομού Σερρών είναι ιδρυτές πολλών πολισμάτων και η παρουσία τους σ' αυτό το χώρο πρόσφερε εθνική υπηρεσία, με το να κατοικηθούν αυτές οι περιοχές με δραστήριους Έλληνες κατοίκους που υπήρξαν ανάχωμα στον εκβουλαρισμό της περιοχής.

Πολλά παζάρια ήταν γνωστά και στους χρόνους πριν και μετά από την οθωμανική κατάκτηση. Σημαντικότερα αναφέρονται του Περλεπέ, της Ντόλιανης και πιθανόν των Σερρών.

Το παζάρι των Σερρών ονομάζεται Kerban (Κερβάν = караβάνι) και διαρκούσε 15 μέρες. Γινόταν στις αρχές Σεπτεμβρίου και η αφετηρία του χάνεται στο παρελθόν. Το παζάρι αυτό αποτελούσε το πιο σημαντικό εμπορικό και κοινωνικό γεγονός για την πόλη των Σερρών. Από τις όχθες του Δούναβη και από όλα τα μέρη της Βαλκανικής προσέρχονταν χιλιάδεςπραματευτάδων και αγοραστών. Όλα τα караβάνια που κατευθύνονταν στην Πόλη και το Βουκουρέστι περνούσαν από τα Σέρρας. Οι οικονομικές συναλλαγές ήταν τεράστιες και η συρροή ανθρώπων διαφόρων εθνοτήτων και γλωσσών έδινε ιδιαίτερη αίγλη στην πόλη. Έμποροι από την Αλβανία, και κυρίως την Μοσχόπολη, έφερναν υφάσματα και άλλα είδη, όπως οικιακής χρήσης, κοσμήματα, σιδερικά κ.λπ. και διά μέσου του παζαριού διαδίδονταν σ' όλο το βαλκανικό χώρο. Από τον Δούναβη έρχονταν οι Κιρζιαλίδες, τουρκικής καταγωγής, και αγόραζαν βαμβάκι, που το επεξεργάζονταν στον τόπο τους και πωλούσαν στη Μαύρη Θάλασσα τα προϊόντα τους. Ένα από τα βασικά προϊόντα του Κερβάν ήταν το βαμβάκι και το εμπόριό του, που επέφερε τεράστια κέρδη στους συναλλασσόμενους. Αντιπρόσωποι ευρωπαϊκών εμπορικών οίκων αγόραζαν μεγάλες ποσότητες βαμβακιού για τις ανάγκες της νεοεμφανιζόμενης ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Ιδιαίτερα ανθηρό ήταν το εμπόριο με τη Γερμανία, γιατί τα γερμανικά υφάσματα είχαν εκτοπίσει, λόγω της ποιότητάς τους, τα γαλλικά, βελγικά και Βενετσιάνικα. Υπολογίζεται ότι 30.000 μπάλες βαμβακιού το χρόνο ταξίδευαν για τις ευρωπαϊκές πόλεις. Αντίστοιχες ήταν και οι εισαγωγές γερμανικών προϊόντων, όπως υφασμάτων, χαρτιού, γυαλικών, κοσμημάτων κ.λπ.

Βλάχοι ασχολούμενοι με το εμπόριο του βαμβακιού ήταν ο Δούρος, γαμπρός του Δούμπα και αντιπρόσωπος του εμπορικού οίκου, ο Στέργιος Καραμήτσος, ο Ιωάννης Βολογιάννης, ο Καπέκης, ο Χατζηδήμου, ο Μπότης, ο Χοντρός, ο Κοντός από τη Μπαιάσα (Βωβούσα), ο Μιχαλάκης Μπέης, ο Χατζηλαζάρου, ο Κοντοκώστας, ο Γκίκης, ο Δήμτσας και άλλοι.

Ιδιαίτερη λάμψη απόκτησε το Κερβάν επί της εποχής του Ισμαήλ Μπέη, που προστάτευε το παζάρι παρέχοντας ασφάλεια στους συναλλασσόμενους. Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας εμφανίζεται και η καλλιέργεια και το εμπόριο του καπνού. Με την ταχεία διάδοσή του το καπνεμπόριο γνωρίζει μεγάλη επιτυχία. Η άριστη ποιότητά του κάνει τον καπνό γνωστό σ' όλη την Ευρώπη. Ξένοι καπνεμπορικοί οίκοι ιδρύονται στα Σέρρας, χτίζονται τεράστιες καπναποθήκες για την αποθήκευση και επεξεργασία του και χιλιάδες εργατών βρίσκουν δουλειά στα καπνά με συ-

νέπεια την άνοδο του βιοτικού επιπέδου στην πόλη και στην περιφέρεια. Βλάχοι ασχολούμενοι με τον καπνό και το καπνεμπόριο ήταν ο Θωμάς Τίκου-Τικόπουλος, αντιπρόσωπος ξένων εμπορικών οίκων με δραστηριότητα σ' όλη την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Περίφημος ήταν ο ανεπιός του Μάρκος Τικόπουλος, που θεωρούνταν ο μεγαλύτερος εξπέρ καπνών της περιοχής και ο άνθρωπος που κανόνιζε τις τιμές της αγοράς. Γνωστοί καπνέμποροι ήταν οι Κλεισουριώτες αδελφοί Τορνιβούκα, ιδιοκτήτες στη Θεσσαλονίκη του ξενοδοχείου *Μεντιτερρανέ*. Κλεισουριώτες με πρακτορεία στη Βιέννη ήταν οι Στ. Βερβέρης, Στ. Σιμότας, οι αδελφοί Μπίκα, οι Βασ. Μπέζας, Καλμπατζιάρης, Μπαμπιάς κ.λπ. Κρουσοβίτες έμποροι ήταν ο Ζήσης Σιδέρης, ο Ουζούνης κ.λπ.

Πολλοί Βλάχοι ασχολούνται με το εμπόριο των σιτηρών ή την επεξεργασία του μεταξιού, όπως ο Γκαϊταντζής κ.λπ. Ακόμη, οι περισσότεροι χρυσοχόοι, αν όχι όλοι, ήταν Βλάχοι, κυρίως από το Κρούσοβο, όπως ο Γκούσας Όντσιου, ο Πάιας, ο Κιούσης, συγγενής των Δουμπαίων και από τους πρώτους δολοφονηθέντες κατά την επανάσταση του 1821, και πολλοί άλλοι από τη Νέβεσκα (Νυμφαίο), τον Περλεπέ, τη Σαμαρίνα, όπως ο Μιχ. Δούκας.

Η κατασκευή του σιδηροδρόμου που ένωσε την Κωνσταντινούπολη με τη Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι (Μπιτόλια) ήταν ένας λόγος που προκάλεσε στα Σέρρας κέρδη και ζημίες. Οι ζημίες αφορούσαν τις μεταφορές των προϊόντων που ακρήστευσαν μια μεγάλη τάξη, των κираτζήδων και χαντζήδων. Από την άλλη η επαφή με τη Θεσσαλονίκη και με άλλα κέντρα έγινε ευκολότερη, με συνέπεια να δοθεί ένας κοσμοπολίτικος χαρακτήρας και ένα υψηλότερο επίπεδο ζωής.

Εκτός από την πόλη των Σερρών, Βλάχοι ήταν διασπαρμένοι σ' όλο το νομό, όπου οι κτηνοτρόφοι έβρισκαν πλούσιες βοσκές και ασφάλεια, ιδίως επί Ισμαήλ Μπέη, και χειμαδιά στα παραθαλάσσια μέρη του νομού. Το Μενοίκιο όρος ή Μποζ-νταγ με τις απέραντες και πλούσιες βοσκές και τις πουλιάνες ήταν το βουνό που υποδέχτηκε τους πρώτους Βλάχους κτηνοτρόφους του νομού Σερρών και σήμερα διατηρούνται, σαν ζωντανή ανάμνηση, κτίσματα πέτρινα, ερειπωμένα, όπως η Καραμάντρα και η Ρουστουάκã στην περιοχή του Χιονοχωρίου.

Μετά το θάνατο του Ισμαήλ Μπέη και την εμφάνιση του σιδηροδρόμου, άρχισε και η παρακμή της πόλης, γιατί οι καταπιέσεις, οι διωγμοί και οι αρπαγές δυσκόλεψαν την ελεύθερη άσκηση του εμπορίου. Αυτό συνετέλεσε ώστε πολλοί Βλάχοι να εγκαταλείψουν την πόλη και ιδίως οι πλουσιότεροι, γιατί προβλέπαν ότι δεν υπήρχαν περιθώρια για μια επικερδή

εμπορική δραστηριότητα.

Πολλοί από αυτούς τους Βλάχους, που ήταν κτηνοτρόφοι, αρχικά είχαν εγκατασταθεί στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών, όπου απολάμβαναν την ασφάλεια που τους παρείχε η διοίκηση. Έτσι ιδρύονται πολλά πόλιστα, όπως τα Πορόια, η Τζουμαγιά, η Ράμνα, το Πετρίτσι, το Χιονοχώρι (Καρλικιό), και κατά τις τελευταίες δεκαετίες, κυρίως μετά το 1912, προσανατολίζονται προς τα αστικά κέντρα και ιδίως προς την πόλη των Σερρών, επειδή οι κατά καιρούς πολιτικές και πολεμικές περιπέτειες τους αναγκάζουν να εγκαταλείψουν τους αρχικούς οικισμούς τους.

Εν συνεχεία γίνεται αναφορά για διάφορες κωμοπόλεις και χωριά όπου κατοίκησαν και συνεχίζουν να κατοικούν Βλάχοι.

2. Πορόια

Τα Πορόια, Άνω και Κάτω, αποτελούν έναν οικισμό Βλάχων, που βρίσκεται στα ΒΔ του νομού Σερρών και στους πρόποδες του όρους Κερκίνη, γνωστότερου ως Μπέλες, που αποτελεί προέκταση του Ορβήλου και φυσικό σύνορο με τη Βουλγαρία. Είναι χτισμένο σε υψόμετρο 380 μ. σε μια χαράδρωση κατάφυτη από υψηλά και ποικίλα δέντρα, με άφθονα νερά που προσδίδουν ένα εξαιρετο θέαμα φυσικού κάλλους στον επισκέπτη, που και στις μέρες μας τον γοητεύουν. Οι φυσικές ομορφιές του το ανέδειξαν στις μέρες μας γνωστό τόπο ψυχαγωγίας που προσελκύει πολυάριθμους επισκέπτες, Σχολεία, Σωματεία για τις εκδρομές τους και τη διασκέδασή τους.

Η ονομασία Πορόια πιθανόν να προέρχεται από το σλαβικό *poroj*, που σημαίνει χείμαρρος, όπως πράγματι ανταποκρίνεται στη θέση του. Η ταύτιση με το ελληνικό *πόρος*, με παρόμοια σημασία, μόνο σε ινδοευρωπαϊκό επίπεδο μπορεί να γίνει αποδεκτή.

Η ονομασία Πορόια φαίνεται να κληρονομήθηκε μόνο ως όνομα και όχι ως πόλισμα, γιατί καμιά πληροφορία, πριν από την έλευση των Βλάχων, δε μας φανερώνει κάτι τέτοιο. Οι πρώτοι οικιστές των Άνω Ποροίων (Πορόι μπαλαιά) ήταν Βλάχοι της Πίνδου και της Δυτικής Μακεδονίας, ενώ στα Κάτω Πορόια (Πορόι ασιά), εκτός των Βλάχων, συναντούμε, παλιότερα τουλάχιστον, Τούρκους και μερικούς σλαβόφωνους Έλληνες.

Η ημερομηνία ίδρυσης του οικισμού μάς είναι άγνωστη και μόνο έμμεσα μπορούμε να υπολογίσουμε την αρχή τους, που ανάγεται στα μέσα του 18^{ου} αι., όταν γίνονται οι μεγάλες μετακινήσεις των Βλάχων, δηλ. την εποχή της καταστροφής της Μοσχοπόλης και της γενικότερης αναταρα-

χής εκείνης της περιόδου (Ορλωφικά, Αλή Πασάς κ.λπ.).

Είναι όμως πολύ πιθανόν να υποθέσουμε ότι η τοποθεσία και η γύρω περιοχή ήταν γνωστή σε ορισμένους ποιμνιοτρόφους και αγωγιάτες, που κατά καιρούς επισκέπτονταν το συγκεκριμένο χώρο. Η ύπαρξη Σαρακατσαναίων στο συνοικισμό του Αγίου Δημητρίου πιθανόν υποδηλώνει ότι ο τόπος ήταν πρόσφορος για την κτηνοτροφία των μετακινούμενων πληθυσμών. Δυστυχώς μέχρι στιγμής δεν έχουμε μαρτυρίες ή ντοκουμέντα (έγγραφα κ.λπ.) για τους πρώτους οικιστές των Ποροΐων. Αλλά και η παράδοση είναι ασαφής. Η άφιξη Νυμφαιωτών (Νεβεσκιωτών, Νεβεστιάνων), για παράδειγμα, κατά τις διηγήσεις παλιότερων Νυμφαιωτών, οφείλονταν σε ένα ατυχές περιστατικό που συνέβη με τον ιερέα του χωριού, κατά τη διάρκεια που μεταλάβαινε το εκκλησίασμα. Από την ανάγωση συμπεριφορά τους, αγανάκτησε και τους πέταξε το δυσκολότερο. Αυτό το γεγονός ήταν φυσικό να κάνει αδύνατη την παρουσία του παπά στο Νυμφαίο. Με 100 οικογένειες, εγκατέλειψε το χωριό και κατευθύνθηκε προς την Ανατολική Μακεδονία με τελική εγκατάσταση στα Ποροΐα και στις γειτονικές κωμοπόλεις και χωριά: Ράμνα, Αλιστράτη, Νιγρίτα, Ροδολίβος κ.λπ., και πιθανόν Δράμα και Καβάλα, μολονότι για τις τελευταίες πόλεις μπορεί να πρόκειται για μεταγενέστερες μεταναστεύσεις.

Γενικά η προέλευση των Ποροΐωτών Βλάχων είναι ποικίλη και οι διάφοροι ερευνητές επισημαίνουν ως τόπο καταγωγής τους την Μοσχόπολη, τα Γιάννενα, το Αργυρόκαστρο, το Μέτσοβο, τα Τρίκαλα, τον Όλυμπο, τη Γράμμουστα, την Αβδέλλα, το Περιβόλι, τη Σαμαρίνα και πιθανόν και άλλα μέρη.

Οι προφορικές μαρτυρίες και οι οικογενειακές παραδόσεις μάς λένε ότι, π.χ., Γραμμουσιάνοι ήταν οι οικογένειες Γκουζέλη, Γκίτζα, Καλέση, Αλεξίκη, Μετσοβίτες οι οικογένειες Σύρμου, Σιόντα, Κορδένη, Αβδελιάτες η οικογένεια Γ. Τζαμπάζη, Νυμφαιώτες οι Κωτούλα, Γκίωση, από το Αργυρόκαστρο οι οικογένειες Σώστη, Μαλμανδούρη, κ.λπ. Στην ανατολική πλευρά του χωριού, στον Άγιο Δημήτριο, ο οποίος προσονομάζονταν "Πελοπόννησος Μαχαλάς", πιθανόν για τη μεγαλύτερη χρήση της ελληνικής, κατοικούσαν οι οικογένειες Ταντανάση, Παπαθανασίου, Σκιάνδου, Ζωΐδη, Μπουτόβαλη, Χονδρογιάννη, Στοΐδη, Κατσούλη, βλάχικης καταγωγής. Ως πρώτοι οικιστές θεωρούνται οι οικογένειες Τζαμπάζη, Μαλμανδούρη, Στοΐδη, Γκουζέλη, Παναγιωτίδη, Σαφαρίκα, Κιατίπη, Κωτούλα, Ζιώγα, Παπαθεοδώρου, Μακίδη κ.ά. Στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου συγκατοίκησαν Σαρακατσαναίοι και η κτίση τής εκκλησίας οφείλεται στον Σαρακατσάνο Χατζηδουδούβλη. Ελάχιστες σλαβόφωνες ελληνικές οικογένειες με προέλευση από τα βόρεια εγκαταστάθηκαν στη Δυτική πλευρά καθώς και οικογένειες Τούρκων από γειτονικές περιοχές. Στα τελευταία

χρόνια, 1922-24, εγκαταστάθηκαν και πρόσφυγες Μικρασιάτες, μετά την αποχώρηση των Τούρκων και των σλαβόφωνων. Σήμερα ο πληθυσμός εμφανίζεται ομογενοποιημένος. Ο Ποροιώτης Γεώργιος Σταύρου ιδρύει τον οικισμό της Ροδόπολης με το χάνι που διατηρούσε στη θέση Δοβά Τεπέ, όπου σήμερα βρίσκεται ο σιδηροδρομικός Σταθμός της Ροδόπολης, το όνομα της οποίας προέρχεται από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες.

Αρχικά η καλλιέργεια της γης και η παραγωγή σιτηρών, καλαμποκιού και οσπρίων μαζί με την κτηνοτροφία που ασκούσαν οι Σαρακατσαναίοι αλλά και οι βλαχόφωνοι αποτέλεσαν τον κύριο οικονομικό μοχλό του οικισμού και της περιοχής. Με την ίδρυση του σιδηροδρόμου η εμπορική κίνηση αυξάνεται και νέες καλλιέργειες εμφανίζονται, όπως η σηροτροφία, γνωστή από παλιότερα, και η καλλιέργεια καπνού, η οποία δίνει μεγάλη ώθηση στην οικονομία και στη ζωή της κοινότητας. Φαίνεται ότι η κύρια προέλευση των Βλάχων ήταν αστικής κατεύθυνσης, δηλ. ασχολούνταν περισσότερο με τις τέχνες, το εμπόριο και τη βιοτεχνία, παρά με την κτηνοτροφία και τη γεωργία. Ο εμπορικός οίκος του Βλάχου Μπελιμάτση στη Σμύρνη προμηθεύονταν κάλτσες από τα Πορόια. Δέκα υδρόμυλοι άλεσης για όλα τα χωριά της περιοχής και μπατάνια είχαν ιδιοκτήτες τούς Τάκου Τζέγκα, Τζαμπάζη, Απ. Ζωΐδη, Κ. Γκότση, Τζήμα-Βασδέκα κ.λπ. Τα μπατάνια για την επεξεργασία των μάλλινων ήταν τέσσερα.

Τόσο κατά τον Μακεδονικό Αγώνα όσο και εναντίον της Ρουμανικής προπαγάνδας πρωταγωνιστούν οι Βλάχοι. Από διάφορες μαρτυρίες Μητροπολιτών και αναφορές των ελληνικών Προξενείων, αναφέρεται ότι η επιτυχία του Μακεδονικού Αγώνα οφείλεται κατά μέγα μέρος στους Κουτσόβλαχους, που ήταν οι καλύτεροι συνεργάτες τους και αγωνιστές, από την περιοχή του Μοναστηρίου (Μπιτόλια) ως τα Σέρρας.

Εδώ όμως πρέπει να κάνουμε μια ακόμη παρέκβαση, γιατί ο ελληνισμός οφείλει πολλά στους Βλαχόφωνους Έλληνες. Οι αποδημίες των Βλάχων, από τα τέλη του 17^{ου} αι. αν όχι και νωρίτερα, στο χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης με τα κοπάδια τους και τις οικογένειές τους γέμισαν ένα εδαφικό κενό στις περιοχές αυτές, που στάθηκαν από τις πρώτες υπό αμφισβήτηση για την ελληνικότητά τους. Στο νομό Σερρών, όπως θα δούμε και αλλού, η μετανάστευση μεγάλου αριθμού Βλάχων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, αν όχι και νωρίτερα, μαζί με Ηπειρώτες και Δυτικομακεδόνες, ενίσχυσε πληθυσμιακά τις περιοχές αυτές και τις ανέδειξε οικονομικά. Κατά την κρίση του Ανατολικού Ζητήματος, με όλα του τα παρεπόμενα, οι περιοχές αυτές βρέθηκαν όχι μόνο επανδρωμένες με ελληνικό πληθυσμό αλλά και προετοιμασμένες λόγω των μετακινήσεών τους και της κοσμοπολίτικης νοοτροπίας τους και δράσης, έτοιμες

και με οξύ πολιτικό κριτήριο κατά τον αδυσώπητο Μακεδονικό Αγώνα. Επρόκειτο όχι για απλούς και αμετακίνητους πληθυσμούς που αγνοούσαν τις πολιτικές εξελίξεις της εποχής τους στην Ευρώπη και τη Βαλκανική και η αμάθεια τούς καθιστούσε εύκολα θηράματα της ξένης προπαγάνδας, αλλά για ανθρώπους κοσμογυρισμένους για την εποχή τους, με πολιτικό αισθητήριο ανεπτυγμένο, με γνώση για τα τεκταινόμενα στον Βαλκανικό χώρο και έτοιμους να αντιμετωπίσουν κάθε εθνική πρόκληση. Έτσι στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα πολλοί Βλάχοι είναι υποψιασμένοι για το τι πρόκειται να επακολουθήσει και τι πρέπει να γίνει.

Τα Πορόια δεν έμειναν αμέτοχα, όπως και άλλοι Βλάχικοι πληθυσμοί της περιφέρειας Σερρών, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα πολυάριθμα θύματα που πρόσφεραν τόσο οι κτηνοτρόφοι όσο και οι αστοί Βλάχοι. Στην τρομοκρατική προπαγάνδα των Βουλγάρων τα Πορόια μένουν όρθια χάριν στους Κουτσόβλαχους κατοίκους τους, δεδομένου ότι οι ελάχιστοι σλαβόφωνοι κάτοικοί του, που είχαν εγκατασταθεί, γρήγορα παρασύρονται στη Βουλγαρική Εξαρχία.

Όπως και σε άλλα μέρη, στα Πορόια έχουμε τη συνεργασία της ρουμανικής προπαγάνδας με τους Βουλγάρους. Γίνεται προσπάθεια -και με τη συνδρομή άφθονου χρήματος- να μεταπειστούν οι Βλάχοι και να στραφούν προς τη Βουλγαρική Εξαρχία. Η ρουμανική προπαγάνδα στα Πορόια είχε πρόσκαιρη επιτυχία. Με όργανα τον ελληνοδιδάσκαλο Νικ. Μπάτζιο, φιλοχρήματο χαρακτήρα, και τον Νικόλαο (Κόλτσιο) Τσουραπτή, ασταθούς χαρακτήρα και συνείδησης, ιδρύουν μικρή ομάδα ρουμανοφρόνων με εκκλησία και σχολείο. Εδώ πρέπει να επισημανθεί και ένα άλλο γεγονός, όχι άγνωστο και κατά τις πρόσφατες περιπέτειες της χώρας μας, ότι οι προσωπικές δυσaráεσκεις και αντιπαλότητες μεταξύ συγχωριανών οδηγούν ορισμένους σε αντίπαλα στρατόπεδα για καθαρά προσωπικούς και ωφελμιστικούς λόγους. Έτσι και στα Πορόια έχουμε την συνεργασία Βουλγάρων και ρουμανοφρόνων, γεγονός που προκάλεσε πολλά δεινά στους Βλάχους αλλά και άδικες κατηγορίες της ρουμανικής προπαγάνδας εναντίον των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων. Η πλειονότητα των Βλάχων των Ποροίων δεν επέτρεψε τη ρουμανική προπαγάνδα στην κοινότητά τους, γιατί γρήγορα απομονώθηκαν οι πρωτεργάτες της και, σύμφωνα με μαρτυρίες του Μητροπολίτη Μελενίκου Αμιλιανού από αναφορά του στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι μισές από τις ρουμανόφρονες οικογένειες, ο παπά-Στέργιος, δυο αζάδες και επίτροποι της εκκλησίας με αναφορά τους προς τις Τουρκικές αρχές και στο Πατριαρχείο ζητούν την επαναφορά τους στους κόλπους της Ορθοδοξίας και του ελληνισμού. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μητροπολίτης "... από διείας και επέκεινα ο ιερέυς Παπαστέργιος, δύο Αζάδες και έφοροι της Σχολής και

είκοσι οικογένειαι της ρωμανιζούσης Κοινότητος Άνω Ποροίων..." Η αναστροφή του κλίματος στα Ποροία υπέρ της Ορθοδοξίας και του ελληνισμού είχε ως τίμημα μια από τις ειδεχθέστερες πράξεις της βουλγαρο-ρουμανιζούσης συνεργασίας. Την Κυριακή του Θωμά, μετά το Πάσχα, οι παραπάνω συνεργαζόμενοι περιέλουσαν με πετρέλαιο την εκκλησία των Ποροϊών και την αποτέφρωσαν. Ως συνέπεια της καταστροφής έχουμε ένα αξιομνημόνευτο και ιλαροτραγικό περιστατικό που μας περιγράφει ο Πέτρος Πένας στο βιβλίο του *Τα Άνω Ποροία Σερρών*, Αθήνα, 1989. Μετά την πυρπόληση της εκκλησίας, η ελληνοβλαχική κοινότητα συγκεντρώνει υλικά για την ανοικοδόμηση του ναού. Οι αντίπαλοι, βουλγαρίζοντες και ρουμανίζοντες, για να ματαιώσουν το ξαναχτίσιμο, ανέθεσαν στις γυναίκες τους το έργο της παρεμπόδισης, φοβούμενοι προφανώς τις Τουρκικές αρχές. Έτσι οι γυναίκες τους συγκεντρώνονται στον προαύλιο χώρο όπου βρίσκονταν τα υλικά με σκοπό τον διασκορπισμό τους και την αχρήστευσή τους. Η πληροφορία όμως ήταν γνωστή και οι Βλάχες γυναίκες ανέλαβαν την αντιμετώπισή τους. Γίνεται πράγματι ένας γυναικείος καβγάς με μαλλιοτραβήγματα μεταξύ των γυναικών και μπροστά στα μάτια των αντρών, που παρακολουθούσαν ως θεατές. Ο αγώνας έληξε με νίκη των ορθοδόξων γυναικών του Πατριαρχείου ενώ οι αντίπαλες καταντροπιασμένες, ενώπιον των αντρών, αποχώρησαν. Οι κακουργίες όμως των Βουλγάρων συνεχίζονται με φόνους, όπως του μεγαλύτερου των Ποροϊών Γιάννη Τζαμπάζη και του επιτρόπου και έφορου του σχολείου Ηλία Πένκα.

Στα Ποροία συγκροτήθηκε επιτροπή του Μακεδονικού Αγώνα από έντιμους και δραστήριους Ποροϊώτες. Η συνεργασία τους με το ελληνικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης ήταν άριστη και τα αποτελέσματα θετικά. Την επιτροπή αποτελούσαν οι Στέργιος Γκίνης, Νικόλαος Σώστης, Στέφανος Στεφανούσης, Ηλίας Σύρμος, Χρ. Ζώγας, Θεοχ. Ταντανάσης, Ηλίας Πένκας, ο γιατρός Τιμολ. Εμμανουήλ, ο Παπαθεοδώρου, ο Χονδρογιάννης και άλλοι. Κοντά σ' αυτούς υπήρχαν και πολλοί άλλοι, που αποτέλεσαν μέλη της επιτροπής, πληροφοριοδότες και τροφοδότες των ανταρτικών σωμάτων.

Τα πρώτα ανταρτικά σώματα του Βασίλη Εμμανουήλ και του Κωνσταντίνου ή Τσάμη έφεραν μεγάλη ανακούφιση, μολονότι ήταν χωρίς εξοπλισμό και με πρωτόπειρους αρχηγούς. Αργότερα το κενό καλύπτεται από τα οργανωμένα και εμπειροπόλεμα σώματα του Αλέξανδρου και του Βλάχμπη, που άρχισαν να δραστηριοποιούνται από το 1906, με επιθέσεις εναντίον των βουλγαρικών συμμοριών, γεγονός που αναπτέρωσε το ηθικό των κατοίκων των γειτονικών χωριών. Τα αποτελέσματα ήταν εμφανή, γιατί μόλις επικράτησε ησυχία και ασφάλεια στην περιοχή και εξουδετε-

ρώθηκαν οι βουλγαρικοί εκβιασμοί, πολλά χωριά με αίτησή τους προς τις τουρκικές αρχές και προς τον Μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανό ξαναγύρισαν στην δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εγκαταλείποντας την από δεκαετία προσχώρησή τους στη Βουλγαρική Εξαρχία.

Η συμμετοχή των Βλάχων Ποροϊωτών κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα ήταν έντονη και συνεχής, τόσο ως μέλη ανταρτικών σωμάτων όσο και ως πληροφοριοδότες, οδηγοί και τροφοδότες.

Η συνεισφορά των Βλάχων του νομού Σερρών κατά τον Μακεδονικό Αγώνα δεν εκτιμήθηκε ακόμη στις σωστές διαστάσεις της. Υπήρξε σημαντική, γιατί όπως αναφέραμε, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες ενίσχυσαν τις περιοχές αυτές πληθυσμιακά με ελληνικό στοιχείο και υπερασπίστηκαν τις εστίες τους με αίμα και μεγάλες θυσίες.

3. Ηράκλεια Σερρών (Κάτω Τζουμαγιά)

Σύμφωνα με τον Γ. Καφταντζή, η Κάτω Τζουμαγιά, σημερινή Ηράκλεια, βρίσκεται στο κέντρο του τετραγώνου που σχηματίζεται με βόρεια και δυτικά σύνορα τον Στρυμόνα, ανατολικά τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκη - Σέρρες και νότια το δημόσιο δρόμο Θεσσαλονίκης - Σερρών.

Πρόκειται για ομαλή εδαφική έκταση, κατά μέγα μέρος προσχωσιγενή, εύφορη και καρποφόρα, όπως και όλος ο νομός Σερρών. Τα δυο ποτάμια, Τσαί και Ασμάκι, είναι συνδεδεμένα με τη ζωή του οικισμού, γιατί πότιζαν τα αγροκτήματά τους και ψυχαγωγούσαν τους κατοίκους του. *"Εξοχή Τσαί, έξωθεν της πόλεως, τοποθεσία θελκτική και σύδενδρος μετά ύδατος πηγαίου και καφείου"*, γράφει ο Αρβανίτης, σελ. 132. Επίσης *"... πόλις υπό παντοίων δένδρων πλαισιουμένη, μετά κήπων θελκτικών, υψηλών οικιών, κανονικών οδών και καθαρών ξενοδοχείων, εστιατορίων, καφείων"*.

Τα ίδια αναφέρει και ο Ίων Δραγούμης, Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1908, 258.

Το όνομα Ηράκλεια αποτελεί νεότερη ονοματοδοσία, του 1926, και συνδέεται με την αρχαία Σιντική Ηράκλεια, που δεν είναι σίγουρο πού ακριβώς βρισκόταν και με μεγαλύτερη πιθανότητα να βρίσκεται στο σημερινό Πετρίτσι. Η παλιότερη ονομασία του οικισμού ήταν Βαρακλή Τζουμαγιά ή Κάτω Τζουμαγιά. Η λέξη Τζουμαγιά στα τουρκικά σημαίνει ημέρα Παρασκευή (Cuma). Σύμφωνα με κάποια από τις παραδόσεις της ίδρυσης του οικισμού, όταν οι Βλάχοι από τη γειτονική Ράμνα ζήτησαν από τους Τούρκους να εγκατασταθούν και να ανοίξουν μαγαζιά, έγιναν δεκτοί και μια Παρασκευή έγιναν τα εγκαίνια με ύψωμα της σημαίας (μπαϊράκ στα τούρκικα) και αυτό το γεγονός συνδέθηκε με την ίδρυση του οικισμού.

Έτσι οι πρώτοι οικιστές της Κ. Τζουμαγιάς - Ηράκλειας ήταν Βλάχοι που ήρθαν από διάφορα μέρη της Ηπειροθεσσαλίας και από τη Δυτική Μακεδονία. Ειδικότερα έχουμε έποικους από Άγραφα, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Αμπελάκια, Ραψάνη, Λιτόχωρο, Κοκκινοπλό, Λιβάδι Ολύμπου, Νέβεσκα (Νυμφαίο), Νάουσα.

Φαίνεται ότι μέχρι το 1750 δεν υπήρχε η Τζουμαγιά. Μόνο μετά το 1764 έχουμε ομάδες Τούρκων οικιστών στην τοποθεσία αυτή. Φαίνεται σημαντικό ρόλο για την ίδρυση της Ηράκλειας να έπαιξε η θέση της και το γεγονός ότι πριν από την ίδρυσή της πρέπει να ήταν τόπος παζαριού κάθε Παρασκευή και ακόμη τον μήνα Αύγουστο να γινόταν μεγάλη εμποροπανήγυρη με επισκέπτες όχι μόνο από τον ελλαδικό χώρο αλλά και από την άλλη Βαλκανική. Ήταν συνηθισμένο φαινόμενο τα χρόνια της Τουρκοκρατίας ένας τόπος κατάλληλος που τηρούσε ορισμένες προϋποθέσεις για την παραμονή μεγάλου αριθμού ζώων και ανθρώπων, να ορίζεται ως τόπος παζαριού σε εβδομαδιαία βάση. Ανάλογα με την δημοσιότητά του ο τόπος αυτός εξελισσόταν αργότερα σε οικισμό με την εγκατάσταση μόνιμων επαγγελματιών και εμπορών. Παρόμοια περίπτωση είναι το πασίγνωστο παζάρι της Ντόλιανης, κοντά στον Στρυμόνα, σε άγνωστη σχεδόν τοποθεσία, ακατοίκητη αλλά που διέθετε όλα τα απαραίτητα για να φιλοξενήσει ανθρώπους και ζώα. Μια γλαφυρή και διαφωτιστική περιγραφή μάς δίνει ο τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεπή για το παζάρι της Ντόλιανης.

Έτσι και στην Ηράκλεια, μετά την καθιέρωση του παζαριού, έχουμε την πρώτη εγκατάσταση Τούρκων και μετά από λίγα χρόνια, κατά την παράδοση, Βλάχοι από τη Ράμινα ζητούν την άδεια από τους Τούρκους να συγκατοικήσουν. Τους δίνεται η άδεια και αρχίζει η εποίκηση του οικισμού από βλαχόφωνους της Ράμινας και των Ποροΐων καθώς και από τους γειτονικούς βλαχόφωνους οικισμούς οι οποίοι είχαν δημιουργηθεί προηγουμένως και μετακινήθηκαν από αυτούς προς την Ηράκλεια, το μέλλον της οποίας προοιωνίζονταν λαμπρό από εμπορική δραστηριότητα και ανάπτυξη.

Μετά την εγκατάσταση των Τούρκων και των Βλάχων, στη συνέχεια έρχονται νέοι έποικοι από διάφορα μέρη, έως και σλαβόφωνοι από τα μέρη της Βουλγαρίας ως εργάτες στα κτήματα και τα τσιφλίκια των Τούρκων, τους οποίους αποκαλούσαν *μπουτσιούμι* (κούτσουρα). Επίσης θα πρέπει να ήρθαν αργότερα και άλλοι ελληνόφωνοι πληθυσμοί από Ηπειροθεσσαλία και Δυτική Μακεδονία καθώς και Σαρακατσαναίοι.

Εδώ πρέπει να τονιστεί για μια ακόμη φορά ο σημαντικός ρόλος των Βλαχόφωνων Ελλήνων στην εποίκηση περιοχών κρίσιμων για την νεότερη ιστορία της Ελλάδας, όπως διαμορφώθηκαν οι διάφορες καταστάσεις

κατά την εγκατάλειψη της Βαλκανικής από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Η παρουσία Βλαχόφωνων Ελλήνων και η δημιουργία πολισμάτων στην Ανατολική Μακεδονία εμπέδωσαν τα εθνικά δικαιώματα της Ελλάδας.

Το παζάρι της Ηράκλειας δηλώνει την αξία της ως εμπορικό κέντρο και αυτό αποδεικνύεται από το ότι προσέλκυσε Βλάχους αστικοποιημένους με τάσεις προς το εμπόριο και τις τέχνες και λιγότερο κτηνοτρόφους.

Η επιμέρους ονομασίες του παζαριού ως Μπαλούκ Παζαρί (Ψαράδικο, μανάβικο, παντοπωλείο), Ασιό Παζαρί (Ψαθοπάζαρο), Ατ Παζαρί (Αλογοπάζαρο), δηλώνει την ευρύτητα των εμπορικών συναλλαγών, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα πολλά χάνια, πάνω από δέκα, που φιλοξενούσε, όπως του Α. Πιπέρκα, Χατζηαγγέλου, Ν. Καλαμαρτζή, κ.λπ. Η πληθώρα και η ποικιλία των εμπορευμάτων καθώς και η προσέλκυση παζαριωτών απ' όλη την Βαλκανική και από διαφορετικής προέλευσης πληθυσμών, της προσέδωσαν και την ονομασία Κιουτσούκ Ισταμπούλ.

Σύμφωνα με την παράδοση, όπως μας πληροφορεί ο Γ. Καφταντζής, οικογένειες Βλάχων από το Λιβάδι Ολύμπου (Λιβαδιάνοι) ήταν οι Κωστίτση, Σιράκου, Γκουρνέλη, Φαρδέλλα, Βαβάσκα, Τασίκα, Βεληγρατλή. Κοκκινοπλιώτες ήταν οι οικογένειες Μπιζάλα, Παπίτσα, Ασπροποταμίτες οι Καλαμαρτζή, Αβδελλιώτες οι Βάκα, Δαρδακούλη, Τολίκα, Προσινική, γιατί προηγουμένως είχαν εγκατασταθεί στο χωριό Πρόσνικ, Πατσιάκα, Τάτση, Βουβουσιώτες οι Τζεμαίλα, Κατσιαβάκη, Βλάχμπη, από Άρτα οι Καπετάνου, από Νάουσα οι Καφταντζή κ.λπ.

Ελληνόφωνες οικογένειες, μολονότι τα επώνυμά τους είναι βλαχογενή, ήταν οι Παράσχου, Σαρακύρου, Νάστου, Κουκουμιάφκα, Αθανασούλη, Μπαγιατίκου, Χατζηαγγέλου, Κασάπη, Κατσαρού, Μπέσκου, Σφαιρίδου κ.λπ. Στις Βλάχικες οικογένειες εντάσσονται και οι Πετρισιλήδες (από Πετρίτσι), κ.λπ.

Όπως συμβαίνει σ' όλους τους οικισμούς, μετά την ίδρυσή τους παρατηρείται προσέλευση κατοίκων από γειτονικούς οικισμούς. Το ίδιο έγινε και με την Ηράκλεια. Τα γύρω χωριά απ' τα οποία προέρχονται είναι τα: Σπάτοβο, Λάτροβο, Κόπροβο (πβ. επώνυμα: Κοπρόβαλης, Μπρισινόβαλης, Βισόκαλης (από Βισόκα Λαγκαδά), Λαγκάζαλης (Λαγκαδά) κ.λπ. Η Ηράκλεια έφτασε να έχει μέχρι 10.000 κατοίκους σύμφωνα με διάφορα οδοιπορικά και Προξενικές αναφορές.

Μετά το 1912 η Ηράκλεια γνωρίζει μεγάλες περιπέτειες κατά την πρόσκαιρη βουλγαροκρατία. Μεγάλος αριθμός Ελλήνων και Τούρκων εκτοπίζονται στην Βουλγαρία, από τους οποίους μόνον ελάχιστοι επιστρέφουν στην Ηράκλεια. Το 1925 εγκαθίστανται στην Ηράκλεια και Μικρασιάτες πρόσφυγες. Το 1928 η Ηράκλεια έχει 2.366 κατοίκους, η απογραφή του

1961 έδωσε 3.965 κατοίκους και ο συνοικισμός των Σαρακατσαναίων 123.

Η προσπάθεια της Ρουμανικής προπαγάνδας για ίδρυση σχολείου στην Ηράκλεια, στο σπίτι του Μιχαλούση Μαργαρίτη, ναυάγησε από την αρχή, μετά τον φόνο του Μιχαλούση το 1907. Ο ίδιος ο Μιχαλούσης, τύπος τυχοδιωκτικός, είχε δώσει παλιότερα άλλο σπίτι του για την ίδρυση βουλγαρικής εκκλησίας, και εξαρχής προσπάθησε να παρασύρει φτωχούς και απλούς Βλάχους ανεπιτυχώς στα προπαγανδιστικά του σχέδια.

Το 1870 αρχίζει ουσιαστικά η δράση της βουλγαρικής προπαγάνδας με την ίδρυση της ΕΜΕΟ (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση) σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού της περιοχής, μια και κατά την ημερομηνία αυτή αποφασίζεται ο προσηλυτισμός του Μακεδονικού πληθυσμού στην Βουλγαρική Εξαρχία και η απόσχισή του από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Πολύ σύντομα η προπαγάνδα δεν αρκέστηκε στα λόγια αλλά πέρασε σε βίαιη και ένοπλη δράση κατά του ελληνικού πληθυσμού με την καθοδήγηση Βουλγάρων αξιωματικών. Η κορύφωση του Μακεδονικού Αγώνα φτάνει για την περιοχή το 1903.

Σ αυτή την τρομοκρατική κίνηση αντιτάχτηκε ο ελληνισμός της περιοχής με τους Βλάχους σε πρωταγωνιστικό ρόλο. Μόνο αργότερα, το 1904, αφυπνίζεται το Ελληνικό κράτος και αναλαμβάνει και αυτό ένοπλη ανταρτική δράση εναντίον των Βουλγάρων, μια και μέχρι τότε στάθηκε ανίκανο να ξεπεράσει τις εσωτερικές έριδες ακόμα και μεταξύ των Ελληνικών Μακεδονικών Κομιτάτων.

Στις 15 Απριλίου του 1906 στα Σέρρας υποβλήθηκε έγγραφη διαμαρτυρία προς τον Κεντρικό Μακεδονικό Σύλλογο από τους αντιπροσώπους ένδεκα ελληνικών Κοινοτήτων της περιοχής Σερρών με την οποία αποκλήρυσαν το διαμελισμό της Μακεδονίας.

Οι πρώτες ένοπλες ελληνικές ανταρτικές ομάδες δεν απέδωσαν εξαιτίας της απειρίας των ηγετών τους και των μεταξύ τους διαφωνιών. Τον Μάιο του 1904 συγκροτείται η πρώτη ανταρτική ομάδα στην Ηράκλεια και έχει παρουσία καθόλη τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα. Την αποτελούσαν αρχικά 6 άντρες με αρχηγό τον Θανάση Χατζηπανταζή από το Πρόσνικ, ο Θ. Τζιντζής, ο Γιάννης Βισόκαλης, ο Γιάννης Πούλιος, ο Τάκης Μπαχτσεβαντζής, ο Χρ. Κιουτσούκης και ο Ηλίας Λατρόβαλης. Η περιοχή δράσης της και η έδρα της ήταν η Ηράκλεια και μέχρι το Μπέλες και το Μελένικο. Αμέσως φάνηκαν τα ευεργετικά αποτελέσματα της δράσης της, που ήταν η επαναφορά της αυτοπεποίθησης των κατοίκων και η αναζωπύρωση του εθνικού συναισθήματος. Ψυχή της ομάδας ήταν ο αγωνιστής Δημητρός Ρώτσκας με έμπιστους συνεργάτες του τους Τζουμαγιώτες Νικολάκη Καλαμαρτζή, Γιάννη Πατσιάκα και πολλούς άλλους Τζουμαγιώτες. Έτσι η Τζουμαγιά γίνεται εθνικό οπλοστάσιο και ορμητή-

ριο εθναποστόλων. Μια από τις πρώτες σημαντικές ενέργειες ήταν η εκτέλεση του βουλγαρόφρονου Βούτσιου Μήντσιου.

Όταν η Σερραϊκή Κοινότητα αποφάσισε την επαναλειτουργία του Μοναστηριού του Σταυρού, 10 χλμ. από τα Σέρρας, την Κυριακή 13-9-1904 ξεκίνησε από την πόλη των Σερρών η μεγαλειώδης πορεία προς το Μοναστήρι με τη συμμετοχή χιλιάδων Σερραίων και χωρικών της γύρω περιοχής. Την μεγαλειώδη αυτή συγκέντρωση διαφύλαξε το σώμα του Χατζηπανταζή ύστερα από οδηγίες του Ελληνικού Προξενείου. Το πολυπληθές κοινό γιόρτασε με νταούλια, χορούς και τραγούδια το χαρμόσυνο γεγονός αλλά το τίμημα πλήρωσαν λίγες μέρες αργότερα ο βλάχος αγροφύλακας Τέγος Ζαπάρας και ο Γιάννης Ιωαννίδης, που εκτελέστηκαν από βουλγαρική συμμορία.

Στην ομάδα του Χατζηπανταζή αργότερα προστέθηκαν ο Ηλίας Μήλιος, ο Σαπρής Τσιάταρος, ο Θωμάς Ζεμπίρης, ο Γιάννης Κέπας, ο Θανάσης Χατζηκυριακόπουλος, ο Ηλίας Νεολιανλής, ο Δημ. Τσβανταρλής, ο Τάκης Μπαχτσεβανζής ή Κηπουρός και άλλοι.

Με εντολή του Ελληνικού Προξενείου η ομάδα του Καπετάν Θανάση με τον Τάκη Κηπουρό δολοφονούν τον δραστήριο και πράκτορα των Βουλγάρων βιβλιοπώλη των Σερρών Νίκωφ. Κατά την εκτέλεση του Νίκωφ από απροσεξία τραυματίστηκε θανάσιμα ο καπετάν Θανάσης, που πέθανε μετά από δυο-τρεις μέρες και θάφτηκε στη Μητρόπολη Σερρών.

Μετά τον θάνατο του Χατζηπανταζή την αρχηγία της ομάδας ανέλαβε ο Στέργιος Βλάχμπηης, από την Κάτω Τζουμαγιά, έμπειρος και τολμηρός αρχηγός με μεγάλη δράση εναντίον των Βουλγάρων. Για την παρουσία και τη δράση του στο χώρο των Ποροΐων και του Λαϊλίου έχουμε τη μαρτυρία και σχετικού βλάχικου τραγουδιού. Μια τέτοια ενέργεια ήταν και ο φόνος του γνωστού Μιχαλούση Μαργαρίτη στις 12-1-1907 από τον καπετάν Στέργιο και τον Νίκο Τζαβάρα στη Τζουμαγιά. Ο Μαργαρίτης, τύπος τυχοδιωκτικός, ξεκίνησε ως ρουμανόφρων και σύντομα συνεργάστηκε με τους Βούλγαρους.

Στο ανταρτικό σώμα Τζουμαγιάς το Ελληνικό Προξενείο των Σερρών ανέθετε τις πιο δύσκολες αποστολές, όπως την εκτέλεση του βούλγαρου κρεοπώλη και ζωέμπορα Πέτρου Σκρέκα στην πόλη των Σερρών με εκτελεστές τον Νάσιο Φεγγαρά και τον Χρίστο Κηπουρό. Η όλη επιχείρηση ήταν εκδικητική για τον φόνο ενός Έλληνα, ονόματι Ηλία, από τους Βούλγαρους.

Ο Βλάχμπηης ανέλαβε και άλλες παρόμοιες αποστολές, όπως την εξόντωση κάποιου Δίγκα, καταδότη των Τούρκων στην υπόθεση του καπετάν Μητρούση. Ο φόνος του Τάσκα Νούση, αδελφού του Ρώτσκα, βρήκε τον εκδικητή του στο πρόσωπο του καπετάν Στέριου και του Θ. Τζιντζή, που

εκτέλεσαν τον βούλγαρο παπά της Τζουμαγιάς Παπαδημήτρη (*"αρνησί-
θρησκον και αρνησίπατριν"* κατά το ελληνικό Προξενείο), μια και ο εν
λόγω παπάς ήταν βλάχος που εντάχθηκε στον βουλγαρισμό.

4. Παπά - Τσαϊρ

Το Παπά - Τσαϊρ είναι τοποθεσία μέσα σε βουλγαρικό έδαφος και στις
παρυφές των συνόρων του νομού Σερρών. Απέχει τέσσερις ώρες προς τα
βόρεια από το Νευροκόπι. Αποτελούσε θερινό οικισμό Βλάχων Γραμμου-
στιάνων και Ασπροποταμιτών (Μότσιανων) από το χωριό Μουτζιάρια, που
είχαν την έδρα τους στην περιοχή του Άνω Νευροκοπίου. Σύμφωνα με διά-
φορες στατιστικές αναφέρεται ότι 120-160 οικογένειες Βλάχων (το 1905
120) διέμεναν εκεί κατά τους θερινούς μήνες και διέθεταν περίπου 6.000
γυδοπρόβατα και 1.000 φορτηγά ζώα, άλογα και μουλάρια. Έμεναν εκεί
τους έξι θερινούς μήνες και ξεχειμάζαν τους άλλους έξι στα νότια τμή-
ματα της Μακεδονίας και της Θράκης, όπως στα Βρασνά και το Ροδολί-
βος.

Οι σχέσεις τους με τους Βούλγαρους, που ήταν Εξαρχικοί, ήταν κακές
και τους αντιπαθούσαν για τους εκβιασμούς και τις απειλές που χρησι-
μοποιούσαν εναντίον τους.

Τον Απρίλιο του 1904 έχουμε αναφορά προς τον σουλτάνο Αβδούλ
Χαμίτ σχετικά με την Ρουμανική προπαγάνδα των Βλάχικων κοινοτήτων
Παπά Τσαϊρ και Σπάρτισιας. Γνωρίζουμε ότι το 1903 έρχονται από τη
Βέροια 10 Ρουμανίζοντες Βλάχοι μαζί με τον καθαιρεθέντα από τον Μη-
τροπολίτη Γρεβενών ιερέα Ιωάννη από τη Σαμαρίνα για να υποστηρίξουν
τη Ρουμανική προπαγάνδα. Έχουμε γραπτές μαρτυρίες του αρχidiaκόνου
Θεμιστοκλή προς το Ελληνικό Προξενείο Σερρών στις 16-1-1904. Επίσης
το 1904 έχουμε αναφορά του Μητροπολίτη Θεοδώρητου για το Παπά
Τσαϊρ προς την Ιερά Σύνοδο για την εκκλησιαστική κατάσταση της επαρ-
χίας Νευροκοπίου. Λέγει χαρακτηριστικά: *"Παπά Τσαϊρ, βόρεια του Νευ-
ροκοπίου σε βουλγαρικό έδαφος. Το χειμώνα οι Βλάχοι κατεβαίνουν από
το Παπά Τσαϊρ και ξεχειμάζουν στα χωριά Ροδολίβος και Βρασνά. Το
χωριό έχει 100-120 σπίτια και εκκλησία των Αγίων Αποστόλων. Όταν το
Παπά Τσαϊρ δίνεται στους Βούλγαρους, οι κάτοικοι του οικισμού περιέρ-
χονται σε απελπιστική θέση γιατί οι Βούλγαροι με κάθε τρόπο προσπα-
θούν να εξοντώσουν τους Βλάχους κατοίκους επειδή είναι Έλληνες στο
φρόνημα και αποτελούν εμπόδιο στα σχέδιά των"*.

Το 1913, στις 14 Σεπτεμβρίου, γίνεται η σφαγή του Βασίλη, μελλοντι-
κού γαμπρού του τσέλνικα Καραθανάση Τέγα και το Παπά-Τσαϊρ ληλα-
τείται και καίγεται. Αφορμή για την καταστροφή του από τους
Βούλγαρους ο δήθεν φόνος βούλγαρου αξιωματικού από τον Βλάχο Δήμο

Καραγκιόζη, ενώ η αιτία ήταν το μίσος τους εναντίον των Βλάχων. Υπολογίζεται ότι 45 περίπου Βλάχοι του οικισμού έχασαν τη ζωή τους από τις θηριωδίες των Βουλγάρων. Όταν ανακαταλαμβάνεται το ίδιο έτος ο οικισμός από τον ελληνικό στρατό, δίνονται στους Βλάχους κάτοικους 100 μουλάρια του στρατού για την μετακίνησή τους προς το Νευροκόπι, Οχυρό Δράμας, και εν συνεχεία έχουμε την διασπορά των Παπατσαϊρινών σ' όλο το νομό Σερρών και το νομό Δράμας και ιδίως στα χωριά Προσοτσάνη, Μικρόπολη, Ροδολίβος, Πρώτη κ.α. Γνωστός τσέλιγκας που Παπά Τσαΐρ ήταν ο Τζήμος.

5. Ράμνα

Σήμερα ακατοίκητος οικισμός με το όνομα *Ανω Ομαλό*. Βρίσκεται στις νότιες πλαγιές του όρους Κερκίνη (Μπέλες) και 7 χλμ. ΒΔ από το Πετρίτσι και σε υψόμετρο 800 μ. Η θέση του είναι σε μια μικρή προεξέχουσα πεδιάδα με απεριόριστη θέα προς τον κάμπο των Σερρών και την διαδρομή του Στρυμόνα ποταμού. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, που την επισκέπτεται ο Βάιγκαντ, έχει 65 σπίτια και είναι αμιγές βλαχοχώρι. Παλιότερα είχε 150-70 σπίτια αλλά χωρίς πολλοί κάτοικοί του μετακινήθηκαν προς την Τζουμαγιά, το Σιδηρόκαστρο, το Ν. Πετρίτσι και σε άλλα χωριά του νομού Σερρών. Η προέλευση των κατοίκων της είναι από το Ζαγόρι, την Σαμαρίνα, το Νυμφαίο (Νέβεσκα), την Αβδέλλα, την Μπαϊάσα, Γράμμουστα κ.α. Οι Μπαϊασιώτες φτάνουν στα 1830 κυρίως στη Ράμνα αλλά και σε άλλα χωριά, όπως το Αχλαδοχώρι, το Άγγιστρο κ.λπ., ενώ στην πλειονότητά τους ήταν κираτζίδες. Οι κάτοικοι της Ράμνας κατά τον Μακεδονικό Αγώνα αντιστάθηκαν τόσο ενάντια στη Βουλγαρική πίεση και προπαγάνδα όσο και στην πίεση των Ρουμανιζόντων, με αποτέλεσμα στις να απαχθούν από τη Ράμνα 5 Βλάχοι κάτοικοί της σε εκδίκηση της απόφασης των Βλάχων να μην υποκύψουν στους Εξαρχικούς. Παράλληλα γνωρίζουμε ότι ο κοιμητατζής Παύλος ταμπουρώνεται σε σπίτι της Ράμνας και οι Βλάχοι καίνε το σπίτι με τον κοιμητατζή μέσα.

Στις 13/26 Μαΐου 1916 καταλαμβάνουν την Ράμνα βουλγαρογερμανικά στρατεύματα. Πολλοί κάτοικοί της μετακινούνται προς το Ν. Πετρίτσι και αλλού, ενώ το 1940 κατεβαίνουν και οι υπόλοιποι κάτοικοι της Ράμνας στο Ν. Πετρίτσι και σε άλλα χωριά.

Τρεις κάτοικοι της Ράμνας, γνωστοί μόνο με τα μικρά τους ονόματα, Άγγελος, Ιωάννης, Πέτρος, εντάσσονται στο πρώτο ανταρτικό σώμα του Πέιου την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα.

Κάτοικοι της Ράμνας θεωρούνται από τους πρώτους κάτοικους και ιδρυτές της Τζουμαγιάς, όταν ζητούν την άδεια από τους Τούρκους να εγκατασταθούν στο χώρο αυτό. Την εποχή που ο Βάιγκαντ επικέφτεται τη

Ράμνα, στο τέλος 19^{ου} αι., τον πληροφορούν ότι το χωριό τους είναι 100 ετών.

6. Χιονοχώρι (Καρλίκιοϊ)

Το Χιονοχώρι (παλιότερα Καρλίκιοϊ) βρίσκεται σε υψόμετρο 750-800 μ. στο Μενοίκιο όρος και με θέα τον κάμπο των Σερρών. Απέχει 15 χλμ. περίπου από την πόλη των Σερρών. Οι αρχικοί του κάτοικοι ήταν 70 περίπου οικογένειες με 240 άτομα κατά μια στατιστική χωρίς να αντιπροσωπεύει διαχρονικά τον αριθμό των κατοίκων. Η πλειοψηφία των κατοίκων ήταν από την Αβδέλλα και ήρθαν έχοντας πληροφορίες για τις βοσκές της περιοχής. Όταν έρχονται στο χωριό, βρίσκουν ήδη εγκαταστημένες μερικές οικογένειες Βλάχων που προέρχονταν από διάφορα μέρη. Ανάμεσα σ' αυτές οι πιο γνωστές είναι αυτές των Καρτάλη (Ζήση) και Τσιτάκα, και των λίγων Σλαβόφωνων από την Κεράντσα (Κερανίτσα), οι οποίοι εγκαθίστανται στο Καρλίκιοϊ πιθανόν και εξαιτίας λοιμώδους ασθένειας. Μετά το 1926 το χωριό κατοικείται αποκλειστικά από Βλάχους.

Πιθανόν, αρχικά, κατά την Βυζαντινή εποχή, να ήταν ασκηταριό, όπου το 1260, όπως αναφέρουν οι πηγές, ο Ιωαννίκιος, ο μετέπειτα κτίτωρ της Ι. Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών *"ήλθεν το πρώτον εις το μέρος όπου σήμερον το χωριόν Χιονοχώρι. Εκεί εύρεν εν μικρόν κελλίον με εκκλησίαν των Αγίων Αναργύρων και κατώκησεν εις αυτό"*.

Σε φορολογικό τουρκικό κώδικα του 1465 αναφέρεται ως Αγιά Νάργυρ και από το 1568 ως Καρλίκιοϊ. Επιγραφή του 1865 αναφέρεται σε ανακατασκευή του ναού των Αγίων Αναργύρων. Το 1870 χτίζεται κοντά στο κελλί του Ιωαννικίου, το οποίο ανακαλύπτεται συμπτωματικά από γιδοβοσκό μέσα σε πυκνό δάσος από βελανιδιές, η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής. Σώζεται φορητή εικόνα του Αγίου Μοδέστου, προστάτη των ζώων, με χρονολογία 1868, αφιέρωμα της οικογένειας Καρτάλη, όπου απεικονίζεται ο αφιερωτής να βόσκει πρόβατα, γίδια και βόδια φορώντας *τσιπούνε βίνιτᾶ*.

Ανάμεσα στους πρώτους οικιστές λογίζονται επίσης οι οικογένειες Δούρα, Μπέλλα, Χαλίλη, Ταΐρη κ.λπ. Γύρω στα 1870 έρχεται στο Χιονοχώρι η μεγάλη φάρα του Βαρσάμη από την Αβδέλλα (οικ. Τραγουδά, Ταράση, Παπάνα). Αργότερα έρχονται οι οικογένειες Σπασέγγου από Άγιο Πνεύμα (Βιζνίκιοϊ), Σερέτη από το Νέο Σούλι (Σουμπάσκιοϊ) καθώς και οι οικογένειες Κοκκώνη (Τζίγκα) και Λεπενιώτη από τα Καλύβια Λαϊλιά. Μετά το κάψιμο της Ραχοβίτσας έρχονται και οι οικογένειες Βέρρου από τη Ραχοβίτσα και Γαλάνη από Ντουκλί (Ελαιώνας).

Κατά τον Μακεδονικό Αγώνα το Χιονοχώρι υπόφερε πολλά από τους

εξαρχικούς Βουλγαρόφρονες των γειτονικών χωριών Ντράνοβα και Μούκλιανη που υποστήριζαν τους κομιτατζήδες. Θύμα των Βούλγαρων κομιτατζήδων υπήρξε και ο δολοφονηθείς Γεώργιος Τούσκας (Πέννας, *Τα Άνω Πορόια*, Αθήνα, 1989, σελ. 278), καθώς και η απαγωγή 5 Ραμνιωτών με τη βοήθεια των Ρουμανιζόντων. Τα πρώτα θύματα της βουλγαρικής δράσης, το 1903, υπήρξαν οι Γουγούνας, στο Μπελ Τραπ, και ο αγροφύλακας Γιαννούλης (πβ. και το τοπωνύμιο Γκούβα αλ Γιαννούλι). Κατοπινά θύματα υπήρξαν οι παρακάτω Χιονοχωρίτες, όταν την 21^η Μαΐου του 1908 Βούλγαροι, ντυμένοι σαν Τούρκοι χωροφύλακες, στη θέση Κάρπα τους κατασφάζουν: Δραγούμης, Κ., Κοκκώνης, Α., Μητρούλιας Ναούμ, Τσιτάκας, Σ., Χαχάμης Αθαν. και Δημήτριος. Στην τοποθεσία Σπανακλίκ χάνουν τη ζωή τους οι Μπουσνάκης Μπούσιος, Μπατογιάννης, Ι. Ταράσης, Δ., Τραγούδας, Ν. (Μαρτυρίες του Δημητρίου Γ. Ταράση και πληροφορίες του Γεωργίου Δ. Ταράση).

Στα τέλη της δεκαετίας του '60 το Χιονοχώρι εγκαταλείπεται από τους κατοίκους του, οι οποίοι μετακινούνται προς την Οινούσα, στην πόλη των Σερρών και σε άλλα χωριά του νομού, ενώ η φυγή είχε αρχίσει από τη δεκαετία του '50. Η κύρια απασχόληση των Χιονοχωριτών ήταν η αιγοπροβατοτροφία (με ακμή τη δεκαετία του '50, 40.000 γοδοπρόβατα) και τα καλοκαίρια έβοσκαν τα κοπάδια τους στις περιοχές του Μενοίκιου όρους (Μποζ-νταγ) και ειδικά στην Τσέκουβα, Σουπάκι, Καλοπότι, Ουζουντζιά κ.α.

Σήμερα το Χιονοχώρι ξαναχτίζεται από τους παλιούς του κατοίκους ως θερινό θέρετρο.

7. Καραμάντρα- Ρουσουτάκα

Δύο γειτονικές εξαιρετικές τοποθεσίες στο Μενοίκιο όρος (Μποζ-νταγ), που φιλοξένησαν στις βοσκές τους τους πρώτους Βλάχους που εγκαταστάθηκαν σ' αυτό. Στη θέση *Καραμάντρα* και σε υψόμετρο 1600 μ. υπάρχει μάντρα, η οποία κατασκευάστηκε πιθανόν από Αρβανίτες και σήμερα αντιπροσωπεύεται από ένα οίκημα χτισμένο με ξερολιθιά και η στέγη του αποτελεί συνέχεια της τοιχοποιίας, παρόμοιο με τα ποιμενικά οικήματα της Σαρδηνίας. Από προφορικές μαρτυρίες (Γεώργιος Δ. Ταράσης) γνωρίζουμε ότι από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα χρησιμοποιείται από την οικογένεια Σερέτη (Σπράγκατου), η οποία ξεχειμάζε στο Νέο Σούλι. Ακολουθούν οι Γραμμουστιάνικες οικογένειες Κωτικώστα και Γιαννούση από περιοχή Σιδηροκάστρου. Έπεται η οικογένεια Στέργιου Τσερμεντζέλη (Κιρκινέζου) από το χωριό Χριστός από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως τα 1920 περίπου. Τέλος, οι οικογένειες Κοκκώνη (Τζίγκα) και Γαλάνη (Καντή). Σε

κάποια χρονική στιγμή ως ιδιοκτήτης της Καραμάντρας αναφέρεται και η οικογένεια Βέρρου (Νταγιάντα). Προφανώς η πέτρινη καλύβα αποτελούσε τυροκομείο μεγάλου τσέλιγκα ή ήταν συνεταιρικό από το σμίξιμο των κοπαδιών. Ένα ποσό κασεριών πήγαινε στην αγορά των Σερρών.

Μεγάλη διαμάχη μεταξύ της οικογένειας Τσερμεντζέλη και Χιονοχωριτών, η οποία πήρε και ένοπλη μορφή, κατέληξε στη δημιουργία όμοιου περιπού κτίσματος στη θέση Ρουσουτάκ, που κατά την παράδοση κατασκευάστηκε το 1914-15 από πετράδες της Βροντούς κατά παραγγελία των Χιονοχωριτών.

Ο τόπος αυτός ανέκαθεν υπήρξε σημείο αντιπαράθεσης με τους Βουλγάρους. Στις 21 Μαΐου του 1908, κατά τον Μακεδονικό Αγώνα, ομάδα Βουλγάρων κοιμητοζήδων με αρχηγό τον βοεβόδα Πανίτσα, με έδρα και ορμητήριο το Καλαπόδι Δράμας, συνεδριάζουν στο χωριό Ντράνοβα για κακουργηματική δράση. Η συμμορία, αφού πήρε ως οδηγό από το χωριό Καρλίκοβα ένα βλάχο προδότη, ανεβαίνει στη θέση Χούνια. Εκεί χωρίζεται σε δυο ομάδες, η μια πηγαίνει προς την θέση Κάρπα (1500 μ. υψόμετρο) και η άλλη στη θέση Σπανακλίκι. Η πρώτη ομάδα, ντυμένοι με στολές τούρκων χωροφυλάκων, φτάνει στα κοπάδια που φύλαγαν λίγοι Βλάχοι, γιατί γιόρταζαν στο χωριό τον Άγιο Κωνσταντίνο, και με μπαμπεσιά συλλαμβάνουν τους Α. Κοκκώνη, γαμπρό του Μπατογιάννη, τον Αθαν. Χαχάμη, επίσης γαμπρό του Μπατογιάννη, και τον δεκαετή γιο του Δημήτριο, τον Ναούμ Μητρούλια και τον Κων. Δραγούμη, και τους κατακρεουργούν. Ανάμεσα στους κοιμητοζήδες και ένας βλάχος Χιονοχωρίτης, Λίπσιος Ντάγκα Ταγάρης, κατ' άλλους Κατσιούλης, Βλάχος από τη Ντρίανοβα. Η άλλη ομάδα φτάνει στο Σπανακλίκι και στη θέση Λάπουδου πιάνουν και σφάζουν τον Μπατογιάννη και εκτελούν τους Μπούσιο Μπουσνάκη, Νικ. Τραγούδα - Σκαριώτη, Δημ. Ταράση-Τραγούδα. Ο Γεωρ. Τραγούδας, μαζί με τον μικρό Νικ. Μπουσνάκη, που έφερνε νερό από τη βρύση, τους αντιλαμβάνεται και ειδοποιεί τους γύρω Βλάχους. Ακούει ο Κων. Τραγούδας, που ήταν στη βρύση του Γκρέκου, φωνάζει, ακούνε οι Ζήσης και Ιωαν. Παντανέλας και ο δεύτερος κατεβαίνει στη θέση Γκάρντάτ, πυροβολεί και ειδοποιεί για τους κοιμητοζήδες. Το χωριό αναστατώνεται, παίρνουν τα όπλα οι Ταράσης, Κων. Τραγούδας, Μπούσιος, Κων. Παπάνας, Ιωάννης Θεοχάρης (Τσότσας). Κυνηγούν τους κοιμητοζήδες που πάνε προς τη θέση Κούτλα, για να πάνε στη Βουλγαρία. Αλλά στην τοποθεσία Ουρμαντζίκι τους προφταίνουν, τους πυροβολούν και κατορθώνουν να πάρουν πίσω 1.000 πρόβατα.

Στις 24 του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους, μολονότι είχε γίνει το Χουριέτ, μεταρρυθμίσεις που εξίσωναν τους υπηκόους το Οθωμανικού κράτους, ομάδα Μακεδονομάχων Ελληνοβλάχων ανταρτών στη σημερινή θέση της

Οινούσας σκοτώνουν σε αντίποινα της πιο πάνω σφαγής 9 άτομα. Μεταξύ των ανταρτών και 4 Χιονοχωρίτες. Το γεγονός αναφέρεται στο ελληνικό Προξενείο Σερρών και ο Πρόξενος για να εξευμενίσει τους Τούρκους παραδίδει 4 αντάρτες Χιονοχωρίτες στις αρχές, οι οποίοι μετά από μεγάλες ταλαιπωρίες και δίκες αθωώνονται.

Σήμερα επικρατεί η ιδέα για την διατήρηση των μνημείων αυτών, της *Καραμάντρας* και της *Ρουστόκας*, που χρήζουν προστασίας.

8. Μελενικίτσι

Στις 2 Αυγούστου του 1905 δυο Μακεδονομάχοι, ο Στέργιος (Τέγος) Ζαπάρας και ο Ιωάννης (Γραμματικός), αποκεφαλίστηκαν από τους Βουλγάρους κομιτατζήδες και ειδικά από την συμμορία του Ράδου. Τη μέρα της κηδείας οι Σερραίοι σε ένδειξη πένθους έκλεισαν τα καταστήματά τους. Στις 4 Αυγούστου, δυο μέρες αργότερα, ο Μητροπολίτης Σερρών αναφέρει το γεγονός του φόνου του Ιωάννη, επιστάτη του τσιφλικιού Μιχαήλ Βέη και του φύλακα Τέγου Ζαπάρα. *"Την 22αν Σεπτεμβρίου 4 κάτοικοι του Μελενικιτσίου δολοφονούνται έξω από το χωριό και μεταξύ αυτών και ο Προεστός, γιος του δολοφονηθέντος προ έτους Προεστού"*.

9 Οινούσα (Ντερβέσιανη)

Βλάχοι από το Χιονοχώρι μετοίκησαν στην Οινούσα, όταν εγκαταλείφτηκε από τους Χιονοχωρίτες.

10. Ραχοβίτσα

Χωριό του νομού Σερρών σε απόσταση 10 χλμ. ΒΑ από την πόλη. Σήμερα συναντούμε το θέρετρο *Νέα Ελβετία*. Ο Σερρών Γρηγόριος στις 4 Αυγούστου του 1905 αναφέρει τον αποκεφαλισμό Μακεδονομάχου: *"Συμμορία του κομιτατζή Ράδου έξωθεν του χωριού Ραχοβίτσα συνέλαβε τους αδελφούς Αβράμιον και Θεόδωρον και κατακρεούργησεν αυτούς"*. Κατά μια στατιστική, πριν από το 1912 υπήρχαν 30 οικογένειες Βλάχων, 75 άτομα περίπου και αρκετοί σλαβόφωνοι σχισματικοί. Το 1913 ο ελληνικός στρατός καίει τα σπίτια των σλαβόφωνων και όταν επανέρχονται οι Βούλγαροι κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο καταστρέφουν τους Βλάχους κατοίκους. Από τη Ραχοβίτσα με ενδιάμεσο σταθμό τον Άγιο Γεώργιο Κρουονερίτη των Σερρών η οικογένεια Βέρρου κατευθύνθηκε στο Χιονοχώρι και η οικογένεια Μισιάκα Μίσιου στα Καλύβια του Λαϊ-Λια. Από τη Ραχοβίτσα κατάγεται και η οικογένεια Φάκη.

11. Καλύβια Λαϊ Λια

Ο Λαϊ -Λιάς βρίσκεται σε απόσταση 30 χλμ. από τα Σέρρας, στο ομώνυμο όρος και σε υψόμετρο 800 περίπου μέτρων. Περιμετρικά του οικισμού υπήρχε ρέμα και πρώτη μνεία για τον οικισμό γίνεται από τους Wace-Thompson (A.J. Wace - M.S. Thompson, *The Nomads of the Balkans*, London, 1914 (= Οι νομάδες των Βαλκανίων. Θεσσαλονίκη 1989, Αδελφοί Κυριακίδη), "Άνω Λαϊλιάς, γνωστός στους Βλάχους και ως Κασαμπάς". Προπολεμικά και μέχρι το 1940 τα Βλάχικα Καλύβια του Λαϊλιά είχαν δυο συνοικίες με 130 οικογένειες και 400 περίπου άτομα. Μια συνοικία αποτελούνταν από Αβδελλιώτες και μια από Γραμμουσιτιάνους. Γνωστές Γραμμουσιτιάνικες οικογένειες του Λεβέντη (τυροκόμοι από τη δεκαετία του '30 ως το '80) και του Παρίση. Αβδελλιώτικες οι κτηνοτροφικές οικογένειες Πράπα, Πούλιου (που ασχολήθηκε με τυροκομία, ζωεμπόριο και οινοποιία), Τσερμεντζέλη (Κιρκινέζου), Τζήμα, Γεωργαντά, Πουλιάκη, Κοσκινά (Ζαρόση) και Φαρμάκη, η οποία μέχρι τις μέρες μας ασχολείται με την εμπορία κρεάτων. Εκεί περνούσαν τους θερινούς μήνες ενώ το χειμώνα οι Γραμμουσιτιάνοι ξεχειμάζαν στο Σιδηρόκαστρο και οι Αβδελλιώτες στα χωριά Χριστός, Λευκώνα, Μελενικίτσι και στον οικισμό Καπετανούδι (Μουράμουρι) καθώς και στα Σέρρας. Το 1938 ένα μεγάλο τμήμα του οικισμού (η συνοικία των Γραμμουσιτιάνων) κήκε από άγνωστη αιτία. Τα Καλύβια ήταν πέτρινα, ξύλινα και κλαδόχτιστα. Υπήρχαν και άλλοι οικισμοί (Κασαμπάς) και μεταξύ αυτών ήταν και τα Βλάχικα Καλύβια. Οι Βούλγαροι τους Βλάχους των Καλυβίων τους ονόμαζαν Τσερλίστι Βλαχ, ενώ οι άλλοι Βλάχοι αρμπίή di tu kare "Βλάχοι του Ανήλιου".

Γιόρταζαν των Αγίων Αποστόλων (Σουνκέντρου) 29/30 Ιουνίου και 1 Ιουλίου, το Δεκαπενταύγουστο και την "Μικρή Παναγιά", 8 Σεπτεμβρίου. Οι Καλυβιώτες είχαν αρχίσει να χτίζουν εκκλησία, που το 1930 ήταν μισοχτισμένη, για να μην αναγκάζονται να πηγαίνουν στα γειτονικά χωριά Αχλαδοχώρι και Καπνόφυτο.

Η συμμετοχή των Λαϊλιωτών στον Μακεδονικό Αγώνα ήταν αποφασιστικής σημασίας όπως αποδεικνύεται από το γεγονός ότι από το 1896 ως το 1917 στο Λαϊλιά έχουμε 32 θύματα σύμφωνα με τον Πασχάλη Πουλιάκα (*Ιστορικές μαρτυρίες και μνημες - Ηθη έθιμα και παραμύθια της ελληνικής Βλαχουριάς, Λευκώνα, 1995*). Μερικά από γνωστά ονόματα θυμάτων είναι: Στέριος Ζαπάρας, Ιωάννης Λάπας, Δημήτριος Γκότσης, Δήμος Τζίμας, Γεώργιος Μπέικας, Γκόγκος Μητροτώνης, Ιωάννης Γκόγκος, Στέριος Λεπενιώτης, Νικόλαος Γιαννούλης, Δημήτριος Σιαπαρδάνης, Αθανάσιος Τζιώγας, Νικόλαος και Στέργιος Γραμματικάς, Στέργιος Γρέντσιος.

Αρχές της δεκαετίας του '40 αρχίζουν τα Καλύβια να εγκαταλείπονται και οι κάτοικοί του μετακινούνται προς την πόλη των Σερρών και σε διάφορα χωριά του νομού.

12. Χριστός Άνω - Χριστός Κάτω

Τη δεκαετία του '60 ο Άνω Χριστός εγκαταλείπεται από τους Βλάχους κατοίκους του και 80 περίπου οικογένειες μετακινούνται προς τα Σέρρας και το χωριό Κάτω Χριστός, δημιουργώντας ιδιαίτερη συνοικία, γιατί ο Κάτω Χριστός δημιουργήθηκε από τους πρόσφυγες της Μ. Ασίας το 1920. Η ιστορία του Άνω Χριστός είναι πολύ παλιά και ενδιαφέρουσα. Σύμφωνα με τον Καφταντζή, *Ιστορία πόλεως Σερρών*, σελ. 31, έχουμε μαρτυρίες από Χρυσόβουλλα του 1309, 1329, 1345: *μετόχιον το του Γκουσταλέγκους του Σωτήρος Χριστού, νυν ζευγολατείον Χριστός ώραν προς Δυσμάς των Σερρών απέχον και έχον 300 χριστιανούς κατοίκους. Σήμερον χωριόν Χριστός 9 χλμ. δυτικά των Σερρών.*

Οι Βλάχοι κατοικούν μόνιμα στο Άνω Χριστός μετά τη λήξη του Α' παγκοσμίου πολέμου και την επιστροφή των εξορισθέντων στην Βουλγαρία το 1919. Πρώτη οικογένεια θεωρείται του τσέλιγκα Στέργιου Τσερμεντζέλι και μετά του Στέργιου Κοσκινά (Ζαρόση).

13. Νέο Πετρίτσι (Βέτερνα)

Το Ν. Πετρίτσι δεν υπήρξε αμιγές βλαχοχώρι αλλά αποτελεί κατά κάποιον τρόπο συνέχεια της Ράμνας. Το 1916, όταν η Ράμνα καταλαμβάνεται από τα βουλγαρογερμανικά στρατεύματα, κατεβαίνουν πολλές οικογένειες στο Ν. Πετρίτσι και το 1940 κατεβαίνουν στο Πετρίτσι και οι τελευταίες οικογένειες της Ράμνας. Οι Βλάχοι του Ν. Πετρίτσι ασχολήθηκαν με το εμπόριο και τις επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα να έχουν στα χέρια τους την εμπορική κίνηση του τόπου του χωριού τους και της γειτονικής Βυρώνειας. Πετρίτσιώτες θεωρούν ότι κατάγονται και από το Νυμφαίο, Αβδέλλα, Μπαϊάσα κ.λπ.

14. Κάτω Νευροκόπι (Ζίρνοβο)

Στο Νευροκόπι γίνονταν η ετήσια εμποροπανήγυρη από 25 Αυγούστου ως 14 Σεπτεμβρίου. Εκεί έρχονταν από διάφορα μέρη εμπορευόμενοι και αγοραστές. Η βουλγαρική προπαγάνδα απαγόρευσε την παρουσία γυναικών με τις τοπικές τους ενδυμασίες και τα στολίδια για λόγους, τάχα, ηθικής τάξης ενώ η αλήθεια ήταν η εμπορική εξασθένηση των Ελλήνων και Βλάχων

15. Σιδηρόκαστρο

Οι Βλάχοι του Σιδηροκάστρου προέρχονται κυρίως από αστικοποίηση των Γραμμουστιάνων του Λαϊ-Λιά, του Καπνόφυτου και του Αχλαδοχωρίου. Επίσης από Λουπουβιάνους, Σιατρουβιάνους και Μποζντουβάνους (χωριά στη σημερινή Βουλγαρία), που παραχρειαζαν στην περιοχή.

16. Λιπόσι

Σήμερα ονομάζεται Φυλλίρα και βρίσκεται ανάμεσα στα Πορόια και στη Ράμνα, απέχει 3 χλμ. βόρεια του χωριού Νεοχώρι. Είναι ακατοίκητο και προφανώς παλιότερα ήταν βλαχοχώρι μαζί με ντόπιους. Καταστρέφεται κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο ως πολεμικό μέτωπο. Γνωστές μεγάλες οικογένειες Μπάρα και Αλέξη.

17. Ροδολίβος

Γνωστός βλάχος ο αντικέρ και χρυσοχόος Γούδου με δουλειές στην Πόλη.

18. Αλιστράτη

Νεβεσκιώτες μετοίκησαν και ασχολήθηκαν με καπνά, ορυζώνες, σιτηρά και τριανταφυλλόνερο, αναφέρει ο Ε.Μ. Cousinery, (*Voyage dans la Macedoine*, II, 4. Παρίσι, 1831).

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΒΛΑΧΩΝ (ΓΕΝΙΚΑ)

Η ενασχόληση των Βλάχων με τα διάφορα επαγγέλματα σχετίζεται με την αστικοποίησή τους και την ίδρυση μόνιμων κατοικιών σε χωριά και μικρά πολίσματα. Είναι χρήσιμο να γνωρίσουμε με ποιο τρόπο έφτασαν οι Βλάχοι να εγκαταλείψουν τα παραδοσιακά επαγγέλματα και να γίνουν αστοί. Μολονότι υπάρχουν υπόνοιες ότι από πολύ νωρίς οι Βλάχοι δεν ασκούσαν μόνο το κτηνοτροφικό επάγγελμα αλλά παράλληλα ασχολούνταν και με τις μεταφορές, την τροφοδοσία των στρατευμάτων και με στρατιωτικά καθήκοντα, θα προσπαθήσουμε να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία της αστικοποίησής τους κατά τα μεταγενέστερα χρόνια.

Η αστικοποίηση μιας μερίδας Βλάχων αρχίζει με την εμπορευματοποίηση των κτηνοτροφικών προϊόντων (γάλα, τυριά, μαλλιά, δέρματα, κρέας) και πρέπει να αναχθεί σε πολύ προγενέστερους χρόνους, αφού από πληροφορίες Βυζαντινών συγγραφέων (Πτωχοπρόδρομος) γνωρίζουμε την παρουσία κτηνοτροφικών προϊόντων στην Κωνσταντινούπολη. Επειδή η εμπορία απαιτεί μεταφορικά μέσα, παρατηρούμε ότι όλα τα τσελιγκάτα διέθεταν και μεγάλο αριθμό φορτηγών ζώων τόσο για τις μετακινήσεις τους όσο και για τα προϊόντα τους.

Έτσι αρχίζει να αναπτύσσεται παράλληλα και ο κλάδος των μεταφορών (αγωγιατισμός), ο οποίος δεν περιορίζεται μόνο στα δικά του προϊόντα αλλά μεταφέρει και κάθε είδους τρόφιμα και υλικά (π.χ. αλάτι, αλεύρι) των εμπόρων. Όπως ήταν φυσικό, η μεταφορά προϊόντων οδήγησε ώστε και οι ίδιοι οι μεταφορείς να αγοράζουν προϊόντα και να τα διαθέτουν σε διάφορα παζάρια και στους γενέθλιους τόπους. Έτσι αναδεικνύεται μια νέα τάξη μεταφορέων - εμπόρων όχι μόνο σε τοπικό επίπεδο αλλά και σε ευρύτερο και τέλος σε διαβαλκανικό. Η νέα τάξη εμπόρων αποσπάται σιγά-σιγά από τους αγωγιάτες, όταν οι εμπορικές τους δραστηριότητες τους αναγκάζουν να κινούνται σε χώρες μακρινές, όπου ήταν αναγκαίες οι μόνιμες εγκαταστάσεις και η αποκλειστική ενασχόληση με το εμπόριο. Η

εμπορευματοποίηση είχε και μια άλλη ευεργετική συνέπεια. Αναπτύχθηκε αρχικά η οικιακή βιοτεχνία των μάλλινων ειδών, που κάθε οικογένεια με την επάρκεια μαλλιού που διέθετε συμπλήρωνε τον οικογενειακό προϋπολογισμό με τη διάθεσή τους. Σε πολλά βλαχοχώρια, όπως το Μέτσοβο, οι γυναίκες επεξεργάζονταν τα μαλλιά από την αρχική τους φάση μέχρι τη ραφή ορισμένων ενδυμάτων που έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης όχι μόνο από του ίδιους τους Βαλκάνιους κατοίκους αλλά και από πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Ο αμπάς, το πιο κλασικό ύφασμα για επανωφόρια και καθημερινά ρούχα, είχε τεράστια διάδοση στην οθωμανική αυτοκρατορία αλλά και εκτός αυτής. Επίσης οι βελέντζες, τα κιλίμια, οι τσέργκες, οι φανέλες και οι κάλτσες ήταν περιζήτητες εκείνη την εποχή, όπως γνωρίζουμε και ότι ο εμπορικός οίκος του Μπελιμάση στη Σμύρνη προμηθευόταν από τα Πορόια κάλτσες μέσω των αντιπροσώπων του.

Η βιοτεχνική αυτή απασχόληση οδήγησε τους Βλάχους στην άσκηση και άλλων επαγγελμάτων όπως στην μαχαιροποιία, στην κατασκευή και μετασκευή τουφεκιών, στη ραφτική χρυσοκέντητων πολυτελών ενδυμάτων και τέλος στο αποκορύφωμα των επαγγελμάτων, που ήταν η αργυροχρυσοχοΐα, ένα επάγγελμα με πλούσιες αποδόσεις που οι Βλάχοι ασημοτεχνίτες και χρυσοκοί το οδήγησαν σε υψηλό επίπεδο καλλιτεχνικής δημιουργίας με τη συμμετοχή των προϊόντων τους σε διάφορες εκθέσεις εκείνης της εποχής.

Επίσης μια ομάδα Βλάχων ασχολήθηκε με τους νερόμυλους και το αλευρεμπόριο. Πολλοί νερόμυλοι ήταν ιδιοκτησίας Βλάχων και αυτό το γεγονός γέννησε αργότερα τους μετέπειτα μεγαλέμπορους αλεύρων στην Κωνσταντινούπολη και στην Αίγυπτο με πρωταγωνιστές συνήθως τους Κλεισουριώτες.

Καρβανάρηδες

Σύμφωνα με τον V. Berard, *Τουρκία και Ελληνισμός*, Αθήνα, 1987, ο αγωγιατισμός (οι καρβαναράιοι) είναι το κατεξοχήν επάγγελμα που ασκούν οι Βλάχοι σ' όλη τη Βαλκανική. Ο Βλάχος καρβανάρης, αγωγιατής, αποτελεί σημαντική μορφή στις μεταφορές και στην εξέλιξη του εμπορίου σ' όλη τη Βαλκανική χερσόνησο κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας. Μετά την εξάπλωση και κυριαρχία των Τούρκων σ' όλη τη Βαλκανική, εξασφαλίζεται ένα ποσοστό ασφάλειας στις μεταφορές και στο εμπόριο, το οποίο δεν ασκούσαν οι Τούρκοι αλλά το υποστήριζαν για λόγους συμφέροντος.

Όταν αρχίζει η βιομηχανική επανάσταση, η μαζική παραγωγή προϊόντων και η αναζήτηση νέων αγορών, οι Ευρωπαίοι προωθούν τα οικονομικά

τους συμφέροντα προς την Ανατολή με γέφυρα και πρώτη επιδίωξη την κατάκτηση της αγοράς της χερσονήσου και της Ανατολής. Η Ελλάδα και η Βαλκανική χερσόνησος αποτελούν την εμπορική πύλη της Ανατολής.

Διαμεσολαβητές και μεταπράτες γίνονται οι Έλληνες έμποροι και κατεξοχήν οι Βλάχοι αγωγιάτες, που γνώριζαν τους κινδύνους που διατρέχουν και εξοπλίζονταν καταλλήλως για την υπεράσπισή τους. Οι Έλληνες προσαρμόζονται στις νέες συνθήκες και σύντομα πρωταγωνιστούν σε ορισμένους τομείς, όπως π.χ. στις θαλάσσιες μεταφορές. Τα αποτελέσματα αυτών των αλλαγών γρήγορα γίνονται ορατά και στη ζωή των Βλάχων. Ανεβαίνει το βιοτικό τους επίπεδο, ιδρύουν μόνιμες εγκαταστάσεις, όπου χτίζονται μεγαλοπρεπείς κατοικίες, επικοινωνούν με την Ευρώπη και τις ευρωπαϊκές σπουδές, μεταφέρουν τις νέες ιδέες του διαφωτισμού στον τόπο τους. Οι αλλαγές αυτές γίνονται εμφανείς με την εγκατάλειψη από μια μερίδα Βλάχων της παραδοσιακής ζωής και των παραδοσιακών επαγγελμάτων και τη μεταπήδησή τους σε αστικές και εμπορικές δραστηριότητες. Έτσι δημιουργείται μια υποτυπώδης αστική τάξη, η οποία αλλάζει τον τρόπο της παραδοσιακής της ζωής και υιοθετεί την δίαιτα και την αμφίεση των αστικών και ευρωπαϊκών πληθυσμών. Επιπλέον αναπτύσσεται περισσότερο η εθνική συνείδηση και η ανάγκη για απελευθέρωση, μια και σχετίζεται και με τα οικονομικά τους συμφέροντα. Είναι αυτή η νέα τάξη που δίνει προτεραιότητα στο εμπόριο και τα επαγγέλματα, σε μερικά από τα οποία, όπως η αργυροχρυσοχοΐα, που τους καθιστά πρωταγωνιστές στον ελληνικό και Βαλκανικό χώρο.

Κατά την πρώτη περίοδο της οθωμανικής επικράτησης και πριν από την εισβολή των ευρωπαϊών εμπόρων, οι μεταφορές και εν μέρει το εμπόριο, περιέρχονται κατά κύριο λόγο στα χέρια των Βλάχων. Αυτό είχε σαν συνέπεια οι Τουρκικές αρχές να εξαρτώνται κατά ένα ποσοστό από τη δραστηριότητα αυτών των ανθρώπων, οι οποίοι γνώριζαν τους δρόμους και τις ατραπούς της Βαλκανικής και διακινούσαν εμπορεύματα και αξιωματούχους με ασφάλεια. Απόδειξη αποτελεί και το γεγονός ότι πολλά βλαχοχώρια, αν όχι όλα, αποκτούν ιδιαίτερα δικαιώματα σε σχέση με εκείνα των ραγιαδών και τίθενται κάτω από την προστασία της Βαλιδέ Σουλτάνας (βασιλομήτορας), που τους παρείχε προστασία και άλλα επιπλέον δικαιώματα.

Τα νέα επαγγέλματα που ασκούν οι Βλάχοι ήταν η ραφτική και ιδίως η χρυσοκεντητική, η οπλοποιία, η μαχαιροποιία, η αργυροχρυσοχοΐα, και δευτερευόντως η οικοδομική, η ζωγραφική, η ξυλογλυπτική καθώς και το επάγγελμα του χαντζή και μετέπειτα του ξενοδόχου. Πολλά από αυτά ξεπέρασαν τα όρια του μετέπειτα ελληνικού κράτους.

Η Ραφτική

Η Ραφτική και ιδίως η χρυσοκεντητική ήταν επάγγελμα που ασκούσαν κατεξοχήν Βλάχοι τεχνίτες. Η δουλειά τους αφορούσε τόσο τον ελληνικό πληθυσμό όσο και τον τουρκικό με τη ραφή χρυσοκέντητων πολυτελών ενδυμάτων για τις αριστοκρατικές τάξεις των Ελλήνων και των Τούρκων. Γνωστοί συρμακέζοι, όπως ονομάζονταν, ήταν πολλοί Συρακιώτες, Καλαρυτινοί, Μετσοβίτες, Κρουσοβίτες και Μοναστηριώτες. Πολλοί από αυτούς έφτασαν σε υψηλά επίπεδα με τη συμμετοχή τους σε διεθνείς εκθέσεις στο Λονδίνο και το Παρίσι. Μεταξύ αυτών αναφέρεται ο Κώστας Πετρασίνκου, ο Μιχάλης Χάτσιος και άλλοι. Επίσης στα Σκόπια και στη Λάρισα εκθέταν τα έργα τους, που έφταναν μέχρι την Κωνσταντινούπολη και τα σουλτανικά σαράγια. Γνωστός συρμακέζης ήταν και ο Σαμαρινιώτης Τζήμας Δόβας που το 1901 σε έκθεση της Λάρισας βραβεύτηκε για τη δουλειά του. Ακόμη Βλάχοι συρμακέζοι έφτασαν μέχρι την Αίγυπτο και την Αβυσσηνία, όπου έντυναν τους αξιωματούχους και την αριστοκρατική τάξη.

Η Οπλοποιία

Η τέχνη της οπλοποιίας και μετασκευής τουφεκίων ανθίζει κυρίως στους Βλάχους Μοσχοπολίτες, Ελμπασανιώτες κ.λπ., ενώ από τη Μακεδονία φημισμένοι μαχαϊράδες ήταν οι Σαμαρινιώτες. Η Μοσχόπολη υπήρξε κέντρο μεταλλουργικό και κατασκευαστικό όπου κατασκευάζονταν κλειδαριές, μαχαίρια, τουφέκια κ.λπ. Εξαιρετικός τεχνίτης θεωρούνταν ο Αθανάσιος Φουρλίδας.

Οι Βλάχοι οπλοποιοί της Αλβανίας κατασκεύαζαν τουφέκια και πιστόλες με εξαρτήματα που έρχονταν από το εξωτερικό. Εκείνο όμως που προσδίδει αξία στο επάγγελμα αυτό ήταν η διακόσμηση των όπλων με πλάκες ασημένιες και με διάφορα διακοσμητικά στοιχεία. Η τέχνη αυτή είχε φτάσει σε υψηλό επίπεδο και τα προϊόντα της έφταναν μέχρι την Κωνσταντινούπολη, ενώ ήταν ιδιαίτερος αρεστά στους κατοίκους της Αλβανίας, Θεσσαλίας και Μακεδονίας. Στο Μουσείο Μπενάκη βρίσκεται όπλο με αριστουργηματική διακόσμηση του Νεβεσκιώτη χρυσοχόου Πελεκούδα, που είχε το εργαστήριό του στην Πρεμετή της Αλβανίας. Οπλοποιούς συναντούμε και στην Όσιανη των Μογλενών.

Οι Σαμαρινιώτες αναδείχτηκαν σε φημισμένους τεχνίτες στην μαχαίροποιία, όπου κατασκεύαζαν διάφορων ειδών μαχαίρια, όπως σουγιάδες, πουνιάλα, χαντζάρια, γιαταγάνια, που τα προτιμούσαν οι γενίτσαροι γιατί

ήταν άριστης ποιότητας και καλλιτεχνικής αξίας και πωλούνταν σ' όλη τη Βαλκανική και τη Ρωσία. Ακόμη στα Σκόπια, Κουμάνοβο και Μογλενά συναντούμε κατασκευαστές τουφεκίων, τα οποία προτιμούνταν από τα ξένα για την καλλιτεχνική τους εμφάνιση.

Η Οικοδομική τέχνη

Μολονότι επικρατεί η εντύπωση ότι οι Βλάχοι δεν ασχολούνταν με την οικοδομική και πολλά βλαχοχώρια καλούσαν Ήπειρώτες τεχνίτες για τα πέτρινα αρχοντικά τους, εντούτοις έχουμε πληροφορίες ότι οι Βλάχοι μαστόροι έχαιραν μεγάλης και άριστης φήμης. Γνωρίζουμε ότι οι Βλάχοι του Βλαχοζάγορου ήταν φημισμένοι τεχνίτες, αρχιτέκτονες και διακοσμητές των αρχοντικών των Βλάχων. Άλλοι, π.χ. από την Μπελκαμένη (Δροσπηγή Φλώρινας), όπως ο Ιωάννης Στύλου, λέγεται ότι οικοδόμησαν ένα μεγάλο τμήμα της Ι. Μονής της Σιμωνόπετρας του Αγίου Όρους. Ακόμη το αρχοντικό Νιτσιώτα στο Κρούσοβο με 64 δωμάτια και αρχιτεκτονική δυτικού τύπου που οικοδομήθηκε το 1840 ήταν έργο Βλάχων μαστόρων. Από πληροφορίες που έχουμε, συναντούμε Βλάχους οικοδόμους σ' όλες τις χώρες της Βαλκανικής, Βουλγαρία, Σερβία, Ουγγαρία, αλλά και στο εσωτερικό της Ελλάδας και μέχρι την Αθήνα. Επίσης αναδείχτηκαν καλοί τεχνίτες στην κατασκευή υδραγωγείων και έργων μεταφοράς νερού, τζαμιών και Μοσκέων.

Ακόμη και για το γεφύρι της Άρτας η παράδοση αναφέρει ότι ένας Βλάχος μάστορας έφερε και δούλεψαν Βλάχοι κτίστες από τα Νότια των Μογλενών και ακόμη ότι οι δυο αδελφές της γυναίκας τού πρωτομάστορα που εντοιχίστηκε, στερέωσαν τις γέφυρες στον Αξιό και στο Δούναβη. Μεγάλη φήμη είχε αποκτήσει και κάποιος βλάχος οικοδόμος αρχιτέκτονας που το 1880 είχε χτίσει στην Πόλη πολύ όμορφα σπίτια. Το όνομά του ήταν Βασίλης του Μηνά (Vasile al Mina).

Επίσης οι Βλάχοι ασχολήθηκαν και με την ξυλογλυπτική και τη ζωγραφική. Κατασκεύαζαν εκκλησιαστικά τέμπλα από καρυδιά, ενώ φημισμένοι ζωγράφοι και αγιογράφοι ήταν οι Σαμαρινιώτες και Ασπροποταμίτες (Μότσιανοι). Σε πλήθος ναών του βορειοελλαδικού χώρου συναντούμε αγιογραφίες εκκλησιών και φορητών εικόνων από Βλάχους τεχνίτες. Μέχρι σήμερα στην Μπελκαμένη συνεχίζεται η αγιογραφική παράδοση.

Η Χρυσοχοΐα

Το επάγγελμα όμως που ασκήθηκε κυρίως από Βλάχους ήταν η αργυρο-χρυσοχοΐα, η οποία έφτασε σε υψηλά επίπεδα καλλιτεχνικής δημιουργίας και η φήμη της εξαπλώθηκε όχι μόνο στον ελληνικό χώρο αλλά σ' όλη τη Βαλκανική και ακόμη στην Οθωμανική Τουρκία, την Αίγυπτο και την Αβησσυνία και ανταγωνίζονταν επάξια τους τεχνίτες της Βενετίας.

Οι Βλάχοι δούλευαν το χρυσό, το ασήμι και το φιλικράν, ασημόσυρμα που το κατασκεύαζαν οι ίδιοι με λωρίδες πλάκας ασημιού οι οποίες περνούσαν από μια ειδική φιλιέρα. Χώρος δραστηριότητάς τους ήταν όλη η Βαλκανική, Αλβανία, Σερβία, Βουλγαρία, Βοσνία, Ερζεγοβίνη, Ουγγαρία, Ρουμανία, Ρωσία, Αίγυπτος και Αβησσυνία και φυσικά ο ελληνικός χώρος. Οι Βλάχοι χρυσοχόοι, εκτός από τα μαγαζιά που διέθεταν και τα εργαστήρια στα σπίτια τους, ήταν και γυρολόγοι χρυσοκοί. Φορτωμένοι, πολλές φορές στην πλάτη τους, το γνωστό ειδικό κασελάκι που περιλάμβανε τα εργαλεία τους και τα υλικά, γύριζαν στα χωριά, πουλούσαν κοσμήματα, διόρθωναν χαλασμένα και κυρίως έπαιρναν παραγγελίες για προίκες, τις οποίες δούλευαν το χειμώνα στα χωριά τους και την άνοιξη παρέδιδαν τις παραγγελίες.

Η τέχνη τους είχε φτάσει σε υψηλά επίπεδα και μολονότι δεν διέθεταν τα σχέδια που κυκλοφορούσαν στην Ευρώπη, η ευαισθησία τους τους οδήγησε στην παραγωγή κοσμημάτων μεγάλης αισθητικής αξίας. Έπαιρναν μέρος σε διεθνείς εκθέσεις στο Λονδίνο, στο Παρίσι, στην Κωνσταντινούπολη και σε εκθέσεις του εσωτερικού όπως στη Λάρισα, το Μοναστήρι κ.λπ. Η τέχνη τους δεν περιοριζόταν μόνο στην κατασκευή κοσμημάτων αλλά αφορούσε και διακοσμητικά στοιχεία σε ασημόπλακες που στόλιζαν όπλα και πιστόλες, κάτι που ήταν ιδιαίτερα αρεστό στους κατοίκους της Αλβανίας αλλά και σε Έλληνες κλεφταρματολούς.

Πολλά δείγματα της τέχνης τους κοσμούν μουσεία και ιδιωτικές συλλογές, όπως στο Μουσείο Μπενάκη, που φιλοξενεί ένα όπλο με διακοσμητικά στοιχεία σε πλάκες ασημιού, έργο του Πελεκούδα από το Νυμφαίο που είχε εργαστήριο στην Πρεμετή της Αλβανίας.

Πολλά χωριά και πόλεις φημίζονταν για την υψηλή τους καλλιτεχνική δημιουργία, αλλά το χωριό που ανέδειξε τους καλύτερους τεχνίτες ήταν η Νικουλίτσα, κοντά στη Μοσχόπολη, και τα γύρω χωριά, όπως το Λινοτόπι. Η παράδοση αναφέρει ότι οι Νικολιτσιώτες ήταν και φημισμένοι καλπουζάνηδες, δηλ. κιβδηλοποιοί νομισμάτων χρυσών και αργυρών και ως τόπος κατασκευής τους ήταν σπηλιά με το όνομα Καταφύκλου (καταφύγιο).

Από τους παλιότερους Νικολιτσιώτες αργυροχρυσοχόους ήταν ο Γιαννάκης Σβώλος που δούλευε στην Κοριτσά, ο Δημήτρης Φίλα, ο Νικόλαος Γεωργίου Γιάγκος, ο Νικόλαος Κολοκυθάς και πολλοί άλλοι. Η Μοσχόπολη, όπως και άλλες πόλεις, π.χ. η Κοριτσά, η Πρεμετή, το Έλμπασάν κ.λπ. ήταν κέντρα αργυροχρυσοχοΐας. Επίσης το Κρούσοβο αναδεικνύεται σε μεγάλο κέντρο αργυροχρυσοχοΐας και οι Κορουσοβίτες τεχνίτες πλημμυρίζουν όλη την Βαλκανική. Μεταξύ αυτών αναφέρεται ο Ματθαΐος Σβώλος, απόγονοι του οποίου επιζούν ως χρυσοχόοι στη Θεσσαλονίκη, και η οικογένεια Τσίγκου, ο Πίτος, ο Γιώργης και ο Λάκης.

Από τα πιο σημαντικά χωριά που ανέδειξαν περίφημους τεχνίτες ήταν το Συράκο και οι Καλαρυτές. Τα έργα τους σε χρυσό και φιλιγκράν ήταν πασίγνωστα όχι μόνο στον ελληνικό χώρο αλλά και στην Αλβανία και σε πόλεις της Ιταλίας όπως το Μπρίντζι, το Λιβόρνο, η Νάπολη, η Τεργέστη και ακόμη σ' αυτή τη Βενετία. Απόδειξη αυτής της ευρείας διάδοσης είναι ο παγκοσμίως γνωστός οίκος των Βούλγαρη (Bulgari) που συνεχίζει να διαθέτει τα προϊόντα του σ' όλο τον κόσμο. Η καταγωγή τους είναι πιθανόν από το Συράκο.

Μεταξύ των τεχνιτών περίφημος ήταν και ο Β. Τζουμάκας από τους Καλαρυτές με μαγαζιά και αντιπροσωπείες στα Γιάννενα, στην Κέρκυρα, απ' όπου ξεκίνησαν και οι Βούλγαρη (σήμερα οίκος Bulgari), και στη Βενετία. Άλλοι ήταν ο Συρακιώτης Καράκης στα Γιάννενα, οι αδελφοί Ιωαννίδη και ο Κυριάκος, που πήρε μέρος το 1906 σε έκθεση στο Βουκουρέστι. Κρουσοβίτες γνωστοί τεχνίτες ήταν ο Μιχάλης Τέγου και ο Γούσιος Τσάπε. Οι Σαμαρινιώτες ήταν και αυτοί άριστοι χρυσοχόοι και ωρολογάδες και κατά μία φήμη και ικανοί κιβδηλοποιοί. Στη θέση Καλπουζάνου (= κιβδηλοποιός) της τοποθεσίας Γκρόσλου έχουν βρεθεί υπολείμματα μετάλλων που αποδεικνύουν την παραπάνω φημολογία. Οι Σαμαρινιώτες χρυσοί δραστηριοποιούνταν στην Ήπειρο, Θεσσαλία, Στερεά και έφταναν μέχρι την Κόρινθο.

Από τους χρυσοχόους της Μακεδονίας έχουμε δυο σημαντικά κέντρα, τη Νέβεσκα (σημ. Νυμφαίο) και το Κρούσοβο. Εκτός από αυτές τις κωμοπόλεις, χρυσοχόοι προέρχονταν και από το Μπλάτσι, όπως ο περίφημος Στέργιος Δούμπας, ο οποίος πριν ασχοληθεί με το εμπόριο δούλεψε ως χρυσοχόος στα Σέρρας. Οι Νεβεσκιώτες χρυσοχόοι ήταν διασκορπισμένοι σε πολλά μέρη. Γι αυτούς έχουμε περισσότερες πληροφορίες καθώς γνωρίζουμε και τους τόπους που δούλευαν. Στην Αλβανία έχουμε π.χ. στην Πρεμετή τον Κ. Κρέμου, τον Μιχάλη Γκίτζα, τον Δημήτρη Πελεκούδα που αναφέραμε, τον Γ. Μπούρη, τον Μ. Ζιούρκου, τον Μπέφα κ.λπ. Ο Γ. Μπουρεάτε είχε και δεύτερο εργαστήριο στο Αργυρόκαστρο. Στα Γενιτσά (Γιαννιτσά) δούλευαν οι Ν. Δώδου, Στ. Νέρου, Μ. Μιλιάγκου και πολλοί

άλλοι. Νεβεσκιώτες χρυσοκούς συναντούμε και στην Τουρκία. Στο Τανάκκαλέ, στην Κωνσταντινούπολη, στην Κιουτάχεια ήταν ο Γ. Μπιλινόγκας. Άλλοι Νεβεσκιώτες ήταν ο Γ. Μπουτάρης, ο Δ. Οικονόμου, ο Κ. Παρδαφέλης, ο Ν. Φίστας, ο Ντίνος Τσιουτσουρίκας και άλλοι. Στη Θεσσαλία και στη Στερεά συναντούμε στο Δομοκό τους αδελφούς Γκίτζα, στα Φάρσαλα τους αδελφούς Νάτση, στη Λαμία και Λάρισα τον Θ. Σερδάρη και στη Χαλκίδα τον Μπάσια.

Μερικοί από τους πιο διάσημους χρυσοκούς ήταν από το Κρούσοβο η οικογένεια Φίλα και ο Πανταζής. Τα αδέρφια του Δημήτρη Φίλα Αδάμ, Ναούμ, Στέργιος, Γιάγκος, Νικόλας και Γιώργης ήταν πολύ καλοί τεχνίτες στο φιλιγκράν, με δραστηριότητα στα Σκόπια, Σαλονίκη, Αλεξάνδρεια, και στο Βιδίνι όπου το 1850-1880 δούλεψε ο Γιώργης Φίλα. Ο Αδάμ Φίλα με πολλούς καρφάδες έστελνε προϊόντα στο Βιδίνι, όπου το 1877 έκαναν χρυσές δουλειές κατά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο και έστελναν έργα τους στη Σαλονίκη, Κωνσταντινούπολη, Αίγυπτο, Γιάννενα και Σκόπια. Ο Σουλτάνος Αβδούλ Ασίζ τους εμπιστευόταν για την κατασκευή πανέμορφων κοσμημάτων, τα οποία μάλιστα αναγνώρισε με την βράβευσή τους και τη υιοθέτησή τους ως προμηθευτών της σουλτανικής αυλής. Οι Γ. Φίλα και Ν. Πανταζής σε μια έκθεση στη Βιέννη το 1870, με τη συνδρομή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, εκθέσαν κοσμήματά τους και πήραν χρυσό μετάλλιο. Μάλιστα ο Γ. Φίλα και ο Ν. Πανταζής στα Μπιτόλια (Μοναστήρι) κατασκεύασαν αριστουργήματα, όπως έναν πλάτανο που κόστισε το μυθικό για την εποχή ποσό των 2600 χρυσών λιρών Τουρκίας καθώς και ένα τραπέζι-γραφείο του Σουλτάνου Μωχαμέτ Ρεσάντ, στολισμένο και επιχρυσωμένο από τον Δημ. Φίλα. Ο Κρουσοβίτης Ν. Πανταζής επέφερε πολλές μεταβολές στην επεξεργασία του φιλιγκράν και μαθητές του υπήρξαν άλλοι περίφημοι τεχνίτες όπως οι γιοι του Φίλα, ο Μάντισος Ντίμτσα Κρεάστα κι ο Παύλος Τάντης στη Θεσσαλονίκη.

Βλάχοι χρυσοκί έφτασαν και μέχρι τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, όπου διατηρούσαν καταστήματα, όπως και στο Κουμάνοβο, Κότσιανη, Τζουμαγιά, Σέρρες, όπως ο Παπαθεοχάρης Γιάγκος, που δούλεψε για τον κνέζο Μιχαήλ της Σερβίας και μετά στις Καρυές του Αγίου Όρους επί 35 χρόνια διακοσμώντας εικόνες και ευαγγέλια με φιλιγκράν.

Οι αδελφοί Μπέντου, ο Κύριας και ο Θωμάς, προφανώς Μοσχοπολίτες, δούλευαν στην Αίγυπτο ως χρυσοκί και ζωγράφοι. Ο πρώτος με την έγκριση του Χεδίβη της Αιγύπτου ανέλαβε την σχεδίαση και κατασκευή των στρατιωτικών μεταλλίων (παρασήμων) και οι γιοι του Σιδέρης και Δημήτρης συνέχισαν την παράδοση μέχρι το 1920.

ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ

1. Πικουράρου (Pikuráγɤ)

Ο Βλάχος βοσκός, *πικουράρου* (pikuráγɤ), είτε ήταν ιδιοκτήτης του κοπαδιού, *κουπίε* (kuríe), είτε δούλευε με μισθό, *αρούγκǎ* (arúgǎ), ήταν σκληραγωγημένος, ευκίνητος και ρωμαλέος με μεγάλες αντοχές στο κρύο και στη ζέση. Ακούραστος δούλευε ασταμάτητα όλες τις εποχές του χρόνου χωρίς ωράριο και τακτές μέρες αργίας. Από την άλλη το κοπάδι αποτελούσε μέρος της ζωής του, ήταν συναισθηματικά δεμένος με αυτό, ζούσε κοντά του, χαιρόταν με αυτό και δεν μπορούσε να φανταστεί τη ζωή του χωρίς αυτό ή έστω χωρίς ελάχιστα ζώα.

Ανάλογα με τα ζώα που έβοσκε, ένας βλάχος τσομπάνος έπαιρνε και το ιδιαίτερο όνομα. *Ουιάρου* (uǐáγɤ) ήταν ο προβατοβοσκός, *κάπράρου* (kǎpráγɤ) ο γιδοβοσκός, *στιρπάρου* (stirpáγɤ) ο βοσκός των στέρφων, *μǎτρικάρου* (mǎtrikáγɤ) ο γαλαρτζής. Δύο ήταν οι μεγάλες περιοχές βοσκής στο νομό Σερρών για τους Βλάχους, το Μενοίκιο

όρος και οι νότιες πλευρές του όρους Κερκίνη (Μπέλες), ενώ ως χειμαδιά χρησιμοποιεσαν τα νότια από την Αμφίπολη μέρη, ο κάμπος των Σερρών και άλλες γειτονικές περιοχές. Υπολογίζεται ότι οι βοσκότοποι του νομού Σερρών ήταν 1.150.000 στρέμματα με 280.000 αιγοπρόβατα Σερραϊκής και βλάχικης ράτσας.

Τάμπάρι (tämbári), κάπα

Ανάλογα με τις εποχές, τον τόπο στον οποίο ζούσε και τις καιρικές συνθήκες ο βοσκός διαμόρφωνε και το ντύσιμό του, την κοινωνική του ζωή και την εν γένει δίαιτά του.

Φορούσε *σίλβαρα* (šilváre) και *κάμιάσε* (kămiǰáše) στο κάτω και άνω μέρος του κορμιού του. Επίσης *τζουμάντανι* (džumăndáni), γιλέκο, από *σαγιάκι*, *καπότᾶ* (karótă), μισόκαπα με τρύπες στις μασχάλες.

Άλλοτε, στο κρύο, τη φορούσε με τα *μανίκια* (*μίνιτσι* mînitši), ενώ στη ζέστη έβγαζε τα χέρια από αυτά τα ανοίγματα, γεγονός που τον διευκόλυνε

Τάστρου (tástru), τρουβάς

Μπουκλίτσᾶ (buklištä)

Πιδουπίνακον (ridurínakũ)

στην εργασία του. Τέλος υπήρχε και η περίφημη κάπα, *τᾶμπάρι* (tãmbãri), που χρησίμευε για τα μεγάλα κρύα, τις βροχές και για τον ύπνο στο βουνό και στο μαντρί. Η κουκούλα της κάπας ήταν η *ζᾶρκούλᾶ* (zãrkũlã) ενώ το καλπάκι που φορούσε καθημερινά λεγόταν *κᾶτσούλᾶ* (kãtsũlã), όμοιο με το καλπάκι που φορούν οι παπάδες εκτός των λειτουργικών καθηκόντων τους. Όλα ήταν κατασκευασμένα από το χέρι της Βλάχας στον αργαλειό και από τα μαλλιά του κοπαδιού τους. Στο χέρι κρατούσε το *τσούνου* (tšũnu), γκλίτσα, ή το *κᾶρλίγκον* (kãrlĩgu) όταν υπήρχε το φιδάκι, ένα ξύλο κάθετο στο *τσούνου* που λεγόταν *κᾶρλιμπάνᾶ* (kãrlibãnã). Ήταν ένα πολύτιμο εργαλείο για τη δουλειά του, που τον βοηθούσε να περνά τις εδαφικές κατοτοπιές, αλλά και όπλο άμυνας για κάθε είδος εχθρού, ανθρώπων ή ζώων. Απαραίτητο εξάρτημα ήταν το *τάστρου* (tãstrũ), ο τρουβάς, όπου έβαζε μέσα το ψωμί, *πίνε* (rĩne), το *πιδουπίνακον* (pidurínakũ), ξύλινο δοχείο με καπάκι όπου έβαζε το τυρί και κάθε σχετικό φαγώσιμο. Απαραίτητο ήταν και το νερό στο *πουγούρ* (puĩur) ή στη *μπουκλίτσᾶ* (buklištä). Το *μαχαίρι*, *κουστούρᾶ* (kustũrã) με ξύλινη ή κοκκάλινη λαβή, *μᾶνάρου* (mãnãru), ή άλλο είδος μαχαριού ήταν επίσης χρειαζόμενο. Τα δυο τελευταία τα κρεμούσε από τη ζώνη, στην οποία

Κουστούρᾶ (kustũrã), μαχαίρι

προσαρμοζόταν το *κόκαλτσι* (kókalti), κόκαλο από το πίσω μέρος του γονάτου του ζώου. Πολύτιμα ήταν και η *γίσκᾶ* (γίσκᾶ) και το στουρνάρι (στουρναρόπετρα) για το τσιγάρο και για να ανάβει φωτιά. Όταν δίπλωναν τα μανίκια της κάπας πίσω, αυτά συνδέονταν με ένα σχοινάκι, *γαϊτάνι* (γαϊτάνι) και σχημάτιζαν σακούλες. Στη μια έβαζαν την καπνοσακούλα, *πούγκᾶ* (púngă) και στην άλλη κομματάκια δαδί, *τζάδᾶ*, dzádă, για να ανάβουν φωτιά. Το *τουφέκι* (tuféki), συνήθως πολεμικό όπλο, ήταν για όλους τους τσομπάνους απαραίτητο εργαλείο.

Τσοάριτσί (tšárítsi)

Στα πόδια φορούσαν *τσοάριτσί* (tšárítsi) από σαγιάκι, κάτι σαν γκέτες των προπολεμικών χωροφυλάκων και *τσᾶρούχι* (tsărúχ) δερμάτινα ή χοιρινά και στα νεότερα χρόνια δερμάτινα με σόλα από λάστιχα αυτοκινητού.

Ενας βοσκός μπορούσε να κουμαντάρει 500-700 πρόβατα χωρίς άρμεγμα. Το κοπάδι είχε τον οδηγό του, το γκεσέμι που το λένε *γίτσο* (γίτσο). Ήταν μουνουχισμένο ζώο, *αστίτου* (astítu), και σ' αυτό κρεμούσαν το καλό κουδούνι, *κλόπουτου* (klóputu).

Τα πρόβατα ανάλογα με την ηλικία τους, τον χρωματισμό τους, την παραγωγικότητά τους και τα ελατώματά τους είχαν και τα αντίστοιχα ονόματα.

Μᾶτρίτσᾶ (mătrítsă) ήταν το γαλάρι, αυτό που έδινε γάλα, (*απλικατοάρι* (aplikătuári) λεγόταν αυτό που έχασε ή της πήραν το αρνί και της έδιναν ξένο να βυζιάξει. Το έπαιρναν από τα διπλάρια, *ατζεάμινι* (adzjámíni), αλλά δεν το δεχόταν εύκολα το νέο αρνί. Τότε την έβαζαν στο *κουταρίτσο* (kutarítsu), ένα μικρό και στενάχωρο μέρος όπου σιγά-σιγά δεχόταν το ξένο αρνί. Πολλοί περιέβαλλαν το μικρό

Τσαρούχι (tsărúχ)

Κάλιβǎ (kǎlívǎ)

αρνί με το δέρμα του πεθαμένου ζώου ή με τα υγρά της γέννας.

Νέλου (hélɥ), *νοάτινου* (nǎtɪnɥ) είναι το αρνί το νεογέννητο από τη μέρα που αποκόβεται, *σι κούρμǎ* (sɪ kúrɥǎ), μέχρι να χρονίσει. Όταν γινόταν ενός χρόνου και μετά, ονομάζονταν *μλιόρου* (mlíorɥ). Αυτό που γεννούσε μέσα στο χρόνο λεγόταν *κόπιλǎ* (kópilǎ), *κουπέλου* (kupéɥɥ), ενώ *στιάρπǎ* (stjárǎ) αυτό που δεν γέννησε ποτέ. *Μαρμάρǎ* (marmǎrǎ) ήταν αυτό που

δεν ερχόταν σε σεξουαλική επαφή. *Κἄρνούτἄ* (kǎrnútǎ) ήταν το πρόβατο που είχε κέρατα. Συχνά ο τσομπάνος όταν ήταν μικρά τα κέρατα, τα έστριβε και τα έβγαζε, μετά φύτερωναν λίγο και ήταν πιο στερεά. *Μάσκουρ* (máskur) ήταν το αρσενικό ζώο και *θεάμινου* (thíáminu) το θηλυκό. Το κριάρι ενός χρόνου λεγόταν *νοάτινου* (nǎtínu), ενώ μετά *μπιρμπέκου* (birbéku). *Τσάπου* (tsápu) ήταν ο τράγος και *αντόρνικἄ* (adórnikǎ) το ζώο που μένει πίσω όταν προχωρεί το κοπάδι. *Μἄρλέσκου* (mǎrlésku) ήταν το ρήμα που σήμαινε ότι τα ζώα, π.χ. τα πρόβατα, σέρνουν, βρίσκονται σε οργασμό. *Πἄρτσέσκου* (pǎrtsésku) λέγεται για τα γίδια. *Αστράκέσκου* (astrákésku) λέγεται όταν το ζώο απορρίχνει και *γκριάου* (gríau) ονομάζεται το γκαστρωμένο. Η κύηση διαρκούσε πέντε μήνες πλην πέντε μέρες. Τα αρσενικά, *μπιρμπέτσι* (birbétsi), *τσάκι* (tsák), τα άφηναν μετά τις 15 Αυγούστου για να οχευτούν τα θηλυκά.

Όταν άρχιζε η γέννα, *ιντράμι του φιτάλιου* (indrám̄ tu fitáliu), ήταν από τις πιο ευχάριστες στιγμές για τον κτηνοτρόφο αλλά συγχρόνως και πολύ κουραστικές. Έπρεπε να παρακολουθεί νυχθημερόν το κοπάδι, γιατί συνήθως τα ζώα γεννούν το βράδυ και μάλιστα με κακοκαιρία. Τα υγρά της γέννας λέγονται *μούκορ* (múkor), ενώ *σοάρτι* (sǎrti) είναι το ύστερο. Το πρώιμο γεννημένο ζώο λεγόταν *τἄμπουρίου* (tǎmburiu), ενώ το όψιμο *σουγκάρου* (sugáru). *Σούγκου* (súgu) είναι το ρήμα *βυζαίνω* και *μουλτζάρκἄ*, *κουφουρδουάνε* (muldzárkǎ, kufurduáne) λεγόταν το ζώο που αρμέγεται εύκολα, ενώ *τῶατίνἄ* (tǎtínǎ) το δυσκολοάρμεχτο. *Ούτζου* (údzu) είναι τα μαστάρια του ζώου, *κἄλἄμοάσα* (kǎlǎmǎsǎ) το ζώο με καλή ρώγα ενώ *μίνκἄ* (míngǎ) με μια μόνο καλή ρώγα. Όταν είχε μικρά μαστάρια και ρώγες λεγόταν *τσιπουβίτἄ* (tsipuvitǎ). *Μούλγκου* (múlgu) είναι το *αρμέγω* και *μουλτζἄτόρου* (muldzǎtóru) ο αρμεχτής. Οι αρμεχτές κάθονταν σε *σκάμνου* (skámpu), που ήταν μια πέτρα ή ένα κούτσουρο σε μια έξοδο του *κουτάρου* (kutáru), *στρούγκἄ* (strúgǎ) λεγόμενη. Είχε μπροστά του την *γκἄλιἄτἄ* (gǎlǎtǎ), καρδάρι ξύλινο ή μεταλλικό που έπαιρνε από 10-15 οκάδες. Υπήρχε συνήθως ένα παιδάκι που λαλούσε κουτάρι, *να του κουτάρου* (na tu kutáru), δηλ. οδηγούσε τα ζώα προς το μέρος του αρμεχτή. Το πρωτόγαλα ήταν η *κολάστῤἥ* (kolástrǎ),

Γκἄλιἄτἄ (gǎlǎtǎ), καρδάρι

ιδιαίτερα παχύ γάλα. *Γκράσου* (grásu) λεγόταν γενικά το παχύ γάλα ενώ *νιῶάρου* (nišáru) ήταν το αδύνατο. Πολύτιμη για τον βοσκό ήταν η *αρίντζᾶ* (aríndzǎ), η πυτιά που έβγαζαν από το στομάχι του νεογέννητου αρνιού και ιδίως κατσικιού προτού αρχίσουν να τρώνε πράσινο. Το περιεχόμενο του στομαχιού το αλάτιζαν, το στέγνωσαν και το έτριβαν και μαζί με νερό το έβαζαν σε μπουκάλι. Αποτελούσε την καλύτερη μαγιά για την πήξη του τυριού. *Αντριάτσᾶ* (andriátsǎ) λεγόταν το μονογάλλισμα, δηλ. το άρμεγμα μια φορά την μέρα ή μέρα παρά μέρα. *Κουτμάτς* (kutmáts) λεγόταν το τελευταίο γάλα, το οποίο όταν το έβραζαν γινόταν πολύ πηχτό, η *στράγγαλιτάᾶ* (strǎgǎlǎtǎ), που τρωγόταν με ψωμί. Πολλές φορές κάναν το *σιντριμέ* (sindrímé), το οποίο αποτελούνταν από το τυρί που έπηξε για να γίνει τελεμές, το οποίο το έβραζαν μαζί με ζάχαρη και το έτρωγαν με κομμάτια ξερού ή φρυγανισμένου ψωμιού κυρίως της Παναγίας, όταν ανέβαιναν στον Λαϊλιά.

Το κοπάδι τις ζεστές μέρες του καλοκαιριού αναζητούσε τη σκιά και εκεί στάλιζε, *μιριτζᾶ* (miridzǎ), ενώ το μέρος λεγόταν *μιρίτζου* (miridzǔ), δηλ. στάλος, σταλότοπος. Μετά τον Οκτώβριο γινόταν το σκάρισμα, δηλαδή ο βοσκός *λι σαρμά* (li sǎrmǎ, sǎrmu, ρήμ.), τα σκάριζε. Αυτό γινόταν αργά, *ντιαντοάρᾶ* (dǎdǎrǎ), στις 12-2 τα μεσάνυχτα, και γινόταν έτσι, γιατί με το μίκρεμα της μέρας δεν επαρκούσε η βοσκή.

Σημάδια

Για να αναγνωρίζονται από τον ιδιοκτήτη αλλά και από τους ομότεχνούς του, τα πρόβατα και τα γίδια είχαν σημάδια, *σέμνουρι* (sémnurǐ), στα αυτιά, πράγμα που διευκόλυνε την ανεύρεση του χαμένου ή και κλεμμένου ζώου. Τα πιο συνηθισμένα σημάδια που τα χρησιμοποιούσαν σε διάφορους συνδυασμούς ήταν τα παρακάτω.

- *φούρκᾶ* (fúrkǎ)
 - *κοάκᾶ* (kǎkǎ)
 - *ντισκάτᾶ* (diskátǎ)
 - *κσουραφάτᾶ* (ksurafátǎ)
 - *σκάρᾶ* (skǎrǎ)
- *τσιπᾶ* (tsipǎ) λεγόταν το ζώο με μικρά αυτιά

Το δεύτερο αναγνωριστικό στοιχείο ήταν οι διάφοροι χρωματισμοί των αιγοπροβάτων, τα κέρατα και τα μαστάρια, όπως και τα αυτιά. Υπάρχει μεγάλη δυσκολία στην περιγραφή των χρωματικών όρων, γιατί οι διάφοροι πληροφορητές δε συμφωνούν στις περιγραφές τους. Έτσι δίνονται μόνον τα ονόματα και ελάχιστες επεξηγήσεις.

Για τα πρόβατα ισχύουν τα εξής:

- *Μπιλάλᾶ* (bĭalǎ) άσπρο πρόβατο
- *κᾶνούτᾶ* (kǎnúťǎ)
- *μούργᾶ* (múrgǎ)
- *μπάρτζου*, -ᾶ (bárdzu, -ǎ)
- *καραμπάσου*, -ᾶ (karábásu, -ǎ)
- *μούσκραᾶ* (múskrǎ)
- *οᾶκᾶρνᾶ* (uákǎrnǎ)
- *καλέσου*, -ᾶ (kalésu)
- *κοάτσινου*, -ᾶ (kuátsinu)
- *λιᾶρᾶ* (lǎrǎ)
- *ποδαρούσου* (podarúsu)
- *μπάλιου* (bǎlu)
- *κᾶρνούᾶ* (kǎrnúša)

Για τα γίδια δίδονται τα εξής ονόματα:

- *κάπρᾶ ντιπ ᾶλμπᾶ* (káprǎ dip álba),
- *κάπρᾶ ντιπ λάιι* (káprǎ dip láii), το ολόμαυρο κατσίκι
- *μούσκραᾶ* (múskrǎ), μαύρη με γκριζα αυτιά και μούρη)
- *γκέσᾶ* (gésǎ) μαύρη γίδα με καφέ πόδια και δυο ρίγες που κατέβαιναν από τα μάτια
- *μπούσκᾶ* (búskǎ), μαύρη με κόκκινα μάγουλα
- *μουράκᾶ* (murákǎ), μαύρη με άσπρο στα πόδια και στα μάτια, άσπρη από κάτω από το μαύρο
- *μούργκᾶ* (múrgǎ), καφέ σκούρα
- *πλάβᾶ* (plávǎ), ούτε άσπρη ούτε κόκκινη
- *ποδαρούσι* (puďarúsi), με διαφορετικό χρώμα στα πόδια
- *αρόσι* (arósi), κοκκινωπή
- *λιᾶρᾶ* (lǎrǎ)
- *καραμπᾶσι* (karabǎsi), παρδαλή ή *κεντισίτᾶ* (kendisítǎ), με κεντήματα
- *μπαδούρᾶ* (μαύρο κόκκινο *αλλά* άσπρο με πρόσωπο)
- *κάπρᾶ κου βέρχ* (káprǎ ku véřĭ) σκουλαρικήτη

Κέρατα

- *κοᾶρνι να ναπόι* (kuárni na nǎrói), κέρατα προς τα πίσω
- *κοᾶρνι μπροάστε* (kuárni mbroaste), κέρατα όρθια
- *κοᾶρνι αμβαρτίτε* (kuárni amvǎrtíte), κέρατα γυρισμένα
- *κοᾶρνι ντισφάπτε* (kuárni disfǎpte), κέρατα ανοιχτά
- *κοᾶρνι νγκᾶλικάτε* (ngǎlikáte), κέρατα καβαλικεμένα
- *κόρνου φρίπτου* (kórnu fríptu), κέρατο ψημένο

- *κοάρνι αστρίμπι* (kúarni astrímbi), κέρατα στραβά
- *κοάρνι κου νίτσι* (ku hítsi), κέρατα μικρά

Κουδούνια

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του κοπαδιού ήταν τα κουδούνια και ο ήχος που δίναν. Για κάθε κοπάδι το μουσικό σύνολο από τα κουδούνια έδειχνε πόσο μερακλής ήταν ο τσέλικκας, *τσέλικκου* (tsélniku), ενώ σε άλλα μέρη της Ελλάδας επιλέγουν τα κουδούνια όχι από το συνολικό ήχο αλλά από την αναγνώριση του ζώου που το φοράει. Τα κουδούνια και το γλυκολάλημά τους έγιναν αντικείμενο της ποίησης και της λογοτεχνίας. Είναι γνωστό ότι μερικοί μεγαλοτσελικκάδες στο γκεσέμι, *γίτσου* (γίτση), έβαζαν κουδούνι μπρούντζινο που περιείχε και ποσότητα ασημιού για να λαλεί γλυκύτερα. Το υλικό των κουδουνιών ήταν δυο ειδών, από μπρούντζο και από λαμαρίνα επεξεργασμένη ή και γανωμένη. *Κλόπουτου* (klóputu) λεγόταν γενικά το κουδούνι και μάλιστα το κατασκευασμένο από λαμαρίνα ενώ *κίπουρου* (kípuɾu) ήταν το μπρούντζινο. Το φουσκωτό λεγόταν *κλόπουτου* (klóputu) ενώ *μπάτάλιου* (bātálu) το φουσκωτό μεγάλο κουδούνι. *Γᾶργᾶρίτσου* (gārgāritsu) ήταν το σφαιρικό μικρό κουδούνι που πολλές φορές το έβαζαν στα άκρα των πλαγιαστών κεράτων των τράγων για ομορφιά. Το γλωσσίδι λεγόταν *λίμπᾶ* (límbā) και ήταν ένα μικρότερο κουδουνάκι ή ένας σιδερένιος κύλινδρος. Τα κουδούνια προσαρμοζόταν στο περιλαίμιο, που λεγόταν *κόθουρου* (κόθου) όταν ήταν ξύλινο ή *κουράου* (kuráu) όταν ήταν δερμάτινο, και το έβαζαν συνήθως στα γίδια. Ο κεχαγιάς διάλεγε τα κουδούνια με κριτήριο το συνολικό αποτέλεσμα και όχι την ιδιαιτερότητα του κουδουνιού. Μια σειρά 16 κουδουνιών λεγόταν *ουίμε* (uíme).

Κλόπουτι (klóputi), κουδούνια

Κούρεμα

Το κούρεμα των αιγοπροβάτων, *τουντιάρε* (tundjäre), γινόταν τον Αι-Γιώργη για τα πρόβατα και στις 10 Ιουνίου για τα γίδια. Αποτελούσε ένα

Φοάρτικᾶ (fjártikā),
κουροψάλιδο

χαρούμενο γεγονός στη ζωή των κτηνοτρόφων, γιατί συνδέονταν με την θερινή περίοδο και τις καλές προσδοκίες που είχαν. *Φοάρτικᾶ* (fjártikā) ονομαζόταν το κουροψάλιδο που όταν ήταν ζεστός ο καιρός κούρευε καλύτερα γιατί το *ουσούκον* (usúkj), η λιπαρότητα (λέρα) του μαλλιού έλιωνε. *Μπάσκᾶ* (báskā) ονομαζόταν το ποκάρι, το σύνολο του μαλλιού του ζώου. *Σουιάλιε* (sujále) ήταν το κωλοκούρεμα και *κᾶπιτάρι* (kăpitári) το κεφαλοκούρεμα, που γινόταν στις 15 Αυγούστου. *Αρούντᾶ* (arúdā) ήταν το καλύτερο είδος μαλλιού με μακριές ίνες. Όπως είπαμε, το κούρεμα αποτελούσε χαρμόσυνο γεγονός και ο ιδιοκτήτης έψηνε αρνί και κατά τη διάρκεια του κουρέματος τρώγαν στο πόδι τα γλυκάδια και τα εντόσθια του ζώου *μπιζέρι* (bizéřj), και το γλέντι τελείωνε με ποτά, χορό και τραγούδια. Πολλοί κατά το κούρεμα βάζαν και τα κουδούνια ή έβαζαν και τα σημάδια στα νεογέννητα. Μόλις τα ζώα άκουγαν τα κουδούνια, καταλάβαιναν ότι ήρθε

ο καιρός για την αναχώρηση στα ψηλώματα και αυτό έδινε άλλον αέρα στο κοπάδι, που εκδήλωνε κατά κάποιο τρόπο τη χαρά του.

Σκυλιά

Πιστός και απαραίτητος σύντροφος του τσομπάνη ήταν τα σκυλιά του. Εκτός από την φύλαξη των ζώων από τους λύκους και τα άλλα ζουλάπια, τα σκυλιά ήταν ο φρουρός της μάντρας και το μέσο με το οποίο προειδοποιούνταν ο τσομπάνος για κάθε έναν που πλησίαζε τη στάνη. Οι ράτσες ήταν ποικίλες αλλά συνήθως προτιμούσαν τα μεγάλα και ρωμαλέα σκυλιά για την αντιμετώπιση των λύκων. Στο λαιμό τους φορούσαν μεταλλικό στεφάνι (*χέρου ντι*

Χέρου ντι γκούσε, χέρμ di gúσε,
περιλαίμιο

γκούσε, χέγμ di gúše) με αιχμηρές απολήξεις για τους λύκους. Τα τάζαν όσο καλύτερα μπορούσαν με τα υποπροϊόντα του γάλατος και με *πίνι ντι κίνι* (rîni di kíni), σκυλόψωμα, που γινόταν με πίτυρα. Τα έδιναν διάφορα ονόματα, όπως *Μούρτζιου* (Múrdžu), *Καραμάνι* (karamáni), *Λαφίνι* (lăfînă) κ.λπ. και αναγνωρίζαν τη φωνή και το σφύριγμα του αφεντικού τους.

Ασθένειες

Συχνά το κοπάδι ήταν υποκείμενο σε ασθένειες, γεγονός που βασάνιζε τα ζώα και ανησυχούσε τον νοικοκύρη.

- Η *παρμάρα* ήταν αρρώστια που λιγόστευε το γάλα.
- *Σκίρτσι* (skístsi) όταν πιάνονταν τα πόδια τους και δεν μπορούσαν να κινηθούν.
- *Αράνιε* (arănie), ήταν η ψώρα που συνήθως γιατρευόταν με ακάθαρτο λάδι.
- *Καπούσε* (kăpúše), ονομαζόταν τα τσιμούρια που προτιμούσαν κυρίως τα βετούλια.
- *Ζβούγκουρι* (zvăgurî) ήταν είδος σκουληκιών μέσα στο δέρμα των γιδιών που την άνοιξη βγαίνουν στην επιφάνεια.

Πληροφορητές: Νικόλαος Γ. Ταράσης, Δημήτριος Γ. Ταράσης, Δημήτριος Ν. Τραγούδας, Γεώργιος Δ. Ταράσης.

Γλωσσάρι

- *(α)πλικατοάρι* (aplikătári), πρόβατο που έχασε ή του πήραν το αρνί και του έδωσαν ξένο να βυζιάξει
- *αντόρνικᾶ* (adórnikă) το ζώο που μένει πίσω όταν προχωρεί το κοπάδι
- *αντριάτσᾶ* (andriátsă), μονογάλισμα, δηλ. το άρμεγμα μια φορά την μέρα ή μέρα παρά μέρα
- *αρᾶνιε* (arănie), ψώρα
- *αρίντζᾶ* (arîndză), πτυτιά από το στομάχι νεογέννητου αρνιού και ιδίως κατσικιού
- *αρόσι* (arósi), γίδα κοκκινωπή
- *αρούγκᾶ* (arúgă), μισθός
- *αρούντᾶ* (arúdă), το καλύτερο είδος μαλλιού με μακριές ίνες
- *αστίτου* (astítu), μουνουχισμένο ζώο
- *αστράέσκου* (astrăésku) λέγεται όταν το ζώο απορρίχνει
- *ατζεάμινι* (adzjâmini), διπλάρια, δίδυμα
- *γαϊτάνι* (găjtâni), γαιτάνι
- *γᾶργᾶρίτσου* (gărgăritsū), σφαιρικό μικρό κουδούνι

- γίσκᾱ (γίσκᾱ), ίσκα
- γίτῶου (γίτῶου), γκεσέμι, οδηγός κοπαδιού
- γκᾱλίᾱτᾱ (gǎljátǎ), ξύλινο καρδάρι
- γκέσᾱ (gésǎ) μαύρη γίδα με καφέ πόδια και δυο ρίγες που κατέβαιναν από τα μάτια
- γκράσου (grásu), το παχύ γάλα
- γκριάου (grjáu), το γκαστρομένο ζώο
- ζᾱρκούᾱ (zǎrkúlǎ) κουκούλα της κάπας
- ζβούγκουρι (zǔvugurǐ), είδος σκουληκιών μέσα στο δέρμα των γιδιών
- θεάμινου (θιάμινου) θηλυκό ζώο
- ιντράμι του φιτάλιου (indrámǐ tu fitálǐ), φράση για όταν άρχιζε η γέννα
- καλέσου, -ᾱ (kalésu), χρώμα προβάτου
- καπότᾱ (karótǎ), κάπα
- καπούσε (kǎpúše), τσιμούρια
- κάπρᾱ κου βέρι (kǎprǎ ku véri) σκουλαρικήτη
- κάπρᾱ ντιπ ἄλμπᾱ (kǎprǎdip álbǎ), άσπρη γίδα
- κάπρᾱ ντιπ λάμι (kǎprǎ dip lámi), το ολόμαυρο κατσίκι
- καραμάνι (karamáni), όνομα σκύλου
- καραμπᾱσί (karabǎši), γίδα παρδαλή
- κᾱᾱμοᾱσα (kǎᾱmᾱsǎ), ζώο με καλή ρώγα
- κᾱμιᾱσε (kǎmiǎše), πουκάμισο
- κᾱνούτᾱ (kǎnútǎ), χρώμα προβάτου
- κᾱπιτάρι (kǎpitǎri), κεφαλοκούρεμα
- κᾱπράρου (kǎprǎru) γιδοβοσκός
- κᾱρλίγκου (kǎrlǐgu) γκλίτσα με φιδάκι,
- κᾱρλιμπᾱνᾱ (kǎrlibǎnǎ), το φιδάκι της γκλίτσας
- κᾱρνούσᾱ (kǎrnúša), χρώμα προβάτου
- κᾱρνούτᾱ (kǎrnútǎ) πρόβατο που έχει κέρατα
- κᾱτῶούᾱ (kǎtsúlǎ), κατέλο, καλπᾱκι
- κεντισίτᾱ (kendisítǎ), γίδα με κεντήματα
- κίπουρου (kǐpuu), κουδούνι από μπρούντζο
- κλόπουτου (klóputu), καλό κουδούνι, συνήθως από λαμαρίνα
- κοᾱκᾱ (kuǎkǎ), σημάδι στο αυτί
- κοᾱρνι αμβαρτίτε (kuǎrni amvǎrtíte), κέρατα γυρισμένα
- κοᾱρνι αστρίμπι (kuǎrni astrǐmbi), κέρατα στραβά
- κοᾱρνι κου νίτσι (ku nítsi), κέρατα μικρά
- κοᾱρνι μπροᾱστε (kuǎrni mbroaste), κέρατα όρθια
- κοᾱρνι να νᾱπόι (kuǎrni na nǎrói), κέρατα προς τα πίσω
- κοᾱρνι νγκᾱλικᾱτε (ngǎlikáte), κέρατα καβαλικομένα
- κοᾱρνι ντισφᾱπτε (kuǎrni disfǎpte), κέρατα ανοιχτά

- *κοάτσινον*, -ǎ (kuátsinǎ), χρώμα προβάτου
- *κόθουρον* (kóthurǎ), περιλαίμιο ξύλινο
- *κόκαλτσι* (kókaltsi), κόκαλο προσαρμοσμένο στη ζώνη, χρήσιμο για κρέμασμα, π.χ. του παγουριού
- *κολάστρά* (kolástrǎ), πρωτόγαλα, ιδιαίτερα παχύ γάλα
- *κόπιλά* (kópilǎ), *κουπέλου* (kurélu), αρνί που γεννούσε μέσα στο χρόνο
- *κόρνου φρίπτου* (kórnu fríptu), κέρατο ψημένο
- *κουπίε* (kuríe), κοπάδι
- *κουράου* (kuráu), περιλαίμιο δερμάτινο
- *κουστούρά* (kustúra), μαχαίρι με ξύλινη ή κοκκάλινη λαβή
- *κουτάρου* (kutǎru), στρούγκα
- *κουταρίτσου* (kutarítsu), μικρό και στενάχωρο μέρος όπου σιγά-σιγά η προβατίνα δεχόταν το ξένο αρνί
- *κουτμάτς* (kutmáts), το τελευταίο γάλα
- *κουφουρδουάνε*, (kufurduáhe) το ζώο που αρμέγεται εύκολα
- *κσουραφάτǎ* (ksurafátǎ), σημάδι στο αυτί
- *λαφινǎ* (lǎfinǎ), όνομα σκύλου
- *λι σαρμά* (li sǎrmǎ, sǎrmu, ρήμ.), τα σκάριζε ο βοσκός
- *λιάρά* (lǎrǎ), χρώμα προβάτου
- *λίμπǎ* (límǎ), γλωσσίδι κουδουνιού
- *μαρμάρǎ* (marmǎrǎ) αρνί που δεν έρχεται σε σεξουαλική επαφή
- *μάσκουρ* (máskur) αρσενικό ζώο
- *μǎνάρου* (mǎnǎru), είδος μαχαριού
- *μǎρλέσκου* (mǎrlésku) ρήμα που σημαίνει ότι τα ζώα, π.χ. τα πρόβατα, σέρνουν, βρίσκονται σε οργασμό
- *μǎτρικάρου* (mǎtrikǎru) αυτός που βόσκει τα γαλάρια
- *μǎτρίτσǎ* (mǎtrítsǎ), γαλάρι
- *μίνγκǎ* (míngǎ), ζώο με μια μόνο καλή ρώγα
- *μιρίτζου* (mirídzǎ), στάλος, σταλότοπος
- *μιριτζǎ* (miridzǎ), στάλιζε το κοπάδι
- *μίνιτσι* (mínitsǎ), μανίκια
- *μλιόρου* (mlióru), αρνί ενός έτους και μετά
- *μούκορ* (múkor), τα υγρά της γέννας
- *μούλγκου* (múlgǎ), αρμέγω
- *μουλτζάρκǎ*, (muldzǎrkǎ), το ζώο που αρμέγεται εύκολα
- *μουλτζǎτόρου* (muldzǎtóru), αρμεχτής
- *μουράκǎ* (murákǎ), μαύρη γίδα με άσπρο στα πόδια και στα μάτια
- *μούργκǎ* (múrgǎ), γίδα καφέ σκούρα
- *μούρτζιου* (múrdzǎ), όνομα σκύλου
- *μούσκρα* (múskrǎ), γίδα μαύρη με γκριζα αυτιά και μούρη

- *μπαδούρᾶ* (μαύρο κόκκινο αλλά άσπρο με πρόσωπο)
- *μπάλιου* (bálĭ), χρώμα προβάτου
- *μπάρτζου*, -ᾶ (bárdzu, -ᾶ), χρώμα προβάτου
- *μπάσκᾶ* (báskᾶ), ποκάρι, το σύνολο του μαλλιού του ζώου
- *μπᾶτάλιου* (bātáĭ), φουσκωτό μεγάλο κουδούνι
- *μπιζέρι* (bizéřĭ), γλυκάδια και εντόσθια του ζώου
- *μπιρμπέκου* (birbéku), κριάρι
- *μπιᾶλά* (bĭálā) άσπρο πρόβατο
- *μπουκλίτσᾶ* (buklĭtsᾶ), φτσέλα
- *μπούσκᾶ* (búskᾶ), μαύρη γίδα με κόκκινα μάγουλα
- *νιᾶρου* (nišáru), το αδύνατο (άπαχο) γάλα
- *νοάτινου* (nĕátĭnu), αρνί, κριάρι ενός χρόνου
- *νταου του κουτάρου* (da tu kutáru), δηλ. οδηγώ τα ζώα προς το μέρος του αρμεχτή
- *ντιαντοᾶρᾶ* (dĭádĕᾶrᾶ), στις 12-2 τα μεσάνυχτα
- *ντισκάτᾶ* (diskátᾶ), σημάδι στο αυτί
- *νέλου* (nĕlu), αρνί
- *οᾶκᾶρνᾶ* (ĕᾶkᾶrnᾶ), χρώμα προβάτου
- *ουιάρου* (uĭáru) προβατοβοσκός
- *ουίμε* (uĭme), σειρά 16 κουδουνιών
- *ουσουκού* (usúku), η λιπαρότητα (λέρα) του μαλλιού
- *ούτζου* (údzu) τα μαστάρια του ζώου
- *πᾶρτσέσκου* (pᾶrtsĕsku), ρήμα που σημαίνει ότι τα γίδια σέρνουν, βρίσκονται σε οργασμό
- *πιδουπίνακου* (pidupĭnakū), ξύλινο δοχείο με καπάκι
- *πικουᾶρου* (pikuráru), βοσκός
- *πίνε* (pĭne), ψωμί
- *πίνι ντι κίνι* (pĭni di kĭni), σκυλόψωμο
- *πλάβᾶ* (plávᾶ), γίδα ούτε άσπρη ούτε κόκκινη
- *ποδαρούσου, ποδαρούσι* (rodarúsu, rudărúsi), χρώμα ζώου με διαφορετικό χρώμα στα πόδια
- *πούγκᾶ* (púngᾶ), καπνοσακούλα
- *πουγούρ* (puĕur), παγούρι
- *σέμνουρι* (sĕmnuri), σημάδια στα αυτιά
- *σι κούρμᾶ* (si kúrmᾶ), αποκόβεται το αρνί
- *σκάμνου* (skámnu), μια πέτρα ή ένα κούτσουρο όπου κάθονταν οι αρμεχτές
- *σκᾶρᾶ* (skārᾶ), σημάδι στο αυτί
- *σκᾶρτσι* (skĭtsi) αρρώστια, όταν πιάνονταν τα πόδια των προβάτων και δεν μπορούσαν να κινηθούν.

- *σοάρτι* (suárti), το ύστερο
- *σούγκου* (súgu), *βυζαίνω*
- *σουγκάρου* (sugáru), όψια γεννημένο ζώο
- *σουιάλιε* (suiale), κωλοκούρεμα
- *στιάρπᾶ* (stjárǎ), αρνί που δεν γέννησε ποτέ
- *στιρπάρου* (stirǎru) βοσκός των στέρφων
- *στράγγαλιτά* (strǎgǎlǎtǎ), το πριν από το τελευταίο γάλα
- *στρούγκᾶ* (strúgǎ), στρούγκα
- *σίλβᾶρε* (šilváre), σαλβάρι
- *τάστρου* (tástru), τρουβάς
- *τᾶμπᾶρι* (tǎmbári), κάπα
- *τᾶμπουρίου* (tǎmburíu), πρώια γεννημένο ζώο
- *τζάδᾶ* (dzádǎ), διαδί
- *τζουμᾶντάνι* (džumǎndáni), γιλέκο
- *τουντιᾶρε* (tundjǎre), κούρεμα αιγοπροβάτων
- *τουφέκι* (tuféki), τουφέκι
- *τσάπου* (tsápu) τράγος
- *τσαρούχᾶ* (tsǎrúǎ), τσαρούχια
- *τσέλνικου* (tsélniku), τσέλιγκας
- *τσιπᾶ* (tsipǎ), το ζώο με μικρά αυτιά
- *τσιπουβίτᾶ* (tsipuvítǎ), ζώο με μικρά μαστάρια και ρώγες
- *τσατίνᾶ* (tšatínǎ), δυσκολοάρμεχτο ζώο
- *τσοᾶριτσᾶ* (tšǎrītsǎ), αντρικές κάλτσες από σαγιάκι, κάτι σαν γκέτες
- *τσούνου* (tšunu), γκλίτσα,
- *φοᾶρτικᾶ* (fuártikǎ), κουροψάλιδο
- *φούρκᾶ* (fúrkǎ), σημάδι στο αυτί
- *χέρου ντι γκούσε* (chéru di gúše), μεταλλικό στεφάνι με αιχμηρές απολήξεις στο λαμιό του σκύλου

2. *Κᾰῶᾰρου* (*kāšāru*) τυροκόμος

Οι Βλάχοι τυροκομούσαν κατά δυο τρόπους. Ο πρώτος ήταν η τυροκόμηση που έκανε ο κάθε ιδιοκτήτης κοπαδιού μονάχος του στο σπίτι ή στο μαντρί του με την βοήθεια των μελών της οικογένειάς του. Ο δεύτερος ήταν η ομαδική τυροκόμηση μετά το σμίξιμο δυο ή περισσότερων κοπαδιών και έπαιρνε βιοτεχνική χροιά. Τα κυριότερα προϊόντα ήταν ο *τελεμές*, (*telemé*), το κασκαβάλι, το κασέρι (*κᾰῶκᾰβάλιον*, *kāškāvaliu*), το βούτυρο, *σύμτου* (*úmtu*), το μανούρι (*ούρντᾰ*, *úrdā*) και κατά τόπους είχαν και άλλα προϊόντα. Το κάθε είδος τυριού είχε την δική του τεχνική.

Για τους Βλάχους των Σερρών, στη δεύτερη περίπτωση, το τυροκομείο λεγόταν *κᾰλύβᾰ* (*kālívā*) και *κᾰῶᾰρου* (*kāšāru*) ο τυροκόμος, ενώ *τσίρακον* (*tširākũ*) ήταν ο βοηθός, παραγιός, και *κᾰλφᾰ* (*kālfā*) ο βοηθός του μάστορα. Τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσε ήταν απλά και πρωτόγονα μέχρι τη βιομηχανική παραγωγή του τυριού. *Κᾰζᾰνι* (*kāzāni*) ήταν το βασικό σκεύος που έπιζαν το τυρί και είχε περιεκτικότητα από 10 μέχρι 200 οκάδες. Το *τιζᾰγάφια* (*tizgāfja*) ήταν το τραπέζι ή μια τάβλα ξύλινη ή μια λαμαρίνα όπου ακουμπούσαν το *κόθουρον* (*kóthuru*), ένα τετράγωνο, σαν συρτάρι χωρίς πάτο, όπου έβαζαν τον τελεμέ για να πάρει το οριστικό του σχήμα. *Στρικᾰτόᾰρι* (*strikātūgī*) ήταν το πανί που στράγγιζαν το γάλα καθώς και οι διάφορες τσαντίλες που χρησιμοποιούσαν.

Έβαζαν το γάλα στο καζᾰνι κατευθείαν από το ᾰρμεγμα και αν δεν είχε την ανάλογη θερμοκρασία το ζέσταιναν λίγο. Έριχναν την *μᾰγιάουᾰ* (*māgāuā*), *αρίντζᾰ* (*arīndzā*), που την παίρναν από τον προστόμαχο των μικρών αρνιών, και κυρίως κατσικιών, προτού αυτά αρχίσουν να τρώνε πράσινο. Η *αρίντζᾰ* (*arīndzā*), ή και *αμούρᾰ* (*amūrā*) σε άλλους βλάχους, ήταν ένας πολτός που τον ξέραιναν αλατισμένο στον ήλιο και μετά τον έτριβαν και με νερό τον έβαζαν σε ένα μπουκάλι και τον είχαν για την τυροκόμηση. Από εκεί έριχναν την ανάλογη ποσότητα και με ένα ξύλο, το *μιντιτόρον* (*minditōru*) το ανακάτευαν. Σε δυο περίπου ώρες ᾰρχιζε να πᾰζει και αποτελούσε έναν όγκο υλικού που το έσπαζαν, *φρᾰντζεᾰρι* (*frāndzīgī* σπάσιμο), και έτσι διαχωρίζονταν από το *τζᾰρον* (*dzāru*), το τυρόγαλα. Τότε με ένα πιάτο ή ξύλινη κουτάλα έπαιρναν τον τελεμέ και τον έβαζαν στο *κόθουρον* (*kóthuru*), αφού προηγουμένως έστρωναν την τσαντίλα σ' αυτό. Αφού έπαιρνε το σχήμα του τετραγώνου, το στράγγιζαν, το έκοβαν και το τοποθετούσαν σε δοχεία ή βαρέλια, αφού προηγουμένως το αλάτιζαν σε κάθε σειρά. Αποτελούσε λεπτή τεχνική ο *αχτιρμάς*, (*axtīrmā*, *axtīrmā*), δηλ. η αλλαγή των υγρών και πιθανόν και του τυριού από δοχείο σε δοχείο. Αφού περνούσε κάποιος χρόνος και ωριμάζε, το έβαζαν σε δοχεία και το

σφράγιζαν.

Η παραγωγή βούτυρου για οικογενειακή χρήση ή και για πούλημα άρχιζε πρώτα με την πήξη του γάλατος σε γι-αούρτι, *αντράι μάρκάτου* (*adráï mǎrkátu*, έκανα γι-αούρτι). Μετά το έβαζαν στο *τάλαρίτσου* (*tǎlǎrítšu*), ένα ξύλινο δοχείο, η γνωστή αλλού ντουρβάνα, που το κάτω μέρος είχε μεγαλύτερη διάμετρο από το επάνω και το χτυπούσαν με ένα ξύλο, το *σφουρλίτσου* (*sfurlítšu*), που είχε στην κάτω άκρη ένα μικρό ξύλινο δίσκο. Με το χτύπημα το βούτυρο έβγαине επάνω στην επιφάνεια, απ' όπου το μάζευαν, ενώ το υγρό που έμενε ήταν η γνωστή *ντάλα* (*dǎlá*) (ξινόγαλο) από την οποία έβγαζαν την *γκίζα* (*gizǎ*) (μυζήθρα). Βράζαν το *τζάρου* (*dzǎru*) και το περιεχόμενο το έβαζαν στην τσαντίλα

Tǎlǎrítšu (tǎlǎrítšu), ξύλινο δοχείο

να φύγουν τα υγρά, *τζάρου αστάλιου* (*dzǎru astǎliu*), και τέλος έβγαине η *γκίζα αστάλιάτα* (*gizǎ astǎlǎtǎ*). Την έβαζαν σε τουλούμι και πρόσθεταν *πιπέρκι αρντιάτι* (*pipéricki ardiǎti*) (καυτερές πιπεριές). Τόσο τη γκίζα όσο και την *στράγαλιάτα* (*strǎgǎlǎtǎ*) την έβαζαν στο τουλούμι και την γύριζαν, *ασίδλι φόλιουρι* (*asiǎli fóliuri*). Το *ούμτου τουκίτου* (*úmtu tukítu*) ήταν το λιωμένο φρέσκο βούτυρο που το χρησιμοποιούσαν στα φαγητά, στα οποία έδινε ιδιαίτερη νοστιμιά, αλλά και σε φέτες ψωμιού με ζάχαρη για τα παιδιά. Παλιότερα αντί τουλούμια χρησιμοποιούσαν πήλινα σκεύη γιατί εκεί όλα τα προϊόντα γινόταν νοστιμότερα.

Κάσου μπάτουτου (*kǎsu bǎtútu*), κασέρι, κεφαλοτύρι

Ένα άλλο τυρί που συνήθιζαν πολλοί Βλάχοι των Σερρών ήταν το *κάσου μπάτουτου*, ένα είδος τυριού που διέφερε κάπως από τον τελεμέ. Βάζαν το γάλα στο καζάνι με μαγιά και όταν άρχιζε να πήξει το χτυπούσαν με το

σφᾶρλίτσου. Μετά το σπάσιμο έριχναν ζεστό νερό σε 35-37 βαθμούς και τότε η μάζα κάθονταν στο καζάνι. Με ένα σανίδι, *σκίντουρᾶ* (skíndurǎ), μάζευαν το πηγμένο τυρί να γίνει μια μάζα που την πατούσαν μέσα στην τσαντίλα για να φύγουν τα υγρά. Από την τσαντίλα μετέφεραν τη μάζα σε ένα ράφι. Στο μεταξύ είχαν ετοιμάσει ένα τουλούμι, *φοάλι* (fǵáli), από το ολόσωμο δέρμα ενός ζώου κατάλληλα επεξεργασμένου, και μέσα έβαζαν κομματιασμένο το τυρί μαζί με *γκίζᾶ*, μυζήθρα.

Η παρασκευή βούτυρου για εμπορική χρήση γινόταν όχι σε ένα μικρό *τᾶλᾶρίτσου* αλλά σε βαρέλι, όπου το χτυπούσαν με ένα μεγάλο *σφᾶρλίτσου*, αφού προηγουμένως είχε γίνει γιαούρτι. Με το χτύπημα έβγαινε στην επιφάνεια το βούτυρο και το άλλο ήταν η *ντάλᾶ* που γινόταν μυζήθρα. Το βούτυρο το έπλεναν με νερό και το πατούσαν, *ου μπᾶτεάμου* (u bǎtǵámǵ το χτυπούσαμε), για να φύγουν τα υγρά. Το *ούμτου τουκίτου* (úmtu tukítǵ) ήταν το λιωμένο φρέσκο βούτυρο που γινόταν με ξάφρισμα και αποβολή μικρών τεμαχίων, σαν τσιγαρίδες. Το έβαζαν σε δοχεία και το έστελναν στην Αθήνα και σε άλλες μεγάλες πόλεις. Η *στρᾶγᾶλιάτᾶ*, όταν είχαν πολλούς βοσκούς, γινόταν σε βαρέλι και στην επιφάνειά της έβαζαν ξίγκι, *τουκιάμου σέου πρισούπρᾶ* (tukǵámǵ séu prísúrǵǵ, λιώναμε ξίγκι από πάνω), για να διατηρείται.

Κᾶσκᾶβάλιου (kǵškǵvǵlíu)

Το πιο εμπορεύσιμο τυρί ήταν το *κᾶσκᾶβάλιου*, *κασέρι* για τους Σερραίους Βλάχους, και διέφερε από την παρασκευή των άλλων τυριών. Ζέσταιναν το γάλα σε 30 βαθμούς και αφού έπηξε το έσπαζαν και το υλικό κάθονταν στον πάτο του καζανιού. Έβγαζαν το τυρόγαλα και το υπόλοιπο το σκέπαζαν με μια τσαντίλα, το πατούσαν με τα πόδια, *κάλκου* (kǵlku πατώ), για να φύγουν τα υγρά. Αυτό κόβονταν σε κομμάτια και μαζί με την τσαντίλα το έβαζαν στο τεζιάχι, το τρίβαν και το κόβαν για να φύγουν περισσότερα υγρά, *λου αζντρομινάμου* (lu azdnruminámǵ το συνθλίβαμε). Αναποδογύριζαν την τσαντίλα και έβαζαν επάνω μια *σκίντουρᾶ*, μια σανιδένια τάβλα, και επάνω της τοποθετούσαν βάρη για να φύγουν περισσότερα υγρά.

Μετά δυο-τρεις ώρες το κόβαν σε τέσσερα κομμάτια. Στο τεζιάχι έμενε 2-3 μέρες για να φτάσει στο κατάλληλο σημείο ώστε να δουλευτεί, *πίν σι ατζούγκᾶ σι ου λουκρεάτζᾶ* (pín si adžúngǵ si u lukrǵǵǵǵǵ μέχρι να φτάσει να δουλεύεται). Για να καταλάβουν ότι ωρίμασε και να συνεχιστεί η επεξεργασία, έκοβαν ένα κομματάκι από το εσωτερικό, *τάλιου ντι νούντρον* (tǵlǵ di núndru κόβω από μέσα), το έβαζαν στο τηγάνι και, αν γινόταν σαν λάστιχο, ήταν ώρμιο. Τότε το μπασκί, όλο το κομμάτι, το έκοβαν φέτες σαν το ψωμί και ετοιμάζαν το καζάνι με νερό στους 75 βαθμούς. Σε πα-

νέρια βάζαν ποσότητα για δυο κεφάλια και τα έβαζαν στο καζάνι με το βραστό νερό. Ύστερα έβγαζαν το κάθε πανέρι, το ακουμπούσαν στο χέιλος του καζανιού πλαγίως, ώστε να ζυμώνουν τη μάζα, και τα υγρά να ξαναπέφτουν στο καζάνι. Μετά ο κάλφας το πήγαινε στον μάστορα, *μάστουρλου* (másturlu), και αυτός με τα χέρια το ζύμωνε με επιδεξιότητα και το έπλαθε με αλάτι, *αντουνά κᾶσκᾶβάλλιου* (aduná kăskăválliu). Το έπλαθε στα δυο του χέρια με τέχνη ώστε να σχηματίσει μόνο μια κορυφή, *αφαλό*, *μπουρίκου* buríkũ, που την έκοβε στη συνέχεια, ώστε η μάζα που έμπαινε μετά στο καλούπι να σχηματίζει εξωτερικά ένα είδος προστατευτικής πέτσας, που σήμερα αντικαταστάθηκε από παραφίνη. Την άλλη μέρα το έβγαζαν από το καλούπι και κατά τον Σεπτέμβριο το κατέβαζαν στην πόλη από τον Λαϊλιά.

Πληροφορητές: Δημήτριος Ν. Κοκκώνης, Νικόλαος Θ. Λεβέντης

Γλωσσάρι

- *αμούρᾶ* (amúră), μαγιά
- *αντουνά κᾶσκᾶβάλλιου* (aduná kăskăválliu), μάζευε το κασέρι
- *αντράι μᾶρκάτου* (adrái mărkátu), έκανα γιαούρτι
- *αρίντζᾶ* (arîndză), μαγιά από τον προστόμαχο των μικρών αρνιών και κυρίως κατσικιών
- *ασίῶλί φόλιουρι* (asîşli fólurî), γυρισμένα τουλούμια
- *αχτᾶρμά* (axtărmă), αχτιμάς, δηλ. η αλλαγή των υγρών και πιθανόν και του τυριού από δοχείο σε δοχείο
- *γκίζᾶ* (gîză), *γκίζᾶ αστάλιᾶτᾶ* (gîză astălătă), μυζήθρα
- *κάλκου* (kálku), πατώ (για να φύγουν τα υγρά)
- *κάλφᾶ* (kălfă), βοηθός του μάστορα
- *κάῶου μπᾶτούτου* (kăşũ bătútu), κασέρι, κεφαλοτύρι
- *κᾶῶρου* (kăşăru), τυροκόμος
- *κᾶσκᾶβάλλιου* (kăskăválliu), κασκαβάλι, κασέρι
- *κᾶζάνι* (kăzâni), σκεύος που έπηζαν το τυρί
- *κᾶλύβᾶ* (kălívă), καλύβα, τυροκομείο
- *κόθουρου* (kôthurũ), ένα τετράγωνο, σαν συρτάρι χωρίς πάτο, όπου έβαζαν τον τελεμέ για να πάρει το οριστικό του σχήμα
- *κουτμάτς* (kutmăts), που ήταν ιδιαίτερα παχύ, το τελευταίο γάλα
- *λου αζντρομινάμου* (lu azdruminămu), το συνθλίβαμε
- *μᾶγιάουᾶ* (măgăuă), μαγιά
- *μάστουρου* (másturũ), μάστορας
- *μιντιόρου* (minditôru), ξύλο για το ανακάτεμα του γάλακτος

- ντάλα̃ (dálǎ), ξινόγαλο
- ούμτου (úmtu), βούτυρο
- ούμτου τουκίτου (úmtu tukítu), λιωμένο φρέσκο βούτυρο
- ούρντǎ (úrdǎ), μανούρι
- πίν σι̃ ατζούνγκǎ σι̃ ου̃ λουκρεάτζǎ (pín sĩ adžúngǎ sĩ ũ lukriǎdzǎ), μέχρι να φτάσει να δουλεύεται
- πιπέρκι̃ αρντιάτι (pipérkǎ ardǎti), καυτερές πιπεριές
- σκίντουρǎ (skíndurǎ), σανίδι
- στράγαλιτά̃ (strǎǎlǎtǎ), το βρασμένο κουτιμάτς
- στρικǎτοάρι (strikǎtǎari), το πανί που στράγγιζαν το γάλα, τσαντίλα
- σφουρλίτσο̃ (sfurlítšu), ξύλο που είχε στην κάτω άκρη ένα μικρό ξύλινο δίσκο
- τǎλǎρίτσο̃ (tǎlǎritšu), ξύλινο δοχείο, ντουρβάνα
- τάλιου̃ ντι̃ νούντρο̃ (tǎlũ dĩ núndru), κόβω από μέσα
- τελεμέ (telemé), τελεμές
- τζǎρο̃ (dzǎru), τυρόγαλα
- τζǎρο̃ αστάλιου̃ (dzǎrũ astǎlũ), βράζω τυρόγαλα για μυθήθρα
- τίζǎφια̃ (tizǎfǎi), τραπέζι ή τάβλα ξύλινη ή λαμαρίνα όπου ακουμπούσαν το κόθουρο̃, βλ. λ.
- τουκιάμου̃ σέου̃ πρισούπρǎ (tukǎmũ séũ prisúprǎ), λιώνουμε ξίγκι από πάνω
- τσίρακου̃ (tširǎkũ), βοηθός τυροκόμου, παραγιός,
- φοάλι (fuǎli), τουλούμι
- φρǎντζεάρι (frǎndziǎri), "σπάσιμο" του τυριού

3. Υφάντρα

Μια από τις βασικές ασχολίες της βλάχας ήταν η επεξεργασία του μαλλιού από τη μορφή της *μπάσκᾶ* (báskǎ) (ποκάρι) ως την κατασκευή και ραφή ενδυμάτων. Το μαλλί αφθονούσε και ικανοποιούσε μια από τις βασικές ανάγκες των βλάχων, που ήταν η ενδυμασία, τα κλινοσκεπάσματα και τα διάφορα στρωσίδια. Απ' όλες τις φάσεις τής επεξεργασίας η πιο επίπονη ήταν η ύφανση, *τσάσου* (tsásu υφαίνω), και ειδικά ο *αράζμπογιου* (arǎzbóju), αργαλειός. Γνωρίζουμε από τα δημοτικά τραγούδια ότι απ' όλες τις γυναικείες δουλειές ο αργαλειός ήταν ο πιο κουραστικός και γι' αυτό τον θεωρούσαν μεγάλη σκλαβιά. Δεν υπήρχε βλάχικο σπίτι ή και θερινή καλύβα που να μην είχε τον αργαλειό του.

Όταν παραλάμβαναν τα μαλλιά από το κούρεμα, η πρώτη δουλειά ήταν το καθάρισμα, *ου κουραμι* (u kurám, το καθαρίζαμε), από τις ξένες ύλες που είχε, αγκάθια, κοπριές και άλλα σκουπίδια. Μετά το έβραζαν σε καζάνια ή το έβραζαν σε σκάφες και ρίχναν ζεστό νερό. Με έναν κόπανο, το *μάιλου* (máilu), το χτυπούσαν. Το ξεβγαζαν, *ου σκότου* (u skótu, το βγάζω), και το άπλωναν σε φράχτες ή πάνω στα χόρτα για να στεγνώσει. Το νερό από το βράσιμο, *ουσούκου* (usúku), ήταν γεμάτο λιπαρές ουσίες και κατάλληλο για την πλύση των μάλλινων ρούχων. Συνήθως το ουσούκου το έβραζαν με λουλάκι δυο-τρεις φορές για να αποκτήσει μεγαλύτερη πλυντική ικανότητα.

1. Λανάρι 2. Τσικρίκι 3. Ανέμη

Το ξάσιμο, *ου σκάρμινάμου* (u skārminámμ, το ξαίναμε), γινόταν με τα χέρια, για να δουλευτεί καλύτερα κατά την νηματοποίηση. *Τριτζέμου του σκάμνου* (tridzémμ tu skámnu) ήταν το πέρασμα στο λανάρι, *λανάρου του σκάμνου* (lānárμ tu skámnu), μια σανιδένια κατασκευή που είχε μια τετράγωνη βάση με βελόνες και ένα επίσης τετράγωνο ξύλο ιδίων διαστάσεων επίσης με βελόνες. Ανάμεσα στα δυο αυτά ξύλα έβαζαν το μαλλί και το ξαίναν. Το *αρούντᾶ* (arúdᾶ) ήταν μαλλί καλό με λεπτές και μακριές ίνες κατάλληλο για *ουσουόρᾶ* (ustúřᾶ), στημόνι, ενώ το υφάδι, *τράμᾶ* (trámᾶ), γινόταν με τα δεύτερα μαλλιά.

Πρίσινου (prisinu), σφοντύλι

Λισκιτόρου (liškitoru),
τυλιγάδι

Η νηματοποίηση του στημονιού γινόταν με τη φούρκα (*φούρκᾶ*, fúrkᾶ), ρόκα, ενώ για το υφάδι χρησιμοποιούσαν και το τσικρίκι. Η φούρκα ήταν, όπως λέει και η λέξη, μια διχάλα πάνω στην οποία έβαζαν το ξασμένο μαλλί και την κρατούσαν στο αριστερό χέρι ή την στερέωναν στη μέση τους. Το *φούσου* (fúsμ) ήταν το αδράχτι, που αποτελούνταν από ένα λεπτό ξύλινο κύλινδρο παχύτερο στη μέση και είχε στο άνω άκρο μια εγκοπή και στο κάτω μέρος το *πρίσινου* (prisinu), ένα στρογγυλό ξύλο ή ένα κεραμίδι, για να έχει βάρος. Όταν γέμιζε το *φούσου*, το έκαναν κουβάρια, *ντιπινάμου γκλιέμουρι* (dipinámμ glémuřᾶ, κουβαριάσαμε κουβάρια). Το ίδιο γινόταν και με το τσικρίκι όταν γέμιζαν τα μασούρια, *πιτρίκι* (pitřík). Το τυλιγάδι, *λισκιτόρου* (liškitoru), ήταν ένα ξύλο σαν φούρκα στη μια άκρη και στην άλλη είχε ένα καρφί. Εκεί κάναν τους τσιλέδες, *ου τριτσίᾶ του λισκιτόρου* (u tritsjá tu liškitoru, το περνούσαν στο τυλιγάδι). Οι τσιλέδες περνούσαν

1. Ουστούρᾶ (ustúřǎ), διασίδι
2. γκλέμουρι (glémuri), κουβάρια

Φούσου (fúsu), αδράχτι

στην *ανέμι* (anémi) (ανέμη) και γνώ-
ταν κουβάρια (γκλέμου, glému). Συνή-
θως το αγοραστό βαμβακερό νήμα, το
χίνκου (xínku), πουλιούνταν σε τσιλέ-
δες. Για να μείνει το νήμα ντούρο και
να μη μπερδεύεται, το ζεματούσαν στο
καζάνι με αλεύρι από σίκαλη ή μέσα
σε καζάνι έβαζαν κοπριές από πρό-
βατα, το έκαναν πολύ και εκεί έρι-
χναν το νήμα για 2-3 μέρες, οπότε το
έβγαζαν ντούρο και πολύ άσπρο για
την ακόλουθη επεξεργασία.

Βάψιμο

Το ύφασμα, *σαγιάκου* (sǎǰákū), το έβαφαν με *αγρόμπουλι* (αγτόmbuli) (αγριόμηλα) και έπαιρνε κίτρινο χρώμα, αφού προηγουμένως το πήγαιναν στο *μπάτάνι* (bǎtǎni). Τα μάλλινα ανδρικά ρούχα τα έβαφαν μαύρα με φλούδες από *φράψανου* (frǎpsanu), (θράψος-μιλιάρι), και μέσα στο καζάνι έβαζαν και καρμπογιά. Με *μλέσκου* (mlésku), ένα φυτό πιθανόν γαλατσίδα, έβραζαν τα μαλλιά και έβαζαν και στύψη που έβγαζε κίτρινο χρώμα. Με κρεμέζι έβαφαν τα κόκκινα ρούχα.

Αράζμπόιου (arǎzbóiu), αργαλειός

Ο αργαλειός, *αράζμπόιου* (arǎzbóiu), αποτελούνταν από δυο ξύλινες κατασκευές σε σχήμα Π, τα οποία ενώνονταν μεταξύ τους με άλλα κάθετα ξύλα. Πάνω από τις ενώσεις, μπρος και πίσω, υπήρχαν δυο κυλινδρικά ξύλα, τα *σούλουρι* (súluřǎ), αντί, *σούλου ντι νάιντε* (súlu di nǎinde), μπροστινό αντί, και *σούλου ντι νάπόι* (súlu di nǎpói), πσιινό αντί. Τα αντί στηρίζονταν σε φούρκες. Στο μπροστινό τύλιγαν το στημόνι, *ουστουρά* (ustúřǎ), και στο πίσω τυλιγόταν το υφασμένο. Στο μπροστινό υπήρχε μια εγκοπή και εκεί κρατιόταν το στημόνι με το *τσούλου* (tsúlu), ενώ στο πίσω, το *τσιμπρι* (tsímbrǐ), ένα σπαστό σίδερο με τρύπες και καρφή κρατούσε το ύφα-

Αράζμποϊου (arāzbōji), αργαλειός

σμα τεντωμένο. Τα μιτάρια, *λίτσι* (litsi), αποτελούνταν το καθένα από δυο βέργες, τα μιπαρόξυλα, *τσούνι* (tsúni), που ενώνονταν μεταξύ τους με ένα πλέγμα από χοντρό νήμα και από αυτά περνούσαν το στημόνι για να προετοιμάσουν την ύφανση ανάλογα με το πανί που ήθελαν. *Γκᾶντᾶβουσί* (gădăvúsi) ήταν το δέσιμο αυτού του πλέγματος των κλωστών των μιταριών. Το ξυλόχτενο ήταν δυο ξύλα, *μπίρντιλᾶ* (bîrdilă), πάνω και κάτω, και μεταξύ τους έμπαινε η *σπάτᾶ* (spătă), το χτένι. *Πουδᾶρίτσι* (rudăritsi) ήταν οι πατήρες, σαν τα πεντάλ των αυτοκινήτων, που χρησιμοποιούν για την αλλαγή των μιταριών.

Ουρτζίρε (urdzîre) ιδίασμα

Η προετοιμασία του περάσματος του στημονιού στα μιτάρια είχε τις εξής διαδικασίες. Πρώτα γινόταν το ιδίασμα, *ουρτζίρε* (urdzîre), η μετατροπή δηλαδή των κουβαριών σε διασίδι, *ουστουρά* (ustură). Η δεύτερη ήταν το τύλιγμα, *αμβάλιρε* - *αμβᾶρτίρε* (amvălire - amvărtire), η τοποθέτηση του διασιδιού στο πισινό αντί. Και η τρίτη και τελευταία το πέρασμα του στημονιού, *ανᾶβᾶντιᾶρε* - *αναράντνα* (anăvădiăre - anarădna), στα μιτάρια και στο χτένι, που γινόταν ανάλογα με το ύφασμα που ήθελαν να υφάνουν, *στράτα ντι ντόι, ντι τρέι, ντι όπτου* (strătă di dōj, di trėj, di óptu) κ.λπ. *Σόρᾶ* (sōră) ήταν το λάθος που γινόταν κατά το πέρασμα του στημο-

Τσίμπρι (tsímbri)

νιού στα μιτάρια. Η όλη αυτή διαδικασία ήθελε τέχνη και μόνο ορισμένες γυναίκες τη γνώριζαν.

Το τσικριάκι ήταν η γνωστή ξύλινη κατασκευή που χρησίμευε για να κάνουν συνήθως το υφάδι, *τράμια* (trámä). *Τόρκου* (tórku) σήμαινε δουλεύω το τσικριάκι. *Ζβάλιτζα* (zválidzä) λεγόταν η σαίτα, είχε ένα ξυλάκι μέσα στο οποίο περνούσε το μασούρι, *κάλामी* (kálami), και πάνω του τυλιγόταν το *τράμια* (trámä). Τα καλάμια τα γέμιζαν στο τσικριάκι. Το *χίνκου* (xínku) ήταν αγοραστό βαμβακερό νήμα που το είχαν σε τσιλέδες. Τους έβαζαν στην *ανέμι* (anémi) και έκαναν κουβάρια, *ντιπινάμου γκλέμουρι* (dipinámũ glémuri).

Το ύφασμα το πήγαιναν στο μπάτάνι (bätáni), μια ξύλινη κατασκευή που με κάτι ξύλινα σφυριά χτυπούσε το υφασμένο πανί και του έδινε πυκνότητα, ενώ στη ντριστελά πήγαιναν τις βελέντζες, τις γιάμπουλες και άλλα χοντρά στρωσίδια που τα χτυπούσε το νερό.

Τα υφάσματα που υφαίναν ήταν *πίντζα* (píndzä), πανί κυρίως για πουκάμισα, *σαγιάκι* (sägáki), *αλᾶτζέ* (alädžé), *κατασάρκου* (katasárku), *αδίμτου* (adímtu), μάλλινα για ποδιές, γιάμπουλες και όλα τα άλλα είδη, όπως κουρελούδες, κιλίμια κ.λπ. Για κάπα είχαν κατσικίσια τρίχα, *κᾶπρινᾶ* (kăpripă), και στημόνι μάλλινο.

Ζβάλιτζα (zválidzä), σαίτα

Σχέδια

Τα υφαντά είχαν διάφορα σχέδια ανάλογα με τη χρήση του ρούχου που ήθελαν. Έτσι έχουμε σχέδιο *κυπαρισσάκι*, *κου λάμνια* (ku lámnia), *κου όκλι* (ku ókli), *να ότσι* (naótsi), *κου μαρτσίκου* (ku martsíku), *κου μίνα* (ku mína), *νιφιντέσκᾶ* (nifidéskä).

Πληροφορήτριες: Μαρία Θεοχάρη-Σερέτη, Μαρία Λάππα-Βέρρου,
Αναστασία Τραγούδα-Θεοχάρη

Γλωσσάρι

- *αγρόμπουλι* (agrómbuli), αγριόμηλα
- *αδίμτου* (adímtu), δίμητο ύφασμα
- *αλάτζέ* (alädžé), αλατζάς
- *αμβάλιρε* - *αμβάρτιρε* (amvǎlire - amvǎrtire), τύλιγμα
- *αναβάντιάρε* - *αναράντνα* (anävǎdjiäre - anarädna), πέρασμα του στημονιού στα μιτάρια και στο χτένι
- *ανέμι* (anémi), ανέμη
- *αράζμπόχου* (aräzbóχu), αργαλειός
- *αρούντᾶ* (arúdä), μαλλί καλό με λεπτές και μακριές ίνες
- *γκάντᾶβούσι* (gädävúši) το δέσιμο του πλέγματος των κλωστών των μιταριών
- *γκλέμου* (glému), κουβάρι
- *ζβάλιτζᾶ* (zválidžä), σαίτα
- *κατασάρκου* (katasárku), είδος υφάσματος
- *κᾶλάμι* (kǎlámi), ξυλάκι στη σαίτα στο οποίο περνούσε το μασούρι
- *κᾶπρίνᾶ* (kǎrínä), κατσικίσια τρίχα,
- *κου λάμνια* (ku lámnia), σχέδιο στο ύφασμα
- *κου μαρτσίκου* (ku martsíku), σχέδιο στο ύφασμα
- *κου μίνα* (ku mína), σχέδιο στο ύφασμα
- *κου όκλι* (ku ókli), σχέδιο στο ύφασμα
- *λᾶνάρου του σκάμνου* (länáru tu skámnu), λανάρι για το ξάσιμο του μαλλιού
- *λιšκυτόρου* (liškitóru), τυλιγάδι
- *λίτσι* (lítsi), μιτάρια
- *μάχλου* (mǎχlu), ο κόπανος
- *μλέσκου* (mlésku), γαλατσίδα
- *μπάσκᾶ* (báskä), ποκάρι μαλλί
- *μπᾶτάνι* (bätáni), μαντάνι
- *μπίρντιλᾶ* (bírdilä), ξυλόχτενο
- *να ότσι* (naótsi), σχέδιο στο ύφασμα
- *νιφιντέσκᾶ* (nifidéskä), σχέδιο στο ύφασμα
- *ντιπινάμου γκλιέμουρι* (dipinámu glémuri), κουβαριάσαμε κουβάρια
- *ου κουραμι* (u kurám), το καθαρίζαμε (το μαλλί)
- *ου σκᾶρμινάμου* (u skärminámu), το ξαίναμε (το μαλλί)
- *ου σκότου* (u skótu), το ξεβγάζω (το μαλλί), το πλένω

- *ου τριτσιά του λιδκιτόρου* (u tritsjá tu liškitóru), το περνούσαν στο τυλιγάδι
- *ουρτζίρε* (urdžire), η μετατροπή των κουβαριών σε διασίδι
- *ουσούκου* (usúku), νερό από το βράσιμο του μαλλιού, γεμάτο λιπαρές ουσίες
- *ουστούρᾶ* (ustúřă), στημόνι
- *πιτρίκι* (pitrík), μασούρια
- *πίντζᾶ* (píndză), πανί κυρίως για πουκάμισα
- *πουδᾶρίτσι* (puďărítci), πατήτρες
- *πρίσινου* (prísinu), ένα στρογγυλό ξύλο ή ένα κεραμίδι στο κάτω μέρος του αδραχτιού, για να έχει βάρος
- *σᾶγιάκου* (săgákū), ύφασμα
- *σούλου ντι νάιντε* (súlu di năinde), μπροστινό αντί
- *σούλου ντι νᾶπόι* (súlu di nărói), πισινό αντί
- *σούλουρι* (súluři), αντιά, δυο κυλινδρικά ξύλα
- *σπάτᾶ* (spătă), χτένι.
- *στράτα ντι ντόι, ντι τρέι, ντι όπτου* (strătă di dój, di tréi, di óptu), είδος περάσματος του στημονιού στα μιτάρια και στο χτένι
- *θόρᾶ* (šóřă), λάθος κατά το πέρασμα του στημονιού στα μιτάρια
- *τόρκου* (tórku), γνέθω, δουλεύω το τσικρίκι
- *τράμᾶ* (trámă), υφάδι
- *τριτζέμου του σκάμνου* (tridzémū tu skámnu), λαναρίζουμε
- *τσάσου* (tsásu), υφαίνω
- *τσίμπρι* (tsímbri), σπαστό σίδηρο με τρύπες και καρφί για να κρατιέται το ύφασμα τεντωμένο
- *τσούνι* (tšúnĭ), μιταρόξυλα
- *τσούλου* (tšúlu), ξύλο που στο μπροστινό αντί για να κρατιέται το στημόνι
- *φούρκᾶ* (fúrkă), φούρκα, ρόκα
- *φούσου* (fúsū) ήταν το αδράχτι
- *φράψανου* (frápsanu), θράψος, μιλιάρι
- *χίνκου* (xínku), βαμβακερό νήμα

ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΒΛΑΧΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Η λαϊκή παραδοσιακή φορεσιά αντιπροσωπεύει ένα κοίτασμα πολιτιστικής περιουσίας που εκφράζει τον βαθμό ευαισθησίας της λαϊκής αντίληψης, της πείρας και της τεχνικής γνώσης. Κάθε φορεσιά προσδιορίζεται από τα υλικά κατασκευής, την τεχνική επεξεργασία των υλικών, τη λειτουργικότητά της, τις κοινωνικές και κλιματολογικές συνθήκες και τέλος από το αισθητικό της αποτέλεσμα.

Η στολή των Βλάχων του νομού Σερρών, με πρότυπο τις στολές των Γραμμουσιτιάνων και των Αβδελλιωτών κτηνοτρόφων, αντλεί τα υλικά της, κατά κύριο λόγο, από τη δική τους παραγωγή του μαλλιού ενώ η επεξεργασία, νηματοποίηση, ύφανση, κοπή και ραφή, μερικές φορές, γίνεται από τις Βλάχες γυναίκες και συχνά από ειδικούς βλαχοράφτες.

Εργαστήριο βλαχοράφτη

Κατά τα νεότερα χρόνια, ακολουθώντας τη γενική μόδα της εποχής, αρχίζει να γίνεται χρήση και άλλων υλικών, όπως του βαμβακιού, που αφθονούσε στα Σέρρας, καθώς και έτοιμων υφασμάτων, κυρίως πολυτελών, βελούδο (κατηφέ), μεταξωτών, όπως ο νυφιάτικος σαγιάς και τα κεφαλομάντιλα, καθώς και έτοιμων γαϊτανιών και με προέλευση κυρίως από την Πόλη. Η φούστα, η βελούδινη ποδιά και το μείντάνι είναι από τις αστικές καινοτομίες της στολής.

Η γυναικεία στολή

Η στολή της Βλάχας των Σερρών ακολουθεί, όπως ήταν επόμενο, τη λεγόμενη "χωρική" στολή της χώρας με κύρια χαρακτηριστικά το πουκάμισο, τη φούστα, την τραχηλιά, το σαγιά, νυφιάτικο και καθημερινό, τα διάφορα γιλέκα με ή χωρίς μανίκια, τις ποδιές και τον κεφαλόδεσμο και άλλα συμπληρωματικά, όπως τους τσεβρέδες, το πεσκίρι, το ζαβόνι κ.λπ.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της στολής της Βλάχας των Σερρών είναι η *κάτσούλα* (kătsūlă), δηλ. το κάλυμμα της κεφαλής, που διαφέρει από άλλες στολές και ακολουθεί κοινά πρότυπα με στολές άλλων περιοχών, όπως του Ρουμλουκιού, που δίνουν την εντύπωση αρχαίας περικεφαλαίας. Και στο Ρουμλούκι ο κεφαλόδεσμος ονομάζεται κατσούλι.

Η στολή των γυναικών, εν σχέσει με την αντρική, είναι πιο πολύπλοκη, καθώς η γυναικεία ευαισθησία συνδυάζει τις πρακτικές ανάγκες με το αισθητικό αποτέλεσμα, που προσδίδει στην προσωπικότητα των γυναικών ομορφιά και γοητεία ή αναδεικνύει την ομορφιά τους σε υψηλό βαθμό. Η χρήση της παραδοσιακής νυφικής στολής στην περιοχή των Σερρών διατηρήθηκε μέχρι τον β' παγκόσμιο πόλεμο ενώ στα καλύβια της Βουλγαρίας μέχρι το 1947. Στο Χιονοχώρι μέχρι τη δεκαετία του '60 φοριόταν σε καθημερινή βάση η παραδοσιακή στολή ανδρών και γυναικών

Δυστυχώς δεν υπάρχουν περιγραφικές μελέτες των γυναικείων στολών των Βλάχων ώστε συγκριτικά να αξιολογήσουμε τις τυχόν ιδιαιτερότητες και να βρούμε τα ειδικά χαρακτηριστικά στοιχεία. Η εισαγωγή νεοτερισμών και έτοιμων υφασμάτων στις στολές των αστικοποιημένων Βλάχων και η προϊούσα κατάργηση της παραδοσιακής στολής των κτηνοτρόφων μάς στερούν την δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία της βλάχικης γυναικείας στολής και τις εξελίξεις της διαχρονικά. Γι' αυτό το λόγο γίνεται πιο επιτακτική η ανάγκη για τη διάσωση των κατάλοιπων του παραδοσιακού υλικού πολιτισμού των Βλάχων.

Όπως αναφέραμε στην αρχή, η ραφή των ενδυμάτων γινόταν από τις Βλάχες αλλά και από τους βλαχοράφτες. Για την περιοχή των Σερρών γνωρίζουμε ότι υπήρχαν φημισμένοι και επιδέξιοι τεχνίτες, αλλά διαθέτουμε

ελάχιστες πληροφορίες για την τέχνη τους και για τα μέσα και την τεχνική που χρησιμοποιούσαν. Οι Βλάχοι ράφτες των Σερρών αναλάμβαναν την ραφή γυναικείων και αντρικών ρούχων και ιδίως των πολυτελών, νυφιάτικων σαγιάδων κ.λπ. Όλα ράβονταν στο χέρι και στο σπίτι του πελάτη, όπου εκτός της χρηματικής αμοιβής ο ράφτης εξασφάλιζε διατροφή και ύπνο. Βασικά εργαλεία του ήταν το ψαλίδι, το σίδερο, ο πήχυς, που είχε 64 πόντους χωρισμένους σε 8 ρουπίες, και η κάθε μια ρουπία ήταν χωρισμένη σε 4/4 με μήκος δυο πόντους κάθε τέταρτο, δαχτυλήθρα, πιαστήρι με μεταλλικό γάντζο που χρησίμευε και ως θήκη για το ψαλίδι αλλά και να σκαλώνει με το γάντζο το ύφασμα ενώ το υπόλοιπο τμήμα σφιγγόταν στο πίσω μέρος του γόνατου ώστε να κρατάει το ύφασμα τεντωμένο, κέρατο αιχμηρό για να τρυπάει το ύφασμα, ντράγκα-ξύλινος σταυρός για το στρίψιμο της κλωστής ραψίματος και βελόνια διάφορα.

Γνωστός ράφτης ήταν ο Νικόλαος (Κολούσης) Γκοάσης στο Σιδηρόκαστρο, μαθητής του φημισμένου βλαχοράφτη Γεωργίου Ξίφτου από τα Καλύβια. Και ο Γκοάσης γεννήθηκε στα Καλύβια το 1910 αλλά από το 1912 εγκαταστάθηκε στο Σιδηρόκαστρο. Στα Καλύβια επίσης έραβαν ο Νικόλαος Βερόνης και ο Γεώργιος Τσακάλης. Άλλος γνωστός ράφτης ήταν ο παπ-Νάκης Τάλλας, επιδέξιος τεχνίτης του οποίου μια φούστα σώζεται στην κατοχή της κ. Μ. Τζώτζου-Αγγελίδη. Επίσης γνωστός και καλός τεχνίτης ήταν και ο Αθανάσιος Βούρτος που ζούσε στο Ροδολίβος Σερρών. Ένας άλλος βλαχοράφτης με καλή φήμη ήταν και ο Στέργιος Μπακάλης, που γεννήθηκε το 1899 στη Θερμοπηγή Σιδηροκάστρου και ζούσε στο Λευκώνα. Στο Χιονοχώρι γνωστός ράφτης ήταν ο Ιωάννης Ζάρκος. Ο Κολούσης Γκοάσης έπλεκε και τα γαϊτάνια με τα τσόκανα, η δε κλωστή στριβόταν στο αδράχτι αλλά σε αντίθετη φορά από το κανονικό, για να μη ξεστρίβει κατά το ράψιμο. Τα ρούχα όλα ράβονταν από το μέσα μέρος και εξωτερικά δεν φαινόταν τίποτα.

Κατάσαρκα η Βλάχα φορούσε το πουκάμισο (*κάμεάσε*, *kāmiāse*), υφαντό, λευκό βαμβακερό, κοντό μέχρι μετά τα γόνατα, όπως τους επέβαλλε η κτηνοτροφική ζωή και οι εργασίες που απαιτεί αυτή. Αποτελούνταν από επτά κομμάτια, ένα κομμάτι ύφασμα για μπρος-πίσω, χωρίς ραφή στους ώμους, 4 λαγκιόλια για να δίνουν φάρδος κάτω (*εβαζέ*) και δυο μανίκια που ράβονταν κάθετα στον κυρίως κορμό. Η λαιμουδιά ήταν κεντημένη καθώς και ο ποδόγυρος και τα μανίκια με απλό στενό κέντημα. Τελείωνε με δαντέλα για να φαίνεται κάτω από τον σαγιά, που ήταν κοντότερος. Επάνω στο πουκάμισο φορούσαν την τραχηλιά, *κιπτάρου*, *kiptáru*), υφαντό ή αγοραστό λεπτό ύφασμα που με μια ταινία σούρωνε και κούμπωνε πίσω στο σβέρκο.

Πάνω από αυτά φορούσαν το σαγιά, κοντότερο από το πουκάμισο, για

να φαίνεται η δαντέλα. Ο σαγιάς ήταν μάλλινος, βαμβακερός ή μεταξωτός (ο νυφικός) τα τελευταία χρόνια, με λαγκιόλια και ανασηκωμένο γιακά στο σβέρκο. Τα μανίκια ήταν με καπάκια, *κᾶπάκι* (*kăpák*), δηλαδή ανασηκωμένα, καθώς αντίστοιχα και τα καπάκια του κάτω μπροστινού μέρους του σαγιά, δεξιά και αριστερά. Όλα τα καπάκια ήταν κεντημένα.

Αργότερα πάνω από το πουκάμισο φορούσαν τη φούστα, *φούστᾶ* (*fústă*), αντί του σαγιά, είδος φορέματος χωρίς μανίκια, υφαντό μάλλινο. Παρόμοιο με τη φούστα ήταν το τσιπούνι, *κᾶντούσε* - *τσιπούνι* (*tsirúni* - *kăndúše*), που ενίοτε φοριόταν πάνω από τη φούστα, υφαντό δίμιτο, ανοιχτό εμπρός με κουμπιά. Το βελούδινο (φουστάνι) κατηφές σε σκούρο μπλε αντικαθιστούσε τη φούστα και το τσιπούνι. Είχε πέτο και γιακά και ήταν ανοιχτό μπροστά. Το *μιντάν* (*mintán*) το φορούσαν πάνω ή κάτω από τη φούστα και ήταν είδος γιλέκου με μανίκια. Τέλος φορούσαν ποδιά καθημερινή, μάλλινη υφαντή ή επίσημη από κατηφέ στο ίδιο χρώμα με τα μανίκια. Η *σάρικᾶ* (*sárikă*) ήταν πανωφόρι, χωρίς μανίκια από σαγιάκι με φλόκια. Στη μέση έβαζαν το ασημοζώναρο (*μπίρνου ντι ασίμι* *bîrnu di asími*) ή το *ζουνίτσᾶ* (*zunítsă*) καμωμένο με χάντρες. Στο κεφάλι φορούσαν την *κᾶτσούλᾶ* με όλα τα στολίδια. Στο στήθος έβαζαν το *γιουρντάνι* (*γιουρντάνι*, *γυrdáni*), χρυσά φλουριά περασμένα σε κλωστή, και στα χέρια βραχιόλια, *μπιλιτζίτσι* (*bilidzítsi*) και δαχτυλίδια (*νιᾶλε*, *njále*). Στα πόδια φορούσαν *πᾶρπότης* (*părpôts*), *λᾶπούτς* (*lăpúts*), κάλτσες με ρίγες και τελευταία *δερμάτινα παπούτσια*.

Η αντρική στολή

Η αντρική στολή των Βλάχων των Σερρών δεν μπορεί να τυποποιηθεί με ακρίβεια, γιατί στο νομό Σερρών έχουμε Βλάχους προερχόμενους από διάφορες περιοχές της Ηπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας, μολονότι στις μέρες μας παρατηρείται ομογενοποίηση των βλάχων του νομού Σερρών ως προς τη γλώσσα, τη στολή και την εθμική ζωή.

Η αντρική στολή βασίζεται στις στολές των Γραμμουστιάνων και Αβδελιωτών Βλάχων χωρίς να αποκλείονται και συνεισφορές από Βλάχους άλλων περιοχών.

Ο Βλάχος φορούσε στα πόδια *πᾶρπότης* / *λᾶπούτς* (*părpôts* / *lăpúts*), κάλτσες μάλλινες, πλεχτές στο χέρι που έφταναν μέχρι τα γόνατα όπου έδεναν με ένα κορδόνι της κάλτσας. Ήταν συνήθως άσπρες, μπλε ή κόκκινες και οι γαμπριάτικες ανάμεσα στις ρίγες είχαν και χρυσαφένια κλωστή. Στα άκρα των ποδιών έφερε τσαρούχια (*τσᾶρούχι*, *tsărúxi*) από δέρμα χοιρινό ή άλλου ζώου ή παπούτσια και στα νεότερα χρόνια *δερμάτινα αγοραστά* με ή χωρίς φούντα.

Εν συνεχεία φορούσε σῶβρακο (*σιντρόφε*, *ζιμᾶνά* *sindrófe*, *zmiánă*)

λεπτό, βαμβακερό σαν το πουκάμισο που έδενε με βρακοζώνα. Στο επάνω μέρος κατάσαρκα φορούσε φανέλα μάλλινη πλεχτή (*κατασάρκου* *katasárku*) και από πάνω το πουκάμισο (*κάμιαόσε*, *kǎmǐǎše*) μακρύ μέχρι τα γόνατα, με λαγκιόλια που έκαναν πτυχές. Ήταν ανοιχτό μπροστά και κούμπωνε από τη μέση και πάνω. Κάτω από τη μέση φορούσε *τσόαριτσί* (*tšǎrǐtsǐ*), σαν καλσόν ή σαλβάρι, είδος παντελονιού. Πάνω σ' αυτά έβαζε τη φουστανέλα με πτυχές, *κλίι* (*kǐlíi*), άσπρη και με τσέπες στα πλάγια και στον περίγυρό τους γαιϊάνι ή αντί φουστανέλας την *κουντούσου* (*kundúšǔ*) (τσιπούνι), σαν αμάνικο ημιπαλτό, λευκό από σαγιακι και πτυχωτό στα νώτα, που αντικατέστησε τη φουστανέλα.

Πάνω από το *κουντούσου* φορούσαν το *τζιουμάντανι* (*džumǎndáni*), γιλέκο σταυρωτό με μανίκια, δίμιτο διακοσμημένο με γαιϊάνια χρυσά και άλλα διαφόρων χρωμάτων που κούμπωνε με κουμπιά φτιαγμένα επίσης από γαιϊάνι και μαλί. Στο στήθος είχε δυο διακοσμητικά λουλούδια με διάφορα χρώματα. Πολλές φορές πάνω από το τζιουμαντάνι φορούσαν *σκουρτάκ* (*škurtákǎ*), σε μπλε χρώμα, διακοσμημένο με γαιϊάνια και πιο επίσημα με γούνα περιφερειακά. Η *σάρικ* (*sárikǎ*) έμπαινε πάνω από τη *σκουρτάκ*, μαύρη μάλλινη ή και άσπρη γαμπριάτικη, με μανίκια αλλά όχι ραμμένα κάτω από τα μπράτσα, για να διπλώνουν πίσω όταν έκανε ζέστη. Στο εσωτερικό είχαν μάλλινο φλόκο, γι' αυτό ονομαζόταν και *φλοκάτ* (*flokátǎ*). Το ταλαγάνι ήταν σαν μαλλιώτο με *ζάρκούλ* (*zǎrkúlǎ*) χωρίς να κλείνει μπροστά. Τέλος το *τάμπάρι* (*tǎmbári*) από γιδότριχα (*κάπριν* *kǎprǐnǎ*) ήταν κάπα κλασική με ενσωματωμένη *ζάρκούλ* (κατσούλα).

Παρακάτω δίνεται ένα γλωσσάρι με τα εξαρτήματα της στολής στα βλάχικα και την λεπτομερέστερη περιγραφή τους. Η περιγραφή γίνεται με βάση τη φορεσιά του Χιονοχωρίου και την παρακάτω βιβλιογραφία. Φ. Οικονομίδου, *Μακεδονικά*, 13 (1973) 341. Σιώκη, Ν. Η ενδυμασία των Γραμμουστιάνων Βλάχων, *Πρακτικά 20^{ού} Διεθνούς Συνεδρίου για το Χορό*, Αθήνα, 2006. Λιάου, Γ. Η ενδυμασία της περιοχής Μπέλες προ του 1912, *Σερραϊκά Χρονικά* 2 (1957) 255-59. Ν. Caragianni - Ν. Sǎrǎmandu, *Folclor Aromîn Grǎmustean*, București, 1982. Πούλιος, Ι. και Ταρασής Γ. (χφ). *Παρουσίαση φορεσιών στο θέατρο "Δώρα Σπράτου"*. 1996.

Γυναικεία φορεσιά

1. Ακ ντι ασήμι (ák di asími), ασημοβελόνα

Δυο βελόνες ασημένιες στην κορυφή της *κάτσουλά* που συγκρατούν τις κοτοίδες των μαλλιών και το *τεπελίκι*, που είναι ασημένιος δίσκος στην κορυφή της *κάτσουλά*.

2. Αλάξιργια (aläksírja)

Νυφιάτικη στολή

Αλάξιργια (aläksírja), νυφιάτικη στολή

3. Βλάσκα (vláskă)

Τετράγωνη μαντίλα, βαμβακερή ή μάλλινη, μονόχρωμη, κίτρινη, πράσινη, κόκκινη ή νυφιάτικη μπλε με σταμπωτά σχέδια, με δαντέλα και χάντρες και πούλιες στον περίγυρο. Στερεώνεται με καρφίτσα με χάντρινο κεφάλι κάτω από το τεπελίκι. Διπλώνεται ώστε να έχει τρεις άκρες, οι δυο πιάνονται γύρω από την κατσούλα και η μια πέφτει στην πλάτη. Στη νύφη την κατέβαζαν στο πρόσωπο μέχρι τα μάτια.

Βλάσκα (vláskă)

4. Γιουρντάνι (γυρντάνι), γιορντάνι

Χρυσά φλουριά, ντούμπλες περασμένες σε κλωστή που κρέμονται στο λαιμό και γαντζώνουν δεξιά και αριστερά. Ήταν δείγμα κοι-

Γιουρντάνι (γυρντάνι), γιορντάνι

Γιουρντάνι (γυρντάνι), γιορντάνι

νονικής κατάστασης και πλούτου. Είναι δώρο του γαμπρού και απαραίτητο για τον γάμο. Ακόμη έτσι λεγόταν και το μεταλλικό σπονδυλωτό, νυφιάτικο κόσμημα του λαμού που αντικαταστάθηκε από χάντρινο.

5. Ζβόνου (ζνόου)

Ζβόνου (ζνόου)

Λεπτό αραχνοῦφαντο ὕφασμα, κόκκινο με πούλιες που σκεπάζει το πρόσωπο της νύφης τη μέρα του γάμου, πέπλο 1.20 X 1.20 που το έβαζαν πάνω από τη βλάσκα και στερεώνονταν στο μπροστινό μέρος της κασούλας. Στο πάνω μέρος, στη μέση, υπήρχε μια σειρά χάντρες, *μαρτζιάλι mǎrdziáli*, που λεγόταν *κάλια κούσκιρλορ (kálja kúskirlor*, ο δρόμος των πεθερικών), και σήμαινε ότι ο δρόμος ήταν για τα πεθερικά ανοιχτός να πάρουν τη νύφη.

6. Ζουνίτσά (zunítsǎ), ζωνίτσα

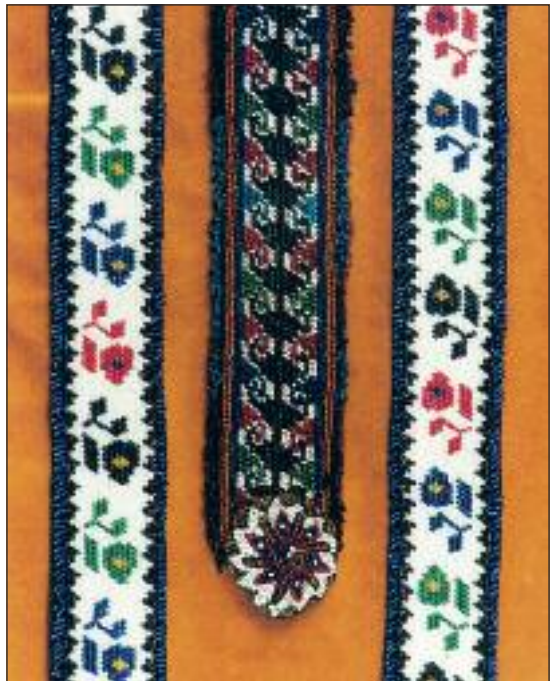
Ζώνη καμωμένη με χάντρες, (*μαρτζιάλι mǎrdziáli*), πλεγμένη με κουβαρίστρα στο κασανάκι και φοδραρισμένη με ὕφασμα για να στέκεται

Ζουνίτσα (zunítsa), ζωνίτσα ντούρα. Είχε το χρώμα της φορεσιάς και διάφορα σχέδια λουλούδια ή και γεωμετρικά. Το πιο απλό ήταν μαύρος φόντος με άσπρη γραμμική ζικ-ζακ.

7. Κᾶγκέλι (kǎngélī), καγκέλια

Σχέδιο και για τις κάλτσες που γινόταν ανάμεσα σε ρίγες καμωμένες με χρυσόνημα. Ήταν άσπρη με ρίγα, με κόκκινα διακοσμητικά λουλούδια καμωμένα στην πλέξη. Άλλα σχέδια ήταν: λάμια, όκλι (μάτια), κ.λπ.

8. Κᾶμιᾶσε (kǎmjǎše), πουκάμισο

Πουκάμισο, φοριέται κατάσαρκα σαν πρώτο ρούχο μακρύ ως κάτω από το γόνατο. Αποτελείται από επτά κομμάτια υφάσματος που γινόταν με βαμβακερό νήμα. Είχε τέσσερα λαγκιόλια ραμμένα στο κεντρικό ύφασμα για να δίνουν σχήμα εβαζέ στο ρούχο. Τα μανίκια ήταν ορθογώνια παραλληλόγραμμα κομμάτια που ραβόταν κάθετα στο κεντρικό κομμάτι

Κᾶμιᾶδε (kāmíāše), πουκάμισο

του υφάσματος. Η λαιμουδιά, γκούρα ντι κᾶμεᾶσι (gúra di kāmíāši), ήταν απλή και κούμπωνε με νάστουρι (násturi), κουμπιά. Πολλές φορές η λαιμουδιά, που ήταν άνοιγμα αρκετά βαθύ, ήταν κεντημένη με διάφορα διακοσμητικά σχέδια ενώ άλλα πουκάμισα δεν είχαν, γιατί σκεπαζόταν από την τραχηλιά, δηλαδή το κιπτάρου. Το άκρο του πουκαμίσου και των μανικιών ήταν διακοσμημένο με απλό, στενό κέντημα στο χρώμα της ποδιάς και ακολουθούσε μια δαντέλα 2-3 εκατοστών στο τέλειωμα του πουκαμίσου, που ήταν λίγο μακρύτερο από το σαγιά για να φαίνεται.

9. Κᾶπάκι (kǎpák), καπάκια

Κᾶπάκι (kǎpák), καπάκια

Ανασήκωμα στα άκρα των μανικιών του σαγιά. Το ανασήκωμα διακοσμείται με ταινίες βελούδινες διαφόρων χρωμάτων και με χρυσή αγοραστή δαντέλα, τᾶουπάρι (tǎupári). Επίσης υπήρχαν κωνικά κουμπιά που περιέβαλλαν τα καπάκια με θηλιές από γαϊτάνι. Καπάκια ονομαζόταν και τα ανασηκώματα της ποδιάς (των μπροστινών φύλλων) του σαγιά.

10. Κᾶτσούᾶ (kătsúĭă), κατσούλα

Κᾶτσούᾶ (kătsúĭă), κατσούλα

Το σπουδαιότερο χαρακτηριστικό της στολής των Βλάχων του νομού Σερρών, που έδινε ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια και θύμιζε περικεφαλαία αρχαίων Ελλήνων, κάτι παρόμοιο με το κάλυμμα της στολής του Ρουμλουκιού, ήταν η κατσούλα του κεφαλιού στη στολή της Βλάχας του νομού Σερρών. Γινόταν από κόκκινο υφαντό ή τσόχα σε σχήμα κυλινδρικό, σαν φέσι, και είχε 12 εκατοστά ύψος. Γαϊτάνια και χρυσογάϊτανα στόλιζαν περιμετρικά την κατσούλα. Δαντέλα χρυσή στεφανώνει γύρω-γύρω τα γαϊτάνια, διακοσμημένη με λιλίτσι (lilítsi), λουλούδια, συγκρατεί την πρόσθετη κοτσίδα από μαλλιά που στερεώνεται στο μπροστινό μέρος και επάνω στην κατσούλα, γύρω από το τεπελίκι. Χάντρες περασμένες σε κλωστή, αλυσίδες και φλουριά ασημένια και χρυσά ή *σούβαλετς*, *πιρπίντζᾶ* (súvalets, pîrpîndză), *φλουρί κου κούάρνε* (flurî ku kúárne), φλουριά σαϊτωπά, δίνουν μεγαλύτερο διάκοσμο στην κατσούλα. Μπροστά και κατακόρυφα κρέμονται 5 με 7 παραδάκια και άλλα 30 περιμετρικά της κατσούλας. Την κατσούλα συγκρατεί, περνώντας κάτω από το σαγόνι, το *μᾶγούρου* (măgúru), λουρί που αποτελείται από πλεγμένες χάντρες σε τριγωνικό σχήμα και σε

Κατδούλά (kätšülä), κατσούλα

φόντο σκούρο. Στην κορυφή της κατσούλας τοποθετείται το τάσι, *τάσιον ντι ασίμι* (tásij di asími), το γνωστό τεπελίκι, ασημένιος δίσκος με χειροποίητα σφυρήλατα σχήματα και διακοσμητικά σχέδια. Παρόμοιο κόσμημα φέρουν και άλλες παραδοσιακές στολές, π.χ. των Ποντίων, με κυρίαρχο θέμα τον δικέφαλο αετό και άλλα σχέδια. Στην κορυφή της κατσούλας δυο ασημένιες βελόνες, *ακ ντι ασίμι* (ak di asími), συγκρατούν τις κοτσίδες και το τεπελίκι. Πάνω από το τεπελίκι με καρφίτσες που έχουν χάντρινο κεφάλι στερεώνεται η βλάσκα, το μαντίλι. Επίσης στην κορυφή της κατσούλας μπαίνει η *πόσα* (póša) ή *τσεμπέρι* προς την πλάτη, ενώ εμπρός έχουμε το *ζβόνου* και την *ταίπα*. Στο μπροστινό μέρος της κατσούλας ράβονται 6 νομίσματα χρυσά και ονομάζονται *κόρου*. Στο τέλος του κόρου ράβεται ένα μεγαλύτερο νόμισμα, *ντούμπλα*, και κρέμεται μπρος στο μέτωπο. Στα πλάγια με αγκράφες στερεώνονται δεξιά λουλούδια ή άλλα διακοσμητικά (*τζουτζούφκι* džudžúfki), *σάργουσκι* (särgúški), *πιρπιντίκον* (pir-

ρindίκμ) και αριστερά καθρεφτάκι με λουλούδι Το βάρος της κατσούλας υπολογίζεται σε 2,5-3,5 οκάδες.

11. Κιόντινου (kádiny)

Μαλλί που γνέθεται για ράψιμο.

12. Κιπτάρου (kiptáru), τραχηλιά

Τραχηλιά που φοριόταν πάνω από το πουκάμισο. Ήταν ένα κομμάτι ύφασμα υφαντό ή αγοραστό πιο λεπτό από το πουκάμισο, με διάφορα σχέδια γεωμετρικά και σε διάφορα χρώματα, ανάλογα με τη στολή. Με μια κορδέλα κούμπωνε πίσω. Το *κιπτάρου ντι σίρμα* ήταν από μεταξωτό ύφασμα και δείγμα ευκατάστατης γυναίκας.

Κιπτάρου (kiptáru), τραχηλιά

13. Κουμάδου (kumáðu)

Κουμάδου (kumáðu)

Είδος νυφικού πανωφοριού με μανίκια που κατέληγαν σε καπάκια με γαϊτάνια στο τελείωμα. Φοριόταν πάνω από τη φούστα ή το φουστάνι.

14. Λαγκιόλι, φρίντζα (φύλλα) (lanǵóli), λογκιόλια

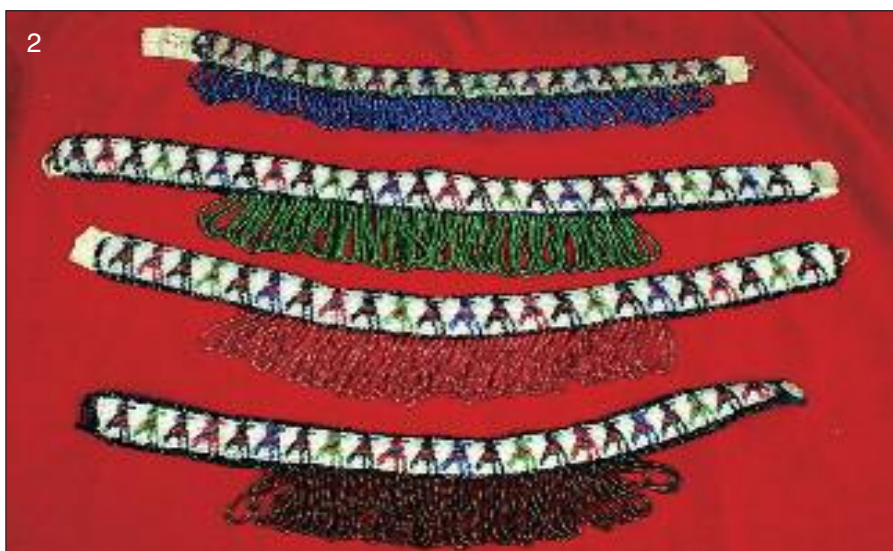
Τριγωνικά τεμάχια υφάσματος για το πουκάμισο και άλλα ενδύματα.

1. Λαπούτς, λάρπότης (lǎrúts, rǎrǒts), κάλτσες

2. Λιάσǎ (lǐásǎ)

15. Λάπούτς, πάρπότης ντι λίνᾶ (lǎpúts, pǎrpóts di línǎ), κάλτσες

Κάλτσες πλεκτές με 5 βελόνες (κάρλίτζι, kǎrlídzi) που φτάνουν ως το γόνατο. Διακοσμούνται με οριζόντιες στενές ρίγες, που μεταξύ τους μεσολαβεί χρυσόνημα. Ανάμεσα στις ρίγες υπάρχουν διάφορα διακοσμητικά σχέδια, καμωμένα κατά την πλέξη όπως *κᾱγκέλι*, *όκλι*, *λάμια*.

16. Λιάσᾶ (lǐásǎ)

Στολίδι για το λαϊμό ή το στήθος σαν γιορντάνι

17. Λιλίτσι (lilítzi), λουλούδια

Διακοσμητικά σχέδια και ταινία με χάντρες για την κατσούλα και άλλα εξαρτήματα.

18. Λιμπαντέ (libadé), λιμπαντές

Λιμπαντέ (libadé), λιμπαντές

Είδος μιντάν, βλ. πιο κάτω, πιο κοντό, μάλλινο με ύφασμα υφαντό μπλε ή μαύρο και κεντημένο με γαϊτάνια.

19. Μᾱγούρου (μαγίγυ), μαγούρι

Χάντρινο διακοσμητικό εξάρτημα, χειροποίητο εν είδει μάντα. Είναι το λουρί που συγκρατεί την κατσούλα στο λαϊμό, όπως στα στρατιωτικά κράνη. Αποτελείται από μια λουρίδα 50-60 εκ. μήκος και 2,5 φάρδος και κεντημένο με χάντρες και διάφορα γεωμετρικά σχέδια. Στο πίσω μέρος στα άκρα έχει μεταλλικούς γάντζους, *πιάστουρι* (pǐásturi), που γαντζώ-

Μαγούρου (μαγίτι), μαγούρι

νον στην κατσούλα. Για μεγαλύτερη ασφάλεια, επειδή το βάρος της κατσούλας ήταν μεγάλο, χρησιμοποιούσαν και δεύτερο ή και τρίτο μαγούρι. Τα μαγούρια των νεαρών γυναικών και κοριτσιών ήταν με έντονα χρώματα, ενώ των ηλικιωμένων είχαν σκουρότερα.

20. Μίνιτσι (mínitsi), μανίκια

Γινόταν από βελούδο αγοραστό πράσινο ή μπλε ή και άλλων χρωμάτων. Ήταν ανεξάρτητα από τη φούστα και δεν ενώνονταν με αυτήν. Μεταξύ τους ενώνονταν με μια φαρδιά υφασμάτινη λουρίδα

Μίνιτσι (mínitsi), μανίκια

βελουδένια. Στα άκρα τους ανασηκώνονταν (κᾶπᾶκι) και ήταν στολισμένα με ταινίες βελούδινες διαφόρων χρωμάτων με ενδιάμεση μια αγοραστή χρυσή δαντέλα, *τᾶσουπάρι* (tšupáři). Αυτά ήταν τα λεγόμενα καπάκια και τελείωναν με κωνικά κουμπιά, *νάστουρι* (násturĭ), που κούμπωναν σε θηλύκια από γαϊτάνι που αποτελούσε το τέλειωμα των καπακιών.

21. Μιντάν (mintán)

Μιντάν (mintán)

Είδος γιλέκου με μανίκια που το φορούσαν πάνω από τη φούστα. Είναι από βελούδο και στα άκρα του φέρει γαϊτάνια. Μπροστά δεν κουμπώνει, για να φαίνεται η τραχηλιά. Δεξιά και αριστερά υπάρχει καμιά φορά από ένα λουλούδι με χάντρες, όταν φοριέται πάνω από τη φούστα.

22. Μπιλιτζέκᾶ (bilidzékᾶ), βραχιόλι

Χρυσό με κρεμασμένο φλουρί συνήθως.

23. Μπρίνου ή Μπίρνου ντι ασίμι (Brínu / brínu di asimi), ασημοζώναρο

Μπίρνου ντι ασίμι (Brínu di asimi), ασημοζώναρο

Ασημένια, συνήθως, σπονδυλωτή μεταλλική ζώνη, που τη φορούσαν πάνω από το σαγιά και αποτελούνταν από 30-60 μεταλλικές πλάκες συνδεδεμένες μεταξύ τους. Σήμερα είναι σπανιότατο.

24. Νάστουρι (násturi), κουμπιά

Κωνικά αγοραστά κουμπιά

25. Ουτράτς (utráts)

Χειροποίητα στριφτά κορδόνια

26. Πάττω (pátw)

Είδος μικρού μαξιλαριού από μαλλί ή βάτα στο άνω εσωτερικό μέρος της κατσούλας, για να μπήγονται οι βελόνες που κρατούν διάφορα στοιχεία της κατσούλας. Στο κάτω μέρος ντύνεται με κάμποτ, για να στέκεται όρθιο.

27. Πάπούτσα (pápútsǎ), παπούτσια

Τα γυναικεία παπούτσια ήταν μαύρα, αγοραστά, από σεβρώ δέρμα και τα πουλούσαν οι κουντουράδες.

28. Πισκίρ (piskír)

Άσπρο βαμβακερό υφαντό πανί στην καθημερινή κατσούλα των ηλικιωμένων γυναικών. Χρησιμοποιούνταν και σαν πετσέτα.

29. Ποιάλ (pυάλǎ), ποδιά

Ποιάλ (pυάλǎ), ποδιά

Ποδιές έχουμε τις καθημερινές και τις γιορτινές, που έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα. Οι πρώτες είναι μάλλινες υφαντές, χειροποίητες με κεντήματα στην ύφανση και με κρόσια στο κάτω τέλειωμα και στα πλαϊνά (τσίτανκου tšítanku). Σχηματίζουν κάθετες ρίγες και αποτελούνται από ένωση δυο κομματιών. Η ποδιά από σαγιάκι, πιο σπάνια, έχει διακόσμηση από γαϊτάνια και χρυσογάτανα. Η γιορτινή ποδιά είναι από βελούδο (φρούμǎ ή κατιφέ) και στο ίδιο χρώμα με τα πρόσθετα μανίκια. Γύρω-γύρω έχει 1-3 γαϊτάνια ή 5 σιρίτια και ανάμεσά τους τσουράρι ντι χρυσάφι (tšurári di xrisáfi), χρυσή δαντέλα, σουρώνει στη μέση και ντουμπλάρεται με ύφασμα για να στέκεται ντούρα.

30. Σάρικǎ (sárikǎ)

Πανωφόρι χωρίς μανίκια από σαγιάκι. Με την προσθήκη λαγκιολιών από τη μέση και κάτω παίρνει φάρδος το ρούχο. Στο εσωτερικό υπάρχει φλόκος ενώ το εξωτερικό είναι λείο. Στολίζεται με διάφορα γαϊτάνια.

Σάρικǎ (sárikǎ)

31. Σῆμέ (σαγιάς)

Σῆμέ (σαγιάς)

Ο σαγιάς ήταν μάλλινος, βαμβακερός ή μεταξωτός (ο νυφιάτικος). Για τον μεταξωτό αγόραζαν ύφασμα έτοιμο με ρίγες. Τον μεταξωτό σαγιά μετά τον γάμο τον φορούσαν σαν επίσημο ένδυμα μέχρι τα 30 τους χρόνια, μετά φορούσαν μάλλινο ή βαμβακερό με σκουρότερα χρώματα. Ο μάλλινος είναι μονόχρωμος με σχιστές τσέπες ανάμεσα στα δυο λαγκιόλια (στη ραφή τους). Πίσω από το λαϊμό ο σαγιάς ανασηκώνεται εν είδει κολάρου. Τα μανίκια του σαγιά έχουν καπάκια, δηλ. ανασήκωμα, στις άκρες τους που είναι διακοσμημένο με 6 σειρές από γαϊτάνια και χρυσόνημα. Όπως τα μανίκια έτσι διακοσμημένες είναι και οι αναδιπλώσεις του σαγιά δεξιά και αριστερά (καπάκια), που δίνουν ιδιαίτερη ομορφιά στο σαγιά. Ο καλοκαιρινός σαγιάς δεν έχει μανίκια και φαίνονται τα μανίκια του πουκάμισου. Όλα τα τελειώματα του σαγιά στολίζονται με γαϊτάνια και μπροστά κουμπώνει με χειροποίητα κουμπιά από γαϊτάνι που δένονται σε κόμπο.

Σιλιβάρι ντι κουστούρᾶ
(silivári di kustúřä)

32. Σῆμέ (šáme)

Πανωφόρι παρόμοιο με το κουμάσσυ, από δαμάσκο ύφασμα, με τη διαφορά ότι ήταν μονόχρωμο, συνήθως βυσσινί, και φοριόταν κι αυτό σαν νυφικό πανωφόρι.

33. Σιλιβάρι ντι κουστούρᾶ (silivári di kustúřä)

Αλυσίδα που κρεμόταν από το ασημοζώναρο και κατέληγε σε σπαστό σουγιά στην άκρη.

34. Σκουρτάκă (škurtákă)

Σκουρτάκă (škurtákă)

Είδος γιλέκου χωρίς μανίκια, στολισμένο με γαϊτάνια χρυσαφένια και ουτράτς πάνω στο ύφασμα. Αποτελεί απαραίτητο εξάρτημα της φορεσιάς πάνω από το μεταξωτό σαγιά ή τη φούστα και το τσιπούνι. Είναι μάλλινο χειροποίητο σαγιάκι και κοντό, πάνω από τη μέση, για να φαίνεται η ζώνη. Στον περίγυρο μερικές φορές έφερε γούνα μαύρη. Αποτελεί πολύτιμο κομμάτι της νυφικής στολής

35. Τάσου ντι ασίμι (tásu di asimi), τεπελίκι

Ασημένιος δίσκος με διάμετρο 10-15 εκ. στην κορυφή της κατσούλας με διάφορα διακοσμητικά στοιχεία και με κύριο τον δικέφαλο αετό. Ήταν σφυρήλατο κόσμημα με πλούσιο διάκοσμο. Το τεπελίκι ολόγυρα περιβάλλεται από νομίσματα η ασημένια ελάσματα, ρούκι (rúki, εν. ρούπου = νόμισμα), ρουπία.

Τάσου ντι ασίμι (tásu di asimi)

Ρούκι (rúki)

Τζουτζούφκι (džudžífki)

Τσιβρέ (tsivré) σεβρές

36. Τζουτζούφκι (džudžífki), τζουτζούφκια

Στολίδια, μεταλλικά ή χάντρινα, στην κατσούλα.

37. Τσιβρέ (tsivré) σεβρές

Άσπρο λεπτό κεντημένο μαντίλι, δεξιά και αριστερά από το ζουνάρι της ποδιάς.

38. Τσιπούνι (tsipúni), τσιπούνι

Τσιπούνι (tsipúni), τσιπούνι

Τσιπούνι (tsipúni), τσιπούνι

Είδος φουστανέλας που αντικαθιστά σε ορισμένες περιπτώσεις τη φούστα ή φοριέται σαν πανωφόρι πάνω από τη φούστα. Είναι υφαντό χειροποίητο δίμιτο. Έχει κόκκινο χρώμα για τις νέες και σκούρο για τις ηλικιωμένες, χωρίς μανίκια και ανοιχτό μπροστά μέχρι κάτω ενώ συγκρατείται από δυο κουμπιά, χειροποίητα, στη μέση. Στην κατασκευή του έχει για τις νέες πολλά κατακόρυφα λαγκιόλια, για να σχηματίζει πιέτες, ενώ για τις ηλικιωμένες τα λαγκιόλια είναι οριζόντια προς ένα κατακόρυφο κεντρικό, τη μάνα. Υπάρχει και στην ανδρική φορεσιά, που αντικαθίσταται από την φουστανέλα και ονομάζεται και κάντουδε.

**39. Τσόμπρᾶ
(tšómbřă),
τσεμπέρι**

Το γνωστό μαντίλι που αντικατέστησε τα τελευταία χρόνια την κατσούλα.

Τσόμπρᾶ (tšómbřă),
τσεμπέρι

Φούστᾶ (fústă), φούστα

κατά κάποιο τρόπο τον σαγιά, ο οποίος φοριόταν ως νυφικό φόρεμα μέχρι πρόσφατα. Η φούστα είναι πιο κοντή από το πουκάμισο και στον ποδόγυρό της έχει 4-5 γαϊτάνια κόκκινα, μπλε, μαύρα που σχηματίζουν μια φάσα 4-5 εκατοστών. Στη μέση συγκρατείται με γαϊτάνια και σουρώνει ενώ την περιβάλλουν 4-5 άλλα γαϊτάνια. Για να μη χαλούν οι πιέτες στον ποδόγυρο, πιάνονται με μάλλινη γνεσμένη κλωστή που λέγεται *κιάντινου*.

40. Τῆουπᾶρι (tşupári), χρυσή δαντέλα

Χρυσή αγοραστή δαντέλα για τα μανίκια, *τῆουπᾶρι ντι χρυσάφι*

41. Φουρκέτᾶ (furfekătă)

Δαντέλα με χάντρες και πούλιες στη *βλάσκᾶ* και γενικά δαντέλα που γίνεται με φουρκέτα.

42. Φούστᾶ (fústă), φούστα

Φοριόταν πάνω από το πουκάμισο. Ήταν ρούχο χειροποίητο, μάλλινο υφαντό, πιο λεπτό από το δίμιτο και γνωστό ως *αλᾶτζέ* (alădzé). Φόρεμα χωρίς μανίκια και ανοιχτό μέχρι τον οφαλό και με χρώμα κόκκινο με κρεμέζι βαμμένο και για τις πενηθοφορούσες και ηλικιωμένες σκούρο μπλε. Το κάτω μέρος γινόταν με 8 τεμάχια υφάσματος και με υφάδι από κλωστή που γνέθεται στη ρόκα και σχηματίζει πιέτες, (*κλίίνχ κλίήι*), γι' αυτό και έχει φάρδος 2,5 οργιές. Το πάνω μέρος υφαίνεται με υφάδι από το τσικρίκι, δίμιτο με 4 μιτάρια - 4 πατήτρες, και είναι πιο γερό από το κάτω. Αντικατέστησε

Τόκᾶ (tókă), τοκάς

Ανδρική φορεσιά

1. Αρακάβίτσα (arākāvītsä), επιμάνικα

Αρακάβίτσα (arākāvītsä), επιμάνικα

Μάλλινα επιμάνικα, πλεγμένα με 5 βελόνες, που έφταναν ως κάτω από τον αγκώνα.

2. Ζμιάνα / σιντρόφε (zmiānă / sindrófe), σώβρακο

Λευκό, βαμβακερό (πίντζα) ή μάλλινο (κατασάρκου)

Ζμιάνα / σιντρόφε (zmiānă / sindrófe), σώβρακο

3. Κάμιάσε (kāmjiāše), πουκάμισο

Πουκάμισο με λαγκιόλια που έφτανε μέχρι τα γόνατα. Συνήθως τα μανίκια, που φαίνονταν κάτω από το σαγιά, τελείωναν σε δαντέλα με φουρκέτα δουλεμένη σε κασνάκι με πούλιες, σπάρτζιτς (spärdzīts), σε χρώμα χρυσαφί. Η λαιμουδιά είχε κέντημα με ψαροκόκκαλο.

4. Κάντουσε ή τσιπούνι (kändúše / tsiṗúni)

Ανδρική φορεσιά, πτυχωτή στα νώτα, λευκή, από σαγιάκι, αμάνικο πανωφόρι που αντικατέστησε τη φουστανέλα.

Κάντουσε (kändúše)

Λάπούτς (lǎpúts), κάλτσες

5. Κιουστέκι (kústéki)

Ασημένιο αλυσιδωτό κόσμημα συνήθως γαντζωμένο στο δεξί ώμο.

6. Λάπούτς (lǎpúts), κάλτσες

Κάλτσες παρδαλές, κεντητές μέχρι τα γόνατα. Χρυσοκέντητες φορούσαν οι Γραμμουσιτιάνοι γαμπροί.

7. Μάρτσου (mártsu)

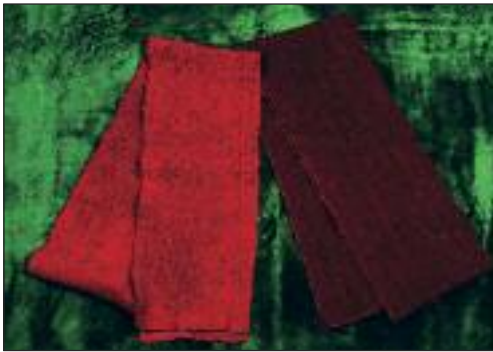
Ιμάντας με χάντρες πολύχρωμες και φούντες σαν κομπολόι.

8. Μπρίνου (brînu), ζουνάρι

μάλλινο στη μέση

9. Νάπίρτικă (năpîrtikă), φιδάκι

Ομοίωμα φιδιού καμωμένο από χάντρες και χρησίμευε ως μπεγλέρι των αντρών. Συνήθως ήταν δώρο προς τους αρραβωνιαστικούς, συζύγους, κουριάδους κ.λπ.

Μπρίνου (brînu), ζουνάρι

Νάπίρτικă (năpîrtikă), φιδάκι

10. Σάλι (sáli)

Είδος κασκόλ με μπλε και άσπρες ρίγες, με φούντες στα άκρα και σύμβολο προσήλωσης στην εθνική ιδέα. Το φορούσαν μόνον άντρες αλλά αργότερα και γυναίκες. Εμφανίζεται σε πολλές φωτογραφίες.

11. Σιλβάρε (șilvăre) σαλβάρι

Είδος παντελονιού από υφαντό πανί

12. Τάμπάρε (tămbăre)

Η γνωστή κάπα

13. Τάμπάρουσκă (tămbărușcă)

Κοντόκαπα, πιο ελαφριά από την κάπα και πιο κοντή, για την ημέρα και για τα μικρά παιδιά.

Σιλβάρε (șilvăre) σαλβάρι

Τάμπάρε (tämbäre)

Τάμπάρουδκά (tämbäriškä)

14. Τζιουμαντόνι (džumandáni)

Χειροποίητο σταυρωτό γιλέκο, βυssινί από σαγιάκι (δίμιτο μάλλινο), διακοσμημένο με χρυσά γαϊτάνια. Φοριέται πάνω από το τσιπούνι.

Τζιουμαντόνι (džumandáni)

Τζιουμαντάνι (džumandáni)

15. Τσόαριτσι (tšjáritsj)

Ποδονάρια, είδος καλσόν, που φοριόταν για να κρατούν ζεστά τα πόδια. Συγκρατούνταν πάνω στο μηρό με κορδονάκια.

Τσόαριτσι (tšjáritsj)

Πληροφορήτριες: Μαρία Θεοχάρη-Σερέτη, Μαρία Λάππα-Βέρρου, Αναστασία Τραγούδα-Θεοχάρη

Γλωσσάρι

- *ακ ντι ασήμι* (ákũ di asími), ασημοβελόνα
- *αλάξιγια* (aláksíjia), η (νυφιάτικη) στολή
- *αλατζέ* (aládzé), αλατζάς
- *αράκᾱβίτσα* (arākānívtsā), μάλλινα επιμάνικα
- *βλάσκα* (vláskā), τετράγωνη μαντίλα
- *γιουρντάνι* (ýurdáni), γιορντάνι με χρυσά φλουριά περασμένα σε κλωστή
- *γκούρα ντι κάμεάσι* (gúra di kāmíāši), λαιμουδιά
- *ζᾱρκούλα* (zārkúlā), κουκούλα της κάπας
- *ζβόνου* (zvonũ), λεπτό αραχνοῦφαντο πέπλο
- *ζιμᾱνά* (zimānā) σᾱβρακο λεπτό, βαμβακερό σαν το πουκάμισο που ἔδενε με βρακοζᾱνα
- *ζουνίτσα* (zunítsā), ζωνάκι καμωμένο με χάντρες
- *κάλια κούσκιρλορ* (kálja kúskirlor), ο δρόμος των πεθερικών), σειρά από χάντρες στον κεφαλόδεσμο της νύφης που σήμαινε ότι ο δρόμος ήταν για τα πεθερικά ανοιχτός να πάρουν τη νύφη.
- *κατασάρκου* (katasárku), φανέλα μάλλινη πλεχτή
- *κατιφέ* (katifé), βελούδο
- *κάγκελί* (kāngélī), κάγκελα, σχέδια για τις κάλτσες
- *κάμιᾱσε* (kāmíāše), πουκάμισο υφαντό, λευκό βαμβακερό, κοντό μέχρι μετά τα γόνατα
- *κᾱντούσε - τσιπούνι* (tsipúni - kāndúše), τσιπούνι
- *κάπακι* (kāpākī), καπάκια, ανασήκωμα στα άκρα των μανικιών του ή του κάτω μπροστινού μέρους του σαγιά
- *κάπρινᾱ* (kāprínā), γιδότριχα
- *κάρλίτζι* (kārlídzi), βελόνες πλεξιμάτος
- *κάτσούλα* (kātsúlā), το κάλυμμα της κεφαλής
- *κιάντινου* (kádínũ), μάλλινη γνεσμένη κλωστή
- *κιουστέκι* (kústéki), ασημένιο αλυσιδωτό κόσμημα
- *κιπτάρου* (kiptárũ), τραχηλιά,
- *κιπτάρου ντι σίρμα* (kiptárũdi sírmā), τραχηλιά από μεταξωτό ύφασμα
- *κλίχι* (klíhī), πτυχές στη φουστανέλα
- *κουμάσου* (kumāšũ), είδος νυφικού πανωφοριού με μανίκια
- *κουντούσου* (kundúšũ), τσιπούνι, σαν αμάνικο ημιπαλτό, λευκό από σαγιάκι και πτυχωτό στα νᾱτα, που αντικατέστησε τη φουστανέλα.
- *λαγκιόλι, φρίντζᾱ* (langóli, fríndzā), λαγκιόλια, φύλλα
- *λάπουτς* (lāpúts), κάλτσες με ρίγες
- *λιλίτσι* (lilítsi), λουλούδια για διακόσμηση ρούχων
- *λιμπαντέ* (libadé), είδος μιντάν, βλ.λ.

- *λιάσα* (ljasă), στολίδι για το λαιμό ή το στήθος σαν γιορντάνι
- *μάρτσου* (mártsu), μιάντας με χάντρες πολύχρωμες και φούντες σαν κομπολόι.
- *μαγούρου* (magúru), το λουρί που συγκρατεί την κατσούλα στο λαιμό
- *μαρτζιάλι* (mărdziáli), χάντρες
- *μιντάν* (mintán), είδος γιλέκου με μανίκια
- *μίνιτσι* (mínitsi), μανίκια
- *μπίνου* (*μπρίνου*) ντι *ασίμι* (bínu [brínu] di asími), ασημοζώναρο
- *μπιλιτζέκă* (bilidzékă), βραχιόλι
- *μπρίνου* (brínu), ζουνάρι
- *νάστουρι* (násturi), κουμπιά
- *νăπίρικă* (năpírikă), ομοίωμα φιδιού καμωμένο από χάντρες
- *νιάλε* (niale), δαχτυλίδια
- *ουτράτς* (utráts), χειροποίητα στριφτά κορδόνια
- *πάτου* (pátu), είδος μικρού μαξιλαριού από μαλλί ή βάτα στο άνω εσωτερικό μέρος της κατσούλας
- *πăπούτσα* (păpútsă), παπούτσια
- *πăρπότης* (părpóts), κάλτσες με ρίγες
- *πιάστουρι* (píasúru), μεταλλικοί γάντζοι που γαντζώνουν στην κατσούλα
- *πιρπιντίκου* (pirpindíku), διακοσμητικά κατσούλας
- *πιρπίντζă* (pirpíndză), φλουράκια
- *πισκίρ* (piskír), άσπρο βαμβακερό υφαντό πανί στην καθημερινή κατσούλα των ηλικιωμένων γυναικών.
- *ποάλα* (puală), ποδιά
- *πόσα* (pósa), τσεμπέρι
- *ρούκι* (rúki, εν. ρούπου = νόμισμα), ρουπία, που περιβάλλουν το τεπελίκι
- *σάλι* (sáli), είδος κασκόλ
- *σάρικă* (sárikă), πανωφόρι, χωρίς μανίκια από σαργιάκι με φλόκια
- *σăιέ* (săié), σαργιάς
- *σăργούσκι* (sărgúski), διακοσμητικά κατσούλας
- *σιλιβάρι ντι κουστουρά* (silivári di kustúra), αλυσίδα που κρεμόταν από το ασημοζώναρο και κατέληγε σε σπαστό σουγιά στην άκρη
- *σιντρόφε* (sindrófe) σώβρακο λεπτό, βαμβακερό σαν το πουκάμισο που έδενε με βρακοζώνα
- *σούβαλετς* (súvalets), φλουράκια
- *σπάρτζιτς* (spardzíts), πούλιες σε χρώμα χρυσαφί. Η λαμιουδιά είχε κέντημα με ψαροκόκκαλο.
- *σίλβारे* (šilväre), σαλβάρι, είδος παντελονιού από υφαντό πανί
- *σίάμε* (šáme), πανωφόρι παρόμοιο με το κουμάτσου, βλ.λ.

- *σκουρτάκᾶ* (škurtákă), είδος γιλέκου χωρίς μανίκια
- *τάσου ντι ασίμι* (tasu di asimi), τεπελίκι, ασημένιος δίσκος στην κορυφή της κατσούλας
- *τᾶμπᾶρούσκᾶ*, κοντόκαπα, πιο ελαφριά από την κάπα και πιο κοντή
- *τᾶμπᾶρε* (tămbăre), κάπα από γιδότριχα
- *τζουτζούφκι* (džudžúfki), στολίδια, μεταλλικά ή χάντρινια, στην κατσούλα.
- *τζιουμᾶντάνι* (džumăndáni), χειροποίητο σταυρωτό γιλέκο με μανίκια, δίμιτο
- *τσαρούχι* tsărúxi, τσαρούχια
- *τσεβρές*, άσπρο λεπτό κεντημένο μαντίλι
- *τσιπούνι* (tsipúni), τσιπούνι, είδος φουστανέλας που αντικαθιστά τη φούστα ή φοριέται σαν πανωφόρι πάνω από τη φούστα
- *τσίτάνκου*, tšitánku, τελείωμα στις ποδιές και στα μαξιλάρια
- *τσοάριτσι*, (tšumărítsi), ποδονάρια, είδος καλσόν
- *τσόμπρᾶ* (tšómbřă), τσεμπέρι
- *τσομπάρι* (tšupári), χρυσή αγοραστή δαντέλα
- *φλουρί κου κουάρνε* (flurij ku kuarne), φλουριά σαϊτωτά
- *φουρκέτᾶ* (furkétă), δαντέλα με χάντρες και πούλιες
- *φούστᾶ* (fústă), φούστα, ρούχο χειροποίητο, μάλλινο υφαντό, πιο λεπτό από το δίμιτο
- *φρούμᾶ* (frúmă), βελούδο

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΒΛΑΧΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Η βλαχόφωνη δημοτική ποίηση και μουσική είναι αναμφισβήτητη αλλά άγνωστη στην ελληνική επιστημονική έρευνα, της οποίας η συμβολή περιορίζεται σε ορισμένες, ιδίως ερασιτεχνικές, προσπάθειες για τη συλλογή και καταγραφή βλαχόφωνων τραγουδιών όπως του Σ. Παπαγεωργίου, "Τα κατά γάμον έθιμα εν Σαμαρίνα της Μακεδονίας", *Λαογραφία* 2 (1910) 431-446, του Β.Ι. Βήκα, "Ο γάμος παρά τοις Βλαχοφώνοις (γαμήλια έθιμα εν Γουδοβάσδα)", *Λαογραφία* 6 (1917) 122-123, του Α. Τοπάλη, "Τα χωριά Άνω και Κάτω Μπεάλα", *Μακεδονικά* 12 (1972) 424, του Α. Κολτσίδα, *Οι Κουτσόβλαχοι Α'*, Θεσσαλονίκη, 1976, της Παπαζήση-Παπαθεοδώρας, *Τα τραγούδια των Βλάχων*, Αθήνα, 1985, του Γ. Παδιώτη, *Βλάχικα τραγούδια του Μετσόβου*, Căntitsi armânești di Aminciu, χ.χ.

Για μια ευρύτερη έρευνα και θεώρηση του υλικού πρέπει κανείς να ανατρέξει σε ξένους μελετητές και συλλογείς, ιδίως Βλαχόφωνους, που μορφώθηκαν, έδρασαν και επηρεάστηκαν από τη Ρουμανία. Βλάχικα τραγούδια σε ξένους μελετητές βρίσκουμε στους Α.Ι. Wace - Μ.Σ. Thompson, *The Nomads of the Balkans*, London, 1914 (= Οι νομάδες των Βαλκανίων. Θεσσαλονίκη 1989, Αδελφοί Κυριακίδη), G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig, I, II, 1895, *Die Sprache der Olympto-Walachen*, Leipzig, 1888, Μ. G. Obedenaru, *Texte Macedoromâne*, București, 1891, V. Peprescu, *Mostre Dialectul Macedoromân*, București, 1881, II, 1882. P. Papahagi, *Din literatura poporană a Aromânilor*, București, 1900, T. Papahagi, *Antologie Aromânească*, București, 1922, *Originea Muloviștenilor și Gopeșenilor in lumina unor texte*, București, 1930, P. Papahagi, *Poezia instreinarii la Aromâni*, București, 1922, I, Caranica, *130 Melodii populare aromânești*, București 1937, G. Marcu, *Folklor musical aromân*, București, 1977, S. Baud-Bovy (*Chansons aromounes de Thessalie - Κουτσοβλαχικά τραγούδια της Θεσσαλίας*, Θεσσαλονίκη 1990, Αδελφοί Κυριακίδη).

Βασικό εμπόδιο για την προσέγγιση του βλαχόφωνου δημοτικού τραγουδιού για την ελληνική έρευνα στάθηκε η γλώσσα των Βλαχόφωνων, μια

νεολατινική γλώσσα που κατάγεται από τη λαϊκή λατινική που μετέφεραν οι Ρωμαϊκές λεγεώνες στη Βαλκανική και που διασώθηκε σε ορισμένες νησίδες της Βαλκανικής χερσονήσου.

Οι ελληνόφωνοι ερευνητές χωρίς τη γνώση της κουτσοβλαχικής είναι αδύνατο να προσεγγίσουν τη δημοτική ποίηση των Βλάχων και δεύτερο η έλλειψη γραπτής μορφής των δημοτικών τραγουδιών καθιστά γι' αυτούς ακόμη δυσκολότερη τη μελέτη τους, ιδίως όταν θέλουν να μελετήσουν τη ρίμα και το μέτρο τους ή τη φωνητική αρμονία τους, δεδομένου ότι ορισμένοι φθόγγοι της Κουτσοβλαχικής είναι άγνωστοι στην ελληνική γλώσσα. Όλα αυτά αποθαρρύνουν τους μελετητές να ασχοληθούν με τη βλάχικη δημοτική ποίηση και μουσική, μολονότι για την τελευταία έχουμε πρόσφατες εργασίες που ασχολήθηκαν επιστημονικά με τη μουσική και προσδοκούμε αγαθά αποτελέσματα.

Έτσι το πρόβλημα της έρευνας εναπόκειται στους ίδιους τους Βλάχους να αναδειξουν μελετητές της δημοτικής ποίησης που να γνωρίζουν καλά την Κουτσοβλαχική γλώσσα, μολονότι οι χρονικές συγκυρίες είναι δυσμενείς μια και έπρεπε πριν από πολλά χρόνια να είχε αρχίσει η έρευνα. Σήμερα γνωρίζουμε ότι το δημοτικό τραγούδι χάνεται και κυρίως, ενώ κάπως αναβιώνει, δεν παράγεται καινούργιο, μιας και έλειψαν οι κατάλληλες συνθήκες που το δημιούργησαν. Τέλος δεν έλειψε και κάποια προκατάληψη, συνέπεια της αμάθειας και της μονόπλευρης και ελλειπτικής γνώσης των Κουτσοβλαχικών πραγμάτων.

Για μια σωστή θεώρηση του όλου ζητήματος πρέπει να ληφθούν υπόψη ορισμένες παράμετροι, ώστε να στοιχειοθετηθούν οι απαραίτητες βάσεις για μια μελλοντική συλλογή και έρευνα των Βλάχικων τραγουδιών.

Πρώτον πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι η πολιτιστική αφετηρία και το πολιτιστικό υπόβαθρο των Βλάχων είναι κοινό με τους ελληνόφωνους κατά την ιστορική διαδρομή αυτών των ανθρώπων. Η κοινή παιδεία, η ίδια θρησκεία, τα ίδια ήθη και έθιμα, ο ίδιος γεωγραφικός χώρος και η ίδια ιστορική πορεία δεν διαφοροποιούν τη σκέψη, τη νοοτροπία και τον συναισθηματικό κόσμο αυτών των δυο ομάδων. Αμφότεροι αποτελούν ένα αδιάσπαστο σύνολο πολιτιστικών στοιχείων που διαφέρουν μόνο ως προς τη γλωσσική έκφραση, χωρίς αυτή να αποτελεί φραγμό ή αλλοίωση του πολιτιστικού οράματος αυτών των ανθρώπων. Επιπλέον το πέρας των Βλάχων από τον ένα γλωσσικό κώδικα στον άλλο, δηλ. από τα Βλάχικα στα Ελληνικά, υπήρξε κοινός τόπος για όλους τους Βλάχους τόσο στην καθημερινή έκφραση όσο και στη δημοτική ποίηση. Ο Βλάχος εκφράζεται και συνθέτει ποίηση τόσο στα ελληνικά όσο και στα βλάχικα και τραγουδάει εξίσου σωστά τόσο τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια όσο και τα βλάχικα.

Η δίγλωσση παιδεία και η πολιτιστική έκφραση, που πριν από μερικές δεκαετίες ήταν για τις συναφείς επιστήμες αρνητικό στοιχείο, δηλ. ένας δίγλωσσος δεν μπορεί να κατέχει εξίσου σωστά δυο γλώσσες, στην περίπτωση των Βλάχων καταρρίπτεται όπως και για όλους τους δίγλωσσους πληθυσμούς. Έτσι, όσον αφορά το δημοτικό τραγούδι, παρατηρούμε ότι ο Βλάχος περνάει από τον ένα κώδικα στον άλλο με μεγάλη ευκολία και το μοναδικό κίνητρο είναι η ποιότητα της μελωδίας και το περιεχόμενο των στίχων. Η γλώσσα ουδέποτε στάθηκε εμπόδιο για την επιλογή τού τι θα τραγουδήσει αλλά το κύριο στοιχείο που τον προσείλκυε ήταν όλα εκείνα τα στοιχεία που και στις μέρες μας επιβάλλουν ένα τραγούδι είτε αυτό είναι ελληνικό είτε ξένο, είτε με ελληνικούς στίχους είτε με ξενόγλωσσους, αρκεί να εκπληρώνει ορισμένες προϋποθέσεις, που είναι η μόδα και η απήχηση που προκαλεί το κάθε τραγούδι, χωρίς να συντρέχουν λόγοι γλωσσικής γειτνίασης ή άλλων παραμέτρων.

Ένα άλλο ζήτημα που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη είναι η νοθεία της βλαχόφωνης ποίησης και η κατασκευή δήθεν δημοτικών τραγουδιών για λόγους προπαγανδιστικούς. Είναι γνωστό ότι το τραγούδι αποτελεί ικανό φορέα ιδεολογίας, γιατί απευθύνεται σε μεγάλο πλήθος ανθρώπων, έχει τη δυνατότητα να υποκρύπτει τις πραγματικές του προθέσεις και ακόμη να αποστηθίζεται εύκολα και να προκαλεί συναισθηματικές αναταράξεις στον άνθρωπο. Πολλές προπαγάνδες χρησιμοποίησαν το τραγούδι, τόσο τη μελωδία όσο και τους στίχους, για να διαδώσουν τις ιδέες τους και να αγγίξουν τον συναισθηματικό κόσμο αυτών στους οποίους απευθύνεται. Έτσι η ρουμανική προπαγάνδα θεώρησε πρόσφορο μέσο την κατασκευή και διάδοση βλαχορουμάνικων τραγουδιών που φανερά ή κρυφά προπαγάνδιζαν ορισμένες ιδέες και απόψεις που πρέσβευαν. Τα τραγούδια αυτά, δυσδιάκριτα από τον κόσμο, όπως είναι φυσικό, ποτέ δεν έφτασαν στο σημείο να παίξουν κάποιο σημαντικό ρόλο στη ζωή και στην συμπεριφορά των Βλάχων, γιατί τα περισσότερα είχαν προσωρινή επιτυχία και διάδοση ενώ εμφανώς μερικά αποτελούσαν ξένο σώμα ανάμεσα στους Βλάχους. Αυτό το γεγονός της νοθείας στάθηκε, όπως και η εν γένει ρουμανική προπαγάνδα, ένας ακόμη λόγος παρακμής της βλάχικης γλώσσας και πρόσημα για μερικούς να καταδικάσουν το σύνολο των τραγουδιών και την βλάχικη γλώσσα ως σημείο αντεθνικής συμπεριφοράς και φόβητρο για τους ομιλητές της.

Όλα αυτά γέννησαν και ένα ενδοβλαχικό ψευδοπρόβλημα με την υποστήριξη της ιδέας ότι δεν υπάρχει κουτσοβλαχική δημοτική ποίηση. Η γνώμη αυτή είναι αστήριχτη και απαράδεκτη από το σύνολο σχεδόν των Βλάχων. Η υποστήριξη αυτής της άποψης από μη επιστημονικές εργασίες που στηρίζονται σε ποσοτικά κριτήρια, δηλ. εφόσον οι περισσότεροι λένε

ότι δεν υπάρχει βλάχικη δημοτική ποίηση και ότι οι Βλάχοι τραγουδούν μόνο ελληνικά, τότε δεν υπάρχει και δημοτική βλάχικη ποίηση!.

Μια τέτοια ιδέα είναι αντίθετη προς την αλήθεια και αποτελεί προσπάθεια να μειωθεί η ικανότητα των Βλάχων για τη δημιουργία δημοτικής ποίησης. Κανένας Βλάχος δεν πείθεται ότι τα τραγούδια που τραγουδούσαν οι γονείς, οι παππούδες του και οι ίδιοι αποτελούν προπαγανδιστικά κατασκευάσματα. Η αλήθεια αυτής της άποψης αποδεικνύεται από τα πολυάριθμα βλάχικα τραγούδια που προϋπήρχαν της ρουμανικής προπαγάνδας, που εμφανίζεται γύρω στα 1860. Μαρτυρίες των ίδιων των Βλάχων αλλά και ξένων ερευνητών μάς πληροφορούν ότι οι Βλάχοι τραγουδούσαν και πριν την εμφάνιση της ρουμανικής προπαγάνδας και της κατασκευής ρουμανοβλάχικων τραγουδιών. Όστε και ιστορικά καταρρίπτεται η ιδέα της άρνησης των βλάχικων δημοτικών τραγουδιών. Δεύτερο, είναι απίθανο να υποθέσει κανείς ότι όλα τα εκατοντάδες βλάχικα δημοτικά τραγούδια εμφανίστηκαν και τα εγκολπώθηκαν οι Βλάχοι σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα κατά το οποίο εμφανίζεται η ρουμανική προπαγάνδα. Ακόμη είναι ακατανόητο να υπάρχουν κατασκευασμένα βλάχικα τραγούδια που να εξυμνούν τους κλεφταρματωλούς και τους αγώνες τους για την εθνική απελευθέρωση.

Ένας που υποστηρίζει την ανυπαρξία βλάχικων δημοτικών τραγουδιών φαίνεται ότι δεν έζησε ανάμεσα σε Βλάχους και δεν παραβρέθηκε σε γάμους και γλέντια, για να ακούσει βλάχικα τραγούδια και να δει την αγαλλίαση και ευφροσύνη στα πρόσωπα των ανθρώπων που τα τραγουδούσαν.

Η παρανοϊκή ταύτιση όσων τραγουδούν βλάχικα τραγούδια με άτομα που δεν έχουν ορθή εθνική συμπεριφορά διαιωνίζει το γνωστό δίλημμα, το ενοχικό σύνδρομο των Βλάχων, γιατί η ιστορική μοίρα τους έδωσε ένα ξένο γλωσσικό κώδικα και πρέπει καθημερινά να αποδεικνύουν ότι "δεν είναι ελέφαντες". Η απολογητική αυτή συμπεριφορά των Βλάχων ίσως δικαιολογείται για κάποιες άλλες εποχές, σήμερα όμως αποτελεί αιτία της παρακμής τους και της βλάχικης γλώσσας.

Τα ελληνόφωνα τραγούδια τραγουδιούνται από τους Βλάχους με την ίδια ευχαρίστηση και αγαλλίαση με την οποία τραγουδούν τα βλάχικα, γιατί οι Βλάχοι διαθέτουν την ικανότητα να χειρίζονται εξίσου καλά τους δυο γλωσσικούς κώδικες. Άλλωστε η ελληνική αποτελεί ταυτόχρονη μητρική γλώσσα για τους Βλάχους και μάλιστα τα ελληνικά των Βλάχων είναι καλύτερα από τους ομιλητές των ελληνικών ιδιωμάτων της υπαίθρου. Κανείς Βλάχος δεν αναγνωρίζεται ως δίγλωσσος όταν μιλάει ελληνικά γιατί δεν κάνει φωνητικά και γραμματικά λάθη και η χροιά (το αξάν) της φωνής του δεν προδίδει αλλόγλωσσο άτομο, όπως συμβαίνει με άλλους δίγλωσσους πληθυσμούς.

Ένα άλλο ζήτημα είναι η μετάφραση ελληνικών δημοτικών τραγουδιών από τα Ελληνικά στα Βλάχικα. Η ενέργεια αυτή δηλώνει την επιθυμία για το καλό τραγούδι και την μεταφορά του στα Βλάχικα για καλύτερη κατανόηση και παράλληλα για να γίνει κτήμα και όσων γνώριζαν λιγότερα Ελληνικά. Είναι ανάγκη να ερευνηθεί ποια τραγούδια προτιμώνται να μεταφράζονται και ποιο ρόλο παίζει το περιεχόμενό τους, ώστε να τους οδηγούν σε μια τέτοια ενέργεια, δεδομένου ότι εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν οι δισκογραφικές εταιρείες, ώστε να μεταγλωττίζονται για κερδοσκοπικούς λόγους. Διαπιστώνουμε ότι πολλά βλάχικα τραγούδια υπάρχουν και στα ελληνικά λέξη προς λέξη παρόμοια και είναι φυσικό να θεωρούμε τα ελληνικά τραγούδια ως πρότυπα, μολονότι δεν αποκλείεται και το αντίστροφο σε ορισμένες περιπτώσεις.

Η αξία της έρευνας της βλαχόφωνης ποίησης έγκειται στο γεγονός ότι οι Βλάχοι αποτελούν αυτόχθονο στοιχείο του ελληνικού χώρου που διατήρησε την καθαρότητά του λόγω της ενδογαμίας και της απομόνωσης των οικισμών τους από τα μεγάλα αστικά κέντρα. Μια παράλληλη εξέταση της ελληνικής δημοτικής ποίησης με την αντίστοιχη βλαχική μπορεί να μας οδηγήσει μέχρι την ανεύρεση ποιητικών μοτίβων που να φθάνουν ως την αρχαιότητα.

Η στιχουργική των βλάχικων τραγουδιών παρουσιάζει ποικιλία. Υπάρχουν δυο κατηγορίες τραγουδιών, με ομοιοκαταληξία και χωρίς ομοιοκαταληξία. Ο αριθμός των συλλαβών επίσης ποικίλλει. Έχουμε 6, 7, 8 σύλλαβους ή 7+8 ή 8+7 σύλλαβους, 10σύλλαβους και 12σύλλαβους στίχους. Ο τροχαϊκός 7σύλλαβος και 8σύλλαβος είναι τα πιο κοινά μέτρα χωρίς να υπολείπονται και τα υπόλοιπα. Στην Πίνδο και στο Γράμμο παρατηρούμε ανομοιοκαταληξία ενώ στους νότιους Βλάχους συχνή είναι η ομοιοκαταληξία.

Το περιεχόμενο των τραγουδιών μάς οδηγεί σε μια κατηγοριοποίηση των βλάχικων τραγουδιών. Έχουμε τραγούδια που αναφέρονται στη φύση και στην αγάπη των Βλάχων προς αυτήν, στα βουνά, στον έρωτα, στις αναχωρήσεις των κοπαδιών και στις μετακινήσεις, στην ξενιτιά, στη ζωή των караβанаραιών, οι οποίοι στα μακρινά τους ταξίδια τραγουδάν ώρες ατέλειωτες, όπως μας πληροφορεί ο G. Abbott, *Ένας Άγγλος στη Μακεδονία του 1900*, Αθήνα 2004-5, Στοχαστής. Ακόμη έχουμε μοιρολόγια, επικά-ηρωικά τραγούδια που εξυμνούν πρόσωπα και ηρωικές πράξεις, μπαλάντες κ.λπ. Τα ηρωικά τραγούδια είναι εκείνα που τραγουδιούνται περισσότερο στα ελληνικά, γιατί θέλουν να τους καταλαβαίνουν οι ξένοι, όπως ισχυρίζεται ο G. Marcu, *Folclor musical aromân*, București, 1977.

Σχετικά με τη μουσική έρευνα των βλάχικων τραγουδιών χρειάζεται ειδικός ερευνητής φιλόλογος και μουσικός, γνώστης βαθύς της δημοτικής

μουσικής και της βλάχικης γλώσσας. Δυστυχώς η έρευνα του S. Baud-Bovy (*Chansons aromounes de Thessalie - Κουτσοβλάχικά τραγούδια της Θεσσαλίας*, Θεσσαλονίκη 1990, Αδελφοί Κυριακίδη), έμεινε ανολοκλήρωτη, ενώ είναι ενθαρρυντικό ότι νέοι επιστήμονες μουσικολόγοι, άρχισαν να ασχολούνται με τη μουσική των βλάχικων τραγουδιών, από τους οποίους, όπως αναφέραμε, περιμένουμε αγαθά αποτελέσματα. Ένα από τα πρώτα συμπεράσματα είναι η ταύτιση βλαχόφωνης και ελληνόφωνης δημοτικής μουσικής με κάποιες ίσως εξαιρέσεις ως προς τις "παύσεις" των βλάχικων, κατά την παρατήρηση του Baud-Bovy.

Οι διάφορες μουσικές κλίμακες, ο επιτονισμός, οι παρένθετες λέξεις και τα διάφορα στολίδια αποτελούν επίσης στοιχεία προς έρευνα.

Για την περιοχή των Σερρών μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα Γραμμοστιάνικα τραγούδια πρέπει τουλάχιστον ποσοτικά να υπερέχουν από τα υπόλοιπα, μια και οι Γραμμουστιάνοι υπερέχουν και πληθυσμιακά στην περιοχή των Σερρών. Επειδή είναι άγνωστος ο αριθμός των βλάχικων τραγουδιών της περιοχής, δε μπορούμε από ένα δείγμα 100 περίπου τραγουδιών να βγάλουμε ακριβή συμπεράσματα σχετικά με την κατηγοριοποίησή τους, για παράδειγμα αν κυριαρχούν τα ερωτικά (όπως συμβαίνει στο παρατιθέμενα τραγούδια της συλλογής μας) ή τα φυσιολατρικά, των κτηνοτρόφων ή της ξενιτιάς. Γεγονός παραδεχτό μπορεί να θεωρηθεί η ύπαρξη μιας κατηγορίας τραγουδιών που αναφέρονται στους κिरατζήδες-αγωγιάτες, που σπανίζουν ή λείπουν εντελώς από τις συλλογές ελληνικών δημοτικών τραγουδιών. Έτσι μια κατάταξη δε θα πρόσθετε τίποτε το ιδιαίτερο στην έρευνά τους.

Μερικές παρατηρήσεις που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι σχετικές με την ομοιοκαταληξία, τον αριθμό των συλλαβών και τα μέτρα.

Σχετικά με τα βλάχικα τραγούδια της περιοχής των Σερρών είναι δύσκολο να ανακαλύψουμε την καταγωγή τους. Κι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα τελευταία διακόσια χρόνια οι Βλάχοι της περιοχής, που είχαν ποικίλη γεωγραφική προέλευση, ομογενοποιήθηκαν σε κοινή γλωσσική κοινότητα και παράλληλα ομογενοποιήθηκαν και τα πολιτιστικά τους στοιχεία, στολή, ήθη και έθιμα, κοινωνική ζωή, επαγγέλματα. Έτσι δε μπορούμε να αναγνωρίσουμε με βεβαιότητα ότι ένα τραγούδι είναι Γραμμοστιάνικο, Αβδελιώτικο ή Νυμφαιώτικο. Άλλωστε δε θα χρησίμευε ιδιαίτερα, αν το πετυχαίναμε, γιατί γνωρίζουμε όλοι ότι τα τραγούδια ταξιδεύουν και πολύ δύσκολα μπορεί ένας τόπος να αποδείξει ότι είναι ο ποιητής συγκεκριμένων τραγουδιών.

Η καταγραφή και μαγνητοφώνηση των τραγουδιών που ακολουθούν άρχισε από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και ολοκληρώθηκε περί τα μέσα της δεκαετίας του '90 από τον Γιώργο Δ. Ταράση.

Βασικοί πληροφορητές-τραγουδιστές υπήρξαν οι:

Στεργιανή Ταράση (1894), Απόστολος Τραγούδας (1920), Στέλλα Τραγούδα (1921), Δημήτριος Ταράσης (1923), Μαρία Ταράση (1923), Στεργιανή Ταράση (1929), Νικόλαος Ταράσης (1932), Αναστασία Τραγούδα (1929), Μησιάκα Ευαγγελία (1912), Γεώργιος Τσερμεντζέλης (Κουβέου), Θανάσης Μησιάκας, Ιωάννης Φάκας.

Όταν τίθεται το πρόβλημα της φωνητικής απόδοσης μιας γλώσσας η οποία δεν διαθέτει "επίσημο" αλφάβητο, δεν μπορεί κανείς να δώσει μια εύκολη και άμεση απάντηση. Πρέπει να πάρει μια απόφαση που μοιάζει να είναι αρκετά σύνθετη καθώς πρέπει: να ανταποκρίνεται στο ζητούμενο της πιστής φωνητικής απόδοσης των λέξεων της συγκεκριμένης γλώσσας, να λαμβάνει υπόψη το κοινό στο οποίο απευθύνεται (εξοικείωση με κάποιο συγκεκριμένο αλφάβητο) και να μη δημιουργεί άλλου είδους προβλήματα.

Η κουτσοβλαχική γλώσσα στα παλιότερα μνημεία της (18ος αι.) χρησιμοποιήσε το ελληνικό αλφάβητο χωρίς αυτό να καλύπτει όλες τις ανάγκες της. Η έλλειψη αυτή μας οδήγησε στην αποδοχή ενός, κατά βάση, φωνητικού αλφαβήτου, που αποτελείται από γραφήματα του αντίστοιχου λατινικού και ελληνικού, όπως μας υποχρεώνουν οι φθόγγοι της κουτσοβλαχικής, τα οποία άλλωστε χρησιμοποιούνται στην πλειονότητά τους και στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (IPA). Το αλφάβητο αυτό χρησιμοποιούμε στις "καθαρώς επιστημονικές" εργασίες, καθώς το ζητούμενο σ' αυτές είναι η ακριβής καταγραφή και η συνεννόηση των μελών της επιστημονικής κοινότητας. Σε εργασίες που έχουν ως στόχο ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, όπως η παρούσα, χρησιμοποιούμε και έναν τρόπο γραφής πιο προσιτό. Για το λόγο αυτό τα τραγούδια που ακολουθούν έχουν γραφεί με δύο τρόπους:

α. με τη χρήση του ελληνικού αλφαβήτου για την ανάγνωσή τους από το ευρύ κοινό. Όπου όμως το ελληνικό αλφάβητο αδυνατεί αποδώσει φθόγγους της Κουτσοβλαχικής οι οποίοι δεν απαντούν στην Κοινή Νεοελληνική (απαντούν όμως οι περισσότεροι από αυτούς στα ιδιώματα της νέας ελληνικής), εκεί έγιναν επεμβάσεις στο ελληνικό αλφάβητο, προκειμένου να αποδοθούν οι φθόγγοι της ΚΒ όσο πιο πιστά γίνεται. Έτσι προτέθηκαν τα εξής νέα γράμματα ή τροποποιήθηκαν υπάρχοντα:

ου, ι για την απόδοση των (τελικών) ημιφωνικών φθόγγων ου και ι.

ι για την απόδοση του ημιφωνικού φθόγγου ι σε εσωτερική θέση
 ξ, ὀ για την απόδοση των παχιών συριστικών ζ και σ.
 ν, λ, κ, χ, γ για την απόδοση των ουρανικών αντίστοιχων ν, λ, κ, χ, γ.
 ä, ä, î, î για την απόδοση των κεντρικών (άτονων και τονισμένων) εν-
 διάμεσων και κλειστών αντίστοιχα φωνηέντων.
 β. με τη χρήση του αλφαβήτου που έχουμε προτείνει σε παλιότερη ερ-
 γασία μας (Ν. Κατσάνης και Κ. Ντίνας, Γραμματική της Κοινής Κουτσο-
 βλαχικής, Θεσσαλονίκη: 1990, 27)

Η φωνητική αξία των γραφημάτων είναι η εξής:

a	γάλα	l	λάδι
ă	γαλλ. que	í	λιανός
b	μπίρα	m	νόμος
k	καλός	n	νέος
d	ντέφι	ń	νιάτα
dz	τζάμι	o	όλος
dž	ιταλ. gioco	p	πόνος
ð	δαδί	r	ρόδι
e	θέλω	s	σώμα
f	φως	š	γαλλ. chien
g	γκολ	t	τόνος
ǵ	γκιόνης	ts	τσακώνω
γ	γάλα	tš	ιταλ. cioccolato
γ	γιατί	θ	θέλω
x	χαρά	u	ουρανός
χ	χιόνι	v	βάλλω
i	τιμή	z	ζωή
î	τουρκ. kız	ž	γαλλ. jour
κ	κιάλας		

Και μία ακόμη γλωσσολογική παρατήρηση: οι διάφορες διπλοτυπίες που απαντούν στο σώμα των τραγουδιών που ακολουθούν οφείλονται στην ποικίλη σύνθεση του πληθυσμού που αποτέλεσε αντικείμενο της έρευνάς μας, π.χ. Αβδελιώτες, Γραμμουσιάνοι, Νυμφαιώτες, κ.λπ. Προτιμήσαμε για λόγους δεοντολογίας να σεβαστούμε αυτή την ποικιλία, αντί να πα-
 ρουσιάσουμε με τεχνητή ομοιογένεια.

1

Μπάτι τουάκα λ' Άγιου Πέτρου
 ίνου τζιουνάμια λα σουν Κέτρου
 κάντα ίνου, χάρᾶόσι
 κᾶ ὄσι-άου ὄσι-τσίντσι γρόσι
 κάντα φούγκου, αμβρινάτς
 κᾶ νου ὄσι-άου τσίντσι πᾶράτς

Báti tṓáka l' áγy Pétru
 ínṓ džunámija la Sun Kétru
 kándá ínu xṓrᾶósi
 kᾶ šṓ-áṓ šṓ-tsínsi γρόσι
 kándá fúgu, amvirináts
 kᾶ nu šṓ-áṓ tsínsi pᾶráts

Χτυπάει το σήμαντρο στον Άγιο
 Πέτρο
 έρχονται οι νιοι στο Σουν Κέτρου
 (στον Άγιο Πέτρο)
 όταν έρχονται, (είναι) χαρούμενοι,
 γιατί έχουν πέντε γρόσια,
 όταν φεύγουν, μαραμένοι,
 γιατί δεν έχουν πέντε παράδες.

2

Τσι ν-βιτζούι, λια ντάντο,
 νᾶ λιλίτσι αροόσι
 (α)ρόσι κα μιρτζιάνᾶ
 ανάλτᾶ κα φιντᾶνᾶ
 του γκᾶρντίνᾶ ξιᾶνᾶ
 λια μούμα ἴμια
 λια ντάντα ἴμια
 κούμου σᾶ ν-φάκου σ-μι ντούκου
 λιλίτσια σ-ου αρούπου
 Λόπουβα* σ-ου αντούκου
 πιτ φιρίτς σ-ου αρούκου
 φιᾶτι σ-ου αρᾶσιᾶσκᾶ

τζιόνλι σ-ου άνιουρτζιάσκᾶ
 ὄσι ου ζιλιασιᾶσκᾶ
 λια ντάντα ἴμια
 ὄσιβντάχα ἴμια

Tsi ḥ-vidzúji, lja dádo,
 nᾶ lilítši arósi
 (a)rósi ka mirdžánᾶ
 análtᾶ ka fidánᾶ
 tu gᾶrdínᾶ ksjiánᾶ
 lja múma ἴmja
 lja dáda ἴmja
 kúmu sᾶ ḥ-fáku s-mi dúku
 lilítša s-u arúpu
 Lópuva s-u adúku
 pit firíts s-u arúku
 fiᾶti s-u arᾶšjiᾶškᾶ
 džónli s-u ḥnurdžᾶškᾶ
 ši u zilipsjiᾶškᾶ
 lja dáda ἴmja
 šivdája ἴmja

Τι είδα, καλέ μάνα,
 ένα κόκκινο λουλούδι
 κόκκινο σαν κοχύλι
 ψηλό σαν φιντάνι
 σε ξένο κήπο
 καλέ μάνα μου
 καλέ μητέρα μου
 πώς να κάνω να πάω
 να κόψω το λουλούδι
 στη Λόπουβα να το φέρω
 στα φυρίδες να το ρίξω
 κορίτσια να το αρέσουν
 οι νιοι να το μυρίσουν
 και να το ζηλέψουν
 καλέ μάνα μου
 καημέ μου

3

-Πυλιστέρου*, λάι πυλιστέρου,
 πυλιστέρου, βα ή-τι μαρίτου.
 -Σι-γιο βόι, ντάντο, σ-μι μαρίτς.
 Λα κάρι, ντάντο, βα ή-μι ντάι;
 -Βα ή-τι δάου λα πικουράρου
 -Νου ή-βόι, ντάντο, πικουράρου.
 Πικουράρου τσᾶρούχι αζβάρνα.
 -Πυλιστέρου, λάι πυλιστέρου,
 πυλιστέρου, βα ή-τι μαρίτου.
 -Λα κάρι, ντάντο, λα κάρι;
 -Βα ή-τι ντάου λα κᾶρβᾶνάρου.
 -Νου ή-βόι, ντάντο, κᾶρβᾶνάρου.
 Κᾶρβᾶνάρου κᾶρβέλια ν-σίνου,
 φουρτουτίρια κᾶπιτούνι
 -Πυλιστέρου, λάι πυλιστέρου,
 πυλιστέρου, βα ή-τι μαρίτου.
 -Λα κάρι, ντάντο, λα κάρι;
 -Βα ή-τι ντάου λα 'ράφτουλου
 -Νου ή-βόι, ντάντο, αράφτουλου.
 Βα ή-μι αντζάπᾶ κου άκουλου
 ὅ-βα ή-ανσάρου κα ντράκουλου
 -Πυλιστέρου, λάι πυλιστέρου,
 πυλιστέρου, βα ή-τι μαρίτου.
 -Λα κάρι, ντάντο, λα κάρι;
 -Βα ή-τι ντάου λα τᾶμπᾶνάρου
 -Σι-γιο βόι, ντάντο, τᾶμπᾶνάρου.
 Έλου βα μπᾶτᾶ ὅ-γιο βα ανσάρου.
 *dɪndɪrlí.

-Pilistéru*, láj pilistéru
 pilistéru, va ή-ti mǎrítu.
 -Ši-γo νόi, dádo, s-mi mǎrít.
 La kárj, dádo, va ή-mi dáj;
 -Va ή-ti dáu la pikuráru
 -Nu ή-νόi, dádo, pikuráru
 pikuráru tsǎrúχ azvárna
 -Pilistéru, láj pilistéru

pilistéru, va ή-ti mǎrítu.
 -Ši-γo νόi, dádo, s-mi mǎrít.
 La kárj, dádo, va ή-mi dáj;
 -Va ή-ti dáu la kǎrvǎnǎru
 -Kǎrvǎnǎru kǎrvéla n-sínu
 furtutírja kǎpitúhí
 -Pilistéru, láj pilistéru
 pilistéru, va ή-ti mǎrítu.
 -La kárj, dádo, va ή-mi dáj;
 -Va ή-ti dáu la 'ráftulu
 -Nu ή-νόi, dádo, aráftulu
 va ή-mi andzápǎ ku ákulu
 šj-va ή-ansáru ka drákulu
 -Pilistéru, láj pilistéru
 pilistéru, va ή-ti mǎrítu.
 -La kárj, dádo, la kárj;
 -Va ή-ti dáu la tǎmpǎnǎru.
 -Ši-γo νόi, dádo, tǎmpǎnǎru
 élɪ va bátǎ šj-γo va ansáru.

-Περιστέρι, καλέ περιστέρι,
 περιστέρι, θα σε παντρέψω.
 -Και γω θέλω, μάνα, να με παντρέ-
 ψεις.
 Σε ποιον, μάνα, θα με δώσεις;
 -Θα σε δώσω σε τσομπάνο
 -Δε θέλω, μάνα, τσομπάνο
 ο τσομπάνος σβαρνίζει τα τσαρούχια.
 -Περιστέρι, καλέ περιστέρι,
 περιστέρι, θα σε παντρέψω.
 Σε ποιον, μάνα, σε ποιον;
 -Θα σε δώσω σε κираτζή.
 -Δε θέλω, μάνα, κираτζή,
 ο κираτζής το ψομί στον κόρφο του
 τη φορτωτήρα προσκεφάλι.
 -Περιστέρι, καλέ περιστέρι,
 περιστέρι, θα σε παντρέψω.
 -Σε ποιον, μάνα, σε ποιον;
 -Θα σε δώσω σε ράφτη
 -Δε θέλω, μάνα, το ράφτη

Θα με τσιμπά με τη βελόνα
 και θα πηδάω σαν διάολος
 -Περιστέρι, καλέ περιστέρι,
 περιστέρι, θα σε παντρέψω.
 -Σε ποιον, μάνα, σε ποιον;
 -Θα σε δώσω σε νταουλτζή.
 -Κι εγώ θέλω, μάνα, σε νταουλτζή
 Αυτός θα χτυπάει κι εγώ θα πηδάω

4

-Νου ν-τι αρίντι, φιάτᾱ νίκᾱ
 ὄν-νου γίνου λα νόι.
 Λα νόι ἄρι μούντι ανάλτᾱ
 ὄν-νου βα ποτς τας τρέτσι
 (ίνου = Αβδελιώτες)
 -Σμπουρατόρου (πιτουρνικά) βα ν-μι
 φάκου
 μούντιᾱ βᾱ ου τρέκου
 ὄν-γιό λα βόι βα σ-γίνου.
 -Νου ν-τι αρίντι, φιάτᾱ νίκᾱ
 ὄν-νου γίνου λα νόι.
 Λα νόι ἄρι βάλι μᾱρι
 ὄν-νου βα ποτς τας τρέτσι.
 -Πέσκου μᾱρι βα ν-μι φάκου
 βάλια βα ν-ου τρέκου
 ὄν-γιό λα βόι βα σ-γίνου.
 -Νου ν-τι αρίντι, φιάτᾱ νίκᾱ
 ὄν-νου γίνου λα νόι.
 Λα νόι ἄρι στίσμαᾱ ανάλτᾱ
 ὄν-νου βα ποτς τας τρέτσι.
 -Γουσιπίτσαᾱ βα ν-μι φάκου
 στίσμα βα ν-ου τρέκου
 ὄν-γιό λα βόι βα σ-γίνου
 -Νου ν-τι αρίντι, φιάτᾱ νίκᾱ
 ὄν-νου γίνου λα νόι.
 Λα νόι ἄρι σουάκρᾱ αράου
 ὄν-νου βα ποτς τας τρέτσι.
 -Σουάκρᾱ αράου, νόρᾱ μπούνᾱ

ντάουλι βα τριτσέμου
 ὄν-γιό λα βόι βα σ-γίνου.
 Τρᾱ γινάτᾱ ατά, λάι τζόνι
 ὄν-τρᾱ ὄβντάᾱ αμιά
 γιό λα βόι βα σ-γίνου.

-Nu ἡ-ti arīdi, fīātᾱ nīka,
 šī-nu gīnu la nōi
 La nōi ἄre mūnti análtᾱ
 šī-nu va pots tas trétsi
 -Zbuirátōru (piturníkᾱ) va ἡ-mi fᾱku
 mūntīᾱ va u trékᵗ
 šī-γo la vōi va s-γīnu
 -Nu ἡ-ti arīdi, fīātᾱ nīka,
 šī-nu gīnu la nōi.
 La nōi ἄre vᾱli mᾱri
 šī-nu va pots tas trétsi.
 -Pésku mᾱri va ἡ-mi fᾱku
 vᾱlīᾱ va ἡ-u trékᵗ
 šī-γo la vōi va s-γīnu
 -Nu ἡ-ti arīdi, fīātᾱ nīka,
 šī-nu gīnu la nōi
 La nōi ἄre stīzmᾱ análtᾱ
 šī-nu va pots tas trétsi
 -Gustirītsᾱ va ἡ-mi fᾱku
 stīzma va ἡ-u trékᵗ
 šī-γo la vōi va s-γīnu
 -Nu ἡ-ti arīdi, fīātᾱ nīka,
 šī-nu gīnu la nōi
 La nōi ἄre suᾱkrᾱ arᾱuᾱ
 šī-nu va pots tas trétsi
 -Suᾱkrᾱ arᾱuᾱ, nōrᾱ búnᾱ
 dᾱuli va tritsémᵗ
 šī-γo la vōi va s-γīnu
 Trᾱ ginátᾱ atᾱ, lᾱi džóni,
 šī-trᾱ šivdᾱᾱ amīᾱ
 γo la vōi va s-γīnu.

-Μη γελιέσαι, μικρό κορίτσι,
 δεν έρχεσαι σε μας.

Σε μας έχει ψηλό βουνό
και δεν μπορείς να το περάσεις.

-Πουλί θα γίνω
το βουνό θα το περάσω
κι εγώ σε σας θα ρθω.

-Μη γελιέσαι, μικρό κορίτσι,
δεν έρχεσαι σε μας.

Σε μας έχει μεγάλο ρέμα
και δεν μπορείς να το περάσεις.

-Ψάρι μεγάλο θα γίνω
το ρέμα θα το περάσω
κι εγώ σε σας θα ρθω.

-Μη γελιέσαι, μικρό κορίτσι,
δεν έρχεσαι σε μας.

Σε μας έχει ψηλό τοίχο
και δεν μπορείς να τον περάσεις.

-Σαύρα θα γίνω
τον τοίχο θα τον περάσω
κι εγώ σε σας θα ρθω.

-Μη γελιέσαι, μικρό κορίτσι,
δεν έρχεσαι σε μας.

Σε μας έχει κακιά πεθερά
και δεν μπορείς να (καλο)περάσεις.

-Κακιά πεθερά, καλή νύφη
οι δυο μας θα περάσουμε
κι εγώ σε σας θα ρθω.

Για το γινάτι σου, παλικάρι,
και για τον καημό μου
εγώ σε σας θα ρθω.

5

Ούνᾶ φιάτᾶ μούλτᾶ μῶιάτᾶ
τσι ὀντιᾶ πι κιᾶτᾶ ἄλμπᾶ
σι λι-ιντᾶ ὄννου ὀιάρπι γίῶ
ντι βα λι-μῖκᾶ ἄλμπουλου ν-σίνου.

-Μπάγᾶ, λιᾶ μούμᾶ, μῖνα ν-σίνου
τας ἴνι σκοτς ὄννου ὀιάρπι γίῶ.

-Νου πότου, λιᾶ χίλιε, τας τσ-ου σκότου
κᾶ ὀι ἄλτι χίλι βα ἴνι-αμίντου

-Μπάγᾶ-ἴνι, λαῖ φέντι, μῖνα ν-σίνου
τας ἴνι σκοτς ὄννου ὀιάρπι γίῶ.

-Νου πότου, λιᾶ χίλιε, τας τσ-ου σκότου
κᾶ ὀι-ἄλτι χίλι βα (α)μῖντᾶ μῖτα.

-Μπάγᾶ-ἴνι, λιᾶ σόρᾶ, μῖνα ν-σίνου
τας ἴνι σκοτς ὄννου ὀιάρπι γίῶ.

-Νου πότου, λιᾶ σόρᾶ, τας τσ-ου σκό-
του

κᾶ ὀι-ἄλτι χίλι βα (α)μῖντᾶ μούμα.

-Μπάγᾶ-ἴνι, λαῖ φράτε, μῖνα ν-σίνου
τας ἴνι σκοτς ὄννου ὀιάρπι γίῶ.

-Νου πότου, λιᾶ σόρᾶ, τας τσ-ου σκό-
του

κᾶ ὀι-ἄλτι χίλι βα (α)μῖντᾶ μούμα.

-Μπάγᾶ-ἴνι, λαῖ τζῖόνε, μῖνα ν-σίνου
τας ἴνι σκοτς ὄννου ὀιάρπι γίῶ.

Μπάγᾶ τζῖόνλι μῖνᾶ ν-σίνου
ὀι σκουᾶσι ὄννου ὀιάρπι γίῶ

-Νίτσι μούμα, νίτσι 'φέντι
νίτσι σόρᾶ, νίτσι φράτι
μάσι ὄννου λάι τζῖόνι ξένου.

'Ună fiată multă mșată

tsi șidiă pi kătră albă

și Í-indră unș șărpi giu

di va Í-mîkă albulu n-sínu

-Băgă, liă mûmă, mîna n-sínu

tas îni skóts unș șărpi giu

-Nu pótș, liă xîle, tas ts-u skótu

kă ș ălti xîli va í amîntu.

-Băgă-ń, lâi fëndi, mîna n-sínu

tas îni skóts unș șărpi giu

-Nu pótș, liă xîle, tas ts-u skótu

kă și-ălti xîli va (a)mîntă mîta.

-Băgă-ń, liă sôră, mîna n-sínu

tas îni skóts unș șărpi giu

-Nu pótș, liă sôră, tas ts-u skótu

kă și-ălti xîli va (a)mîntă mûma.

-Băgă-ń, lâi fráte, mîna n-sínu

tas îni skóts unș șărpi giu

-Nu rótu, lja sóřǎ, tas ts-u skótu
 kǎ šǐ-álti xílǐ va (a)míntǎ múma.
 -Bǎǵǎ-ń, lǎǰ dźóne, mǐna n-sínu
 tas ínǐ skóts únu šárpi gǐu.
 Bǎǵǎ dźónili mǐna n-sínu
 šǐ skǵáse únu šárpi gǐu.
 -Nítsi múma, nítsi 'féndi
 nítsi sóřǎ, nítsi fráti
 masǐ únu lǎǰ dźóni ksénu.

Ένα κορίτσι πολύ όμορφο
 που καθόταν σε άσπρη πέτρα
 και της μπήκε ένα φίδι ζωντανό
 και θα της φάει τον άσπρο της τον
 κόρφο.
 -Bále, μάνα, το χέρι σου στον κόρφο
 μου
 να μου βγάλεις ένα φίδι ζωντανό.
 -Δεν μπορώ, κόρη, να σ' το βγάλω
 γιατί κι άλλα κορίτσια θα γεννήσω.
 -Bále, πατέρα, το χέρι σου στον
 κόρφο μου
 να μου βγάλεις ένα φίδι ζωντανό.
 -Δεν μπορώ, κόρη, να σ' το βγάλω
 γιατί κι άλλα κορίτσια θα γεννήσει η
 μάνα σου.
 -Bále, αδερφή, το χέρι σου στον
 κόρφο μου
 να μου βγάλεις ένα φίδι ζωντανό.
 -Δεν μπορώ, αδερφή, να σ' το βγάλω
 γιατί κι άλλα κορίτσια θα γεννήσει η
 μάνα μας.
 -Bále, αδερφέ, το χέρι σου στον
 κόρφο μου
 να μου βγάλεις ένα φίδι ζωντανό.
 -Δεν μπορώ, αδερφή, να σ' το βγάλω
 γιατί κι άλλα κορίτσια θα γεννήσει η
 μάνα μας.
 -Bále, παλικάρι, το χέρι σου στον
 κόρφο μου

να μου βγάλεις ένα φίδι ζωντανό.
 Βάζει το παλικάρι το χέρι στον κόρφο
 και βγάζει ένα φίδι ζωντανό.
 -Ούτε η μάνα, ούτε ο κύρης,
 ούτε η αδερφή, ούτε ο αδερφός
 παρά ένα ξένο παλικάρι.

6

Σιντιάμου 'νǎ τζούǎ του λιβάδι
 τριάτσι ούνου τζιόνι ντι ν-μι βιάντι
 -Μπούν-τσǎ τζούǎ, λια μουσιιάτǎ.
 Νου-άμου βιτζούτǎ αχτάρι νιάτǎ.
 Αλμπα αρόσι δι-μαυρουμάτǎ.
 Τζίσι σμπόρλου δι-τριάτσι κάλιǎ,
 δι-γιο μάράτα-νι μουτριάμου βάλια.
 Μουτριάμου βάλια δι-λάκǎρμάμου.
 Ντικ σιǎρα κάσǎ μι τσιάμου
 δι του σόμνου μι μιντουιάμου.
 -Τσι φου σμπόρλου ατσέλου τσι-νι
 ντζίσι
 του ίνιμǎ μι πιτρούμισι.

Šidǐámǵ 'nǎ dzúǎ tu livádi
 triǎtsi únu dźóni di n-mi viádi.
 -Búnǎ-tsǎ dzúǎ, lja mušátǎ.
 Nu-ámu vidzútǎ axtári nátǎ.
 'Albǎ, aróši šǐ-mavrumátǎ.
 Dzǐsi zborlu šǐ-trǎpsi kǎliǎ,
 šǐ-ǵo marǎta-ń mutriǎmu válǐa.
 Mutriǎmu válǐa šǐ-lǎkǎrmámu.
 Dik siǎra kǎsǎ mi tsǐámu
 ši tu sómnu mi minduiǎmu.
 -Tsi fu zborlu atsélǵ tsi-ń dzǐsi
 tu inimǎ mi pitrúmsi.

Καθόμουν μια μέρα στο λιβάδι
 περνάει ένα παλικάρι και με βλέπει.
 -Καλή σου μέρα, όμορφη.

Δεν έχω δει τέτοια νιάτα.
Άσπρη, κόκκινη και μαυρομάτα.
Είπε το λόγο και τράβηξε το δρόμο
του
κι εγώ η καημένη κοιτούσα το ρέμα.
Κοιτούσα το ρέμα και δάκρυζα.
Από βραδίσ πήγα στο σπίτι
και στο όνειρό μου σκεφτόμουν
-Τι ήταν ο λόγος που μου είπε
και στην ψυχή με κάρφωσε.

7

Έσᾱ πριμουβιάρᾶ, ντάντο,
νέ̄σου αγόνια ν-χουάρᾶ
ν-χουάρᾶ Σαμαρίνα
σιμινά̄ ὀ-γκᾶρντίνα
φιτρουσίρᾶ τσιάπε.
-Τσι βρετς, βό̄ι λᾶ̄ φιάτι,
φιάτι Σᾶρμᾶνιάτι;

Έσᾱ primunjárᾶ, dádo,
né̄s̄u αγόνα n-χυᾶρά̄
n-χυᾶρά̄ Samarína
simináj̄ ḡ-gárdína,
fitrusírᾶ tsiápe.
-Tsi vréts, nó̄i lᾶ̄̄ fjiáti,
fjiáti Sᾶrmańáti?

Φέτος την άνοιξη, μάνα,
πήγα νωρίς στο χωριό,
στο χωριό στη Σαμαρίνα
φύτεψα τον κήπο,
φύτρωσαν κρεμύδια.
-Τι θέλετε, σεις κορίτσια,
κορίτσια της Σαμαρίνας;

8

Μό̄ι τσαλ-Τάσῑ κου μπάλτσα αστρίμπᾶ
τσι τσ-μπᾶγά̄σι, Ίτσᾱ, πι πλίγκου
Τρέ̄ι τζί̄λι ὀ-τρέ̄ι νουᾶπτι
πλί̄ντζι Ίτσᾱ ὀ-αζγκιλιά̄στι.
-Ίτσᾱ-νί, καρ' νου τσᾱ λ-βριᾶ̄ι
ντούμπλα, σέ̄μνου κᾶτσε̄ ου λουᾶ̄ι,
μπιρμπέκλου κᾶτσε̄ λ-τά̄λιᾶ̄ι;
Γιο τζᾶτσίᾶ̄μου τρά̄ κάμα γκίνι
λα Βιργιότλου σᾱ-νί̄ τι ντάου.

Μό̄ι tsal-Tásī, ku báltsa astrímbᾶ
tsi ts-bᾶgási, 'Itsá, pi plíngu;
Tré̄i dzíli ḡ tré̄i nuᾶpti
plí̄ndzi 'Itsā ḡ azgilíá̄sti.
-'Itsá-ń kari nu tsá l-vriᾶ̄i
dúbla, sé̄mnu kᾶtsé u luᾶ̄i,
birbéklu kᾶtsé l-tá̄liᾶ̄i;
Γιο dzᾶtsiᾶ̄mu trá̄ káma gíni
la Viriótlu sā-ń ti dáu.

Βρε Τάσαινα, με το στραβό μπάλτσο
(καπέλο)
γιατί, Ζωίτσα, έβαλες τα κλάματα;
Τρεις μέρες και τρεις νύχτες
κλαίει η Ίτσα και φωνάζει.
Ίτσα μου, αφού δεν τον ήθελες,
τη ντούμπλα, το σημάδι γιατί το
πήρες;
το κριάρι γιατί το έσφαξες;
Εγώ έλεγα για καλύτερα
να σε δώσω στο Βεργιώτη.

9

Λα μέρλου ντίτου σουρίνου
λα διόπατλου ντίτου κιάρι
κου ντάουλι σουλινάρι

κουπάνια ντι στουρνάρι
 μι λάμου πι μίνι δι πι φάτσά
 μι λάμου δι πι ντάουλι μπράτσά.
 Ν-αστοί κάπλου αντριάπτα,
 ν-βιτζούνι δι ούνου λά ντι τζιόνι.
 Του μίνα αλούι αντριάπτα
 αβιά δι-ούνου νέλου ντι ασίμι.
 -Τζιόνε, κίτου λ-ντάι νέλου;
 -Φιάτᾶ, πι ούνου όκλιου λάι
 -Τζιόνε, σ-τσ-αμούρτᾶ γκούρα
 κα κούκλου ντι τ' Μάι.

La mérlu dítx surínx
 la šópatlu dítx kári
 ku dáuli sulinári
 kupána di sturnári
 mi lámx pi mίνx šx-pi fátsă,
 mi lámx šx-pi dáuli brátsă.
 Ν-astsíx káplu andriápta,
 ή-vidzúx ši únx laj di džóni.
 Tu mína alúx andriápta
 avjá šx-únx nélu di asími.
 -Džóne, kítu l-dáí nélu;
 -Fjáťă, pi únx óklu láí
 -Džóne, s-ts-amúrtă gúra
 ka kúklu di t Máí.

Στη μηλιά στο προσήλιο
 στη βρύση στ' ανήλιο
 με τους δυο κρουνούς
 και την κουπάνα από στουρνάρι
 πλενόμουν στα χέρια και στο πρό-
 σωπο,
 πλενόμουν και στα δυο μου μπράτσα.
 Γύρισα το κεφάλι μου στα δεξιά
 και είδα ένα παλικάρι.
 Στο δεξί του χέρι
 είχε ένα ασημένιο δαχτυλίδι.
 -Παλικάρι, πόσο το δίνεις το δαχτυ-
 λίδι;

-Κορίτσι, ένα μαύρο μάτι.
 -Παλικάρι, να σου μουδιάσει το
 στόμα
 όπως με τον κούκο του Μαγιού.

10

Ντάου φιάτι, ντάου μσιάτι
 ντάουλι πρότι κουσουρίνι
 ούνᾶ-ι Λούνια, ανάντᾶ-ι Μάρτσα.
 Šx-απιρί Νιέρκουρι ντιμνιάτσᾶ
 του τζούα ντι Στᾶμᾶρι
 λούμια ιδιά του σιργιάνι
 ιάλι ντάουλι σ-τσᾶ τᾶ λᾶμνι
 πι ούνου λάι μούντι ανάλτου ιδίρᾶ
 μιντίρᾶ κάλᾶ δι σ-κιουόρᾶ.

Dáu fíati, dáu mšáti
 dáuli próti kusuríni
 únᾶ-ι Lúnja, anándᾶ-ι Mártsa.
 Šx-απιρί Νιέρκουρι dimhátsă
 tu dzúa di Stămării
 lúmja isă tu sirgiani
 jalí dáuli s-tsja trá lămni
 pi únx laj múnđi análtu išíră
 mindíră kálja ši s-kirúră.

Δυο κορίτσια, δυο όμορφες
 δυο πρώτες ξαδέρφες
 η μια είναι η Δευτέρα, η άλλη η Τρίτη.
 Ξημέρωσε η Τετάρτη το πρωί
 τη μέρα της Παναγίας
 ο κόσμος έβγαινε στο σεργιάνι.
 Αυτές οι δυο πήγαιναν για ξύλα
 βγήκαν σε ένα ψηλό βουνό
 μπέρδεψαν το δρόμο και χάθηκαν.

11

Αντού, λια μάλε, σίτα
 σ-αντζάρνέμου φάρινα
 σ-ακλίμιάμου 'νά φιάτᾶ
 κου μούμᾶ ὄ-κου τάτᾶ
 τας απρίντᾶ αλουάτλου
 αλουάτλου ντι νούμτᾶ
 τας ν-αντράμου κουλάτσλι
 σ-ακλίμιάμου φουρτάτσλι
 σ-ακλίμιάμου ὄι νούνλι
 νούνλι κου κρούνλι.

Adú, lja mále, síta
 s-andzirnémũ fārīna
 s-aklímǎmũ 'nǎ fīátᾶ
 ku múmᾶ ὄ-ku tátᾶ
 tas apríndᾶ aluátlu
 aluátlu di númtᾶ
 tas n-adrǎmũ kulátsli
 s-aklímǎmũ furtátsli
 s-aklímǎmũ ὄi núnli
 núnli ku krúnli

Φέρε, καλέ μάνα, το κόσκινο
 να κοσκινίσουμε το αλεύρι
 να φωνάξουμε ένα κορίτσι
 με μάνα και πατέρα
 να πιάσει το προζύμι
 το προζύμι του γάμου
 να κάνουμε τις κουλούρες
 να καλέσουμε τα μπρατίμια
 να καλέσουμε και τους νουνούς
 τους νουνούς με τα στέφανα

12

Ούνᾶ βιάρᾶ μᾶρι, μᾶρι
 λάι Μουχτσίνα, λάι

ούνᾶ βιάρᾶ μᾶρι, μᾶρι
 Γιόργι ὄι καπιτάνου
 φούρλι σ-βιάρσᾶ του Τουρκίι
 τούτσᾶ σ-ντούκου, ὄι-τούτσᾶ
 σ-τουάρνᾶ
 Γιόργι αρμίνλου νου σᾶ σ-τουάρνᾶ.
 Αβτζίρᾶ κᾶ λ-βᾶτᾶμᾶρᾶ
 σόᾱ τούτᾶ ου ανβιρινᾶρᾶ.

'Unǎ viǎrǎ mǎri, mǎri
 lǎi Muxtsinǎ, lǎi
 únǎ viǎrǎ mǎri, mǎri,
 Γιόργι ὄι kapitánu,
 fúrlī s-viǎrsǎ tu Turkīi
 tútsǎ s-dúku, ὄi-tútsǎ s-tǎrnǎ
 Γιόργι armínlu nu sǎ s-tǎrnǎ.
 Avdzírǎ kǎ l-vǎtǎmǎrǎ
 σόᾱ tútᾶ u anvirinǎrǎ.

Ένα μεγάλο καλοκαίρι
 καλέ Μουχτσίνα,
 ένα μεγάλο καλοκαίρι
 Γιώργη καπετάνιε,
 οι κλέφτες ορμάνε στην Τουρκία
 ὄλοι πάνε, ὄλοι γυρνάνε πίσω,
 ο βλαχο-Γιώργης δε γυρνᾶει.
 Άκουσαν ὄτι τον σκότωσαν,
 ὄλο το σόι το μᾶραναν.

13

Πιγιλίτς ναπόι, ναπόι
 σ-βιάντᾶ σουάκρα τζίνιρλι
 βα λ-λία χάριχα, νου βα ίλι-λία
 βα σ-αρίντᾶ ντι βα ίλι-λία.
 Για μουτρίτσλου ντι πι κέπτου
 σ-πάρι ούνου τζιόνι αλιέπτου
 για μουτρίτσλου ντι πι φρίμιτι
 σ-πάρι κᾶ-ι μπιριμπέκου ντίτου μούντι
 για μουτρίτσλου ντι πι νάρι

σ-πάρι κᾶ-ι ντι σόι μάρι
για μουτρίτσλου ντι πι γκούρᾶ
κα τσιουριάπλου μίκᾶ φουντούλου
για μουτρίτσλου ντι πι ντίντσᾶ
καχαρά ντι αλούι πᾶρίντσᾶ
για μουτρίτσλου ντι πι κάπσῶ
σ-πάρι σόι ντι ἀράτσῶ
για μουτρίτσλου ντι πι μίνι
λα τσιουριχᾶπῶ μιντιᾶ κᾶρμπούνι
-Τσί-ς φουρτάτσλι τσι αντούσιδι
τουτς μπικιάρι ὄι νιανσουράτς.

Piγιλίτς napóĭ, napóĭ
s-viádă suákra dzinirli
va í-la xárja, nu va ĭl-ía
va s-arídă di va ĭl-ía.
Γῆ mutrítslu di pi képtu
s-pári úny džóni aléptu.
Γῆ mutrítslu di pi frímti
s-pári kă-i birbéku ditx múndi.
Γῆ mutrítslu di pi nári
s-pári kă-i di sói mári
Γῆ mutrítslu di pi gúră
ka tšurăplu mîkă fudúly
Γῆ mutrítslu di pi dîntsă
kaxarâ di alúĭ părintsă.
Γῆ mutrítslu di pi kápυ
s-pári sói di arăpy
Γῆ mutrítslu di pi mîni
la tšurĭăpy mindĭă kărbûni
-Tsi-s furtătslî tsi adúsiĭ
túts bikărĭ ši njansurâts.

Κάντε πίσω, πίσω
για να δει η πεθερά το γαμπρό
θα τον χαρεί, δε θα τον χαρεί
θα γελαστεί και θα τον χαρεί.
Για κοιτάξετε τον στο στήθος
φαίνεται ένα διαλεχτό παλικάρι.
Για κοιτάξετε τον στο μέτωπο

φαίνεται σαν κριάρι βουνίσιο.
Για κοιτάξετε τον στη μύτη
φαίνεται ότι είναι από μεγάλο σόι.
Για κοιτάξετε τον στο στόμα
σαν το φούρνο τρώει, περήφανος
Για κοιτάξετε τον στα δόντια
να τον χαίρονται οι γονείς του.
Για κοιτάξετε τον στο κεφάλι
φαίνεται από σόι μαύρο.
Για κοιτάξετε τον στα χέρια
στο φούρνο ανακάτεψε κάρβουνα,
-Τι είναι τα μπρατίμια που έφερες;
Όλα μπεκιάρηδες κι ανύπαντροι.

14

Απριντέτς κᾶντίλα
σ-νᾶ ντιπνέμου νᾶ μβιάστᾶ (νβιάστα)
μβιάστᾶ ντι ν-γκουρτσιάου (ή ντι
πισιάου, Γραμμουστιάνοι)
κου φουστάνια λάργᾶ
πατρουτζᾶτς ντι κλίι
ὄιαϊτζᾶτς ντι κουάτι.

Aprindéts kăndîla
s-nă dipnémυ 'nă mvĭăstă
mvĭăstă di n-Gurtšĭău (di pi sĭău)
ku fustănjă lărĭĭă
patrudzăt di klîini
šaidzăt di kuăti

Ανάψτε το καντήλι
να ξεπεξέψουμε μια νύφη
νύφη από την Κοριτσά (από τη σέλα)
με φαρδύ φουστάνι
με σαράντα λαγγιόλια
με εξήντα πήχεις

15

Αγκισίρᾱ όλι σ-φούγᾱ
 πικουράρλι νου βριᾱ σ-ντούκᾱ
 κιχᾱίᾱζλί ᾱ-μιντουέσκου:
 -Τόρα φτᾱόρι τσι βα σᾱ αντράμου;
 λουᾱτς κᾱίλι τας αγκᾱρκᾱμου
 σ-νου νᾱ αστάλι φουρλι ν-γκᾱλι
 κᾱ νᾱ αβιέμου μουλιέρι μουσιᾱτι
 νᾱ αβιέμου φιατι ισουσιτι
 κου σέμουρλι κιντισιτι
 κου μίνιτολι αντουπλάσιτι
 ᾱ-κου τάδιουρλι ασημουσιτι.

Angisiră ôli s-fúgă
 pikurărli nu vriă s-dúkă
 kixăîázli ŝi-minduésku:
 -Tóra ftôri tsi va să adrămu;
 luăts kăîli tas angărkămu
 s-nu nă astăli fúrlî n-gáli
 kă nă avému muléri mušăti
 nă avému fiăti isusiti
 ku sémurli kindisiti
 ku mînitli anduplăsiti
 ŝi-ku tâșurli asimusiti

Κίνησαν τα πρόβατα να φύγουν
 οι βοσκοί δε θέλουν να πάνε
 οι κεχαγιάδες σκέφτονται:
 -Τώρα, παιδιά, τι θα κάνουμε;
 πάρτε τα ἄλογα να φορτώσουμε
 να μη μας βρουν στο δρόμο οι κλέ-
 φτες
 γιατί έχουμε γυναίκες όμορφες
 έχουμε κορίτσια αρραβωνιασμένα
 με τα σιάμια* κεντημένα
 με τα μανίκια διπλωμένα
 και με τα τᾱσια ασημωμένα

*ρούχα

16. Νανούρισμα

Νάνι, νάνι, νάνι νούσιε
 βίνι sóμνουλ ντι που ούδιε
 τρας ἴνι λια φιτᾱόρου ντίτου γκούδιε.

Náni, nání, nání núše
 vîni sómnuł di pu úše
 tras îni lîa fitșoru ñitu gúše

Νάνι, νάνι, νάνι
 ἤρθε ο ὕπνος πίσω απ' την πόρτα
 να μου πάρει το παιδί απ' το λαϊμό

17. (Κλειδώνας)

Τσι ᾱρι τσαλ-Μίᾱια ντι σι κριᾱπᾱ
 αμᾱνᾱ νόρ-σα ντι λα ᾱπᾱ
 ντούσι-ντούσι πᾱν μα γ-κᾱλι
 στᾱβρουσί ντόι Αρμπινιέᾱι
 Αρμπινιέᾱι φᾱρᾱ κᾱμέᾱι
 ᾱ-ᾱλτσᾱ ντόι κου γούνα αρόᾱι.
 -Τόρα, μβιᾱᾱστᾱ, τσι σ-αντράμου;
 -Λουᾱτς φλουριᾱλι ᾱ-αλᾱᾱᾱτς-μι
 -Νόι φλουρί νᾱ αβέμου
 μάσι κα τᾱνι, λᾱ μουσιᾱᾱᾱ,
 μάσι κα τᾱνι νου αβέμου.

Tsi ári tsal-Mîša di si kriăpă
 amănă nór-sa di la ápă
 dúsi-dúsi păn ma n-gáli
 stăvrusî dój Arbinéșî
 Arbinéșî fîră kăméșî
 ŝi-âłtsă dój ku gúna arôși.
 -Tóra, mvîăstă, tsi să adrămu;
 -Luăts flurîli ș alăsăts-mi
 -Nój flurîi nă avému
 măsî ka tîni, lîa mușătă,
 măsî ka tîni nu avému.

Τι έχει η Μιχάλαινα και σκάει
καθυστέρησε η νύφη της στη βρύση
πήγε, πήγε ως πιο πέρα
αντάμωσε δυο Αρβανίτες
Αρβανίτες χωρίς πουκάμισα
κι άλλους δυο με κόκκινη γούνα.
-Τώρα, νύφη, τι να κάνουμε;
-Πάρτε τα φλουριά κι εμένα αφήστε
με.
-Εμείς φλουριά έχουμε,
αλλά σαν εσένα, όμορφη,
αλλά σαν εσένα δεν έχουμε.

18. (Κλείδωνας)

-Μόχ του λιλίτσι γκάμπινά
τσι ν-τσ-απιρίσι σάλπιτά;
-Τσι σ-νου απιρέσκου σάλπιτά
νου ν-άμου κου κάρι
σ-μι-αράσμπουνιέτζου.
Μι αράσμπουνιάμου κου σόκουρ-νίου
λάιλου σόκρου νου ν-βρου μπούνου
σι μετ' λουλέλου σι-μι ακουντί.
Μι-αράσμπουνιάμου κου σουάκάρ-μια
μα λάια σουάκρα νου ν-βρου μπούνου
σι μετ' φουρκίτσα σι-μι ακουντί.

-Μόχ tu lilítši gálbina
tsi n-ts-apiríši sálbită;
-Tsi s-nu apirésku sálbită
nu n-ámũ ku kári s-arăzbuńédzu.
Mĩ-arăzbuníámũ ku sókur-nũ
lájlu sókru nu n-vru búnu
si meť lulélu ŝi-mi agudí.
Mĩ-arăzbuníámũ ku sũákăr-mĩa
ma láia sũákra nu n-vru búnu
si meť furkítsa ŝi-mi agudí.

-Μωρ' σε κίτρινο λουλούδι
γιατί ξημέρωσεσ ωχρή;

-Πώς να μην ξημερώσω ωχρή;
δεν έχω με ποιον να μαλώσω.
Μάλωνα με τον πεθερό μου,
ο καημένος ο πεθερός μου δε θέλησε
το καλό μου
σήκωσε το λουλά και με χτύπησε.
Μάλωνα με την πεθερά μου,
μα η καημένη η πεθερά μου δε θέλησε
το καλό μου
σήκωσε τη ροκίτσα και με χτύπησε.

19. (Κλείδωνας)

Φιάτι σι μβιάστι σ-αλλάξέσκου
σ-αλλάξέσκου, σ-αρμιάτουσέσκου
φιτάτιλ αντουνά λιλίτσι
μβιάστιλι αντάρ' γκάλιάτα

Fjāti ŝi mvjásti s-alăksésku
s-alăksésku, s-armătusésku
fítati adună lilítši
mvjástili adără găljiata.

Κόρες και νύφες ντύνονται
ντύνονται και στολίζονται.
Οι κόρες μαζεύουν λουλούδια,
οι νύφες ετοιμάζουν την καρδάρα.

20 (Κλείδωνας)

Αντουνάτς-βᾶ, φιάτι,
τρας ν-αντράμου γκάλιάτα
πλότσι, πλότσι ντι ασήμι
ζουνίτσα ντι χρυσάφι.
Αντουνάτς-βᾶ, μβιάστι,
τρας ν-αντράμου γκάλιάτα
πλότσι, πλότσι ντι ασήμι
ζουνίτσα ντι χρυσάφι

Adunáts-vă, fĭáti,
tras n-adrámu gǎljáta
plótsĭ, plótsĭ di asimi
zunítsa di xrisáfi.

Adunáts-vă, mviási,ti,
tras n-adrámu gǎljáta
plótsĭ, plótsĭ di asimi
zunítsa di xrisáfi.

Μαζευτείτε, κορίτσια,
να φτιάξουμε την καρδιάρα,
πόρπες, πόρπες απ' ασήμι,
το ζωνάκι από χρυσάφι.
Μαζευτείτε, νύφες,
να φτιάξουμε την καρδιάρα,
πόρπες, πόρπες απ' ασήμι,
το ζωνάκι από χρυσάφι.

21. (Κλείδωνας)

Μι λάμου μι ασπιλάμου
λα θιόπατλου ντιτου κιάρι
λα γκούρνα ντι στουρνάρι
N-arkáj óklulou pi tzjánă
θι-βιτζούι ούνου λάι ντι τζιόνι
κου σάρικα πι μπράτσου
θι-πι ανάντου μπράτσου τουφέκια
κου κάρτια πι τζανούκλιου
γκρᾶψιάστι θι-ντισγκρᾶψιάστι.
Ntă-v-mi, lĭa mouă, vtă-v-mi
λα κάσα ατσιά ντι ν-τζιάνă.

Mi lámu mi spilámu
la šopatlu ditu kári
la gúrna di sturnári.
N-arkáj óklulu pi tzjánă
šĭ-vidzúĭ unu lăĭ di džóni
ku sárika pi brátsu
šĭ-pi anándu brátsu tuféka
ku kártĭa pi dzănúklú

grăpsĭášti šĭ-dizgrăpsĭášti
-Dă-ń-mi, lĭa múmă, dă-ń-mi
la kása atsjă di n-dzĭánă.

Πλενόμουν, ξεπλενόμουν
στη βρύση στο ανήλιο
στη βρύση από στουρνάρι.
Έριξα τα μάτια μου στη ράχη
κι είδα ένα παλικάρι
με τη σάρικα στο μπράτσο
και στο άλλο μπράτσο το τούφεκι
με το γράμμα στο γόνατο,
γράφει και ξεγράφει.
-Δώσε με, καλέ μάνα, δώσε με
στο σπίτι αυτό στη ράχη (του βουνού)

22

Ντιστιμέλια κιντσιόιτᾶ
λα τίνι αβιάμου αγκισιόιτᾶ
πι σούνου κάλι θι-πίστι κάλι
σ-ν-αντουνάμου ντόιλι γ-κάλι.
-Για φᾶ-νί κάλι τας ĭnĭ trékou.
-Iási, níkă nou ντουκιάστι.
Σκουάτι πούγκα ντι θ-ου μιάστι
ούνου καραγρόσι κου μᾶνούσι
τας λ-ου πουάρτᾶ φιάτα ντι γκούσι.

Distiméla kindisită
la tĭni anvĭámu angisită
pi núnu káli šĭ písti káli
s-n-adunámĭ dóĭlĭ n-gáli.
-Γιά fă-ń káli tas ĭnĭ trékĭ
-Iási níkă nu dukási.
Skĭáti púnĭa di š-u mĭási
unu karagrósi ku mănúsi
tas l-u puártă fĭáta di gúše

Μαντίλι κεντημένο
για σένα είχα κινήσει

κάτω απ' το δρόμο και πάνω στο
δρόμο
ν' ανταμώνουμε οι δυο μας στο
δρόμο.
-Για κάνε μου δρόμο να περάσω.
-Είναι μικρή, δεν καταλαβαίνει.
Βγάζει το πουγγί και τη δωρίζει
ένα καραγρόσι με χεράκι
για να το φοράει το κορίτσι στο
λαιμό.

23

(A)κλό πι τζιχάνα 'νᾶ λιλίτσι
σιμινάτᾶ ντι ούνᾶ φιάτᾶ,
μόχ λιλίτσι α βριχάρλιε.
(A)κλό σιντιχᾶ 'νᾶ φιάτᾶ αρμίνᾶ
σιντιχᾶ σι-κᾶντᾶ ντι πριούνᾶ,
μόχ λιλίτσι α βριχάρλιε.
Τζόνι αρμίνου ντι ακλό τριτσιᾶ
μδιᾶτα αρμίνᾶ ου μουτριᾶ
σι λιλίτσια ου αρουπιᾶ,
μόχ λιλίτσι α βριχάρλιε

(A)κλό πι dzjānā 'nā lilítši
siminātā di unā fiātā,
móχ lilítši a vričárilēj.
(A)κλό šidjā 'nā fiātā armínā
šidjā si-kāndā di priúnā,
μόχ lilítši a vričárilēj.
Džóni armínu di akló tritsjā
mšāta armínā u mutriᾶ
ši lilítša u arupiᾶ
μόχ lilítši a vričárilēj.

Πάνω στη ράχη ένα λουλούδι
φυτεμένο από ένα κορίτσι,
αχ λουλούδι της αγάπης.
Εκεί καθόταν μια βλαχούλα
καθόταν και τραγουδούσε αδιάκοπα,

αχ λουλούδι της αγάπης.
Βλαχόπουλο από 'κει περνούσε,
και η όμορφη βλαχούλα κοιτούσε
και το λουλούδι το έκοβε,
αχ λουλούδι της αγάπης.

24

Τσι ν-ντόρου, λια ντάντᾶ, ντόρου
σ-αλᾶντσέσκου φτιόρλι ν-κόρου
σι-γχο μουτρέσκου ντιπ' ουμπόρου
κάρι τζιόνι σ-μι αρᾶσιᾶσκᾶ.
Τζιόνι νίκου φίρ' ντι μουστάκι
σ-νου μι-ασκίνᾶ πι του φάτσα
σι-ν' λια αλμπιᾶτσᾶ σι μουσιτιᾶτσᾶ.

Tsi n-dóru, lia dādā, dóru
s-alāntsésku ftiórli n-kóru
ši-γχο mutrésku dit' ubóru
kári džóni s-mi arāšjāskā.
Džóni níku fír' di mustáki
s-nu mi-askínā pi tu fátsā
si-n' lia albjātsā ši mušitjātsā

Τι πονάω, καλέ μάνα, πονάω
συνεννοούνται τα αγόρια στο χορό
κι εγώ κοιτάω απ' την αυλή μου
ποιο παλικάρι μου αρέσει.
Παλικάρι μικρό, χωρίς μουστάκι
να μη με τσιμπάει στο πρόσωπο
να μου πάρει την ασπράδα και την
ομορφάδα.

25

Ασιᾶρα ν-βίνιου ντίτου ξιάνι
σι ᾶσαντζᾶ ισί πρι μινάρι
αφλᾶν μουσιᾶτα λα μπᾶχτιᾶ
γιου σ-αντᾶπά λελίτδελε

λελίτδελε ὄ-τριαντάφυλι
τριαντάφυλι ὄ-γαρούφαλι.
-Φιάτᾶ, λιᾶ φιάτᾶ, βόι
σ-τι-αντρέμπου
βόι σ-τι-αντρέμπου, ὄ βόι σᾶ-ν-σπούνι
κίτι στίᾶλι λα ουρανό,
κίτι φρίντζᾶ βασιλιακό.

Asjárā h-vínĥ dítu ksĭáni
ši ásāndzā išĭi pri imnári
aflāj mušáta la bāxtšé
ġu š-adāpá lelítšele
lelítšele šĭ-trĭandáfili
trĭandáfili šĭ-ġarúfali.
-Fĭjátā, liĥ fijátā, vói s-tĭ-andrébġ
vói s-tĭ-andrébġ, šĭ-vói sᾶ-h-spúni
kítĭ stĭáli la uranó,
kítĭ frĭndzā vasiĭakó.

Ψες ἦρθα ἀπ' τα ξένα
και σήμερα βγήκα περίπατο
βρήκα την όμορφη στον κήπο
όπου πότιζε τα λουλούδια
τα λουλούδια και τα τριαντάφυλλα
τα τριαντάφυλλα και τα γαρύφαλα.
-Κόρη, καλέ κόρη, θέλω να σε ρω-
τήσω
θέλω να σε ρωτήσω και θέλω να μου
πεις
πόσα αστέρια στον ουρανό,
πόσα φύλλα ο βασιλικός.

26

-Μπουντζα-τς ἄι κριπάτᾶ, λιᾶ Λένᾶ,
κάπλου-τς ἄι λιγάτᡱ
νάκᾶ-ι ντι ἄπᾶ αράτσι, λιᾶ Λένᾶ,
νάκα-ι ντι ἄλμπ' αουᾶ.
-Νου-ι ὄ-ντι ἄπ' αράτσε, λιᾶ ντάντο,
ὄ-νέ ντι ἄλμπ' αουᾶ

ντι ούνου καμῖο τσᾶ ν-ᾶμου, λιᾶ ντάντο,
κᾶ νού-ι τζιόνλι αουάτσι.
-Λιάγᾶ-τς, μπάγᾶ-τς τσιόμπρα,
λιᾶ Λένᾶ,
κᾶτσέ νου τσᾶ ουντζιάάτι.
-Φόκλου ὄ-πίρα σι-ου ἄρντᾶ,
λιᾶ ντάντο,
μα νού-ι τζιόνλι αουάτσι.
Μα νού-ι τζιόνλι αουάτσι, λιᾶ ντάντο,
τρούπλου-νι σ-αράτσιαάτι
ὄ-κάντα-ι τζιόνλι αουάτσι,
λιᾶ ντάντο,
τρούπλου σ-αγκᾶλτζᾶάτι.

-Búdza-ts ἄι κριπάτᾶ, liĥ Lénā,
kápġu-ts ἄι liġátġ
nákā-i di ᾶpᾶ arátsi, liĥ Lénā,
nákā-i di ἄlb' aúā;
-Nu-i di ᾶpᾶ arátse, liĥ dádo,
šĭ-ne di ἄlb' aúā.
Di únġ kajímó tsᾶ h-ᾶmġ, liĥ dádo,
kᾶ nú-i džónli aúátsi.
-Lāġᾶ-ts, bāġᾶ-ts tšómbra, liĥ Lénā,
kᾶtsᾶ nu tsᾶ undzᾶšti.
-Fókġu šĭ-pĭra sĭ-u árdā, liĥ dádo,
ma nú-i džónli aúátsi, liĥ dádo.
Ma nú-i džónli aúátsi, liĥ dádo,
trúplu-h sᾶ-arᾶtsᾶšti
šĭ kánda-i džónli aúátsi, liĥ dádo,
trúplu s-angᾶldzᾶšti.

-Το χεῖλι σου τό 'χεις σκασμένο,
βρε Λένα,
το κεφάλι σου δεμένο
μήπως είναι από κρύο νερό, βρε Λένα,
μήπως από άσπρο σταφύλι;
-Δεν είναι από κρύο νερό, βρε μάνα,
κι ούτε από άσπρο σταφύλι.
Από έναν καμῖο που έχω, βρε μάνα,
γιατί δεν εῖν' εδώ το παλικᾶρι.

-Δέσε, βάλε το κεφαλομάντιλό σου,
βρε Λένα,
γιατί δε σου ταιριάζει.
-Η φωτιά κι η λαύρα να το κάψει,
βρε μάνα,
αν δεν είν' εδώ το παλικάρι.
Αν δεν είν' εδώ το παλικάρι, βρε μάνα,
το κορμί μου κρυώνει,
κι όταν είν' εδώ το παλικάρι,
βρε μάνα,
το κορμί ζεσταίνεται.

27

Τρᾶ έρμου ντι Ξιάρου (Σέρρες)
πόντα ντι ν-Σᾶρούνα
μούλτσᾶ τζιόνι κιρούρα
μούλτι μουμάνι πλίνγκου
φιάτι ισουσίτι.
Ντούσι Λένα ν-βάλι
σ-μπάγᾶ κᾶλντάρι
ντούσι ὄ-Κόλα ακλότσι
διάντι ὄ-αζμπουράῶτι
Λένα νού-ι σι γκριάῶτι
-Ντάτς χᾶμπάρι ν-χουάρα
σ-άβντᾶ νίκου ὄι μάρι.

Tră érmu di Ξάρυ
pónða di n-Sărúnᾶ
múλtsᾶ dζónĭ kirúrᾶ
múλti mumínĭ plínġu
fiátĭ isusíte.
Dúsi Léna n-váli
s-bágᾶ kᾶldári
dúsi ŝĭ-Kóla aklóτσι
ŝádi ŝĭ-azburáŝti
Léna nú-ι si grĭáŝti
-Dáts xᾶbárĭa n-χουάρα
s-ávďᾶ níku ŝĭ-mári

Για τα έρμα τα Σέρρας
την άτιμη τη Σαλονίκη
πολλά παλικάρια χάθηκαν
πολλές μανάδες κλαίνε
κορίτσια αρραβωνιασμένα.
Πάει η Λένα στο ρέμα
να βάλει καρδάρι (να πλύνει)
πήγε κι ο Κόλας εκεί
κάθεται και κουβεντιάζει
η Λένα δεν του απαντά
-Δώστε το χαμπέρι στο χωριό
να το μάθει μικρός και μεγάλος.

28

Φιάτᾶ ανάλτᾶ μαυρουμάτᾶ
άντε φιάτᾶ τας νᾶ βτζίμου
τας νᾶ τσέμου λα λόκλου ανόστου
λόκλου ανόστου ὄι-του σιέμιτᾶ*
ανοάστᾶ.

* σιέμιτᾶ = τόπος ζωής

Fĭátᾶ análtᾶ mavrumátᾶ
ánte fiátᾶ tas nᾶ vzdĭmu
tas nᾶ tsémĭ la lóklĭ anóstu
lóklĭ anóstu ŝĭ-tu sémtĭ anᾶstᾶ

Κόρη ψηλή και μαυρομάτα,
άντε, κόρη, να φύγουμε
να πάμε στα μέρη μας
στα μέρη μας και στη ζωή μας

29

Νάπαρτι ντι λάιχα αμάρι
ν-αλᾶβντᾶρά ν'α μουσιάτᾶ
κούμου σᾶ ν-φάκου
σᾶ ν-ντούκου σ-ου βέντου.
-Γκάλικᾶ-τς, τζιόνι, μπινέκλου

σᾶ ἴ-τι ντούτσι πᾶν ντι μουσιιάτᾶ.
-Μπουν-τσᾶ τζούᾶ, μόι μουσιιάτᾶ
-Γκίνι βίνιῶι, μόι τζιονάρε,
-Γιου τσᾶ-ι μίτα, λιᾶ μουσιιάτᾶ;
-Μούμα-ἴνι ἰᾶῶτι λα ἴνᾶ νούμτᾶ
λα ἴνᾶ νούμτᾶ βᾶσιλκιάσκᾶ.

Náparti di lája amári
ń-alǎvdárǎ 'nǎ mušátǎ
kúmu sǎ ń-fákũ
sǎ ń-dúkũ s-u védu.
-Ngálikǎ-tš, džóni, binéklu
sǎ ń-ti dútsj pǎn di mušátǎ.
-Bún-tšǎ dzuǎ, mói mušátǎ
-Gíni vínishj, moĩ džonáre.
-Gju tsǎ-i míta, lja mušátǎ;
-Múma-ń ĵáštĩ la 'nǎ númtǎ,
la 'nǎ númtǎ vǎsilkáskǎ

Πέρα απ' τη θάλασσα
μου παίνεψαν μιαν όμορφη
πώς να κάνω
να πάω να τη δω.
-Καβαλίκεψε, παλικάρι, τ' άλογό σου
και πήγαινε στην όμορφη.
-Καλή σου μέρα, όμορφη.
-Καλώς ήρθες, παλικάρι.
-Πούν' η μάνα σου, βρε κόρη;
-Η μάνα μου είναι σ' ένα γάμο,
σ' ένα γάμο βασιλικό.

30

Τρᾶ ούνᾶ κᾶντούσιε βίνιτᾶ
πι ασόου συμπόρου γιου σ-ντιμᾶντάι
ῶι γιο βίνιου ακάσᾶ νου τι αφλάι
πιτ μπᾶχτῶιάτς τι πριμνάι
λιλίτῶι αρόῶι τσ-αντουνάι
τούφε-τούφε λι λιγάι
ῶ-πι λα σουάτσᾶ λι-αμπᾶρτσᾶι.

Trǎ únǎ kǎndúše vínitǎ
pi atséu zborũ γύ s-dimǎndáj
šĩ γο νίνυ akásǎ nu ti afláj
pit bǎxtšǎts ti priimnáj
lilítšĩ aróšĩ ts-adunáj
túfe-túfe li liγáj
šj-pi la suǎtsǎ li ambǎrtsáj

Για ένα τσιπούνι γαλάζιο,
στο λόγο που σε ειδοποίησα
ήρθα σπίτι σου και δε σε βρήκα
στους μπαχτσέδες βολτάριζες
κόκκινα λουλούδια μάζευες
τούφες-τούφες τᾶ ἴδενες
και στις φίλες τα μοίραζες

31

Σίαπτι τζιόνι τούτς ἴνᾶ τουρλί
ντούκου νουάπτια του χᾶρᾶγι
βορ τας τριάκᾶ του τῶρῶι.
-Βόι, λᾶι τζιόνι, τούτς ἴνᾶ τουρλί
κάρα ντάτς ντι β-ανσουράτσᾶ
μβιάστιλί-βᾶ λι-αλᾶσᾶτσᾶ
πι του χουάρι, πιτ μᾶχᾶλάτς
πι λα φρατς, πι λα κουμνάτς
βόι του ξιάνι αλᾶγάτς
φλουρίχ βρετς τρας αμιντάτς

Šǎpti džónj túts 'nǎ turlĩ
dúku nuǎptjia tu xǎrǎγi
vor tas trjǎkǎ tu tšĩršjĩ.
-Vóĩ, lǎĩ džónj, túts 'nǎ turlĩ
kǎra dats di v-ansurǎtsǎ
mvjǎstĩli-vǎ li-alǎsǎtsǎ
pi tu xǎri, pit mǎxǎlǎts
pi la frats, pi la kumnǎts
vóĩ tu ksǎni alǎγǎts
flurij vrets tas amintǎts

Εφτά παλικάρια, όλα μια παρέα
 παν το πρωί, τη χαραυγή
 θέλουν να παν στην αγορά.
 -Ε, σεις, παλικάρια, όλα μια παρέα
 όταν παντρεύεστε
 τις γυναίκες σας τις αφήνετε
 στα χωριά, στους μαχαλάδες,
 σε αδέρφια, σε κονιάδους
 σεις στα ξένα τρυγυρνάτε
 φλουριά θέλτε να κερδίσετε.

32

Λα πάτρουλε, λα τσίντσιλε
 λα όιάσιντε φάντάνι
 ακλό σ-ντουρνιά βρούτα σίγκουρά,
 σίγκουρά, ισουσίτᾱ.
 Σι ντάντᾱ-σα λι-ου τζᾱτίσι,
 όι ντάντᾱ-σα λι-ου τζᾱτίσι.
 -Μ-ια* σκουάλ(ᾱ), μ-ια σκουάλ(ᾱ), λιᾱ
 νίκα** αμιᾱ
 σκουαᾱ ᾱ ᾱ-τι αᾱξιεότᾱ
 κᾱ βίνιρᾱ κούσκρῑλί σ-τι ᾱ
 όι μβιάστᾱ ᾱ ᾱ-τι αντᾱρᾱ.
 -Κᾱρι βινιρᾱ, γκῑνι βινιρᾱ
 τζᾱτσέτς-ᾱ σ-τριᾱκᾱ ν-γκᾱσᾱ***.

*για

**χίλια

***μπᾱγάτς-ᾱ σ-μῑκᾱ πῑνι.

La pátrule, la tsintsile
 la šásile fándíni
 akló š-durnᾱ vrúta síngurᾱ
 síngurᾱ, isusítᾱ.
 Ši dádᾱ-sa, ᾱ, ᾱ-u dzᾱtᾱšᾱ,
 šī dádᾱ-sa ᾱ-u dzᾱtᾱsi.
 -ᾱ skᾱᾱᾱ, ᾱ skᾱᾱᾱ, ᾱ níka** amᾱᾱ
 skᾱᾱᾱ šᾱ-ᾱ ti alᾱšésᾱtsᾱ
 kᾱ vῑnirᾱ kúskrῑlí s-ti ᾱ

šī mῑjᾱstᾱ šᾱ-ᾱ ti adᾱrᾱ.
 -Kᾱrῑ vῑnirᾱ, gῑni vῑnirᾱ
 dzᾱtséts-lᾱ s-trῑᾱkᾱ n-gᾱsᾱ***.

** χίᾱ

*** bᾱgᾱts-lᾱ s-mῑkᾱ pῑni.

Στις τέσσερις, στις πέντε
 στις ἔξι τις πηγές
 εκεί κοιμάται η αγάπη (μου) μοναχή
 μοναχή, αρραβωνιασμένη.
 Και η μάνα της της ἔλεγε
 κι η μάνα της της ἔχει.
 -Για σῆκω, για σῆκω, μικρή μου**
 σῆκω να ντυθείς
 γιατί ἦρθαν οι συμπεθέροι να σε πά-
 ρουν
 και νύφη να σε κάνουν.
 -Σαν ἦρθαν, καλωσόρισαν,
 πείτε τους νᾱ ᾱρθουν μέσα***.

**κόρη

*** βάᾱτε τους να φαν ψωμί

33

Μόι λιᾱ, πι λα ατά πουᾱρτᾱ γιο τρι-
 κούᾱ
 μόι λιᾱ, γιο τᾱ γκῑρί ᾱ τῑνι μα νου ᾱ-
 γκῑρίσῑ
 μόι καρά νου ᾱ-γκῑρίσῑ κου όκῑουλου
 μι μουτῑρίσῑ
 μόι λιᾱ, κου όκῑουλου ᾱᾱ γῑου τᾱ
 ᾱᾱᾱᾱᾱ
 μόι λιᾱ, ντιτ χῑκάτι τι ουχᾱᾱᾱ
 -Βόᾱ, λιᾱ ντάντο, βόᾱ, βόᾱ ᾱ ᾱ-μι
 μᾱρίτς
 βόᾱ ᾱ ᾱ-φᾱτῑ νούμᾱ, νούμᾱ κου σῑ-
 μῑτς
 βόᾱ, λιᾱ, κου σῑμῑτς, βόᾱ, λιᾱ, κου στα-

φίτς
βόχ, λια, σ' φούγά κούσκάρλι,
κούσκάρλι χᾶρσίτς.

Μόχ λια, pi la atá pṁártă ḡo trikúı̄
μόχ λια, ḡo tsă grîı̄ tîni ma nu ḡ-grîı̄ı̄
μόχ kara nu ḡ-grîı̄ı̄ ku óklulu mi
mutríı̄ı̄
μόχ λια, ku óklulu láı̄ ḡu tsă lâkărmăı̄ı̄
μόχ λια, dit xikáti ti uxtăı̄ı̄
-Vóı̄, λια dádo, νόı̄, νόı̄ să ḡ-mi mărıts
νόı̄ să ḡ-fătsı̄ númtă, númtă ku simıts
νόı̄, λια, ku simıts, νόı̄, λια, ku stafıts
s-fúḡă kúskărli, kúskărli xărsıts

Απ' την πόρτα σου, καλέ, εγώ πέρασα
εγώ, καλέ, σου φώναξα μα συ δε μου
απάντησες
καλέ, σαν δε μου απάντησες με το
μάτι με κοίταξες
με το μάτι, καλέ, το μαύρο, που σου
δάκρυσε
απ' τα σπλάχνα, καλέ, αναστέναξες.
-Θέλω, καλέ μάνα, θέλω, θέλω να με
παντρέψεις
θέλω να μου κάνεις γάμο, γάμο με
κουλούρια,
θέλω, καλέ, με κουλούρια, θέλω με
σταφίδες,
να φύγουν οι συμπεθεροί, οι συμπεθε-
ροι χαρούμενοι

34

-Μόχ Μᾶρούσιε, γκούρᾶ ντι κούκου
μόχ Μᾶρούσιε, μβιάστᾶ νίκᾶ
-Ντι γιου μι ὅτι κᾶ ḡ-τζίκου Μᾶρούσιε;
-Ντι κουκότλου, ντι σκουρτάκα

Ρεφραίν:

Μόχ Μᾶρούσιε, λια
Μόχ νταλιάνᾶ, λια.

-Μόχ Μᾶρούσε, gúřă di kúku
μόχ Μᾶρούσε, mviástă níkă
-Di ḡu mi štîı̄ kă ḡ-dzîku Mărúσε;
-Di kukótlu, di skurtăka

Ρεφραίν:
Μόχ Μᾶρούσε, λια
Μόχ дәліанă, λια

Βρε Μαρούσια, στόμα σαν κούκου
βρε Μαρούσια, μικρή νυφούλα.
-Πού ξέρεις ότι με λεν Μαρούσια;
-Απ' τον κόκκορα*, απ' το κοντό
γυλέκο

Ρεφραίν:
Βρε Μαρούσια, καλέ
βρε νταλιάνᾶ, καλέ

*το σχέδιο στο κοντό γυλέκο

35

Ντάντα αμιᾶ, βριᾶί βᾶτᾶμάρι
τσι φιάτᾶ αβιᾶί τᾶᾶ μᾶρτᾶρι
ντι νάου ἄνι κᾶλκᾶ του τζᾶτσι
ντι ḡ-ου ντιᾶντιᾶ ḡ-ἀργου-ἀλάργου
ḡ-ἀργου-ἀλάργου νίγκα Μπάνια
Λᾶί Μπᾶνιότσᾶ νιπᾶᾶξιτσᾶ
μάσι Μπότσᾶ ὅι χαρά πᾶᾶξιτᾶ
ίμνᾶ αντριᾶπτᾶ αρματουσιτᾶ
κου ὅκουρτάκα κιντισιτᾶ.

Dăda amiᾶ, vriᾶı̄ vătămări
tsi fiătă aviᾶı̄ tră mărtări
di nău ḡni kălkă tu dzătsi
di ḡ-u djădiı̄ı̄ ḡ-lărgu-alărgu

ʼlǎrgu-alǎrgu nínga Bǎňa
-Lǎj Bǎňótsǎ, nǐprǎksítsǎ
mási Bótsja šǐ-ǐarǎ prǎksítǎ
ímnǎ andrǐǎpta armǎtusítǎ
ku škurtǎka kindísítǎ

Μάνα μου, ήθελες σκότωμα
τι κορίτσι είχες για παντρεία
απ' τα εννιά πατάει στα δέκα
και το έδωσες πολύ μακριά
πολύ μακριά κοντά στη Μπάνια.
-Βρε Μπανιώτες, ανοικοκύρευτοι
Μόνο η Αγόρω ήταν νοικοκυρά
περπατάει ταιριασμένη, στολισμένη
με σκουρτάκα κεντημένη

36

Ούνα μβιάστǎ ντι Γιάνινα
πέρλι ντι ν-γκάπου ὄ-ασμουλτζιά
ὄ-α βάλιλει πǎrǎkáσιǎ
-Φǎν-τι, λια βάλει, κάμα νγκουά
σǎ ἡ-τρέκου σ-μι ντουκού πǎν Γιάνινα.
Γιάνινα, χουǎrǎ φουριǎσκǎ,
'κλο σǎ βǎtǎmǎrǎ τζιόνλι αμέλου
νου ἡ-μι ντουρού, λια, τζιόνλι αμέλου
μάσι μι ντουρού αρμάτα αμιǎ,
αρμάτα αμιǎ ντι καντιφέ.

ʼUnǎ mǐǐástǎ di Γǐánina
pérli di n-gǎpu š-azmuldzǐǎ
šǐ-a válilej pǎrǎkǎsǐǎ.
-Fǎn-ti, lǐa vále, kǎma ngǔǎ
sǎ ἡ-trékuǐ s-mi dúkuǐ pǎn Γǐánina.
Γǐánina, χuǎrǎ furǐǎskǎ,
'klo sǎ vǎtǎmǎrǎ džónli amélu
nu ἡ-mi durú, lǐa, džónli amélu
masǐ mi durú armǎta amǐǎ
armǎra amǐǎ di kadifé.

Μια νύφη από τα Γιάννενα
τραβούσε τα μαλλιά της
και το ποτάμι παρακαλούσε.
-Έλα, ποτάμι, πιο κοντά
να περάσω να πάω στα Γιάννενα.
Γιάννενα, χώρα κλεφτών,
εκεί σκότωσαν τον καλό μου
δε με πόνεσε ο καλός μου
μόνο με πόνεσε η αρματωσιά (φορε-
σιά) μου
η φορεσιά από κατιφέ.

37

Ντι αέστǎ σǎptǎmǎnǎ, λια ντάντο, πǎν
του αλάντǎ
ντιπούσιρǎ φουρλί ντι Μουράβα
ντριέπτου σ-τράγκου λα στάνι αλ
Τέτζια.
'κλο σǎ μǎkǎrǎ, 'κλο σǎ μπιγιούρǎ
τǎrǎγατσίὀλι ὄ-λι ουμπλούρǎ.
Λάλου Τέτζια ἦλι φǎ αρǎου
βριǎ σǎ ἦλι τζίκǎ, ούνου λάι σμπόρου.
Καπιτάνλου σ-νǎrǎǐǎστι
σκουάτι κόρδα σι ὄ-λου τάλι.

Di aǐéstǎ sǎptǎmǎna, lǐa dǎdo, pǎn tu
alándǎ
dǐpúsira fúrli di Muráva
ndrǐéptu s-trǎgu la stáni al Tédža
'klo sǎ mǎkǎrǎ, 'klo sǎ biǐúrǎ
trǎǐǎtsǐsli š-li umblúrǎ.
Lǎǐlu Tédža ἦlǐ fǎ arǎu
vrǐǎ sǎ ἦlǐ dzǐkǎ únu laǐ zǎbu.
Kapitánlu s-nǎrǎǐǎšti
skǐǎti kórda si š-lu tǎli.

Απ' αυτή την εβδομάδα, καλέ μάνα,
ως την άλλη

κατέβηκαν οι κλέφτες απ' το Μοράβα
ίσια τραβάνε στη σάνη του Τέτζια.
Εκεί έφαγαν και ήπιαν
γέμισαν και τους τορβάδες.
Ο καημένος ο Τέτζιας
του κακοφάνηκε
ήθελε να πει μια κουβέντα.
Ο καπετάνιος θύμωσε
βγάζει το σπαθί και τον σκοτώνει.

38.....

Μάρτζινά ντι αμάρι
τριάτσι 'νά παμπόρι
δίουιρά δι-αζγκιλιάστι
καπιτάνλου γκριάστι.
-Γιου χί, Αγίου-Νικόλα,
τίιι δι-μάρι χάρι
έδ-νί τρας νά ασκάκι.

Ρεφραίν:
λια ντάντο

Παρατήρηση = το τραγούδι αυτό αναφέ-
ρεται στη φυγή στη Ρουμανία μέσω Ευ-
ξεινού Πόντου.

Márdzină di amári
triátsi 'nă pampóri
šúiră ši-azgiljásti
kapitánlu grjásti.
-Γιú χί, Αγú Νικόλα,
τίιιι ši-mári xári
eši-ni tras nă askáki

Ρεφραίν:
λία dádo

Στην άκρη της θάλασσας
περνάει ένα βαπόρι

σφυρίζει και ουρλιάζει
ο καπετάνιος λέει.
-Πού είσαι, Αϊ-Νικόλα,
μεγάλη η χάρη σου
βγες να μας γλιτώσεις.

39.....

Ντόι τζιόνι σούνου φαντάνά
δι άλτσά ντόι πιστι φαντάνά
αδτιάπτά 'Ιτσα σ-ντούκḗ λα άπά.
Γιά-ου 'Ιτσα σ-ντιάντι κάπλου
κου ντάουλι πουάτσε του μίνά.
-Ντḗ-νί, λιḗ 'Ιτσḗ, χιάμḗ άπά
-Κας τσḗ-ντάου κου στάμινα ν-γκάπου

Ρεφραίν:
- Α λιḗ 'Ιτσḗ, μιπιάλḗ 'Ιτσḗ
- Α λιḗ 'Ιτσḗ, κου όκλίουλου λάι.

Dóji džóni súnου φαντίνḗ
ši-álsă dóji písti fânfină
aštiáptă 'Itsa s-dúkḗ la ápă
ḡa-u 'Itsa s-djádi kápulu
ku dáulu stámni tu mínă.
-Dḗ-ní, liḗ 'Itsă, xámḗ ápă.
-Kás tsă-dáου ku stámna n-ḡáου

Ρεφραίν:
Α, λιḗ 'Itsă, βιḗάλḗ 'Itsă
Α, λιḗ 'Itsă, κου όκλίulu λάι.

Δυο παλικάρια στην πηγή
κι άλλοι δυο πάν' στην πηγή
περμένουν την 'Ιτσα να πάει για νερό
Νά την η 'Ιτσα ξεπρόβαλε
με τις δυο στάμινες στο χέρι.
Δος μου, καλέ 'Ιτσα, λίγο νερό
-Αν σου δώσω με την στάμινα στο κε-
φάλι...

Ρεφραίν:

Αχ, καλέ Ίτσα, άσπρη Ίτσα

Αχ, καλέ Ίτσα, μαυρομάτα.

40

Ντι πρε μούντι ντιπουνιάμου
 μιάρι αρόσι ν-αντουνάμου
 τούφε-τούφε λι λιγάμου
 κα κουσίτσι λι αμπάλτιάμου
 πι λα σουάτσά λι αμπάρτσάμου
 πρίστι πουάλά λι αγκουντιάμου
 πρίστι πουάλά, ό-πι σούνου πουάλά
 -Τζιόνε, τσε τσά ιντρά του φουάλι
 ντι αγκουντιέδοτσά πίστι πουάλά;
 -Φιάτá, κά τσά-ι κάρνια μουάλι
 κα κάδλου ντι στρικουτουάρι.

Di pre múnti dipunjámu
 mjári arósi n-adunámu
 túfe-túfe li liyámu
 ka kusítsi li ambáltjámú
 pi la suátsá li ambártsámu
 pristi pjalá li agudjámú
 pristi pjalá, š-pi sunu pjalá
 -Džóne, tse tsá intrá tu fjalí
 di agudjéstsá pisti pjalá;
 -Fjátá, ká tsá-i kárnja mjáli
 ka kášlu di strikutujári.

Απ' το βουνό κατέβαινα
 κόκκινα μήλα μάξευα
 τούφες-τούφες τά 'δενα
 σε πλεξούδες τά 'πλεγα
 στις φιλενάδες τα μοίραζα
 πάνω στην ποδιά τα χτυπούσα
 πάνω στην ποδιά, κάτω απ' την ποδιά.
 -Παλικάρι, τι σου μπήκε στο μυαλό
 και χτυπάς πάνω στην ποδιά;
 -Κόρη, γιατί είναι το κρέας μαλακό

σαν τυρί στην τσαντίλα.

41

Μόι Μάρουδιε, φιάτá νικά,
 λιά-τς μπουκλίτσα ντου-ν-τι τρά άπά
 ντι λα όόπατλου ντι κιάρι
 'κλο ό-τρέκου τζιόνλί ντι λα στάνι
 τουτς μάσι τρέκου, κάρι νου γκριάστι
 Τριάτσι όι-Κώστα, τζιόνι μα νίκου
 έλου μα σά τριάτσι, έλου μα σά
 γκριάστι
 -Μπούνá-τς τζούα, μόι Μάρουδιε.
 -Γκίνι βίνισι, τίνι Κώστα,
 Ντι γιού μι ότί κά ν-τζίκου Μάρουδιε;
 -Ντι άντα αρνάμου γιάρνα νταντύνου
 μιάρι αρόσι νά αντουνάμου
 όι του ντουάγά λι αμπάρτσάμου.

Ρεφραίν:
 Μόι Μάρουδιε, λια
 -Μόι νταλιάνá, λια.

Μόι Μάρυσε, fjátá níká,
 lá-ts buklítša dú-n-ti trá ápá
 di la šópatlu dit kári
 'klo š-tréku džónlí di la stáni
 túts másj tréku, kári nú grjásti
 trjátsi šj-Kósta, džóni ma níku
 élj másj trjátsi, élj másj grjásti.
 -Búná-ts dzúa, mój Mărúše.
 -Gíni víníši, tíni Kósta.
 Di ýu mi štíj ká n-dzíkú Mărúše;
 -Di ánda arnámú járna dadúnu
 mjári arósi ná-adunámu
 ši tu duágá li ambártsámu

Ρεφραίν:
 Μόι Μάρυσε, lja
 Μόι daíaná, lja

Βρε Μαρούσια, μικρό κορίτσι,
πάρε τη φτσέλα σου και πήγαινε για
νερό
στη βρύση στο ανήλιο
εκεί περνούν παλικάρια απ' τη στάνη
όλοι περνάνε, κανένας δε φωνάζει
περνάει κι ο Κώστας, παλικάρι πιο
μικρό
αυτός περνάει και φωνάζει.
-Καλή σου μέρα, Μαρούσια.
-Καλώς όρισες, Κώστα.
Από πού ξέρεις ότι με λένε Μαρού-
σια;
-Από τότε που είμασταν το χειμώνα
μαζί
μαζεύαμε κόκκινα μήλα
και στη βελέντζα τα μοιράζαμε.

Ρεφραίν:

Βρε Μαρούσια, καλέ
βρε νταλιάννα, καλέ

42

-Ντι βόι τζιόνι, ντι βόι μαράτς,
κάρι ντάτσι ντι β-ανσουράτς
σι μουδιάτιλι λι αλᾶσάτς
πι του ξιάνι β-αλαγάτς
πι του ξιάνι, πι τ' Σερμπιέ
ᾔ-πᾶν λα πόντα ντι Βλαχίε.
Τούτσα σι ντούκου ᾔ-τούτσα σι-γίπη
τζόνλι αμέου νου λου-άρι σᾶ ίνᾶ.
Ντι βόι τζιόνι, ντι βόι μαράτς
νου βιτζούτου Τιγούσλου αμέου;
-Τσα-λ βιτζούμου,
τσα-λ ασμπουρούμου,
κάρτι, manéti ts-αντουσέμου
ᾔι ούνου λάι μπάηρου ντι φλουρίι
κάμα μούλιτι α λι μουδιάτι
ᾔ-άβντι νόρ-σα ντι' ουντάι

μπάγᾶ μπότοσλι ᾔ-αζγκιλιάᾔτι.
-Τάτσι, λᾔα μβιᾔαστᾶ, τάτσι, λᾔα νικά,
γιο βα ᾔ-τι-άμου του λόκου ντι νόρᾶ
ᾔι κάρι νου, βα ᾔ-τι μαρίτου
βα ᾔ-τι ντάου του λόκου ντι χίλιε.

-Di nói džóni, di nói mārāts,
kārī dats di v-ansurāts
ši mušātili li alāsāts
pi tu ksĭāni v-alāgāts
pi tu ksĭāni, pi t' Serbie
šĭ-pĭn la pōnda di Vlaxie.
Tútsā sĭ dúku šĭ-tútsā sĭ-γίπη
džónli améu nu lu-ári sᾶ inā.
Di nói džóni, di nói mārāts,
nu vidzútŭ Tiγúšlu améu;
-Tsā-l vidzúmŭ, tsā-l azburúmŭ,
kārīti, manéti ts-adutsémŭ
ši únŭ laĭ báĭru di flurĭi
káma múliti ali mušāti.
Šĭ-ávdi nór-sa dit' udái
bāgᾶ bótsli šĭ-azgilĭāᾔti.
-Tātsĭ, lĭa mĭĭāstᾶ, tātsĭ, lĭa níká,
γίο va ᾔ-ti ámu tu lókŭ di nórᾶ
ši kārī nu, va ᾔ-ti mārĭtu
va ᾔ-ti dáu tu lókŭ ti χίλιε.

-Σεις, παλικάρια, σεις, καημένα,
που αποφασίζετε να παντρευτείτε
και τις όμορφες αφήνετε
στα ξένα τρέχετε
στα ξένα, στη Σερβία,
και στην έρμη τη Βλαχία.
Όλοι πάνε κι όλοι γυρνάνε,
ο λεβέντης μου δε φαίνεται
να έρχεται.
Σεις, παλικάρια, σεις, καημένα,
μην είδατε το Τεγούσιο μου;
-Τον είδαμε, του μιλήσαμε,
γράμμα, σημάδι σου φέρνουμε

και μια αρμαθιά φλουριά
τα πιο πολλά της όμορφης.
Ακούει η νύφη της απ' τον οντά
βάζει τις φωνές, φωνάζει.
-Σώπα, καλέ νύφη, σώπα, μικρή μου,
εγώ θα σε έχω σαν νύφη μου,
κι αν δεν, θα σε παντρεύω,
θα σε δώσω σαν κόρη μου

43

Τσι λ'-αντρά μίνι αλούι
ντι ν-μι πίμπσε δι ν-κάτζούι
μι αγκουντί του ντάουλι μίνι
ντάουλι μίνι, ντάουλι πάλνι
ντάουλι πάλνι, ντάουλι φάλτσά
ντάουλι φάλτσά, μιχάρι αρόσι
'κλο ν-κάτζού δι μαχμουντέια
μαχμουντέια ντι λα ντάνα
νιέσου ταχινά σ-ου κάφτου
δι έλου ἦνι γκριάστι -"Ίνου ανάλτου"
δι γιο νι αφρικά, σ-νου άμπά δι άλτου
-Ίνου-ίνου πι λα ούδιε
τρας νά λόμου ντόλι ντι γκούδιε.

Tsi Í-adrái míni alúĭ
di ĩ-mi pímpse ši ĩ-kădzúĭ
mi agudĭĭ tu dáuli mĭnĭĭ
dáuli mĭnĭĭ, dáuli pălnĭi
dáuli pălnĭi, dáuli făłtsă
dáuli făłtsă, miĭari aróši
'klo ĩ-kădzú ši maxmudéĭa
maxmudéĭa di la dáda
ńesu taxiná s-u kăftu
šĭ-ėlu ĭńĭ grĭăšti -"Inu análu"
šĭ-ġo ĩ-afrikă s-nu áĭbă šĭ-álu
-Inu-ĭnu pi la úše
tras nă lómu dójĭi di gúše.

Τι του έκανα εγώ αυτού

και με έσπρωξε και έπεσα
χτύπησα στα δυο μου χέρια
τα δυο μου χέρια, τις δυο παλάμες
τις δυο παλάμες, τα δυο μου μάγουλα
τα δυο μου μάγουλα, κόκκινα μήλα
εκεί μού 'πεσε κι ο μαχμουντιές*
ο μαχμουντιές απ' τη μαμά μου
πήγα το πρωί να τον ψάξω
κι αυτός μου λέει: "Έλα πάνω"
κι εγώ φοβάμαι μην έχει κι άλλον
-Έλα-έλα απ' την πόρτα
για να πιαστούμε οι δυο απ' το λαμό.

* της λίρας

44

-Μούμα αμιά, τσι μι φάτσιασί;
τσε τζιόνε νι ντιντιάσι;
Σ-αμβισά σά σι-ντούκά ν-Σιάρου
δι ντι τ' Σιάρου σ-ντούτσι Σμύρνη
δι ντι τ' Σμύρνη Μπογδανίε
τούτσά σ-ντούκου, τούτσά γίνου
τζιόνλι αμέλου νου λου άρι σ-ίνά
άντα ίνα, ίτσι σά νου ίνα
κάπλου ν-τάστουρου σι σ-λ-ου
αντούκά.
-Μβιάσά μ', γκούρα σά
νι-τσά-αμούρτά
τσι λάι γκράλου τσι τζάτσέσι.

-Múma amĭá, tsi mi fătšăši
tse džóne, ĩi didĭăši;
S-amvitsă să šĭ-dúkă n-Šăru
ši di t' Šăru s-dútsi Zmĭrni
ši di t' Zmĭrni Boġdanĭe
Tútsă s-dúku, tútsă ġĭnu
džónli amėlu nu lu ári s-ĭná
ánda ĭna, ĭtsi să nu ĭna
kăplu n-tásturu si s-l-u adúkă.

-Mvijästă m', gúra sǎ ń-ts-amúrtă
tsi lǎj grǎjlu tsi dzǎtsǎšj

-Μάνα μου, τι με γέννησες,
τι παλικάρι μου 'δωσες.
Έμαθε να πηγαίνει στα Σέρρας
κι απ' τα Σέρρας πήγε Σμύρνη
κι απ' τη Σμύρνη Μπογδανία.
Όλοι πάν, όλοι γυρνάνε
το δικό μου παλικάρι δε γυρνάει
όταν έρθει, καθόλου μην έρθει
το κεφάλι στον τορβά να του το φέ-
ρουν.
-Νύφη μου, να σου μουδιάσει το
στόμα,
για το λόγο που είπες.

45

Σǎ ακǎτσǎ κόρλου ντι φιάτι
-Άιντε, λια Χάϊδǎ, άιντε
kǎ tsǎ βίνι μπǎρμπάτλου
-Κάρα βίνι, γκίνι βίνι
γιο ντιτ κόρου νου ń-έσου
-Κάφτǎ λάιλου πίνι σ-μίκǎ
-Κάρα κάφτǎ, γκίνι σ-κάφτǎ
γιο ντιτ κόρου νου ń-έσου
πίνια ιǎστι του πουλίτσǎ
μǎκάρια σούνου πουλίτσǎ
αμβǎλίτι κου κǎπάκι
-Κάφτǎ λάιλου άπǎ σ-μπιά
-Άπα ιǎστι του μπουκλίτσα
κέλκια ιǎστι πι πουλίτσǎ
γιο ντιτ κόρου νου ń-έσου
-Κάφτǎ λάιλου αλǎξιμέντου
-Στράνλι σούνου πι χǎράρου
έλου sǎ sǎ αλǎξιάσκǎ
γιο ντιτ κόρου νου ń-έσου
-Άιντε, λια Χάϊδǎ, άιντε
kǎ tsǎ βίνι ń-ούνου ουάσπι

-Κάρα βίνι, γκίνι βίνι
πουάμιλι του τǎλιούρου
παγούρλου πι πουλίτσǎ
Έλου sǎ λ-κιρνǎσχǎσκǎ
γιο ντιτ κόρου κόρου νου ń-έσου
-Άιντε, λια Χάϊδǎ, άιντε
kǎ βǎ σ-τζίκου ούνου σμπόρου
-Γιο λάια μα ńι κριπάμου
σ-νου αβιǎμου 'χτǎρι μπǎρμπάτου.

Sǎ akǎtsǎ kórlu di fjǎti
-'Aǎide, lǎ Χάϊδǎ, άιντε
kǎ tsǎ βίνι bǎrbátlu.
-Kara vǎni, gini vǎni
γιο dit kóru nu ń-ésu
-Kǎftǎ lǎjlu pǎni s-míkǎ
-Kara kǎftǎ, gini kǎftǎ
γιο dit kóru nu ń-ésu
pǎnja iǎsti tu pulítsǎ
mǎkǎrja sunu pulítsǎ
amvǎliti tu kǎpaki.
-Kǎftǎ lǎjlu ábǎ s-bǎj.
-'Apa iǎsti tu buklítǎ
kélka iǎsti pi pulítsǎ
γιο dit kóru nu ńi ésu
-Kǎftǎ lǎjlu alaksiméntu.
-Strǎnli súnu pri xǎráru
élu sǎ sǎ alǎksǎskǎ
γιο dit kóru nu ńi ésu
-'Aǎide, lǎ Χάϊδǎ, άιντε
kǎ tsǎ βίνι šj-únu μǎspi.
-Kara vǎni, gini vǎni
pυámili tu tǎlúru
pαγúrlu pi pulítsǎ
'Elu si l-kiρνǎsjǎskǎ
γιο dit kóru nu ń-ésu
-'Aǎide, lǎ Χάϊδǎ, άιντε
kǎ va s-dzǎku únu zbóru
-Γjο λάια μα ńι κριπάμου
s-nu avǎmu 'xtǎri bǎrbátu

Πιάστηκε ο χορός των κοριτσιών
 -Άιντε, βρε Χάιδω, άιντε
 γιατί σου ήρθε ο άντρας.
 -Αν ήρθε, καλωσόρισε
 εγώ απ' το χορό δε βγαίνω.
 -Θέλει ο δόλιος ψωμί να φάει
 -Αν θέλει, καλώς να θέλει,
 εγώ απ' το χορό δε βγαίνω
 το ψωμί είναι στο ράφι
 φαγητό κάτω απ' το ράφι
 τυλιγμένα στο καπάκι.
 -Θέλει ο δόλιος νερό να πει.
 -Το νερό είναι στη φτσέλα,
 το ποτήρι πάν' στο ράφι
 εγώ απ' το χορό δε βγαίνω
 -Θέλει ο δόλιος αλλαξιά.
 -Τα ρούχα είναι στο γιούκο
 ας αλλάξει, ας ντυθεί
 εγώ απ' το χορό δε βγαίνω
 -Άιντε, βρε Χάιδω, άιντε
 γιατί σου ήρθε επισκέπτης
 -Αν ήρθε, καλωσόρισε
 οι καραμέλες είναι στο πιατάκι
 το παγούρι πάν' στο ράφι
 Αυτός ας τον κεράσει
 εγώ απ' το χορό δε βγαίνω
 -Άιντε, βρε Χάιδω, άιντε
 θα σου πω ένα λόγο
 -Εγώ η καημένη χολόσκαγα
 να μην έχω τέτοιον άντρα

46

Τζιόνε, αβτζί βι ντουτς του ξιάνι
 κάντα σ-φούτς σά ν-ντάι χάμπάρι
 σά ν-αούγκου πόρτσάλι κου νιάρι
 σ-λι ντισκλίντου σ-κάρτσάνιάσκά
 σ-άβντᾶ λούμια σ-ζιλίψιάσκᾶ
 σ-άβντᾶ μούμα σᾶ χᾶρσιάσκᾶ.

Džóne, avdzǐ va duts tu ksǐáni
 kánda s-futs sǎ n-dáǐ xǎbári
 sǎ n-aúngu pórtsǎli ku nári
 s-li disklídu s-kǎrtsǎniǎskǎ
 s-ávďǎ lúmja s-zilipsǐáskǎ
 s-ávďǎ múma sǎ xǎrsǐáskǎ.

Παλικάρι, άκουσα θα πας στα ξένα
 όταν φύγεις να μου μηνύσεις
 να αλείψω τις πόρτες με μέλι
 να τις ανοίγω και να τρίζουν
 να ακούει ο κόσμος να ζηλεύει
 να ακούει η μάνα να χαιρέται

47

Ούνου αούδσιου ντι βάλια μάρε
 σι-άλτου αούδ(ιου) ντι παλιουχόρι
 πι σουν κάλι σι πι σι κάλι
 σ-αντουνάρα ντόλι ν-γκάλι
 σι-μάρι λάκᾶρντί σ-φάκου.
 Ούνου σ-αβιά νάου χίλι
 νάου χίλι σι-νάου νουράρι
 νάου νίλι ντι νουμάλι
 πατρουτζᾶτς ντι πικουράρι
 σιαίτζᾶτς ντι ντόλι ντι κίνι
 νάου μούλι κᾶντᾶρέδτσᾶ.
 Βίνι ουάρα σι κιρόλου
 τρας σᾶ σ-ντούκᾶ γκιός του αρνίου
 πάν του μάρτζινα ντι αμάρι
 σ-ιάσι λάμια κου στιχιόλου
 ντι λε σούρπε πάν του ούνᾶ
 ντι σ-αρμάσι αούδλου σίγκουρου
 ντι σ-λία σάρικα πι μπράτσου
 ντι σ-ιάσι πρι ούνᾶ τζιανᾶ
 σι-μπᾶγᾶ μπότσλι σι-αζγκιλιάδτι
 -Γιου χιτς βόι νουράρι αμᾶλι
 τούτι λάιλι σ-βᾶ μπᾶγάτσᾶ
 σι-κάμα νίκα σ-ου αλάξιτσᾶ
 σ-ου αλάξίτς, σ-ου αρματουσίτς

ἔ-βᾶ-ου πιτριτσέτς λα μί-σα
κά σί-ι μβιάστᾶ νιχᾶροσίτᾶ
νιχᾶροσίτᾶ ἔ-νι-αγκιρδισίτᾶ.

’Unu aúšy di válja máre
šj-áltu aúšy di paluxóri
pi sun káli šj pišti káli
să adunără dójli n-gáli
šj-mári lăkărdii š-făku.
’Unu šj-avíá náu xíli
náu xíli šj-náu nurări
náu níli di numáli
patrudzâts di pikurărj
šaidzâts di dój di kînj
náu múli kăndăreštsă.
Vîni yára šj kirólu
tras să s-dúkă gîoș tu arniú
păn tu mărđzinja di amári
šj-ĭási lámña ku stixólu
di le súrpe păn tu únă
di šj-armási aúšlu síngury
di šj-lă sárika mbrátsu
di šj-ĭási pri únă dzjănă
šj-băgă bótšli šj-azgiljášti
-Γιú xits vój, nurări amjáli,
túti lăjli s-vă băgâtsă
šj-káma níka s-u alăksítsă
s-u alăksíts, s-u armătusíts
šj-vă u pitritséts la mí-sa
kă si-i mvjástă nixărsítă
nixărsítă šj-niangirdisítă

Ένας παπούς απ' τη μεγάλη κοιλάδα
κι ένας άλλος απ' το παλιοχώρι
κάτω από το δρόμο και πάνω το
δρόμο
συναντήθηκαν οι δυο τους στο δρόμο
και μεγάλη κουβέντα κάνουν.
Κάποιος είχε εννιά γιους
εννιά γιους και εννιά νύφες

εννιά χιλιάδες γιδοπρόβατα
σαράντα τσοπάνους
εξήντα δυο σκυλιά
εννιά μούλες για φόρτωμα.
Έρθε η ώρα κι ο καιρός
για να πάει κάτω στα χειμαδιά
ως την άκρη της θάλασσας
και βγαίνει η λάμνια και το στοιχείο
και τα ρίχνει όλα μέχρι ένα
κι έμεινε ο παπούς μοναχός.
Παίρνει τη σάρικα αγκαλιά
και βγαίνει πάνω στο βουνό
βάζει τις φωνές και φωνάζει.
-Πού είστε σεις, νύφες μου,
όλες σας να μαυροφορευθείτε
και την πιο μικρή να την ντύσετε
να την ντύσετε, να την αρματώσετε
να τη στείλετε στη μάνα της
γιατί είναι νύφη που δε χάρηκε
που δε χάρηκε και δεν κέρδισε την ευ-
τυχία της

48

Μούμα ατσιά ζούρλα, αράθυμα*
Γιώργηλου ουρούτλου νου σ-λου βριά
-Σă ν-φούτς, Γιώργηλου αμέου, ντι
αουά
-Σ̂νι γιου σă ν-μι ντούκου, λια μούμα
αμιά;
-Πι ούνου έρμου μούντι σă ν-τι ντούτς
ούρσα ατσιά λάια σ-τι μακά.
Σ̂νι ατούμτσια Γιώργηλου σουσκιρά
ἔ-νι ούνου γκρέου μπλᾶστέμου ου
μπλᾶστιμά
-Μούμα, σ-τσᾶ μουάρᾶ νάουλι χίλι
ἔ-γιάρα λα μίνι σă ν-τι αγκλίνι.

*ανάθημα

Múma atsjá zúrļa, aráthima*
 Γιόργιλυ urútlu nu s-lu vrjá
 -Sǎ h-fútsǎ, Γιόργιλυ améǎ, di aǎ
 -Š ýu sǎ h-mi dúku, lǎ muma amjá;
 -Pi úny ǎrmu mǎndi sǎ h-ti dúts
 úrsa atsjá lája s-ti mǐkǎ.
 Ši atúmtsǎ Γιόργιλυ suskirǎ
 ši úny gréǎ blǎstémǎ u blǎstimǎ
 -Múma, s-tsǎ mǎrǎ náuli xǐlí
 ši-ǎra la mǐni sǎ h-ti anglǐni.

*anáthima

Η μάνα η τρελή, η αράθυμη
 το Γιώργη τον άσχημο δεν τον ήθελε
 -Να φύγεις, Γιώργη μου, από δω.
 -Και πού να πάω, μάνα μου;
 -Σε ένα έρμιο βουνό να πας
 η μαύρη η αρκούδα να σε φάει.
 Τότε ο Γιώργης θύμωσε
 και μια βαριά κατάρα της έριξε.
 -Μάνα, να σου πεθάνουν οι εννιά σου
 κόρες
 και πάλι σε μένα να γείρεις.

*ανάθεμα

49

Αλλά Μάρω θι-αλλά Γκάρω,
 ντι άντα ιαράμου* νταντούνου
 πι σούνου μέρου θι πι σούνου γατούνιου
 σούνου αούμπρα ντι κάστούνιου
 'κλο θι αβιά θι-ούνǎ άπǎ αράτσι
 μι απλικάθ σǎ ν-μπιάου νιχιάμǎ
 νιχιάμǎ άπǎ αράτσι
 'κλο ν-κάτζού θι ντιστιμέλια
 ντιστιμέλια ντι λα ντάντα
 κου τρεισουτί ντι αρουμπιάτσǎ
 θ-άλτσǎ αχίντι καραγρόσι

κάρη βά ν-άφλǎ σ-ν-ου πιτριάκǎ
 πι ούνου λάι τζιόνι νι-ανσουράτου
 πι ούνου λάι κάλου νι-αγκάλτσάτου
 κου ούνου κουκότου νι-κάντάτου.

*αρνάμου.

**νι-ακάτσάτου = (εδώ) μη ευνουχι-
 σμένο
 και νι-αγκάλτσάτου = απετάλωτο
 (μεταφ. μη ευνουχισμένο)

Alǎ Máro ši-alǎ Gáro,
 di ánda iǎrámu* dadúny
 pi súny méru ši súny ǎtúny
 súny aúmbra di kǎstúny
 'klo ši-avǎ ši-únǎ ápǎ arátsi
 mi aplikǎi sǎ h-bǎiǎ nǐxǎmǎ
 nǐxǎmǎ ápǎ arátsi
 'klo h-kǎdzú ši distiméla
 distiméla di la dáda
 ku trejsúti di arubǎtsǎ
 ši-álsǎ axǐnti karagrósi
 kǎri va h-áflǎ s-h-u pitriákǎ
 pi úny lai džóni ni-ansurátu
 pi úny lai kálu ni-akǎtsátu**
 ku úny kukótu ni-kántátu

*arnámu

**ni-akǎtsátu / ni-angǎtsátu

Αχ βρε Μάρω, αχ βρε Γκάρω,
 από όταν είμασταν μαζί
 κατ' απ' τη μηλιά, την κυδωνιά
 στην σκιά της καστανιάς
 εκεί είχε ένα κρύο νερό
 έσκυφα να πιω λιγάκι
 λίγο κρύο νερό
 Εκεί μου έπεσε η μαντήλα
 η μαντήλα απ' τη μάνα μου
 με τριακόσιες ρουπίες

κι άλλα τόσα καταγρόσια.
 Όποιος τη βρει να μου τη στείλει
 με ένα ανύπαντρο παλικάρι
 σε ένα άλογο απετάλωτο (μεταφ. μη
 ευνοησιμένο)
 με έναν κόκορα ατραγούδιστο.

50

Ν΄-χαράμι γαμπρό ντι τρέι τζίλι
 παδτιάμου όιλι μάρτζινα ντι αμάρι
 ὄ-βίνιρά φούρλι ντι ν΄-μι λουάρά.
 Ντόσπρατς άνι σκλάβου λα φούρι
 κάνά σιάρά νου νι ντουρνίι
 ὄ-ούνά σιάρά πάντουρνίι
 ὄι νι-βιτζούι ούνου λάι γίσου
 ντι ν΄-αβιάμου 'νά πιτρονικά
 ὄ-ου τζιουκάμου πρι τζάνουκλί.
 Τχάσιρά μίνα ντι ν΄-ου λουάρά
 μι σικάι ὄι μι ουχτάι
 γκριάὄτι καπιτάνου ντι ανάλτου:
 -Ντι βόι, τζόνι, κάρι σι ουχτιάτζά.
 Κώστα σκλάβλου σι ουχτιάτζά.
 -Ιντρά, Κώστα, του αργιλέ.
 Βρέι κάλου, βρέι γιάπά
 βρέι διότου ντι τρέι άνι;
 Σι σκουλά ὄ-τουφάνι μάρι
 ίμνά Κώστα, σι-τράτζι κάλια
 άφλά 'φέν-σου ούν καλούγαρου
 -Μπούν-τσά τζούα, λάι καλούγαρου
 -Γκίνι βίνιὄι, τζόνι λιβέντου
 -Τσε τάμπανι σά μπάτá ν-χουάρά;
 -Μβιάστα αλ Κώστα σά σι-μάριτά
 μβιάστα αλ Κώστα ὄ-νόρα αμιά.
 Φούτζι Κώστα σι-τράτζι κάλια
 άφλά μί-σα καλουγριάου.
 -Μπούν-τσά τζούα, καλουγριάου
 -Γκίνι βίνιὄι, τζόνι λιβέντου
 -Τσε τάμπανι σά μπάτá ν-χουάρά;
 -Μβιάστα αλ Κώστα σά σι-μάριτά

μβιάστα αλ Κώστα ὄι-νόρα αμιά.
 Φούτζι Κώστα σι-τράτζι κάλια
 άφλά σόρ-σα κάλουγριτσά
 -Μπούν-τσά τζούα, κάλουγριτσά
 -Γκίνι βίνιὄι, τζόνι λιβέντου
 -Τσε τάμπανι σά μπάτá ν-χουάρά;
 -Μβιάστα αλ Κώστα σά σι-μάριτά
 μβιάστα αλ Κώστα ὄι-νόρα αμιά.
 Ίμνά Κώστα ὄι-κάμα ίμνά
 ὄ-άφλά κουσκάρλι του ουμπόρου.
 -Για φάστέτς-βά τούτς ναπόι
 τρας ίνι μέσκου μβιάστα νάουα.
 Σκουάτι πούγκα ντι ὄ-ου μιάὄτι
 -Ο, λάι τζόνι, λάι ξινίτου
 τίνι χίι τζόνλι αμέου.

Ν΄-jarám γαμπρό di tréi dzíli
 päštíamũ óili márdzinjá di amári
 š-vínirá fúrlí di n-mi luárá.
 Dósprats áñi sklávũ la fúri
 kaná siárá nu n-durníi
 š-úná siárá pädurníi
 ši n-vidzúí unũ lái gísu
 di n-avíamũ 'ná pitruníká
 š-u džukámu pri dzánúklí.
 Tjásirá mína di n-u luárá
 mi sikáí ši mi uxtáí
 grjásti kapitánũ di análtu:
 -Di vóí, džóní, kári si uxtíadzá.
 Kosta sklávlu si uxtíadzá.
 -'Indrá, Kósta, tu arylé.
 Vréí kálu, vréí γάρá
 vréí diótu di tréí áñi?
 Si skulá š-tufáni mári
 ímná Kósta, si-trádzi kálja
 áflá 'fénsu ún kalúgarũ
 -Gíni viniší, džóni livéndu
 -Tse támpáni sá bátá n-xuárá?
 -Mvjásta al Kósta sá si-máritá
 mvjásta al Kósta š-nóra amjá.

Fúdzi Kósta sj-trádzi kálja
 áflä sór-sa käluyrítšä
 -Gini vinišj, džóni livéndu
 -Tse támpānj sā bátā n-xuárā?
 -Mvijásta al Kósta sā sj-märitā
 mvjásta al Kósta š-nóra amjá.
 'Imnä Kósta š-káma ímnä
 š-áflä kúskärli tu ubóru
 -'Á fátséts-vā túts nāpóĭ
 tras ínj mésku mvjásta náma
 Skvátí púnga di š-u mjáští
 -O, láj džóni, láj ksínitu
 tíni xíj džónli améu

Ήμουν τριών ημερών γαμπρός
 έβουσα τα πρόβατα δίπλα στη θά-
 λασσα
 κι ήρθαν οι κλέφτες και με πήραν.
 Δώδεκα χρόνια σκλάβος στους κλέ-
 φτες
 καμιά νύχτα δεν κοιμήθηκα
 και μια νύχτα παρακοιμήθηκα
 και είδα ένα όνειρο
 ότι είχα μια πέρδικα
 και την έπαιζα στα γόνατα.
 Άπλωσαν το χέρι και μου την πήραν
 δίψασα και αναστέναξα
 φωνάζει ο καπετάνιος από ψηλά:
 -Ποιος από σας, παλικάρια, αναστε-
 νάζει;
 Ο Κώστας ο σκλάβος αναστενάζει.
 -Μπεξ, Κώστα, στον αργιλέ.
 Θεξ άλογο, θεξ φοράδα
 θεξ πουλαράκι τριών ετών;
 Σηκώθηκε και δυνατός αέρας
 πηγαίνει ο Κώστας, τραβάει το δρόμο
 του
 βρίσκει τον πατέρα του καλόγερο.
 -Καλή σου μέρα, βρε καλόγερε.
 -Καλώς ήλθες λεβέντη μου

-Τι τύμπανα βαρούν στη χώρα;
 -Η γυναίκα του Κώστα παντρεύεται
 η γυναίκα του Κώστα και η νύφη μου.
 Φεύγει ο Κώστας και τραβάει το
 δρόμο του
 βρίσκει τη μάνα του καλογριά.
 -Καλή σου μέρα, καλογριά μου.
 -Καλώς ήλθες λεβέντη μου
 -Τι τύμπανα βαρούν στη χώρα;
 -Η γυναίκα του Κώστα παντρεύεται
 η γυναίκα του Κώστα και η νύφη μου.
 Φεύγει ο Κώστας και τραβάει το
 δρόμο του
 βρίσκει την αδελφή του καλογρίτσα.
 -Καλή σου μέρα, καλογρίτσα μου.
 -Καλώς ήλθες λεβέντη μου
 -Τι τύμπανα βαρούν στη χώρα;
 -Η γυναίκα του Κώστα παντρεύεται
 η γυναίκα του Κώστα και η νύφη μου.
 Πηγαίνει ο Κώστας και πηγαίνει
 βρίσκει τους συμπεθέρους στην αυλή.
 -Για κάντε πίσω όλοι σας
 για να κεράσω την καινούρια νύφη.
 Βγάζει το πουγκί να την κεράσει
 -Βρε λεβέντη, βρε ξένε μου
 εσύ είσαι ο καλός μου.

51

Μπακίτσα του Βουργάρι
 ντάου σουτι ντι κάλιβι.
 Καραμάνλου λι ουρσιάδτι
 š-kāti ντάου λι αρāspāntāδτι.
 Άλτι Μπάνια š-άλτι Βράστα
 μα μούλτιλι sā σι-ντούκου Βράστα

Ρεφραίν:
 ντάντο, λια, Γκέλο, λια

Bakítsa tu Vuryǎrii
dáu súti di kǎlivi.
Karamánlu li ursǎǎđti
š-kǎti dáu li arǎspǎndǎđti.
'Alti Báña š-ǎlti Vrásta
ma múltili sǎ sǎ-dúku Vrásta

Ρεφραίν:
dádo, lǎa, Gélo, lǎa

Η Μπακίτσα στη Βουλγαρία
(έχει) διακόσια σπίτια.
Ο Καραμάνος τα ορίζει
και ανά δυο τα ξεχωρίζει.
Άλλα στη Μπάνια, άλλα στη Βράστα
τα πιο πολλά πάνε στη Βράστα.

Ρεφραίν:
καλέ μάνα, καλέ Γκέλο

52

-Ντάντα αμιά, τσι νί αντράσι
τσι νί αντράσι, μι-αρουσινάσι
μβιǎstǎ órmpǎ ní-ντιǎντιš.
-Τίνε, χίλιε, νου τσǎ μουτρίǎι
-Kǎ γιο ν-ου βιτζούι
λα σουκάκια αλ Θουδουρούσιου
όκλιου σκόσου νου νί ντουκί
ου λ-μπǎǎγǎ σούνου σβόνου γκρόσου
σ-νου σι λ-βιǎντǎ όκλιουλου σκόσου.

-Dáda amǎiǎ, tsi ní adráđi
tsi ní adráđi, mǎ-arušináđi
mvǎstǎ órbǎ ní-dǎđiđǎ.
-Tíne, chíle, nu tsǎ mutríǎi
-Kǎ γο ní-u vidzúǎ
la sukáka al Θουδουρίσυ
ókli skósu nu ní dukǎi
u l-bǎǎǎ súnǎ zónu grósu

s-nu si l-vǎđǎ óklulu skósu.

-Μάνα μου, τι μου έκανες,
τι μου έκανες, με ντρόπιασες,
νύφη τυφλή μου έδωσες.
-Εσύ, γιε μου, δεν έβλεπες;
-Εγώ την είδα
στο σοκάκι του Θεωωράκη
το βγαλμένο μάτι δεν το είδα
τό 'χε βάλει κάτω από την τσίπα
για να μη φαίνεται το βγαλμένο της
το μάτι.

53

Λια βιτσινά, λια μǎριτǎ
τσι τσ-ái φǎtǎ μαυρουμάτǎ
ίντǎ, íasi του γκǎρντινǎ
νου-λί αντίρσι ντι βιτσινά
ίντǎ š-íasi του ουμπόρου
νάκα σι-άβντǎ βǎρ λάι σμπόρου
-Φǎtǎ κου κουσίτσǎ λούγκǎ
λούγκǎ, αρκάτǎ pri pǎltári
βόι σ-τσǎ ντάου ούνǎ μπǎšǎρι
τσι ν-μπǎǎǎσι μǎρι κριπάρι

Lǎa vitsiná, lǎa mǎritǎ
tsi ts-ái fǎtǎ mavrumátǎ
índǎ, íasi tu gǎrdiná
nu-lǎ andírsi di vitsiná
índǎ š-íasi tu ubóru
náka sǎ-ávđǎ vǎr lǎi zboru
-Fǎtǎ ku kusítsǎ lúngǎ
lúngǎ, arkátǎ pri pǎltári
vóǎ s-tsǎ dǎǎ únǎ bǎšǎri
tsi ní-bǎǎǎđǎ mǎri kripári

Βρε γειτόνισσα, καημένη
που έχεις κόρη μαυρομάτα
μπαίνει βγαίνει στο μπαχτσέ

δεν ντρέπεται τη γειτόνισσα
μπαινοβγαίνει στην αυλή
μήπως κι ακούσει κάνα λόγο.
-Κόρη με τα μακριά μαλλιά
μακριά, ριγμένα στην πλάτη
θέλω να σου δώσω ένα φιλί,
γιατί μου 'βαλες μεγάλο καημό.

54

Νιέρκουρια pri níγκᾱ σιᾱᾱᾱ
γιο μαράτλου, γιο,
ντιπούσιᾱ φούρλι (ν)χουᾱᾱᾱ
ντι νί λουᾱᾱᾱ ὀῖλι αμιᾱλί
ὀῖλι αμιᾱλί ὄ-κάλι αμέλι
ντι ἄ-αρμάδου ὄ-μίνι σίγκουρου

Νέρκουρια pri níγκᾱ σιᾱᾱᾱ
γιο μαράτλου, γιο
διᾱᾱᾱσίᾱ φούρλι (ν)χουᾱᾱᾱ
δι ní λουᾱᾱᾱ ὀῖλι αμιᾱλί
ὀῖλι αμιᾱλί ὄ-κάλι αμέλι
διᾱᾱᾱσίᾱ φούρλι (ν)χουᾱᾱᾱ

Την Τετάρτη προς το βράδυ,
ο καημένος μου,
ήρθαν οι κλέφτες στο χωριό
και μου πήραν τα πρόβατα
τα πρόβατα και τ' ἄλογά μου
κι ἔμεινα ο δόλιος μόνος

55

Για μπάγᾱ-τς κουμάδλου
βέτς κα κούμου τσ-ουντζᾱᾱᾱᾱᾱ
ὄ-άντα τρέτς λα ούσι
απλιάκᾱ-τι νιχιάμᾱ

Γά βάγᾱ-τς κουμάδλου

véts ka kúmu ts-undziášti
š-ándᾱ tréts la úši
apliákᾱ-ti niχiámᾱ

Για φόρα το κουμάσι σου (ρούχο)
δες πώς σου ταιριάζει
κι όταν περνᾱς απ' την πόρτα
σκύψε λιγάκι

56

Λα φᾱντίνα ντίτου αλούνου
τσίν-νι κάλου σᾱ ἄ-ντιπούνου
κου αμέου λάλι σᾱ μι-αντούνου
σᾱ ἄ-μι-αντούνου, σᾱ αγκᾱᾱᾱᾱᾱᾱᾱ
αγκιλιτᾱᾱᾱᾱᾱᾱ σᾱ νί πιτρέκου
λα ντᾱντα ὄι λα τᾱτλου
μι ντιᾱντιᾱ του πάντε
σᾱ λουκρέτςου πᾱν τζουνουᾱᾱᾱᾱᾱᾱ

La fᾱndíᾱ ditᾱ alúnu
tsín-ni kálu sᾱ ἄ-dipúnu
ku améu láli sᾱ mi-adúnu
sᾱ ἄ-mi-adúnu, sᾱ angrᾱpsésku
Angilitᾱᾱᾱᾱᾱᾱ sᾱ ní pitréku
la dáda ši la tátlu
mi diᾱdirᾱ tu páde
sᾱ lukredzᾱ pᾱn dzunᾱᾱᾱᾱᾱᾱᾱ

Στην πηγή στη φουντουκιά
κράτα μου τ' ἄλογο να κατεβώ
με το θείο μου να βρεθώ
να βρεθώ, να γράψω
χαιρετίσματα να στείλω
στη μάνα και στον κύρη μου
με παντρέψανε στον κάμπο
και δουλεύω μέρα νύχτα

57

Πρι μᾶγούλα ανάλτου
 τρέι κουπίι ντι στιάρπι
 ὄαπτι πικουράρι
 του ούνου μινίτζου λι-ανάρᾶ
 ὄ-κᾶρα σι μπᾶγᾶρᾶ
 γκρέου σόμνου σι κᾶλκᾶρᾶ
 ἄντα σι σκουλᾶρᾶ
 ὄλι νου ὄ-λι-αφλᾶρᾶ
 γκριᾶῖτι ατσέλου μα νίκλου
 -Λέλε ὄι μουῖᾶτι
 τούτι λάι ὄι μπιάλι
 πά-τσίντσι καλέῖθι
 τούτι ὄλι σι-κιᾶρᾶ
 μάσι Μουζᾶ σ-αρμίνᾶ
 σ-πουᾶρᾶτᾶ κλόπατου μᾶρι
 κλόπατλου-ι ντι ασίμι
 τῶουπράκια ι ντι τούντζιο.

Pri mǎgúla análu
 tréi kupíi di stiárpi
 šápti pikurári
 tu ún̄u mirídzu li-anará
 š-kára si bágará
 gréu sómnu si kǎlkárá
 ánda si skulárá
 ó̄li nu š-li-aflárá
 grǐḗšti atsél̄u ma níkl̄u
 -Lele ó̄i muḗḗti
 túti lá̄i ó̄i b̄iáli
 pa-tsínsi kalé̄si
 túti ó̄̄li sj-kárá
 más̄i Muzá s-armíná
 s-puárḗḗtá klópat̄u mári
 klópatlu-i di asími
 tšupráka di túndžo.

Στην κορφή ψηλά
 τρία κοπάδια στέρφα

εφτά τσομπαναραίοι
 σε ένα στάλο τα μάζεψαν
 κι αφού ξάπλωσαν (για ύπνο)
 βαθύ ύπνο πήραν
 κι όταν ξύπνησαν
 τα πρόβατα δε βρήκαν.
 Φωνάζει ο πιο μικρός:
 -Λέλε όμορφα (πρόβατα)
 όλα άσπρα και μαύρα
 τέσσερα-πέντε παρδαλά
 όλα να χαθούνε
 μόνο η Μουζᾶ να μείνει
 να φοράει το μεγάλο το κουδούνι
 το κουδούνι είν' ασημένιο
 με το περιλαίμιο από μπρούντζο.

58

Τσε σᾶ ἦ-βόι, καβᾶι ντι νόι
 κᾶ νᾶ χίμου πικουρούσι
 πικουρούσι ντιπου ὄι
 λα μινᾶζλί λι πᾶῖτιᾶμου
 λα κουκίζου μινιτζᾶμου.
 Πλάιλου, πλάιλου ντιπουνιᾶμου
 ντι βιντζούμου φᾶτι μούλιτι
 ντι ἦ-αλέπῶου ατσᾶ μα μπούνᾶ
 ντι νᾶπόι ατσᾶ μα μῶᾶτᾶ
 -Inᾶ, φιάτᾶ, ντίπου μίνι
 τας μπᾶνᾶμου ντόλι νταντούνου
 ὄ-κας κινέμου σ-κινέμου νταντούνου
 του ούνᾶ γκρουᾶπᾶ τας νᾶ μπᾶγᾶ
 ὄ-οῦνᾶ τσιᾶρᾶ τας ν-απρίνᾶ.

Tse sǎ ḥ-vói, kavái di nói
 kǎ nǎ chímu pikurúsi
 pikurúsi dipu ó̄i
 la mirázli li pǎḗtiám̄u
 la kukízu mirtdzám̄u.
 Plá̄ilu, plá̄ilu dipuniám̄u
 di vidzúmu fǐḗti múl̄ti

di ḥ-aléřǫ atsiá ma búñä
 di nǎróǰ atsiá ma mšátä
 -'Inǎ, fǰátä, dípu míni
 ras bǎñámǫ dóǰlí dadúnu
 š-kas kirému s-kirému dadúnu
 tu únǎ grǫpǎ tas nǎ bǎǰǎ
 š-únǎ tsǰárǎ tas n-apríndǎ.

Τι να θέλω, αλίμονό μας
 γιατί είμαστε τσοπανάκια
 τσοπανάκια στα πρόβατα
 στις βοσκές τα βόσκουμε
 στην τσουκνίδα τα σταλίζουμε
 Πλαγιά, πλαγιά κατεβαίναμε
 κι είδαμε πολλά κορίτσια
 διάλεξα την πιο καλή
 κι ύστερα την πιο όμορφη
 -Έλα, κορίτσι, μαζί μου
 για να ζήσουμε μαζί
 κι αν χαθούμε, να πάμε μαζί
 σε μια γούβα να μας βάλουν
 κι ένα κερύ να μας ανάψουν.

59

Λα αρούουλου ντι Μαυρονέρι
 ακλό σ-νικάρǎ νάου μβιάστι
 ḥ-ντάου φιάτι ισουσίτι
 -Τσι μπǎρμπάτς αβούμου νόι
 kǎ νου βίνιρǎ κου νόι
 τας νǎ τριάκǎ ντιου αρούου.

La arúulu di Mavrunéri
 akló s-nikárǎ náu mvǰásti
 š-dáu fǰáti isusíti
 -Tsi bǎrbáts avúmu nói
 kǎ nu vínirǎ ku nói
 tas nǎ trǰákǎ ditǫ arúu.

Στο ποτάμι στο Μαυρονέρι

εκεί πνίγηκαν εννιά νέφες
 και δυο κορίτσια αραβωνιασμένα.
 -Τι άντρες είχαμε εμείς
 που δεν ήρθανε μαζί μας
 να μας περάσουν απ' το ποτάμι.

60

Βίνι τουάμνα, φούκου ḥ-Αρμίνλί
 φούκου Αρμίνλί σ-ντούκου του αρνίου
 σ-τριάκǎ χίμα του μπογάζε
 του μπογάζια ντι Κλισούρǎ.
 Τάνα αλ Γκότḥα αρμάσι γ-κάλε
 τούτς μας τρέκου ḥι κάρι νου ḥ-
 γκριάḥτε
 τριάτσι Τέλια τσέλνικου μάρε
 ἔλου τριάτσι ἔλου ḥ-ου ντριάμπǎ
 -Τσε τσ-ντǎνḥσίḥι, Τάνα ατσέα;
 -Nǎ αρμάσι γάπα, λάλι Τέλια.
 Γκριάστι Τέλια αγουγιάτλου:
 -Τίνι, Κόλε ḥι νιπούατε,
 λά νάουλι μλǎρι αμιάλε
 ἰμνǎ, γκάρκǎ Τάνα αλ Γκότḥε.
 -Λάλι, μλǎρλι σούντου αρμάσε
 σούντου αρμάσε ḥι βα σǎ κριάπǎ.
 -Μλǎρλι αμιάλε σούντου μούλτε
 σούντου μούλτε ḥι νου σ-μπιτσέσκου.

Víni tuámna, fúku ḥ-Armínlí
 fúku Armínlí s-dúku tu arniú
 s-trǰákǎ chíma tu boǰáze
 tu boǰázǰia di Klisúrǎ.
 Tana al Gótḥa armási n-gále
 túts mas tréku šǰi kǎrǰ nu ḥ-grǰášte
 trǰátsi Téla tsélniku máre
 élú trǰátsi élǫ ḥ-u ntrǰábǎ
 -Tse ts-dǎnḥsíḥǰ, Tána atséa?
 -Nǎ armási gápa, láli Téla.
 Grǰásti Téla aguǰátlu
 -Tíni, Kóle šǰi nǰpúate

Íá náuli mlǎřĩ amíále
 ímnă, ngárkă Tána al Gótŝe.
 -Láli, mlǎřli súnđu armáse
 súnđu armáse ŝi va sǎ kriápă.
 -Mlǎřli amíáli súnđu múlte
 súnđu múlte ŝi nu s-bitsésku.
 Ήρθε το φθινόπωρο φεύγουν
 κι οι Βλάχοι
 φεύγουν οι Βλάχοι στα χειμαδιά
 να περάσουν κάτω στο πέρασμα
 στο πέρασμα της Κλεισουράς.
 Η Τάνα του Γκότσια έμεινε στο δρόμο
 όλοι περνούν, κανείς δεν της μιλάει
 περνάει ο Τέλιας ο μεγαλοτσέλιγκας
 περνάει και τη ρωτάει.
 -Γιατί σταμάτησες, Τάνα, εσύ;
 -Μας έμεινε η φοράδα, θείε Τέλια.
 Φωνάζει ο Τέλιας τον αγωγιάτη:
 -Εσύ, Κόλα κι ανεπιέ μου,
 πάρε τα εννιά μου μουλάρια
 πήγαινε φόρτωσε την Τάνα του Γκό-
 τσια.
 -Θείε, τα μουλάρια είν' αποσταμένα
 αποσταμένα και θα σκάσουν.
 -Τα δικά μου τα μουλάρια είναι πολλά
 πολλά και ατελείωτα.

61

-Ράφτε, τσε νου ν-τζότσι;
 -Τσε λάι ντράκου ντι τζόκου σǎ-ν-
 φάκου;
 γιο κǎτσοῦλά νου-άμου σǎ ν-μπάκου
 -Ράφτε, τσε νου ν-τζότσι
 -Τσε λάι ντράκου ντι τζόκου σǎ-ν-
 φάκου
 γιο κǎντουῶδι νου-άμου σǎ ν-μπάκου
 τζουμουντάνι νου-άμου σǎ ν-μπάκου
 γιο κǎμιάσι νου-άμου σǎ ν-μπάκου
 νου-άμου πǎτούρι γιο σǎ ν-μπάκου

γιο πǎρπότσα νου-άμου σǎ ν-μπάκου
 γιο τσαρούχι νου-άμου σǎ ν-μπάκου
 νου-άμου σιντρόφια τας
 ν-ου-μπάκου

-Ráfte, tse nu n-džótsi?
 -Tse lǎi dráku di džókũ sǎ-n-fáku?
 ýo kǎřsulǎ nu-ámũ sǎ n-báku
 -Ráfte, tse nu n-džótsi?
 -Tse lǎi dráku di džókũ sǎ-n-fáku?
 ýo kǎndũři nu-ámũ sǎ n-báku
 džumǎndáni nu-ámũ sǎ n-báku
 ýo kǎmiǎři nu-ámũ sǎ n-báku
 n-ámũ pǎtũri ýo sǎ n-báku
 ýo pǎrpořsa nu-ámũ sǎ n-báku
 ýo řsarũxi nu-ámũ sǎ n-báku
 n-ámũ řindrořia tas n-u-báku

-Ράφτη, τι δε χορεύεις;
 -Τι διάολο χορό να κάνω;
 εγώ καπέλο δεν έχω να φορέσω.
 -Ράφτη, τι δε χορεύεις;
 -Τι διάολο χορό να κάνω;
 εγώ τσιπουνί δεν έχω να φορέσω
 εγώ τζιουμαντάνι δεν έχω να φορέσω
 πουκάμισο δεν έχω να φορέσω
 ποδονάρια δεν έχω να φορέσω
 κάλτσες δεν έχω να φορέσω
 τσαρούχια δεν έχω να φορέσω
 δεν έχω βρακί να φορέσω

62

Πι ανάργα, 'νάργα κόρουλου
 χίλιου ντι ντόμνουλου
 σ-νου σǎ ḡ-μούτǎ πούλμπιρι
 ḡ-νου σǎ αγκάρκǎ σιέμουρλι
 σιέμουρλι ḡ-κουμάḡουρλι
 ḡ-νου σǎ αγκάρκǎ δουάριλι
 δουάριλι α μβιǎστυλι

Pi anárɣa, 'nárɣa kórulu
xílu di dómnu
s-nu sã šɣ-mútã púlberi
šɣ-nu sã s-angárkã sɣémurli
sɣémurli šɣ-kumášurli
šɣ-nu sã angárkã ðɣárãli
ðɣárãli a mvɣástili

Σιγά, σιγά το χορό
γιε του νοικοκύρη
να μη σηκωθεί κουρνιαχτός
και μη λερωθούν τα σιάμια (ρούχα)
τα σιάμια και τα κουμάσια (ρούχα)
και δε λερωθούν τα δώρα
τα δώρα της νύφης.

63

-Φιάτã, λιã φιάτã, τσι τι ανγκάτσι μã-
τα;
-Μούμα νου μι ανγκάτσι, š-ítσι τσιβã
νου ý-τζίτσι
Μούμα μι πιτριãτσι τρã άπã αράτσι
άπα 'τσιã αράτσιã νου ðτίου γιου sã-
ασβουãμι
-Βάλια, βάλια νσούσου, βάλια, βάλια
γκιόσου
'κλο σι βãτãμãρã τρέλι πρãμãτέφτσã.
Γκρiãðτι ατσέλου μα μãρι: -Λέλε, λέλε
μούμã
Λέλε, λέλε μούμã, κãρι βα ý-τι
μουτριãσκã;
Γκρiãðτι ατσέλου ντι μέσι: -Λέλε, λέλε
μπλιãρε,
Λέλε, λέλε μπλιãρε, κãρι βα ý-τι
χãρσιãσκã;
Γκρiãðτι ατσέλου μα νίκλου: -Λέλε,
λέλε sórã,
Λέλε, λέλε sórã, κãρι βα ý-τι μãριτã;

-Fɣiãtã, liã fɣiãtã, tsi ti angãtši mã-ta?
-Múma nu mi angãtši, š-ítši tsivã nu ý-
dzítši
Múma mi pitriãtši trã άπã arãtši
άπα 'tsiã arãtšiã nu štɣi γυ sã-azvumãmi
-Vãliã, vãliã nsusu, vãliã, vãliã ngósu
'klo si vãtãmãrã tréili prãmãtéftsã.
Γrɣiãsthi atsélɣ ma mãri: -Léle, léle
múmã
-Léle, léle múmã, kãri va
ý-ti mutriãskã?
Γrɣiãsthi atsélɣ di mési: -Léle,
léle mbliãri
Léle, léle mbliãri, kãri va
ý-ti xãrsiãskã?
Γrɣiãsthi atsélɣ ma níklu: -Léle, léle sórã
Léle, léle sórã, kãri va ý-ti mãritã?

-Κόρη, καλέ κόρη, τι σε μαλώνει η
μãνα σου;
-Η μãνα μου δε με μαλώνει και τίποτα
δε μου λέει.
Η μãνα με στέλνει για κρύο νερό
το κρύο το νερό δεν ξέρω πού πηγãζει
-Το ρέμα ρέμα κατã πãνω, το ρέμα
ρέμα κατã κãτω
εκεί σκοτãθήκαν οι τρεις πρãματευ-
τάδες.
Φωνãζει ο μεγαλύτερος: -Λέλε, μãνα,
λέλε, μãνα, ποιος θα σε φροντίζει;
Φωνãζει ο μεσαίος: -Λέλε, γυνãικα,
λέλε, γυνãικα, ποιος θα σε χãίρεται;
Φωνãζει ο πιο μικρός: -Λέλε, αδελφή
μου,
λέλε, αδελφή μου, ποιος θα σε παν-
τρέψει;

64

Ντιάντι κάπου ὄ-ούνᾶ κᾶρβάνι
 ούνᾶ κᾶρβάνι ὄι ντι Μπόσνα
 ἰέσου μουμᾶνλι ντι ὄ-λ-αΰτιᾶπτᾶ
 ἰάσι ὄι μούμα αλ Τάσι ντι ὄι-λου-
 αΰτιᾶπτᾶ.

-Μπουνᾶ-τς τζούα, μούμα αλ Τάσι.
 -Γιου λου-αβετς Τάσιλου αμέου;
 -Τάσι αρμάσε Μπόσνα (ν)χουᾶρᾶ
 τας σᾶ ὄ-λιά χᾶσᾶπια α κᾶρβᾶνᾶρλορ.
 -Μπινέκλου κᾶτσέ λου-αντούσιτου;
 -Ἐλου βα σ-ίνᾶ κου τελίγκα.
 -Σιγκούνια κᾶτσέ ου-αντούσιτου;
 -Ἐλου βα σ-ντουᾶρμᾶ του γιουργάνι.
 -Του γιουργάνι νου-ᾶρι σκουλάρι.
 -Τσι σ-τσᾶ τσέμου, μούμα αλ Τάσι;
 Τάσι λου-αγκουντίρᾶ κάλια μᾶρε
 ὄ-λου-αμβᾶρτίρᾶ του τᾶμπᾶρε
 λου-αντρουπᾶρᾶ ὄ-ντι ούνᾶ πουρνᾶρε
 νου-αβιά κᾶρι τας σι ὄ-λου πλᾶγκᾶ
 ὄ-λου πλᾶντζιᾶ ὄ-ντάου Βουλγᾶρι.

Djádi kápu šj-únā kārṽáni
 šj-únā kārṽáni ši di Bósna
 iésu mumānli di šj-í-aštjāptā.
 Iási šj-múma al Tási di šj-lu-aštjāptā.
 -Búnā-ts dzúa, múma al Tási.
 -Ǧu lu-avéts Tásilu améu?
 -Tási armáse Bósna (n)χuᾶrᾶ
 tas sᾶ šj-lá χᾶsᾶpja a kārṽanᾶrloρ.
 -Binéklū kᾶtsé lu-adúsitu?
 -'Elu va s-ínā ku telíga.
 -Sigúnja kᾶtsé u-adúsitu?
 -'Elu va s-duᾶrmᾶ tu γuγᾶni.
 -Tu γuγᾶni nu-ári skulári.
 Tsi s-tsᾶ tsému, múma al Tási?
 Tási lu-agudírᾶ tu tᾶmpᾶre
 lu-adrupᾶrᾶ šj-di únā purnᾶre
 nu-avjᾶ kᾶrj tas si š-lu plᾶngᾶ

šj-lu plāndzjā šj-dáu Vuryári.

Φάνηκε από μακριά ένα караβάνι
 ένα караβάνι από τη Μπόσνα
 βγαίνουν οι μάνες να τους περιμένουν.
 Βγαίνει κι η μάνα του Τάση (να τον
 περιμένει)

-Καλή σου μέρα, μάνα του Τάση.
 -Πού τον έχετε τον Τάση μου;
 -Ο Τάσης έμεινε στη Μπόσνα, στο
 χωριό
 για να πάρει την αμοιβή των караβα-
 νᾶρηδων.
 -Τ' ἄλογό του γιατί το φέρατε;
 -Αυτός θα ρθει με το κᾶρο.
 -Τι σιγκούνι του γιατί το φέρατε;
 -Αυτός θα κοιμηθεί στο νεκροκρέ-
 βατο
 -Στο νεκροκρέβατο δεν έχει ξύπνημα.
 -Τι να σου πούμε, μάνα του Τάση;
 Τον Τάση τον χτύπησαν στο μεγάλο
 δρόμο
 και τον τύλιξαν σε μια κάπα
 και τον στύλωσαν σε ένα πουρνᾶρι
 δεν είχε ποιος να τον κλάψει
 και τον έκλαψαν δυο Βουλγᾶρες.

65

Ἐὄι, μούμα, σᾶ-αΰτέπτοᾶ χίλλου
 κᾶ τσ-αντούτσι 'νᾶ πιρδίκᾶ
 'νᾶ πιρδίκᾶ χιρᾶκινᾶ
 κάσα μπλίνᾶ ντι φᾶρίνᾶ.

'Eši, múmā, sᾶ aštéptsᾶ χίllu
 kᾶ ts-adútsi 'nᾶ pirdíkᾶ
 'nᾶ pirdíkᾶ χirᾶkinᾶ
 kása mblínᾶ di fᾶrínᾶ.

Βγες, μάνα, να περιμένεις το γιο

γιατί σου φέρνει μια πέρδικα
μια πέρδικα νύφη
το σπίτι γεμάτο αλεύρι.

66

-Κάρι τσά τζίσε ατσέα, μούμă,
δι μπăγάσι σουάρλι του κόχι;
-Νού-ι σε σουάρλι, νού-ι σε λούνα
κά σι λάστι χίλιου κου νόρα
-Κάρι τσά τζάσε ατσέα, φέντι,
δι μπăγάσι σουάρλι του κόχι
-Νού-ι σε σουάρλι, νού-ι σε λούνα
κά σι λάστι χίλιου κου νόρα.

-Kárij tsă dzíse atséa, múmă,
ši băgăși suărli tu kóxi?
-Nu-i se suărli, nu-i se lúna
ká ši lásti híliu ku nóra
-Kárij tsă dzíse atséa, féndi,
ši băgăși suărli tu kóxi?
-Nu-i se suărli, nu-i se lúna
ká ši lásti híliu ku nóra.

-Ποιος σου είπε εσένα, μάνα,
και έβαλες τον ήλιο στην κόχη;
-Δεν είναι ο ήλιος, δεν είναι το φεγγάρι
γιατί είναι ο γιος κι η νύφη.
-Ποιος σου είπε εσένα, πατέρα,
και έβαλες τον ήλιο στην κόχη;
-Δεν είναι ο ήλιος, δεν είναι το φεγγάρι
γιατί είναι ο γιος κι η νύφη.

67

Ούνă Αβδέλά μάρι, μάρι
Μίσλου αλ Βάλκα ν' άφλα μβιχάστă
ν' άφλα μβιχάστă τα σ-ανσουάρă
š-έλου μαράτλου κα ντουινιάου.

-Άιντε, Μίσα, άιντε, φράτε,
σ-νă ντουτσέμου πάν Βέργια ν-χουάρă
λα κăλίβι αλ Μπαρδαλέξη
σ-νă κăφτάμου Σίρμα μβιχάστă.
-Μπούν-τσă τζούα, Μπαρδαλέξη
-Γκίνι βίνισι, Μίσο αλ Βάλκα
τρέτσă όετς πι κιπιτούνιου (κăπιτού-
νιου)
σă ν-τσă ντάμου μπιλμπέλι κου γίνου.
-Νόι νου βίνιμου τρά όντιάρι
νόι νă βίνιμου τρά ούνă αγάπι
τας νă ντάτσă Σίρμα μβιχάστă
-Σίρμα αβουάου νου βă συντζάότι
κά όι-ι 'νάлтă κα φιντάνι
άμπă αρόσι κα μιρτζάνι.

'Ună Avdelă mări, mări
Míslu al Válka n' áflă mvjástă
n' áflă mvjástă ta s-ansuáră
š-élu marátlu ka duháu.
-'Ajde, Míša, ájde, fráte,
s-nă dutsému păn Vér'ga n-xuáră
la kălivi al Bardaléksi
s-nă kăftămu Síрма mvjástă.
-Bún-tsă dzúa, Bardaléksi
-Gíni vîniși, Míšo al Válka
trétsă, šets pi kipitúnu (kăpitúnu)
să n-tsă dămu bilbéli ku gínu.
-Nói nu vînimu tră šidjári
nói nă vînimu tră únă agári
tas nă dătsă Síрма mvjástă.
- Síрма avuáú nu vă undzjáști
ká ši-i 'náltă ka fidáni
álbă aróši ka mirdžáni.

Σε μια Αβδέλα μεγάλη, μεγάλη
ο Μίσιας του Βάλκα δε βρίσκει νύφη
δε βρίσκει νύφη να την παντρευτεί
κι αυτός ο καημένος σαν όλο τον
κόσμο.

-Άντε, Μίσια, άντε, αδελφέ μου
να πάμε ως τη Βέροια
σαν καλύβια του Μπαρδαλέξη
να ζητήσουμε τη Σίρμα για γυναίκα
-Καλή σου μέρα, Μπαρδαλέξη
-Καλώς όρισε, Μίσια του Βάλκα
πέρνα, κάτσε στην κόχη
να σου φέρουμε στραγάλια και κρασί.
-Εμείς δεν ήρθαμε για καθισιό
εμείς ήρθαμε για μια αγάπη
για να μας δώσετε τη Σίρμα νύφη
-Η Σίρμα δε σας ταιριάζει
γιατί είναι ψηλή σαν φιντάνι
άσπρη κόκκινη σαν το κοχύλι.

68

Ο λάι πουλίου ασμπουρουτόρου,
τσι τσά ασμπουάρι πίτου νιόρου
σά νιέτσά λα βρούτα του ουμπόρου
'κλό τσά αφλάσι κούσκάρλι ν-κόρου.
Γκριάστι š-τζόνλι ούνου σμπόρου
-Εσί, λια βρούτḗ, σḗ ν-τι λόμου
-Τζόνε, νου αχḗντḗ γίι
φḗ-νι νιχιάμου 'πουμουνί
σḗ ḡν-ντα ντάντα-μια ιφχίι
σḗ νέκου λα σουάκρα κου τινίι.

Ο λάι πούλι azbuirutóru,
tsi tsá azbúairi pítu nióru
sá nétsá la vrúta tu ubóru
'klo tsá afláši kúskārli n-kóru.
Griášti š-džónli únu zbóru
-Eší, liá vrútḗ, sḗ ḡ-ti lómu
-Džóne, nu axḗntḗ ḡi
fḗ-ḡi níxámu 'pumuní
sḗ ḡn-da dáda-mia ífχií
sḗ néku la suákra ku tiníi.

Βρε πουλί πετούμενο,

που πετάς στα σύννεφα
να πας στην αγάπη μου στην αυλή της
εκεί που βρήκες τους συμπέθερους
στο χορό.

Λέει και το παλικάρι ένα λόγο.

-Βγε, αγαπημένη, να σε πάρουμε.

-Παλικάρι, μην τόσο βιάζεσαι

κάνε λίγη υπομονή

να μου δώσει η μάνα μιαν ευχή

να πάω στην πεθερά με τιμή.

69

Τώρα σιάρα νου ḡ-ντουρνίι

πάν του χḗρḗγιι

σι-πάν του πḗντḗζου μḗρι

κούμου βα ḡ-έσου του σουάτσḗ

μḗσκḗτḗ πι φḗτσḗ

κου φιτḗόρλου μπράτσḗ

σόγια ντι αμβαρλίγια

φράτσλί νίγκα μίνι

κούμου βα ḡ-έσου του σουάτσḗ

κου φḗτσḗ μπḗδḗτḗ;

Tóra siára nu ḡ-durníi

pán tu chérǵií

si-pán tu prǎndzu mári

kúmu va ḡ-ésu tu suátsḗ

mǎškátḗ pi fátsḗ

ku fitšórlu mbrátsḗ

sóǵa di ambarlíǵa

frátsli nínga míni

kúmu va ḡ-ésu tu suátsḗ

ku fátsa bǎšátḗ?

Τώρα το βράδυ δεν κοιμήθηκα

ως τη χαραυγή

κι ως το μεσημέρι

πώς θα βγω στις φίλες μου

δαγκωμένη στο πρόσωπο

με το παιδί στην αγκαλιά
το σόι γύρω γύρω
τα αδέρφια μου δίπλα
πώς θα βγω στις φίλες μου
με το πρόσωπο φιλημένο;

70

Μι άρσου, λάιλου, μι άρσου
κάπλου αμέου ν-ασπάρσου
βρούτα-ν άμου ντι πάρτι
λα φιάτι αμπάλτιάστι
κου όκλιουλου μι μουτριάστι
κου γκούρα νου ν-γκριάστι
μάσι κου μίνα ν-φάτσε:
-Έλα, τζόνε, αουάτσε.

Mi árşu, láilu, mi árşu
káplu améu n-aspársu
vrúta-n ámu di párti
la fíati ambáltiáşti
ku óklúlu mi mutriáşti
ku gúra nu n-griáşti
másj ku mína n-fátse:
-Ela, džone, aqátse.

Κάηκα, ο καημένος, κάηκα
το κεφάλι μου το χάλασα
την αγάπη μου την έχω μακριά
στα κορίτσια πλέκει
με το μάτι με κοιτάει
με το στόμα δε μου μιλάει
μόνο με το χέρι μου κάνει:
-Έλα, παλικάρι μου, εδώ.

71

Ντίτου χάτζιλίκι ντιπουνιάμου
του χουάρα 'μιά κουνικάψιάμου

ν-αφλάι δ-μουδάτα λα όπατου
γιου δ-λα στράνι α τζόνιλου
κου με σαπούνι λι ντιντιά
κου μέρου αρόσι λι φρικά.
-Φιάτᾶ, λια φιάτᾶ, βόι σ-τι αντρέπου
βόι σ-τι αντρέπου
δ-βόι σᾶ ν-σπούνι
κίτι στιάλι λα ουρανό
κίτι φρίντζᾶ βασιλιακό;

Dítu hădžilîki dipunîamu
tu xára 'kunikăpsîamu
n-afłai ş-muşata la şopat
yu ş-la strâni a džonilu
ku me sapuni li didiá
ku mery arosi li friká.
-Fîatǎ, lia fîatǎ, vói s-ti antrep
vói s-ti antrep
ş-vói sǎ nî-spuni
kíti stjáli la urano
kíti frînzǎ vasilakó;

Απ' το χατζιλίκι κατέβαινα
στο χωριό μου κονάκευα
βρήκα και την όμορφη στη βρύση
όπου έπλενε τα ρούχα του παλικαριού
με σαπούνι τα έπλενε
και με μήλο τα έτριβε.
-Κόρη, καλέ κόρη, θέλω να σε ρω-
τήσω
θέλω να σε ρωτήσω
πόσα αστέρια στον ουρανό
πόσα φύλλα ο βασιλικός;

72

Ούνᾶ χουάρα κᾶτᾶ κιάρι
μούλτι ντράβαλι μα δ-άρι.
Αγγιλούδλου μπάτι τουάκα
σᾶ-αγκᾶτᾶ νόρα κου σουάκρα

τρᾶ έρμα ντι μουσιτιάτσᾶ
κάρι ντι κάρι ι κάμα μᾶτά.
Σουάκρα τζίσι: -Γιο μα μπουνᾶ.
Νόρα τζίσι: -Γιο μα μᾶτά.
Ν-άμου μπίρνου ντι αμβαρλίγα
ᾶλιβάρι ντι κᾶστούρᾶ
τάσι ντι ασίμι πι κᾶτσούλᾶ.

Ună xără kătră kári
múlti drávali ma š-ári.
Angilúšlu báti tḡáka
să-angătśá nóra ku sḡákra
tră érma di mušitiătśá
kărĭ di kărĭ i káma mśátă.
Sḡákra dzĭsi: -Γ̃o ma búnă.
Nóra dzĭsi: -Γ̃o ma mśátă.
N-ámḡ bírnu di amvarlíga
šilivári di kustúră
tăšĭ di asĭmi pi kătšúlă.

Ένα χωριό προς το ανήλιο
πολλές φασαρίες έχει.
Ο Αγγελάκης χτυπά την καμπάνα
μάλωνε η νύφη με την πεθερά
για την έρμη την ομορφιά
ποια απ' τις δυο είναι πιο όμορφη.
Λέει η πεθερά: -Εγώ είμαι πιο
όμορφη.
Λέει η νύφη: -Εγώ είμαι πιο όμορφη.
έχω ζωνάρι στη μέση μου
αλυσίδα στο σουγιά
ασημένιο τάσι στην κατσούλα.

73

Ντιάντι λούνα, ντιάντι σουάρλι
πρι ουντάι αλί μᾶτάι
ντουάρμι βρούτα του γιουργάνι
του μιντάνου φίρᾶ φουστάνι.
-Σκουάλᾶ, λιᾶ βρούτᾶ, σκουάλᾶ, λιᾶ

χίλιε,
λιά-τς μπουκλίτσα, σᾶ νιέτσᾶ τρᾶ ᾶπᾶ
ντι λα ᾶόπατλου ντίτου κιάρι.

Ρεφραίν:
-Ασλάν μπέη, μορέ
-Φίλι μπέη, μορέ

Dĭádi lúna, dĭádi sḡarli
pri udái alĭ mśáti
dḡármi vrúta tu ḡurḡáni
tu mintánḡ fĭră fustáni.
-Skḡálă, liă vrútă, skḡálă, liă xĭle,
lă-ts buklĭtsa, să nétsă tră ᾶpă
di la šopatlu dĭtu kári.

Ρεφραίν:
-Aslân béĭ, moré
-Fĭli béĭ, moré

Βγήκε το φεγγάρι, βγήκε ο ήλιος
στο δωμάτιο της όμορφης
κοιμάται η αγάπη στο νεκροκρέβατο
σε μείντάνι χωρίς φουστάνι.
-Σήκω, αγαπημένη, σήκω, κόρη μου
πάρε τη φτσέλα να πας για νερό
απ' τη βρύση απ' τ' ανήλιο.

Ρεφραίν:
-Ασλάν μπέη, μορέ
-Φίλι μπέη, μορέ

74

Γκίνι βίνι μπίρμπιλου
σᾶ νᾶ σουρσχᾶσκᾶ γαμπρόλου
σᾶ λ-αντᾶρᾶ μᾶότου-μᾶότου
τᾶ λα νούνου, τᾶ λα φουρτάτσᾶ
ᾶ-τᾶ λα μβᾶόστα κάμα μᾶότου.

Gíni víni bírbilu
 sã nã sursjãskã γαμβρόλου
 sã l-adárã mšãtu-mšãtu
 tã la núnu, tã la furtãtsã
 š-tã la mnjãsta kãma mšãtu.

Καλώς όρισε ο κουρέας
 να μας ξυρίσει το γαμπρό
 να τον κάνει όμορφο-όμορφο
 για το νουνό, για τους μπρατίμους
 και για τη νύφη πιο όμορφο.

75

Ούνου τζόνι μουδάτου, μουδάτου
 (ρεφραίν) έλου πιρίφανου, έλου μάρά-
 τουλου
 ισί τζόνλι πρι ιμνάρι
 κου τουφέκια ντι πάλτάρι
 λ-ου-ακάτσάρã προυιστάτζλι
 ðι λ-αρκάρã γκρέου, λάι γκρέου
 γκρέου, λάι γκρέου νι-ασκουμπάρãτου
 -Βίντι-τσã, τζόνε, τζουμάντανια
 τας ασκάκι νβιάστα ατά.
 -Τζουμάντανια ν-ου βιντούι
 νβιάστα νου ν-ου ντιάντιρã.
 -Βίντι-τσã, τζόνε, σάρικα
 τας ασκάκι νβιάστα ατά.
 -Σάρικα γιο ν-ου βιντούι
 νβιάστα νου ν-ου ντιάντιρã
 -Βίντι-τσã, τζόνε, κιουστέκια
 τας ασκάκι νβιάστα ατά.
 -Γιο κιουστέκια ν-ου βιντούι
 νβιάστα νου ν-ου ντιάντιρã
 -Βίντι-τσã, τζόνε, τουφέκια
 τας ασκάκι νβιάστα ατά.
 -Γιο τουφέκια ν-ου βιντούι
 νβιάστα νου ν-ου ντιάντιρã
 -Βίντι-τσã, τζόνε, μπινέκλου
 τας ασκάκι νβιάστα ατά.

-Γιο μπινέκλου ν-ου βιντούι
 νβιάστα νου ν-ου ντιάντιρã

Ύου džóni mušãtu, mušãtu
 (R) έλυ πιρίφαν, έλυ mãrátulu
 iší džónli pri imnãri
 ku tuféka di pãltãri
 l-u-akãtsãrã pruištdãzli
 ši-l-arkãrã gréu, láj gréu
 gréu, láj gréu ni-askumbãrãtu
 -Víndi-tšã, džóné, džumãndãnjã
 tas askãki nvjãsta atã.
 -Džumãndãnjã ñ-u vindúj
 nvjãsta nu ñ-u djãdirã.
 -Víndi-tšã, džóné, sãrika
 tas askãki nvjãsta atã.
 -Sãrika γο ñ-u vindúj
 nvjãsta nu ñ-u djãdirã.
 -Víndi-tšã, džóné, kústéka
 tas askãki nvjãsta atã.
 -Γο kústéka ñ-u vindúj
 nvjãsta nu ñ-u djãdirã.
 -Víndi-tšã, džóné, tuféka
 tas askãki nvjãsta atã.
 -Γο tuféka ñ-u vindúj
 nvjãsta nu ñ-u djãdirã.
 -Víndi-tšã, džóné, binéklu
 tas askãki nvjãsta atã.
 -Γο binéklu ñ-u vindúj
 nvjãsta nu ñ-u djãdirã.

Ένα παλικάρι όμορφο, όμορφο
 (ρεφραίν) αυτός περήφανος, αυτός ο
 καημένος
 βγήκε το παλικάρι για περίπατο
 με το τουφέκι στην πλάτη
 τον έπιασαν οι προεστοί
 και του έριξαν ένα γερό ξύλο
 γερό, γερό και ...
 -Πούλα, παλικάρι, το τζιουμαντάνι σου

για να γλιτώσεις τη νύφη σου.
 -Το τζιουμαντάνι μου το πούλησα
 και τη νύφη δε μου την έδωσαν.
 -Πούλα, παλικάρι, τη σάρικά σου
 για να γλιτώσεις τη νύφη σου.
 -Τη σάρικά μου την πούλησα
 και τη νύφη δε μου την έδωσαν.
 -Πούλα, παλικάρι, το κιουστέκι σου
 για να γλιτώσεις τη νύφη σου.
 -Το κιουστέκι μου το πούλησα
 και τη νύφη δε μου την έδωσαν.
 -Πούλα, παλικάρι, το τουφέκι σου
 για να γλιτώσεις τη νύφη σου.
 -Το τουφέκι μου το πούλησα
 και τη νύφη δε μου την έδωσαν.
 -Πούλα, παλικάρι, τ' άλογό σου
 για να γλιτώσεις τη νύφη σου.
 -Τ' άλογό μου το πούλησα
 και τη νύφη δε μου την έδωσαν.

76

Νου-άβτζǎ, λιχ Τάνǎ, νου-άβτζǎ
 τσε τσǎ τζίτσι φέν-του
 ὄι κα τσι τι ουρνιπδǎḁτι.
 -Ḃι ακλό γιου βα ν-τι ντουτσǎ
 ὄι ακλό 'φέντι βα τσǎ ἄφλι.
 Τάνǎ! κου μπούνου βα σǎ τζίκǎ
 Μβιάστǎ! κου αρούου βα σǎ γκριάσκǎ.

Nu-ávdzǎ, lǐch Tánǎ, nu-ávdzǎ
 tse tsǎ dzítsi fǎn-tu
 ši ka tsi ti urnipšǎšti.
 -Ši akló 'yu va n-ti dútsǎ
 ši akló 'féndi va tsǎ áfli.
 Tánǎ! ku búnu va sǎ dzíkǎ
 Mviástǎ! ku aróu va sǎ griáskǎ.

Άκου, βρε Τάνα, άκου
 τι σου λέει ο πατέρας σου

και σαν τι σε ορμηνεύει
 -Και εκεί που θα πας
 και κει αφέντη (πατέρα) θα βρεις
 'Τάνα!' με το καλό θα σε φωνάζει
 'Νυφη!' με το κακό θα σε φωνάζει.

77

Τριάμπουρǎ σουάρλι, ασκάπιτǎ
 χίλια σǎ ντισπάρτǎ ντι 'φέν-σου.
 Τριάμπουρǎ σουάρλι, ασκάπιτǎ
 χίλια σǎ ντισπάρτǎ ντι μǎ-σα.
 Τριάμπουρǎ σουάρλι, ασκάπιτǎ
 χίλια σǎ ντισπάρτǎ ντι φράτολι.
 Τριάμπουρǎ σουάρλι, ασκάπιτǎ
 χίλια σǎ ντισπάρτǎ ντι σουράρι.
 Τριάμπουρǎ σουάρλι, ασκάπιτǎ
 χίλια σǎ ντισπάρτǎ ντι σόια.
 Τριάμπουρǎ σουάρλι, ασκάπιτǎ
 χίλια σǎ ντισπάρτǎ ντι μǎ-σα.
 -Για χέσι, λιχ μούμǎ, σǎ ν-μι πιτρέτσι
 πάν λα πουάρτǎ, πάν λα σίρι (ουμπό-
 ρου).
 -Χίλιε, γκǎρντίνα γιου νǎ τσǎ-ου-αλάḁτι
 σέρλι ὄι-ταχινάρι σ-ου-αντάκι;
 -Τζόνλι, μάνο, κάρα σ-τριάκǎ
 σǎ λǎ αρούκι λιλίτσι σǎ λǎ ντάι
 ὄι φιτδóρλι μα σǎ ν-ατριάμπǎ
 σǎ λǎ τζίτσι κǎ μι μαρτǎι.

Triámbrǎ sǎrli, askápitǎ
 chília sǎ dispártǎ di 'fén-su.
 Triámbrǎ sǎrli, askápitǎ
 chília sǎ dispártǎ di mí-sa.
 Triámbrǎ sǎrli, askápitǎ
 chília sǎ dispártǎ di frátoli.
 Triámbrǎ sǎrli, askápitǎ
 chília sǎ dispártǎ di surári.
 Triámbrǎ sǎrli, askápitǎ
 chília sǎ dispártǎ di sóia.

-Γ'α jěšj, lja múmă, să h-mi pitrétsj
pǎn la rǔártă, pǎn la siiri (ubóru).
-Xíle, gǎrdina ȳu nă tsă-u-alăšj
sérli šj-taxinǎrj s-u-adákj?
-Džónli, máno, kára s-trjákă
să lă arúkj lilítsi să lă dáj
šj fitšórli ma să să-atrjámă
să lă dzítsj kă mi mǎrtáj.

Τρέμει ο ήλιος, βασιλεύει
η κόρη χωρίζεται απ' τον πατέρα της.
Τρέμει ο ήλιος, βασιλεύει
η κόρη χωρίζεται απ' τη μάνα της.
Τρέμει ο ήλιος, βασιλεύει
η κόρη χωρίζεται απ' τ' αδέρφια της.
Τρέμει ο ήλιος, βασιλεύει
η κόρη χωρίζεται απ' τις αδερφές της.
Τρέμει ο ήλιος, βασιλεύει
η κόρη χωρίζεται απ' το σόι της.
Τρέμει ο ήλιος, βασιλεύει
η κόρη χωρίζεται απ' τη μάνα της.
-Για βγεσ, καλέ μάνα, να με ξεπροβο-
δίσεις
μέχρι την πόρτα, μέχρι την αυλή.
-Κόρη, τον κήπο πού μας τον αφήνεις
τα βράδια και τα πρωινά να τον ποτί-
ξεις;
-Τα παλικάρια, μάνα, αν περάσουν
να τους κόψεις λουλούδια να τους
δώσεις
και τα παιδιά αν ρωτήσουν
να τους πεις ότι παντρεύτηκα.

78

Νικουκίρα α κάσλι,
γκίνι τι-αφλάρă ουάσπισλι
ουάσπισλι κου κούσκάρλι.
-Για 'στιρνέτς μισάλιουρλι
rădipíts tāliúrilil

για αντουτσέτς πᾶγούριλι
σᾶ κιρνισίμου ουάσπισλι.

Nikukira a kásali,
gínj tj-aflářă uáspisli
uáspisli ku kúskǎrli.
-Γ'α 'stirnéts misǎlurli
rădipsíts tālúrilil
ȳa adutséts pǎȳúrilil
să kirnisímj uáspisli.

Νοικοκυρά του σπιτιού,
καλώς σου όρισαν οι φιλοξενούμενοι
οι φιλοξενούμενοι με τους συμπεθέ-
ρους.
-Για στρώστε τα τραπέζια
τακτοποιήστε τα πιατάκια
για φέρτε τα παγούρια
να κεράσουμε τους φιλοξενούμενους.

79

Μούμα αμιά, βριάι βᾶτᾶμάρι
τσι φιάτᾶ αβιάι τᾶ μᾶρτάρι
ντι νάου άνι κᾶλκᾶι του τζᾶτσι
ντι μι ντιᾶτιᾶ 'λάργου, αλάργου
'λαργου, αλάργου του Βᾶργᾶρί
'λαργου, αλάργου πι του ξιάνι.
Μι αλᾶξιάμου, μι αρμᾶτουσιᾶμου
λα μπισᾶρικά ν-μι τσιᾶμου
ντι ν-μουτριάμου ντι αμβᾶρλίγα
όκλίλι πᾶνᾶ ν-ακάτσᾶρᾶ
νάκα βέτου βᾶρ ντι ανότσᾶ
βᾶρ ντι ανότσᾶ ᾶι βᾶρ ντι σᾶια
ντι ν-βιτζούι ᾶι ούνου χίλου ντι πρέφτου
ντι ν-λου φέτᾶου φράτιλου αμέου
λου-ασμπουράσκου αρμᾶνέτσᾶ
μι-ασμπουράᾶτι βουργᾶρέτσᾶ

Ρεφραίν:
λια μούμα αμιά
λια ντάντα αμιά

Múma amjá, vriáj vătămári
tsi fiătă avjái tră mărtári
di náu áñ kălkáj tu dzátsi
di mi djádišĭ 'lárġu, alárġu
'lárġu, alárġu tu Văryării
'lárġu, alárġu pi tu ksĭáni.
Mĭ alăksĭámġ, mĭ armătusĭámġ
la bisĭárika ĩ-mi tsĭámġ
di ĩ-mutrĭámġ di amvarlíġa
ókĭlíli pánă ĩ-akătsără
năkă vétu văr dj anóštsă
văr dj anóštsă šĭ-văr di sóġa
di ĩ-vidzúĭ šĭ-únġ xíĭġ di préftu
di ĩ-lu fétšġ frátĭlu améġ
lġ azburăšku armănéštsă
mĭ azburăšti vuryăréštsă.

Ρεφραίν:
ĭja múma amjá
ĭja dáda amjá

Μάνα μου, ήθελες σκότωμα
τι κορίτσι είχες για παντρεία
απ' τα εννιά χρόνια πάτησα στα δέκα
και με έδωσες μακριά, μακριά
μακριά, μακριά στη Βουλγαρία
μακριά, μακριά στα ξένα.
Ντυνόμουν, στολιζόμουν
στην εκκλησία πήγαινα
και κοιτούσα γύρω μου
τα μάτια μου πάνα έπιασαν
μήπως δω κάναν απ' τους δικούς μας
κάναν απ' τους δικούς μας, κάναν απ'
το σόι
και είδα ένα παπαδοπαιδί
και τον παρομοίωσα με τον αδερφό μου

του μιλάω βλάχικα,
μου μιλάει βουλγάρικα.

80

Λα πόμλου ντι νίγκα αμάρι
ντουάρμι βρούτα σούνου αούμπρă
σούνου αούμπρă ōi pi άλμπă κιάτρă.
Σι σκουλά ō-ούνου βίμπτου ζούρλου
ōi πουλμπιρά φρίντζăĭ τούτι.

Ρεφραίν:
μόĭ λιλίτσι ĭja,
τραντάφιĭά ρόŋi ōi ġcăλμπινă

La pómlu di nínga amári
dġărmi vrúta súnġ aúmbřă
súnġ aúmbřă ōi pi álăă kătră.
Si skulă šĭ-únġ vímptu zúrlu
ōi pulbiră frĭndzăĭli túti.

Ρεφραίν:
μόĭ lilĭtsi ĭja,
trandăfilă rōŋi ōi ġălbĭnă

Στο δέντρο δίπλα στη θάλασσα
κοιμάται η αγάπη μου στον ίσκιο
στον ίσκιο και σ' άσπρη πέτρα.
Σηκώθηκε κι ένας τρελός αέρας
και σκόρπισε όλα τα φύλλα.

Ρεφραίν:
λουλουδάκι μου,
τριαντάφυλλο κόκκινο και κίτρινο

81

Μάρτζινα ντι αμάρι
τριάτσι 'νă κăρβάνi

γκᾶρκάτᾱ ντι σᾶρι,
 Κόλα αλ Καφᾶλι.
 Έλου τζόνι μα μᾶρι
 πιτ' μούλα ν' κᾶλᾶρου
 μβᾶρτίτου του τᾶμπᾶρι
 κου πέρτσα κιπτινάτᾱ
 ντιστιμέλια αρκάτᾱ
 σᾶ λι τσίᾱᾱ αυμπριχᾶτσᾶ
 πλόσκα ασπιντζουράτᾱ
 ντι κουτσάκι ακᾶτσᾶτᾱ
 φᾶρ νᾶ κίκᾶ ντι ᾶπᾶ
 ὄσι κου γκούρα ουσκᾶτᾱ.

Márdzina di amári
 trijátsi 'nă kărváni
 ngărkátă di sári,
 Kóla al Kapsáli.
 'Elı džóni ma mári
 pit' mŭla n' kăláru
 mvărtítu tu tămbári
 ku pértša kiptinátă
 distiméla arkátă
 să lí tsínă umbríjtsă
 plóska spindzurátă
 di kutsáki akătsátă
 făr nă kíkă di ᾶpă
 ši ku gúra uskátă.

Δίπλα απ' στη θάλασσα
 περνάει ένα караβάνι
 φορτωμένο αλάτι,
 ο Κόλας του Καφάλη.
 Αυτός παλικᾶρι μεγάλο
 πάνω στη μούλα καβάλα
 τυλιγμένος μες την κάπα
 με τη φράντζα χτενισμένη
 το μαντίλι του ριγμένο
 να του κρατάει σκιά
 το φλασκί κρεμασμένο
 απ' του κουτσάκι κρεμασμένο

χωρίς σταγόνα νερό
 και με το στόμα στεγνό

82

-Γιου ᾱ-αράι, φιάτᾱ, πᾶν τόρα;
 -Γιο μέσι ντι Αρμπινέσι (Ρεφραίν 1)
 -Γιου ᾱ-αράι, φιάτᾱ, πᾶν τόρα
 -Γιο τρούπου ντι αρματουλουάνι (Ρε-
 φραίν 2)
 -Γιο ᾱ-αράμου λα μούμα ὄσι-φέντι
 -Ἐὄσι-ᾱνι τόρα του μιγδάνι
 σᾶ ᾱ-τι βιᾶντᾱ νίκου ὄσι-μᾶρι
 νίκου ὄσι-μᾶρι ὄσι-χουάρα τούτᾱ
 σᾶ νᾶ φᾶτσέμου ντάουλι μπιγιάνι
 ντι νόι ντάουλι κᾶρι-ι μα μᾶτᾱ.

-Ἰου ᾱ-αράι, fiátă, păn tóra?
 -Ἰο μέσι di Arbinéși (R 1)
 -Ἰου ᾱ-αράι, fiátă, păn tóra?
 -Ἰο τρούpu di armătululăni (R 2)
 -Ἰο ᾱ-αράμου la mŭma ὄsi-féndi
 -Ἐὄsi-ᾱni tóra tu miγdáni
 să ᾱ-ti viᾶdă níku ὄsi-mári
 níku ὄsi-mári ὄsi-xᾶra tŭtă
 să nă fătsémŭ dăuli biγáni
 di nói dăuli kári-i ma mᾶtă.

-Πού ἦσουν, κόρη, μέχρι τώρα;
 -Ἐχω μέση σαν των Αρβανιτών
 -Πού ἦσουν, κόρη, μέχρι τώρα;
 -Ἐχω σώμα σαν αρματολών (γυναι-
 κών)
 -Ἦμουν στη μάνα και τον κύρη μου
 -Ἐβγα τώρα στο μεϊντάνι
 για να σε δουν μικροί, μεγάλοι
 μικροί, μεγάλοι κι ὄλο το χωριό
 να κάνουμε οι δυο μας διαγωνισμό
 απ' τις δυο μας ποια η ομορφότερη

83

N-τζιάνᾶ, ν-τζιάνᾶ λα τσιτάτι
 'κλό σι-μπάτου τᾶμπᾶνι ν-κᾶλάρου.
 Λα χᾶσάπλου πρι κουπρίι
 ὅ-ακᾶτσάρά τρέι κόρουρι
 ντόι ντι φιάτι ὅ-ούνου ντι μβιάστι.
 Ιάσι Βλάχ-μπει φάτσι σίρι (σιίρι)
 σκουάτι πούγκα ντι ὅ-λι μιάῶτι.
 Κούριι ούνᾶ, κούριι ντάου,
 αλί Σίρμᾶ ντόι ντι τσίντσι
 τας σᾶ ὅ-λία καρραμπουγιάου
 τας αούγκᾶ λάχα αράου
 λάχα αράου ντι κираου.

Ρεφραίν:
 τσινούι, μορέ, λα βιτσίνᾶ

N-dzjānā, n-dzjānā la tsitāti
 'klo sĭ-bātu tǎmpǎni n-kǎlāru.
 La χāsáplu pri kuprii
 ḥi-akǎtsárā tréi kóruři
 dói di fiáte ḥi-únū di mvjásti.
 Iási Vlǎx-bei fátsi síri (siiri)
 skuáti púnga di ḥ-li mjǎšti.
 Kúrii únā, kúrii dáu,
 alí Sírmā dói di tsintsi
 tas sǎ ḥi-lá karabuǵáu
 tas aúngǎ lája aráu
 lája aráu di kiráu.

Ρεφραίν:
 τσινούι, μορέ βιτσίνᾶ

Πάνω, ψηλά στο μαχαλά
 εκεί χτυπάν νταούλια καβάλα στ' ἄλογα.
 Στο χασάπη στην κοπριά
 πιάστηκαν τρεις χοροί
 δυο από κορίτσια, ένας από νύφες.
 Βγαίνει ο Βλάχ-μπεης κάνει σεργιάνι

βγάζει το πουγκί κερνάει.
 Σ' ἄλλη ένα, σ' ἄλλη δύο,
 στη Σίρμα δυο από πέντε
 για να πάρει καρμπογιά
 να αλείψει την μαυρίλα
 τη μαυρίλα απ' τη λαμπάδα (της Ανά-
 στασης)

Ρεφραίν:
 δείπνησα, καλέ, στη γειτόνισσα

84

-Γιου αγκισίῶι, λια Λένᾶ,
 τόρα πε νίγκα σᾶρά;
 -Αγκισίῶι λα ντάντα ουάσπιτᾶ
 σᾶ-νι-τόρκου ὅι μπουμπάκλου
 τρας αντάρου αρμάτα φράτιν-ου
 αρμάτα ὅι κᾶντούῶλο
 τρας αντάρου κᾶντούῶα ντι γαμπρό
 κου πατρουτζᾶτς ντι κλίνι
 τρας αντάρου πουρπότσλί ντι γαμπρό
 κου ὁαῖτζᾶτς ντι σκότουρι.

Ρεφραίν:
 γιο, λια Λένᾶ, λιά

-Γυ angisiḥi, lja Lénā,
 tóra pe nínga sǎrá?
 -Angisiḥi la dáda uáspitā
 sǎ-n-tórku ḥi bumbáklū
 tras adáru armáta frátiñ-u
 armáta ḥi kǎndúḥlu
 tras adáru kǎndúḥa di γαμπρό
 ku patrudzǎts di klíni
 tras adáru pǎrpótsli di γαμπρό
 ku šaidzǎts di skótuři.

Ρεφραίν:
 γο, lja Lénā, lja

-Πού κίνησες, βρε Λένα,
 τώρα βραδιάτικα;
 -Κίνησα φιλενάδα στη μάνα μου
 για να γνέσω και το βαμπάκι
 να κάνω στολή για τον αδερφό μου
 τη στολή και το τσιπούνι του
 για να κάνω το τσιπούνι του γαμπρού
 με σαράντα λαγγιόλια
 για να κάνω κάλτσες για το γαμπρό
 με εξήντα τελειώματα.
 Ρεφραίν:
 αχ, βρε Λένα, αχ

85

Mă-ta măcă zăxari
 ντι ν-τι φιάτσι αχάτ' μουδάτᾱ
 ντι ν-αρκάι όκλιουλου πρε τίνι
 δι ν-βτζιρά όλι του άγρου
 ντι ν-κουρμάρα δι-μάρι ζνίι
 πάσα ουάι δι-παλιουάι
 πάσα ουάι δι μανούκλιου
 πάσα σκίκλου δι-μπιρμπικουόσλου
 ντι ν-ου ντέτου δι-αρούγα τούτᾱ
 'ρούγα τούτᾱ δι-τζιριμέλου (τάμπᾱ-ρια).

Ρεφραίν:
 λια φιάτᾱ, λια
 λια μδάτᾱ, λια

Mă-ta măcă zăxari
 di n-ti fiatsi axat' musata
 di n-arkai oklulu pre tini
 si n-vdzira oli tu agru
 di n-kurmara si-mari zni
 pasa xai si-paluxai
 pasa xai si manuklu
 pasa skiklu si-birbikuslu
 di n-u dedu si-aruga tata
 'ruga tata si-dzirimelu (tambaria).

Ρεφραίν:
 λια φιάτᾱ, λια
 λια μδάτᾱ, λια

Η μάνα σου έφαγε ζάχαρη
 και σε έκανε τόσο όμορφη
 και έριξα τα μάτια μου πάνω σου
 και μου έφυγαν τα πρόβατα στο χω-
 ράφι
 και μου έκοψαν μεγάλη ζημιά
 κάθε πρόβατο και παλιοπρόβατο
 κάθε πρόβατο και δεμάτι
 κάθε στάχυ και κριαράκι
 και έδωσα όλη μου την αμοιβή
 όλη την αμοιβή και την κάπα.

Ρεφραίν:
 καλέ, κόρη
 καλέ, όμορφη

86

Τσίντσι τζίλι α Μάρτσουλου
 τικνιάζλι σι μουτᾱρά
 τικνιάζλι Αρμᾱνέτσᾱ
 Τάσι αλου Στίλα
 δι Στίλα αλ τσαλ-Τζόγα.
 Λουάρα βάλια ν-σούσου
 μάρτζινα ντι αμάρι
 δι-ιδίρα Καβάλα.
 Ασιχᾱρά 'πρίντου Πάσᾱ
 'πρίντου γκράλᾱου μάρι
 λ-αμβᾱρτίρα φούρλι
 φούρλι δι-Αρμπινέσλι
 τας λά λία μπιρμπέτσλι
 μπιρμπέτσλι ατσέλι καλέσλι.
 -Ντάτς, φιτόρι, νου β-ασπᾱρίχᾱς
 πάνου σᾱ ίνᾱ λάλι
 ντι λα γκράλᾱου μάρι
 κου τουφέκια απριχᾱσᾱ

Ρεφραίν:

γιο, Κιράτσᾶ-μ, γιο
γιο, λῆα αρχόντισᾶ

Tsíntsi dzíli a Mártsulu
tikházáli si mutará
tikházáli Armănéštsă
Tásḷ alḷ Stíla
ši Stíla al tsal-Džóga.
Luáră válija n-súsu
márdzina dḷ amári
šḷ-išíră Kavála.

Ašḷáră 'príndu Pášti
'príndu gráḷlu mári
Í-amvártíră fúrlí
fúrlí šḷ-Arbinéšli
tas lă la birbétsli
birbétsli atsélḷ kaléšli.
-Dats, fitsórij, nu v-spărjásť
pănu să ínă láli
di la gráḷlu mári
ku tuféka aprjásă

Ρεφραίν:

γό, Kirátsă-m, γό
γό, λῆα arxóndisă

Πέντε μέρες του Μάρτη
η νεολαία σηκώθηκε
οι νεολαίοι οι Βλάχοι
ο Τάσης του Στύλα
κι ο Στύλας της Ζιόγαινας.
Πήραν το ρέμα κατά πάνω
δίπλα απ' τη θάλασσα
και βγήκαν στην Καβάλα.
Ψες ξημερώνοντας Πάσχα
ξημερώνοντας η μεγάλη γιορτή
τους κύκλωσαν οι κλέφτες
οι κλέφτες οι Αρβανίτες
να τους πάρουν τα κριάρια

τα κριάρια τα παρδαλά.

-Παλέψτε, παιδιά, μη φοβηθείτε
ώσπου νά 'ρθει ο θείος
απ' τη μεγάλη τη γιορτή
με το τουφέκι αναμμένο.

Ρεφραίν:

αχ, Κιράτσα μου, αχ
αχ, αρχόντισσα

87

-Νου ν-τσᾶ τσιάμου, λῆα Χατζιοάνε,
Νου ν-τσᾶ τσιάμου, κούσκρᾶ
Χατζιοάνε,
τίνε, κούσκρᾶ, σ-νου ν-τι ντούτσᾶ
φλουρίλι σ-νου τσᾶ λι μπάτσᾶ
κᾶ βα σᾶ τρέτς μούντσᾶ ανάλτσᾶ
μούντσᾶ ανάλτσᾶ ḷ-φούρι αγριάτσᾶ.
-Ντι φούρι ᾶγρι νού-ν-ι φρικᾶ
ντι ἰμιρι νου ν-ασκᾶπάι
μι μπᾶγάι αγκᾶλμπουντάτᾶ
μι σκουλάι ντισπουλιτάτᾶ.
Λέλε μόνι φλουρίλι αμιᾶλι
ντιτ'μαντέμι σούντου αμιντάτι
ḷ-ντι πρε κέπτου σούντι λουάτι.

-Nu n-tsă tsjămu, lja Xadžioáne
Nu n-tsă tsjămu, kúskră Xadžioáne,
tíne, kúskră, s-nu n-ti dútsă
fluríli s-nu tsă li bátsă
kă va să tréts múnťsă anáľtsă
múnťsă anáľtsă šḷ-fúri agrjásă.
-Di fúri ᾶgri nu-ńḷ-i frikă
di ímirḷ nu n-askăpăḷ
mi băgăḷ angăľbudátă
mi skulăi dispulátă.
Léle mój fluríli amjăli
dit' madémi súndu amintăti
šḷ-di pre képtu súndu luăti.

-Άκου, καλέ Χατζήδαινα,
 Άκου, συμπεθέρα Χατζήδαινα,
 εσύ, συμπεθέρα, να μην πας
 και τα φλουριά να μην τα βάλεις
 γιατί θα περάσεις ψηλά βουνά
 ψηλά βουνά κι άγριους κλέφτες.
 -Από άγριους κλέφτες δε φοβάμαι
 από ήμερους δε γλίτωσα
 κοιμήθηκα ολοστόλιστη
 και ξύπνησα ξεγυμνωμένη.
 Λέλε τα φλουριά μου
 απ' το μαντέμι είναι φτιαγμένα
 και από το στήθος είναι παρμένα.

88

Ο λάι Σεμίτε, λάι ντερβίσε,
 Σίμε-μ τσι νᾶ τσᾶ ζουρλουσίδι;
 Τσᾶ αλᾶσᾶσι νόρ-τα λα χάνι
 λα χάνι ντι 'γιο Βασίλι.
 Ιάσι ὄι χᾶντζίλου ὄι ου αντριάμπᾶ:
 -Μβιάσᾶ, κούρι νόρᾶ ἔ-ἔτσᾶ;
 -Ν'ἔσκου νόρα αλού Σμίτι
 ὄι νιπούᾶτᾶ αλ κῆρ-Ναγνόστι.

Ο λάι Semíte, λάι dervíse,
 Síme-m, tsi nᾶ tsᾶ zurlusídi?
 Tsᾶ alᾶsᾶsi nór-ta la xáni
 la xáni di 'γιο Vasíli.
 Iási ὄi xandžilu ὄi u antriábᾶ:
 -Μβιάσᾶ, kúri nórᾶ ἔ-ἔtsᾶ?
 -Ν'ἔsku nóra alu Simíti
 ὄi nipurᾶtᾶ al kir-Nagnósti.

Βρε Σημίτη, βρε δερβίση
 Σημίτη μου, γιατί παλάβωσες;
 Άφησες τη νύφη σου στο χάνι
 στο χάνι τ' Αη-Βασίλη.
 Βγαίνει και ο χαντζής και τη ρωτάει:
 -Νύφη, τίνοσ νύφη είσαι;

-Είμαι νύφη του Σημίτη
 κι ανειψιά του κυρ-Ναγνώστη.

89

-Κου κουλίε, κου κουλίε
 γιού ντουρνίδι ασιάρᾶ νουᾶπτια
 -Για ντουρνί λα μούμα ν-σίνου
 σούνου γιουρντᾶνια ντι φλουρί.
 Γιο ντουρνί λα νάου φράτς
 νάου φράτς ὄι νάου νουράρι.

-Ku kuléj, ku kuléj,
 γυ durníđi asjárᾶ nuᾶptia
 -Γa durníj la múma n-sínu
 súnu γurdánia di flurii.
 Γo durníj la náu fráts
 náu fráts ὄi náu nurári.

-Κου κουλίε, κου κουλίε
 πού κοιμήθηκες χθες βράδυ
 -Κοιμήθηκε στη μάνα μου αγκαλιά
 κάτω απ' το γιορντᾶνι από φλουριά.
 Κοιμήθηκε στους εννιά αδερφούς
 εννιά αδερφούς κι εννιά νύφες.

90

Τᾶ α-Γιανιός, λάι, τᾶ α-Γιανιός,
 τᾶ α-Γιανιός, γιανίσματα
 τσι βίνιδι αρμάσου, αρμάσου
 κου τσουρβέλου αρκάτου, αρκάτου
 αρκάτου, αρκάτου πι πᾶλτάρι;
 Τᾶ αἰ-Γᾶνός, λάι τᾶ αἰ-Γᾶνός,
 τᾶ αἰ-Γᾶνός, γᾶνίζματα
 tsi vínisđi armásu, armásu
 ku tsurvélou arkátu, arkátu
 arkátu, arkátu pi páltári?

Τ' Αη-Γιανιού, καλέ, τ' Αη-Γιανιού

τ' Αη-Γιαννιού, γιαννίσματα
τι ήρθες κοιμμένος, κουρασμένος
με τον τσεβρέ ριγμένο
ριγμένο πάν' στην πλάτη.

91

Χατζι-Στέργια τσέλνικου μάρι
του Γράμμουστα άλτου νου-άρι
άρι κάσι κα παλάτι
όι μούλι νιμισουράτι
σάπτι χιάτς διότς αλούι
σούντου σότς α βίμπτουλουι
τρέι φιάτι νιμάρτάτι
τρέλι σούνου κα λούνα μδάτι.

Xadzi-Stér'ya tsélnikū mári
tu Grámusta álto nu-ári
ári kási ka paláti
ói múliti nimisuráti
šápti játs dióts alúī
súndu sóts a vímptulūī
tréī fíati nimártáti
tréili súnou ka lúna mšáti.

Ο Χατζη-Στέργιας μεγάλος τσέλιγκας
στη Γράμμουστα άλλον δεν έχει
έχει σπίτια σαν παλάτια
πρόβατα πολλά, αμέτρητα
εφτά κοπάδια με πουλάρια του
κάνουν παρέα στον άνεμο
τρία κορίτσια ανύπαντρα
και τα τρία είναι ωραία σαν το φεγγάρι.

92

Λούνᾶ, λούνᾶ νάου,
βα τσᾶ ντάου ντάου ουάου
ντᾶ-νί κᾶμᾶδι νάου
τας ου-μπάκου ντουμίνικᾶ

φιᾱτίλι σᾶ σ-κουμίνικᾶ
φιτᾱόρλι σᾶ πᾱτιᾱτζᾶ
γκᾱλίνα κᾱρκᾱρίᾱτζᾶ
πι σᾱκλου ντι φᾱρίνᾶ.
Κούμου αντρά ᾱ-κούμ' φᾱίτσι
κούρλου σᾶ ντισφιᾱίτσι
Κούμου αντρά ᾱ-κούμ' τᾱᾱσι
κούρλου σᾶ αγκλίσι

Lúnā, lúnā náu,
va tsā dáu dáu uáu
dā-nī kāmīāši náu
tas u-bāku dumīnika
fīātīli sā šī-kumīnikā
fitšórlī sā pātiādzā
gālīna kārkarīādzā
pi sāklu di fārīnā.
Kúmū adrā šī-kúmū fīātsi
kúrlo sā disfīātsi
Kúmū adrā šī-kúmū dzāsi
kúrlo sā anglīsi.

Νέο, νιο φεγγάρι
θα σου δώσω δυο αυγά
δώσε μου καινούργιο πουκάμισο
να το φορέσω την Κυριακή
τα κορίτσια κοινωνούν
τα αγόρια βαφτίζονται
η κότα κακαρίζει
στο σακί απ' αλεύρι.
Πώς έκανε, πώς τα κατάφερε
ο κώλος άνοιξε
Πώς έκανε, πώς τα κατάφερε
ο κώλος έκλεισε

93

Ούμπλιε, σόρᾶ, βιάρσᾶ, φράτε
σᾶ λ-ντάου ᾱπά αλί μουδάτε
νου λ-όι σᾱίτι, κᾶ λ-όι φουάμε

ούμπλιε, φράτε, βιάρσă, σόρα

'Umb̃le, s̃oră, vjărsă, fr̃ate
să í-dáu áră alí mušáte
nu í-óí sjáti, kă í-óí f̃váme
úmb̃le, fr̃ate, vjărsă, s̃oră.

Γέμισε, αδερφή, χύσε, αδερφέ
για να δώσω νερό στην όμορφη
δε διψάει, αλλά πεινάει
Γέμισε, αδερφέ, χύσε, αδερφή

94

Ντι κου νίκă τι κριστιάμου
μα κρισκούσι̃ι̃ ὄι ν-τι μάρτάσι̃ι̃.
Νου ν-φά̃ αρόου̃ kă τι μάρτάσι̃ι̃
μα ν-φά̃ αρόου̃ kă νου αντρινπάσι̃ι̃.
Τσă ουμπλούσι̃ι̃ κάπλου̃ κου άλμπă
ασίμι
ὄι ντι γκούσι̃ι̃ γκάλμπινούσι̃
τι αλăξăσι̃ι̃ τι αρμα̃τουσι̃ι̃
τίνι φέντι̃ νου αντρινπάσι̃ι̃
μάσι̃ι̃ κου κάπλου̃ ατόλου̃ τσă λουάσι̃ι̃
κάπλου̃ ατόλου̃ βριά̃ι̃ στουλτσινάρι
κου ούνă κιάτρă κάμα̃ι̃ μάρι.

Ρεφραίν:

λι̃α, γουργούλα̃ι̃ αμι̃ά
λέλε, στιάου̃α̃ αμι̃ά

Di ku níkă ti kristiámu
ma kriskúsĩĩ š̃ĩ í-ti mǎrtásĩĩ.
Nu í-fẵ aróũ kă ti mǎrtásĩĩ
ma í-fẵ aróũ kă nu antribásĩĩ.
Tsă umblúsĩĩ káplũ ku álbã asími
š̃ĩ di gúšĩĩ gǎlbinúšĩĩ
ti alăksĩĩ ti armătusí̃ĩ
tíni 'féndĩ nu antribásĩĩ
más̃ĩ ku káplũ atólũ tsă lúásĩĩ

káplũ atólũ vrĩá stultšinári
ku únă kítră kámãĩ mári.

Ρεφραίν:

λι̃α, γουργούλα̃ι̃ αμι̃ά
λέλέ, στιάου̃α̃ αμι̃ά

Από μικρή σε μεγάλωνα
αλλά μεγάλωσες και παντρεύτηκες.
Δε μου κακοφάνηκε που παντρεύτη-
κες
αλλά μου κακοφάνηκε που δε ρώτη-
σες.

Γέμισες το κεφάλι σου με άσπρο
ασήμι
και στο λαιμό φλουριά
ντύθηκες, αρματώθηκες
εσύ πατέρα δε ρώτησες
μόνο με το κεφάλι σου τον πήρες
το κεφάλι σου ήθελε τσάκισμα
με μια μεγάλη πέτρα.

Ρεφραίν:

αχ, γουργούλα̃ι̃ μου
αχ, αστέρι̃ μου

95

Τζă, μορ Μάρο, τζă,
τζă αφέντουλου̃
τας̃ι̃ μι̃ μπάγẵ πικουράρου̃
κας̃ νου̃ μι̃ βα̃ τρẵ πικουράρου̃
σẵ ν-μι̃ μπάγẵ τρẵ βăκάρου̃
κας̃ νου̃ μι̃ βα̃ τρẵ βăκάρου̃
σẵ ν-μι̃ μπάγẵ τρẵ πουρκάρου̃
κας̃ νου̃ μι̃ βα̃ τρẵ πουρκάρου̃
σẵ ν-μι̃ μπάγẵ χουσμικιάρου̃

Dză, mor Măro, dză,
dză afëndulũĩ

tas mi báǵǎ pikuráŕu
kas nu mi va trǎ pikuráŕu
sǎ h-mi báǵǎ trǎ vǎkǎru
kas nu mi va trǎ vǎkǎru
sǎ h-mi báǵǎ trǎ purkǎru
kas nu mi va trǎ purkǎru
sǎ h-mi báǵǎ xuzmikǎru

Πες, μωρέ Μάρω, πες
πες στον πατέρα σου
να με βάλει τσομπάνο
κι να δε με βάλει τσομπάνο
ας με βάλει γελαδάρη
κι να δε με βάλει γελαδάρη
ας με βάλει γουρουνάρη
κι να δε με βάλει γουρουνάρη
ας με βάλει χουσμικιάρη

96

Τρου άνλου ασέλου ντι μιντιτούρα
τούτǎ βιάρα ὄ-φούρα γκίνι
τρέλι τζάλι ντι σουν Κέτρου
ντι λά βίνι ὄ-ούνǎ κάρτι
ντι λα σάνια ατοχά ντι' κιάρι.
-Λιά-ου, Κόλα, διουβᾶσιά-ου
Κόλα, τσε νǎ τζᾶτσι κάρτια;
-Κάρτια τζᾶτσι ιξουρί
ιξουρίε Βουργάρι.

Ντιμιρῶάρι λα κουνάκι
'κλό ὄι ἀφλά σότσλί αλούι
τούτς νιπότς ὄι κουσουρίνι.

Tru ánu atsélu di minditúra
tútǎ vǎra ṣi-fúra gini
tréli dzǎli di sun Kéturu
di lá vini ṣi-únǎ kárti
di la stǎnia atsiǎ dit' kári.
-Lá-u, Kóla, dǵunǎsiǎ-u
Kóla, tse nǎ dzǎtsi kártia?
-Kártia dzǎtsi iksurii
iksurii Vuryárii.
Dimirṣárlǐ la kunáki
'kló ṣi áflǎ sótsli alúii
túts nǐpóts ṣi kusuríhǐ.

Τη χρονιά αυτή με τις φασαρίες
όλο το καλοκαίρι μας πήγε καλά
τις τρεις μέρες του Σουν Κέτρου
τους ήρθε ένα γράμμα
απ' τη σάνη απ' τ' ανήλιο.
-Πάρτο, Κόλα, διάβασέ το
Κόλα, τι μας λέει το γράμμα;
-Το γράμμα λέει εξορία
εξορία στη Βουλγαρία.
Στο Σιδηρόκαστο στο κονάκι
εκεί βρίσκει τους συντρόφους του
όλοι ανεψιοί και ξαδέφφια.

Βιβλιογραφία

- Abbott, G. *Ένας Άγγλος στη Μακεδονία του 1900*, Αθήνα 2004-5, Στοχαστής
- Baud-Bovy, S. *Chansons aromounes de Thessalie - Κουτσοβλαχικά τραγούδια της Θεσσαλίας*, Θεσσαλονίκη 1990, Αδελφοί Κυριακίδη.
- Berard, V. *Τουρκία και Ελληνισμός*, Αθήνα, 1987
- Capidan, Th. *Aromânii. dialectul Aromân*, București 1932
- Caragianni, N. - Sărămandu, N. *Folclor Aromân Grămuștean*, București, 1982.
- Caranica, I. *130 Melodii populare aromânești*, București 1937,
- Cousinery, E.M. *Voyage dans la Macedoine, II*, Παρίσι, 1831
- Hâciu, A. *Aromânii*, Focșani 1936
- Marcu, G. *Folclor musical aromân*, București, 1977.
- Obedenaru, M. G. *Texte Macedoromâne*, București, 1891
- Papahagi, P. *Din literatura poporană a Aromânilor*, București, 1900
- Papahagi, P. *Poezia instreinarilor la Aromâni*, București, 1922,
- Papahagi, T. *Antologie Aromânească*, București, 1922
- Papahagi, T. *Originea Muloviștenilor și Gopeșenilor in lumina unor texte*, București, 1930,
- Peprescu, V. *Mostre Dialectul Macedoromân*, București, 1881, II, 1882
- Poghirc, C. 1989. Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans: Survivances et Evolution. Les Aroumains (Cahier: Centre d' Etude des civilisations de l' Europe centrale et du sud-est 8). Paris: INALCO
- Svoronos, N. *Salonique et Cavalle*, Paris 1951.
- Wace-Thompson (Wace, A.J. - Thompson, M.S. *The Nomads of the Balkans*, London, 1914 (= Οι νομάδες των Βαλκανίων. Θεσσαλονίκη 1989, Αδελφοί Κυριακίδη)
- Weigand, G. *Die Aromunen*, Leipzig, I, II, 1895
- Weigand, G. *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig, 1888
- Αρβανίτου, Α. *Η Μακεδονία εικονογραφημένη*, Αθήνα, 1910
- Βήκα, Β.Ι. "Ο γάμος παρά τοις Βλαχοφώνοις (γαμήλια έθιμα εν Γουδο-

- βάσδα", *Λαογραφία* 6 (1917) 122-123
- Ιωάννης Λυδός, Bonn, 261, 68
- Κατσάνης, Ν. και Ντίνας, Κ. *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*. Θεσσαλονίκη: 1990
- Κατσάνης, Ν. *Ονομαστικό Νυμφαίου*, Θεσσαλονίκη 1990
- Καφταντζή, Γ. *Ιστορία πόλεως Σερρών*
- Καφταντζή, Γ. *Ιστορία της Ηράκλειας* - Θ. Τενεκετζή, Λαογραφικά Ηράκλειας, Δήμος Ηράκλειας, 1973.
- Κεραμόπουλος, Αντ. *Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα, 1939
- Κολτσίδα, Α. *Οι Κουτσόβλαχοι Α'*, Θεσσαλονίκη, 1976
- Λάϊος, 1972
- Λιάου, Γ. *Η ενδυμασία της περιοχής Μπέλες προ του 1912*, *Σερραϊκά Χρονικά* 2 (1957) 255-59.
- Μαργαριτοπούλου, Χ. "Η παρουσία των Βλαχόφωνων Ελλήνων στην Ανατολική Μακεδονία-Θράκη και ιδιαίτερα στην Ξάνθη", Πρακτικά Σεμιναρίων Λαογραφίας και Βλάχικων Παραδοσιακών Χορών, χ.χ. Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων
- Οικονομίδου, Φ. Η στολή του Χιονοχωρίου, Μακεδονικά, 13 (1973) 341.*
- Παδιώτη, Γ. *Βλάχικα τραγούδια του Μετσόβου, Cântitsi armânești di Aminciu*, χ.χ.
- Παπαγεωργίου, Σ. "Τα κατά γάμον έθιμα εν Σαμαρίνα της Μακεδονίας", *Λαογραφία* 2 (1910) 431-446,
- Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, Ζ. *Τα τραγούδια των Βλάχων*, Αθήνα, 1985
- Παπαμιχαήλ, Μιχ. Κλεισούρα, 1972
- Παπαχατζή, Β. *Comertul Moscopolean cu Venetia, București*, 1935
- Πέννα, Π. *Τα Άνω Πορόια*, Αθήνα, 1989
- Πήγας, Ι. "Aromânii din tsinutul Serres", *Lumina II*
- Πούλιος, Ι. και Τaráσης Γ. (χφ). *Παρουσίαση φορεσιών στο θέατρο "Δώρα Στράτου"*. 1996.
- Σιώκη, Ν. *Η ενδυμασία των Γραμμουστιάνων Βλάχων*, Πρακτικά 20^{ού} Διεθνούς Συνεδρίου για το Χορό, Αθήνα, 2006.
- Τοπάλη, Α. "Τα χωριά Άνω και Κάτω Μπεάλα", *Μακεδονικά* 12 (1972) 424
- Χαλκοκονδύλης, Bonn, I, 35
- Χατζημηγάλη, Αγγ. *Οι εν τω σχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες*, Ιωάννινα, 1940
- Χρυσόχου, Μιχ. *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι*, Αθήναι, 1909

Περίληψη

Γενική εισαγωγή

Οι Βλάχοι της Ελλάδας αποτελούν ένα εκλεκτό τμήμα του ελληνισμού που πρόσφερε πολλά στην εθνική αναγέννηση και στην πνευματική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ελλάδας. Εμφανίζονται στο προσκήνιο της ιστορίας τον 10^ο αιώνα μολονότι η παρουσία τους είναι κατά πολύ προγενέστερη. Πληροφορίες έχουμε από τους βυζαντινούς ιστορικούς οι οποίοι όμως δεν είναι πάντα αξιόπιστοι, γιατί κανείς δεν μπορεί να προσδιορίσει με ακρίβεια πότε εμφανίζονται και κανείς δεν αναφέρεται σε γεγονότα στα οποία είχε σύγχρονη παρουσία.

Οι Βλάχοι του ελληνικού χώρου πρέπει να διακρίνονται από τους λατινόφωνους πληθυσμούς του βαλκανικού χώρου, γιατί κάθε ομάδα αποτελεί γηγενή πληθυσμό που εκλατινίστηκε στην περιοχή του ενώ οι θεωρίες περί καθόδου αποτέλεσαν πεδίο πολιτικών σκοπιμοτήτων περισσότερο παρά αναζήτηση της αλήθειας. Οι Βλάχοι κατανέμονται σε όλο το βορειοελλαδικό χώρο, Ηπειροθεσσαλία, Μακεδονία, Αλβανία και FYROM ως προς τις μητροπολιτικές τους κατοικίες. Κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας έχουμε μετοικίσεις Βλάχων και στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Η σημερινή κατάσταση παρουσιάζεται διαφοροποιημένη με βλάχικα χωριά κατοικούμενα, εγκαταλειμμένα και με μετακίνηση βλάχικου πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα όπως Λάρισα, Κατερίνη, Τίρναβο, Ελασσόνα, Γιάννενα, Φλώρινα, Καστοριά, Θεσσαλική, Σέρρες, Ξάνθη, Δράμα, Καβάλα κ.λπ.

Ως το 1940, πριν αρχίσουν οι αθρόες επιγαμίες, ήταν δυνατόν να προσδιοριστεί ο αριθμός των Βλάχων κατά ακριβή σχετικά προσέγγιση, σήμερα όμως με τις ελεύθερες επιγαμίες είναι δύσκολο ως

αδύνατον να υπολογίσει κανείς τον πραγματικό αριθμό των Βλάχων, λαμβάνοντας υπόψη και τις πολιτικές σκοπιμότητες που παρεμβάλλονται σ' αυτό το θέμα.

Η καταγωγή των Βλάχων αποτέλεσε ένα ακανθώδες ζήτημα, γιατί η παρεμβολή πολιτικών σκοπιμοτήτων ήταν ισχυρότατη. Οι δυο βασικές θεωρίες που υποστηρίζουν από τη μια κάθοδο των Βλάχων από τα βόρεια και από την άλλη την άποψη περί γηγενών πληθυσμών που εκλατινίστηκαν εξακολουθούν να έχουν τους οπαδούς τους, μολονότι η αυτοχθονία των Βλάχων θεωρείται η πιο πιθανή εκδοχή. Μάλιστα τελευταία επικρατεί μια ενδιάμεση αντίληψη που υποστηρίζει την αυτόχθονα καταγωγή των Βλάχων αλλά και μερική κάθοδο από τα βορειότερα. Σήμερα στοιχεία ιστορικά, γλωσσικά, ανθρωπολογικά και πολιτιστικά, μουσική, χορός, ενδυμασία κ.λπ. συγκλίνουν στην αντίληψη ότι οι Βλάχοι αποτελούν γηγενή πληθυσμό των περιοχών στις οποίες κατοικούν.

Η γλώσσα τους είναι μια νεολατινική γλώσσα παρόμοια με τις δυτικές νεολατινικές γλώσσες στη δομή της, η οποία προέρχεται από την βαλκανική λατινική και είναι ισότιμη με την ιταλική, γαλλική, ρουμανική, ισπανική κ.λπ. Δεν αποτελεί διάλεκτο της ρουμανικής όπως επιχειρήθηκε από την ρουμανική προπαγάνδα, αλλά η σχέση τους είναι αδελφική και όχι σχέση μητέρας (ρουμανική) και κόρης (βλαχική). Οι ομοιότητες είναι πολλές αλλά και οι διαφορές μεταξύ τους αρκετές και με αρχαιότερη την βλαχική.

Το όνομα των Βλάχων, κατά κοινή παραδοχή, προέρχεται από την γαλατική φυλή των Βόλκων (Volci) δια μέσου της σλαβικής, ενώ τα ονόματα Κουτσόβλαχοι, Αρουμόνοι, Μπούρτζόβλαχοι, Καράβλαχοι κ.λπ. αποτελούν μεταγενέστερες ονομασίες με αδιευκρίνιστο συχνά περιεχόμενο.

Θρησκευτικώς οι Βλάχοι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι με διαχρονική χρήση της ελληνικής σ' όλες τις θρησκευτικές τους τελετές. Η χρήση της βλαχικής στη θεία λατρεία αποτελεί προϊόν της προπαγάνδας και όσοι την υποστηρίζουν δεν σέβονται την παράδοση των Βλάχων, που είναι παρόμοια με των Αλβανόφωνων της Ιταλίας, οι οποίοι λειτουργούν στην ελληνική, μολονότι μιλούν αλβανικά και ιταλικά.

Ένα από τα βασικά αίτια της παρακμής των Βλάχων και της βλάχικης γλώσσας υπήρξε η εμφάνιση της ρουμανικής προπαγάνδας, που διαίρεσε του Βλάχους σε δυο στρατόπεδα με αποτέλεσμα την διάτρηση του κοινωνικού τους ιστού και την δημιουργία μίσους μεταξύ των βλάχικων κοινοτήτων και οικογενειών, που έφτασαν μέχρι το σημείο να αλληλοεξοντώνονται. Η αρχή έγινε με την ίδρυση ρουμανικών σχολείων σε βλάχικες κοινότητες με προεξάρχοντα τον καιροσκοπό Απόστολο Μαργαρίτη και την χρηματική υποστήριξη του ρουμανικού κράτους. Η διαμάχη, αυτή που ξεκίνησε από την εποχή της Τουρκοκρατίας, συνεχίστηκε μέχρι τον β' παγκόσμιο πόλεμο με την Ρωμαϊκή λεγεώνα κατά τη Γερμανική κατοχή, που τραυμάτισε το Κουτσοβλαχικό στοιχείο και διατάραξε την συναισθηματική του ισορροπία.

Η πνευματική προσφορά των Βλάχων προς τον ελληνισμό υπήρξε συνεχής και μεγαλειώδης, μολονότι μέχρι στιγμής δεν έγινε η σωστή αποτίμησή της. Η Μοσχόπολη, το λίκνο της ελληνικής παιδείας κατά την Τουρκοκρατία, έχει να επιδείξει την ίδρυση του πρώτου ελληνικού τυπογραφείου στα Βαλκάνια, την έκδοση πολλών βιβλίων και την γλωσσική επίδραση σ' όλο το Βαλκανικό χώρο με την περίφημη Ακαδημία της και τους φημισμένους διδασκάλους της Καβαλλιώτη, Δανιήλ, κ.λπ.

Εξίσου σημαντική υπήρξε και η εθνική προσφορά των Βλάχων για την απελευθέρωση της Ελλάδας και την αναγέννηση του νεοελληνικού κράτους. Βλάχοι λόγιοι, όπως ο Ρήγας Φεραίος και άλλοι, προετοίμασαν ψυχολογικά και ιδεολογικά τους Έλληνες και με την πολυπληθή παρουσία τους στις ελληνικές παροικίες βοήθησαν τον ελληνικό λαό να ενστερνιστεί τις ιδέες του Διαφωτισμού και να επιζητήσει την ελευθερία του. Το ίδιο σπουδαία υπήρξε και η ένοπλη προσφορά των Βλάχων, γιατί ο ελληνικός αρματολισμός υπήρξε εν μέρει γέννημα των Βλάχων ποιμένων και κτηνοτρόφων που από κρυβαν, τροφοδοτούσαν και πληροφορούσαν τα ένοπλα ανταρτικά σώματα τόσο κατά την επανάσταση του '21 όσο και κατά τον Μακεδονικό Αγώνα.

Τέλος η οικονομική προσφορά των Βλάχων προς το νεογέννητο

ελληνικό κράτος υπήρξε αποφασιστική, γιατί ένα πλήθος Βλάχων ευεργετών όπως οι Σίνας, Αβέρωφ, Τοσίτσας, Βέλλιος και άλλοι άφησαν ανεξίτηλα τα ίχνη τους στην συνείδηση των Ελλήνων.

Βλάχοι Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Σχετικά με τους Βλάχους της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν μαρτυρούνται στην περιοχή κατά τα μεσαιωνικά χρόνια βλάχικοι οικισμοί και μόνιμη παρουσία Βλάχων, όπως συνέβαινε στην Ηπειροθεσσαλία και Μακεδονία. Οι διάφορες αναφορές των Βυζαντινών ιστορικών και χρονογράφων για την παρουσία Βλάχων προφανώς αναφέρονται σε μετακινούμενους νομάδες πριν από την εποχή του ημινομαδισμού τους (transhumanza). Η παρουσία τους και στην Πόλη μαρτυρείται και από Βυζαντινούς (Πτωχοπρόδρομος), που αναφέρονται στα κτηνοτροφικά προϊόντα στην αγορά της Κωνσταντινούπολης. Έχουμε επίσης πολλές μεσαιωνικές και νεότερες πληροφορίες για την μετάβαση Βλάχων στην Πόλη, για τα караβάνια που εκτελούσαν τακτικά δρομολόγια τόσο κατά την Βυζαντινή εποχή όσο και κατά την τουρκοκρατία. Επίσης Βενετσιάνικες πηγές αναφέρονται σε Βλάχους που ταξίδευαν κατά μήκος της Εγνατίας οδού.

Οι λόγοι της μετακίνησης και παρουσίας Βλάχων σ' αυτή την περιοχή είναι ποικίλοι. Κυριαρχούν οι οικονομικοί λόγοι που αφορούν τις μεταφορές και το εμπόριο, που ήταν κατεξοχήν επάγγελμα των Βλάχων, την εκμετάλλευση περιοχών που είχαν μεγάλες πλουτοπαραγωγικές πηγές (βαμβάκι, καπνός), την εξεύρεση νέων βοσκότοπων για τα ποιμνιά τους και αγορών για την πώληση των γαλακτοκομικών προϊόντων.

Ένας άλλος λόγος ήταν η ασφάλεια των ιδίων και των κοπαδιών τους. Σε ανώμαλες περιόδους οι Βλάχοι μετακινούνται σε απρόσιτες περιοχές ή σε περιοχές που παρέχουν ασφάλεια και δυνατότητες επιβίωσης. Κατά την τουρκοκρατία οι λόγοι αυτοί πληθαίνουν και οι Βλάχοι αναγκάζονται σε συχνές μετακινήσεις και ανεύρεση νέων εστιών.

Αυτές οι μετακινήσεις είχαν και τα αγαθά τους αποτελέσματα όπως η ίδρυση νέων πολισμάτων σε περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και η παρουσία του ελληνικού στοιχείου σε ευαίσθητες πε-

ριοχές, όπως έδειξαν τα κατοπινά γεγονότα (Μακεδονικός Αγώνας) κ.λπ. Η παρουσία των Βλάχων είναι μέχρι τις μέρες μας λιγότερο ή περισσότερο ζωντανή σε σημαντικές πόλεις της περιοχής και ειδικότερα στις Σέρρες, Δράμα, Καβάλα, Ξάνθη, Προσοτσάνη, Χρυσούπολη και γενικότερα σε περιοχές της Ροδόπης και του Έβρου.

Στα αστικά κέντρα που αναφέρουμε η παρουσία Βλάχων είναι πολύ παλιά και αφορά κυρίως τους Μοσχοπολίτες έποικους που μετά το 1769, καταστροφή της Μοσχόπολης, διασπείρονται σ' όλη την Βαλκανική χερσόνησο και στις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Επρόκειτο για αστικοποιημένους Βλάχους που ασχολήθηκαν βασικά με το εμπόριο και σε σύντομο χρονικό διάστημα είτε μετακινήθηκαν προς τα Βαλκάνια και την ανατολική Ευρώπη είτε έγιναν δυσδιάκριτοι ανάμεσα στον ελληνικό κατά τόπους πληθυσμό.

Οι Βλάχοι των Σερρών

Σχετικά με τους Βλάχους της πόλης και της περιοχής των Σερρών μπορούμε να πούμε ότι καταφθάνουν σε δυο κύματα. Το πρώτο αποτελείται από Μοσχοπολίτες και από Βλάχους των γύρω από την Μοσχόπολη οικισμών, υψηλού μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου, που ασχολήθηκαν με το εμπόριο και τις μεταφορές, ενώ πολλοί από αυτούς μετακινήθηκαν προς τις βόρειες περιοχές της Βαλκανικής και της ανατολικής Ευρώπης. Πολλοί από αυτούς σύντομα έγιναν δυσδιάκριτοι μεταξύ των κατοίκων της πόλης και ελάχιστες αναμνήσεις και ονόματα είναι γνωστά.

Το δεύτερο κύμα αποτελείται από Βλάχους ποικίλης προέλευσης με πολυαριθμότερους τους Γραμμουστιάνους και Αβδελλιώτες. Απ' όλη την Ηπειροθεσσαλία, Μακεδονία και Αλβανία καταφθάνουν τσελιγκάτα και μεμονωμένοι κτηνοτρόφοι κυρίως την εποχή της απόδοσης και κυριαρχίας του Αλή Πασά. Κατά κύριο λόγο είναι κτηνοτρόφοι και λιγότεροι έμποροι και επαγγελματίες. Διασκορπίζονται περισσότερο στην περιοχή των Σερρών παρά στην πόλη. Μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο έχουμε μετακινήσεις προς την πόλη των Σερρών και εγκατάλειψη των ορεινών οικισμών και της κτηνοτροφίας κατά μεγάλο ποσοστό. Οι λόγοι που προκάλεσαν την έλευση του δεύτερου κύματος είναι οι ίδιοι, δηλ. λόγοι ασφαλείας και οικονομικού εν-

διαφέροντος μιας και τα Σέρρας αποτελούσαν πηγή παραγωγής βασικών προϊόντων, όπως ήταν το βαμβάκι, ο καπνός, τα σιτηρά και τα κτηνοτροφικά.

Τέλος η παρουσία των Βλάχων στο νομό Σερρών συνέβαλε αποφασιστικά στην ίδρυση πολισιμάτων όπως τα Πορόια, η Τζουμαγιά (Ηράκλεια), η Προσοτσάνη, η Ράμνα, το Χιονοχώρι κ.λπ., γεγονός που είχε σαν συνέπεια την πληθυσμιακή ενίσχυση της περιοχής και την εδραίωση του ελληνικού στοιχείου όπως αποδεικνύεται από τους κατοπινούς αγώνες (Μακεδονικός Αγώνας). Επίσης σημαντική κρίνεται και η οικονομική και πνευματική προσφορά των Βλάχων στο νομό Σερρών.

Εν συνεχεία δίνονται πληροφορίες για τα πολίσματα των Βλάχων και γενικά για την γεωγραφική εξάπλωσή τους στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας.

Επαγγέλματα

Σχετικά με τα επαγγέλματα των Βλάχων επισημαίνεται ότι αυτά εμφανίζονται σε μια μερίδα Βλάχων που άρχισαν να αστικοποιούνται. Τα κυριότερα είναι η ραφτική = χρυσοκεντιτική, η οικοδομική και η αγιογραφία, η οπλοποιία και η μαχαιροποιία και το κατεξοχήν επάγγελμα τους στο οποίο και διέπρεψαν, που ήταν η αργυροχρυσοχοΐα, ενώ ο αγωγιατισμός, και η τυροκομία σχετίζονταν άμεσα με την κτηνοτροφική ζωή.

Στη συνέχεια δίνονται ονόματα και τόποι στους οποίους αναδείχθηκαν οι Βλάχοι τεχνίτες και επαγγελματίες, ενώ για την περιοχή των Σερρών περιγράφονται τα επαγγέλματα του βοσκού, του τυροκόμου και της υφάντρας, που συνάδουν, όπως είπαμε, με την κτηνοτροφική ζωή του βλάχικου πληθυσμού του νομού Σερρών και της περιοχής του.

Για τον βοσκό δίνονται πληροφορίες για την ενδυμασία του, τα ζώα και τους χρωματισμούς τους, για τις κυριότερες διαδικασίες και ασχολίες του βοσκού και γενικά προσφέρεται όλη η ορολογία του επαγγέλματος. Το ίδιο ισχύει και για τον τυροκόμο και για την εργασία του, για τα οποία δίνονται αναλυτικές πληροφορίες και όλη η σχετική ορολογία. Για την υφάντρα, που αποτελούσε βασικό παράγοντα στη ζωή των κτηνοτρόφων και των αστών, περιγράφεται ο

αργαλειός με τα εξαρτήματά του αναλυτικά καθώς και όλες οι διαδικασίες από το μαλλί μέχρι την κατασκευή ενδυμάτων και σκεπασμάτων.

Ενδυμασία

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παραδοσιακή στολή των Βλάχων του νομού Σερρών. Αποτελεί συμφυρμό της Γραμμουστιάνικης και Αβδελλιώτικης στολής με πιθανόν και μικρές άλλες επιδράσεις. Στα βασικά χαρακτηριστικά της συμφωνεί με την ελληνική παραδοσιακή χωρική στολή, που αποτελείται από το πουκάμισο, τη φούστα, τον σαγιά, την ποδιά, τα διάφορα γιλέκα με μανίκια ή δίχως αυτά, τα γιορντάνια, τα μπιλετζίκια και τα άλλα ασημόχρυσα κοσμήματα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον και σημείο διαφοροποίησης αποτελεί η κατσούλα της γυναικείας στολής των Βλάχων των Σερρών, η οποία προσομοιάζει με την ομώνυμη κατσούλα του Ρουμλουκιού, που μας θυμίζει αρχαία περικεφαλαία. Έχει κυλινδρικό σχήμα από τσόχινο ύφασμα, περιβάλλεται από διάφορα σειρίτια και γαϊτάνια, από μια σειρά μεταλλικών νομισμάτων στο μετωπικό μέρος και στην κορυφή καταλήγει σε ασημένιο δίσκο, διακοσμημένο με διάφορα σφυρήλατα σχέδια και παραστάσεις. Περιγράφεται η σειρά των ενδυμάτων κατά το ντύσιμο και κάθε κομμάτι χωριστά.

Η ανδρική στολή μοιάζει και αυτή με τις ελληνικές παραδοσιακές στολές του βορειοελλαδικού χώρου και κατασκευάζεται στο σύνολο της από τους ίδιους τους Βλάχους. Ακόμη δίνονται λίγες πληροφορίες για τους βλαχοράφτες και τα εργαλεία τους. Τέλος παρατίθεται και ένα γλωσσάριο σχετικό με την στολή.

Τραγούδια

Σχετικά με τα τραγούδια των Βλάχων και τη βλάχικη δημοτική ποίηση, δίνεται ένας ικανοποιητικός αριθμός, περίπου εκατό, βλάχικων τραγουδιών της περιοχής των Σερρών, που εξακολουθούν μέχρι τις μέρες μας να τραγουδιούνται σε γεγονότα του βίου (γάμος, διασκέδαση) και σε γιορτές. Αναφέρονται οι δυσκολίες που παρουσιάζει η έρευνά τους που μέχρι τις μέρες μας είναι σχεδόν ανύπαρκτη, και οφείλεται, εκτός των άλλων, και σε διάφορες προκαταλήψεις. Τεκμαίρεται ότι υπάρχει γνήσια βλάχικη δημοτική

ποίηση στη γενέθλια γλώσσα και ακόμη ότι οι Βλάχοι τραγουδούν εξίσου σωστά και συχνά ελληνικά τραγούδια.

Το ψευδοπρόβλημα σχετικά με την ύπαρξη η μη βλάχικων τραγουδιών και βλάχικης δημοτικής ποίησης επισημαίνεται ότι ανήκει στις προκαταλήψεις, γιατί στοιχεία αδιαμφισβήτητα μας δείχνουν ότι υπήρχαν βλάχικα τραγούδια και πριν από την Ρουμανική προπαγάνδα. Για τον ερευνητή του μέλλοντος είναι απαραίτητη η αντίχρευση των βλάχικων τραγουδιών που κατασκευάστηκαν για προπαγανδιστικούς λόγους καθώς και η επισήμανση των μεταφράσεων τραγουδιών από τα ελληνικά στα βλάχικα.

Τα βλάχικα τραγούδια της περιοχής των Σερρών προέρχονται κυρίως από Γραμμουστιάνους και Αβδελλιώτες Βλάχους. Κυριαρχεί ο οχτασύλλαβος στίχος και μια χαλαρή ομοιοκαταληξία στα περισσότερα τραγούδια. Οι κατηγορίες στις οποίες μπορούν να ενταχθούν τα τραγούδια είναι παρόμοιες με αυτές που συναντούμε και στα ελληνόφωνα δημοτικά τραγούδια: ιστορικά, του γάμου και του έρωτα, ποιμενικά, φυσιολατρικά, των αγωγιατών κ.λπ.

Summary

General Introduction

The Vlachs of Greece are a special part of Greek civilization with a great contribution to the national renaissance and the spiritual, economic and social growth of the country. They appear on the stage of history in the 10th century, although they have been present since a long time ago. Information comes from Byzantine historians, who are, yet, not always a reliable source, since nobody can define precisely their first appearance and no one refers to facts that he or she has witnessed.

The Vlachs of Greece should be discerned from the Latin-speaking populations of the Balkans, because every group is formed from indigenous population that was Latinized in its region, while theories about descent served rather as a field of political convenience than means for the seek of the truth. Vlachs' metropolitan residences are distributed all over Northern Greece, Epirus-Thessaly, Macedonia, Albania and FYROM. During Turkocracy, Vlachs move also towards Eastern Macedonia and Thrace. The situation, today, is different with Vlach villages being inhabited, abandoned and Vlach population moving towards cities, such as Larissa, Katerini, Tyrnavos, Ellassona, Ioannina, Florina, Kastoria, Thessaloniki, Serres, Xanthi, Drama, Kavala, etc.

Until 1940, before massive intermarriage took place, it was possible to define the number of Vlachs with a relative precision. However, today, due to free intermarriage, it is difficult, if not impossible, to estimate the real number of Vlachs, taking, also, into consideration the political expediency behind this matter.

The origin of the Vlachs has been a thorny issue because of the strong interference of political expediency. The two basic theories, one that claims the descent of the Vlachs from the North and the other that is based on the Latinization of indigenous populations still have their disciples, though the native origin of the Vlachs is considered as the most plausible version. There is also a recent view that supports the native origin of the Vlachs, together with a partial descent from the northern parts. Today, historic, linguistic, anthropologic and cultural facts, music, dance, costumes, etc. converge to the view that the Vlachs are indigenous population of the regions they inhabit.

Their language is a modern Latin one similar to the modern Latin languages of the West as to its structure, which comes from the Balkan Latin and is equal in rank with Italian, French, Romanian, Spanish etc. It is not a Romanian dialect as claimed by the Romanian propaganda and the relation between the two languages is fraternal, not that of a mother (Romanian) and a daughter (Vlach language). There are many similarities between the two languages, but also quite a few differences, with the Vlach language being the oldest.

It is common knowledge that the name of the Vlachs came from the Galatian tribe of the Volci via the Slavic language, whereas the names of Koutsovlachs, Aroumans, Bourtsovlachs, Karavlachs etc. are subsequent and, often, of unclear content.

In terms of religion, Vlachs are Orthodox Christians and have always used Greek in all their religious rituals. The use of the Vlach language in divine worship is a product of propaganda and those who support it do not respect the tradition of the Vlachs, which is similar to that of the Albanian-speaking population of Italy, who officiate in Greek, though they speak Albanian and Italian.

One of the basic reasons for the decline of the Vlachs and the Vlach language was the appearance of the Romanian propaganda, which separated Vlachs into two camps. This caused the perforation of their social web and the birth of hatred between Vlach communities and families, who came to the point of exterminating each other. It all

started with the establishment of Romanian schools in Vlach communities under the leading of the opportunist Apostolos Margaritis and the financial support of the Romanian State. The conflict, which had begun during the years of Turkocracy, went on until the 2nd world war with the Roman legion during German occupation, which injured Koutsovlachs and disturbed their sentimental balance.

The spiritual contribution of the Vlachs to Greek civilization has been constant and monumental, though it has not been so far properly appreciated. Moschopolis, the cradle of Greek education during Turkocracy, has yet to demonstrate the establishment of the first Greek printing house in the Balkans, the publishing of many books and the linguistic influence of its great Academy and its renowned teachers, Kavalliotis, Daniil, etc. throughout the Balkans.

Equally important was the national contribution of the Vlachs to the War of Independence and the renaissance of the Modern Greek Nation. Vlach scholars, such as Rigas Feraios and others, prepared Greeks psychologically and ideologically and thanks to their much frequent presence in the Greek communities, they have helped Greek people to embrace the ideas of the Enlightenment and seek their freedom. Of equal importance was also the Vlach armed contribution, since the Greek armatolism (irregular army) was partly born by Vlach shepherds and cattlemen who covered, supplied and informed the armed rebellious forces during the revolution of 1821, but also throughout the Macedonian Struggle.

Last but not least, the financial contribution of the Vlachs to the newly born Greek state was determinative, since many Vlach benefactors, such as Sinas, Averof, Tositsas, Vellios, and others, have left indelible traces on the conscience of Greek people.

The Vlachs of Eastern Macedonia and Thrace

Regarding the Vlachs of Eastern Macedonia and Thrace it should be mentioned that Vlach settlement and permanent presence is not witnessed in the said region during medieval years, as in Epirus-Thessaly

and Macedonia. Various reports coming from Byzantine historians and chronographs for the presence of Vlachs obviously refer to moving nomads before the time of their transhumanza. Furthermore, their presence in Constantinople is witnessed also by Byzantines (Ptochoprodromos), who refer to cattle products of Constantinople's market. Moreover, much medieval and more recent information is provided for the transition of the Vlachs to Constantinople, for the caravans that sailed regularly during the Byzantine era, but also during Turkocracy. Furthermore, some Venetian sources refer to Vlachs travelling along Egnatia road.

The reasons for their moving and their presence in this region are plenty. The most prevalent ones are financial and concern transportation and trade, which was Vlachs' occupation par excellence, as well as the exploitation of rich in production regions (cotton, tobacco), and the discovery of new pastures for their flocks and markets for the sale of their dairy products.

They, also, moved for their own safety and the safety of their flocks. During rough times, Vlachs moved toward inaccessible regions or regions which provided safety and the chance of survival. During Turkocracy these reasons increased and the Vlachs were often forced to move and find new homelands.

These removals had their positive side, such as the founding of new small towns in the regions of Eastern Macedonia and the presence of the Greek element in sensitive regions, as demonstrated later by facts (Macedonian Struggle) etc. The presence of the Vlachs is until nowadays more or less alive in important cities of the region, and especially, in Serres, Drama, Kavala, Xanthi, Prosotsani, Chrysoupoli, and generally in the wider region of Rodopi and Evros.

In the above-mentioned urban centers Vlachs were present since a very long time ago. They were mainly colonists from Moschopolis, who, after 1769, when Moschopolis's catastrophe took place, were dispersed all over the Balkan Peninsula and the regions of Eastern Macedonia and Thrace. These were urbanized Vlachs whose main

occupation was trade, and, soon, they either moved towards the Balkans and Eastern Europe, or became indiscernible among sporadic Greek population.

The Vlachs of Serres

As to the Vlachs of the city and the region of Serres it could be claimed that they arrive in two influxes. The first is composed of Moschopolitans and Vlachs of the wider district of Moschopolis, of high educational and economic level, whose main occupation was trade and transport, whereas many of them moved towards the northern parts of the Balkan Peninsula and Eastern Europe. Many of them were soon dispersed among the citizens of Serres and few memories and names are left behind.

The second wave is composed of Vlachs of diverse origin, the majority of who were Grammoustians and Avdellians. Shepherds and cattlemen come from all over Epirus-Thessaly, Macedonia and Albania mainly during the time of rise and rule of Ali Passas. Most of them are cattlemen, and there are fewer tradesmen and businessmen. They are scattered more in the surroundings than in the city of Serres. After the 2nd world war they move towards the city of Serres and abandon the mountainous regions and cattle-breeding in large percents. The reasons that brought the arrival of the second influx are similar, that is safety and economic interest, since Serres was a production source for basic products, such as cotton, tobacco, grain and cattle.

Last but not least, the presence of the Vlachs in the municipality of Serres contributed greatly in the founding of small towns such as Poroia, Tzoumaia (Heraklia), Prosotsani, Ramna, Chionochori etc. This resulted in the increase of population in the wider region and the strengthening of the Greek element as proven by later fights (Macedonian Struggle). Vlachs' economic and spiritual contribution to the municipality of Serres is equally important.

Then follow some information about the small towns of the Vlachs and generally their geographic expansion in the wider region of Eastern Macedonia.

Occupations

Regarding Vlachs' occupations it is marked that these appear in a part of Vlachs who started to become urbanized. The most common are sewing= gold thread embroidery, constructions, hagiography, gun-making and knife-making, their occupation par excellence at which they thrived, which was silver-goldsmithery, while mule-driving and cheese-making were directly linked to cattle-breeding.

Then follow names and places where Vlach craftsmen and businessmen gained distinction, as well as descriptions of occupations such as that of shepherds, cheese-makers, weavers, which go along, as mentioned above, with cattle-breeding and the life of the Vlach population in the municipality of Serres and its wider region.

As far as shepherds are concerned, information is provided for their costumes, the animals and their color, the main procedures and their occupations, as well as the trades' terminology. The same applies for cheese-makers and their occupation, for which detailed information and all relevant terminology is provided. As to weavers, a basic factor in the lives of cattlemen and townspeople, a detailed description is provided for the loom and its parts, as well as for all the procedures from the wool to the sewing of cloths and covers.

Costumes

The traditional costume of the Vlachs of Serres is one of special interest. It is a mingling of the Grammoustian and Avdellian costume with possibly some other small influences. In its basic characteristics it is similar to the Greek traditional urban costume, which is formed of a shirt, a skirt, a pocket knife, a front, the various vests with or without sleeves, giordania (necklaces), biletzikia (bracelets) and other silver-gold jewelry.

One part of special interest and a point of differentiation is the katsoula of the Vlach women's costume of Serres, which is similar to the katsoula of Roumloukios, from which it borrowed its name, and which reminds us of an ancient hemlet. It has a cylindrical shape from felt cloth, covered with various laces and cordons, a series of metal coins

on the forehead and on top it ends to a silver disc, ornamented with various forged patterns and runs. A separate description is provided for each piece of cloth as well as for the turn in which cloths are put while dressing-up.

The men's costume also looks like Greek traditional costumes from the Northern part of Greece and is made by Vlachs themselves. A little information is also provided for vlachsewers and their equipment. Last but not least, a glossary on costumes is given.

Songs

Regarding Vlachs' songs and Vlach popular poetry, a sufficient number, around a hundred, of Vlach songs of the region of Serres, which are sang until nowadays in special events (weddings, entertainment) and in celebrations, is presented. Difficulties presented in their research, which is still almost absent due to several prejudice, among other reasons, are also referred. It is presumed that there exists pure Vlach popular poetry in the native language and, furthermore, that Vlachs sing Greek songs equally well and often.

The pseudo-problem of the existence or not of Vlach songs and Vlach popular poetry is presumed to come from prejudice, because there is strong evidence that there were Vlach songs also before the Romanian propaganda. For the future researcher it is essential that he or she discovers Vlach songs created for propaganda and that he or she observes the translation of songs from Greek to the Vlach language.

Vlach songs from the region of Serres mainly come from Gram-moustian and Avdellian Vlachs. The eight-syllable verse and loose rhyme are prevalent in most of the songs. The categories under which songs can be listed are similar to those found in the Greek popular songs: historic, of wedding and love, pastoral, naturalist, of mule-drivers etc.

Το βιβλίο «Οι Βλάχοι του νομού Σερρών και της Ανατολικής Μακεδονίας», των Νικολάου Κατσάνη και Κωνσταντίνου Ντίνα, τυπώθηκε τον Φεβρουάριο του 2008 στο Συγκρότημα Γραφικών Τεχνών «Dot•Print» στην Κοζάνη, σε 300 αντίτυπα. Η βιβλιοδεσία έγινε στο βιβλιοδετείο του Ιωακείμ Τρικαλιάρη στη Θεσσαλονίκη.

Το έργο αυτό χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα
INTERREG III A / PHARE CBC ΕΛΛΑΔΑ-ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Φορέας υλοποίησης:
Σύλλογος Βλάχων Νομού Σερρών

ISBN: 978-85783-2-6